ხნი
1136

1999

43774-ա
ԼՈՒՍ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
BIBLIOTH. MECHITH. VINDOB.
Гос. Библиотека
ЗАКФ.-Арм. ССР
им. А. Мясникяна

[ARMENIAN.]
Miscellaneous Series.] [No. 13.

AN

EXHORTATION TO LEARNING,

&c. &c.

ՅՈՐԴՈՐ

Առ

ԳՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

և այլն. և այլն.

Յիսուս պատասխան տըւաւ և նորանց ասաց. չէ՞ որ հենց դրա համար մոլորվածէք՝ որ ո՛չ Գիրքն էք գիտում և ո՛չ Աստուծոյ զօրութիւնն: Մարկոս. 12. 24:

Ինքն Երկնաւոր Բժշկապետն այսպէս կըհրամայէ՝ նորանց որ իրենց հոգին ապրեցնել կըփափաքին. Քննեցէք զԳիրս, զի դուք համարիք նոքօք ունել զկեանսն յաւիտենականս: (և նոքին իսկ են՝ որ վկայեն վասն իմ, ուրեմն համարիք ունել կեանս. Յովհ. 5. 39:) Եւ իրաւ որ առանց տեղեկութեան գրոց՝ ո՛չ ճշմարիտ հաւատքը մէյտան կըլլայ, որ է արմատ ծառոյն հոգևոր կենաց. և ո՛չ առաքինի վարքը հասըլ կըլլայ՝ որ է պտուղ ծառոյն կենաց: Ո՛չ խելացի մարդ կատարեալ կըգտնուի՝ առանց գիտութեան որ 'ի գիրս իմաստնոց և իմաստասիրաց, և ո՛չ կատարեալ Քրիստոնէութիւն կըրնայ գտնուիլ՝ առանց գիտութեան Սուրբ գրոց... Մարդ կայ՝ մարդ ալ կայ. Քրիստոնեայ կայ՝ Քրիստոնեայ ալ կայ. նմանապէս գիրք կայ՝ գիրք ալ կայ. ուստի քննեցէք զգիրս կըսէ նէ Տէրն մեր, ամէն բանը մէջը կըհասկացընէ. անանկ որ՝ վախճանը ըլլայ ձառք (ձեռք) բերել զառողջարար դեղ հոգւոյ, և անով ստանալ աղէկ (բարի) կեանք բարի աս Աշխարհքիս վրայ, և ամենալաւ կեանք յաւիտենական անդին:

Անանկ է նէ՝ մեր Ազգին մէջն որ կուզենք Աստուծով ծաղկեցնել զներքին և զարտաքին գիտութիւն, էն առաջ պիտոր ջանանք գրագիտութեան դուռը բանալ. դուռը գոցէ նէ՝ ինչով կըբացուի. յայտ է թէ բանալիքով. գրոց գիտութեան բանալիքը որ նէ. յայտ է թէ գրոց լեզուն, որ է ասել գրաբառ կամ գրաբարբառ: Ասոր համար մեր Երջանիկ Նախահայրը՝ Մխիթար Վարդապետն. . հեղինակ եղաւ առաջի և Ռամամ Բառգրքի գրաբառ լեզուի. և անոր պըտուղնէ՝ զոր

1st Ed.] April, 1840. [1000 Copies.

(1136-60) 29-1840 Գ-28267-62

կըվայելենք մենք իր աշակերտները, և մեզի հետ ալ բոլոր Մեր Ազգը։ Ոչ Մեր Ազգը ինքեար կընէ աս երախտիքս, և ո՛չ մենք ինքեար կընենք Մեր Ազգին Երախտագիտութիւնը, որ քանի գնաց նէ՝ աւելի բացուեցաւ գրագիտութեան մէջ. այնչափ ալ պէտք էր մեզի հետզհետէ աւելի խօսուն գրաբառ լեզուով աւելի խորին և բարձր բաներ դուրս հանել. և սակայն ցաւալի փորձը՝ ցաւին կեօրէ դեղ տալը հարկաւոր տեսնելով՝ հարկաւորեց մեզ որ շատ բան չէ թէ միայն պարզ և դիւրիմաց գրաբառ ընենք, հապա նաև Աշխարհաբառ գրքեր ալ հանենք. ինչուան աս ԴԵՂ ԿԵՆԱՑ || Գիրքն ալ՝ Ստամպօլու լեզուով գրենք ռամկօրէն, այսինքն Աշխարհաբառ մը Տաճկերէնով խառն. զէրէ նիէթս աստեղը լեզու սորվեցնել չէ, բան հասկացընել է. Օգոստինոսին ըսածին պէս՝ բալլիքը դուռը բանայ տէ, կուզէ ոսկի բալլիք է եղեր, կուզէ երկաթէ, կուզէ փայտէ: Բան հասկըցող մարդը կըհասկընայ՝ որ ժողովուրդին հալը հասկընալէն կուգայ ասանկ բան ընելը. բայց մէյմալ ինծի հարցընելու ըլլան նէ, ուրիշ բան ալ կըլսեն. տըէկ ալէկ ամմա, ինչուան երբ Մեր Ազգերնիս անգրագէտ մնայ, ու մեզ ասանկ բանի պարտաւոր է. և չիթողու որ աւելի առաջերթայ ամ գիտութիւն և իմաստութիւն Մեր Ազգին մէջ: Քիչ մալ խայրէթ ընէն՝ կաղաչեմ, զէրէ մէկ կողմանէ մը շատ հարկաւոր, օգտակար և զուարճալի բաներ կան հանելու գրոց լեզուաւ. բայց արդէն ելածներն որ չեն հասկընար, ինչ ընենք. մէյ մալ որ՝ սբ̄ Վարդապետաց վճիռէ, թէ անուսումնութենէ առաջ կուգան ամ կոպտութիւնք և անկարգութիւնք. իսկ ընդ հակառակն յայտնի է որ ամ պիտուական բաներ, բարակ արհեստներ ալ, ուսման պտուղ է: Ով կըրնայ ճանչնալ կամ պատմել կամ գովել գիտութեան և իմաստութեան արդիւնքը, և հասկընալ անիմաստութեան վնասները, ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ. բայց միայն իմաստունն:

Մէկ քանի խօսք յեշեցնեմ աս բանիս վրայ, իմաստուն Վարդապետաց գրքերէն. [illegible] 40 : [illegible] Եզեկ. ԳԼ. Բ :

[illegible]

[illegible] (Քաղաքական փրկութեան) [illegible] (Յոյս) [illegible] (Յոյս շնորհօքն) [illegible]

|| [illegible] Դեղ կենաց Գիրք [illegible]

թեանն, համգոյն նմին և ուղղութեանն. և որպէս (Յ՟ի Արեամբն) ուղղեմ, որպէս և զԱ՟Ծ յանձինս պահեմ. Շնորհ. 'ի Ծաղկաքաղ մեկն. կաթուղ. բ. Պետր: Որպէս 'ի գլխաւորութեան հաստատէ մարդ, հէք չէնք [illegible] գլխաւորութեան. Նարեկ. մեկն. Երգ. գ. 3: կտոր մը գրաբառ հասկըցողը՝ աս խօսքերէս շատ բարակ բան կըհասկընայ ու աւելի գրագէտ և իմաստուն ըլլալու սիրտը կըվառուի : իսկ եթէ Աշխարհաբառ ուզենայի թարգմանել Սուրբ Գրոց կամ Վարդապետաց վկայութիւնները, ո՛չ նոյն բարակ միտքը մէյտան կելլէր, և ո՛չ նոյն անուշ համը կառնուէր :

Չեմ ուզեր երկան բացատրել յայտնի բանը. ես ուրիշ բանմալ ունիմ պըպտելու՝ որ գիտնոց և տգիտաց միապէս հարկաւոր է գիտնալը. այսինքն ամմէն Ազգի մէջ Աշխարհաբառ լեզուն իրաւ որ գրովալ ծաղկեալ է, մանաւանդ թէ Աշխարհաբառ գիրք չըլլայ նէ՝ գրաբառ գրքերուն խըլմէթը չիգիտցուիր, ու գրաւոր գիտութիւնն ալ շատ առաջ չերթար. ուստի ինքեար չեմ ըներ Աշխարհաբառին պիտանութիւնն ալ : ......

փորձով յայտնի եղաւ ես. Արեւմուտքը Արեւելքէն լուսաւոր էր ամ իմաստութեամբ և գիտութեամբ՝ գրոց լեզուն քանի որ ծաղկեալ էր. քանի որ գրաբառէն ձանձրըցան, ու Աշխարհաբառի ընկըմեցան նէ, ամմէն կերպ պիտանի և անպիտան բաներ շատացան ...

Մեր խեղճ Ազգին մեծ պակասութիւնը (շատ կողմանէ՝ շատ բանին մէջ) աս չէ՞ մի, որ մէկ լեզու մէկ Ազգ չէ՝ ինչպէս որ պէտք էր. իր լեզուն այնչափ չի գիտեր, որչափ օտար լեզու. ուստի ո՛չ իրարու խօսքը աղէկ կըհասկընան, (որ է արմատ անմիաբանութեան՝ և սկիզբն բաժանման, ինչպէս Բաբելոնը եղաւ. Ծննդ. 11. 9.) և ո՛չ իրենց կամ եղբարցը սէրտը գիտեն՝ † որ անոր կեօրէ դեղը ընեն : Աս բանիս մէջ ես ամմէն ըսելիքս լմնցուցի. թող գրոց լեզուն հասկըցողները՝ ասկից ամմէն բան հասկընան. [illegible] : Աւ չեմ երկընցըներ. զերէ Հիբոկրատէս բժշկին խօսքն ալ իրաւ կերևնայ. [illegible] : Եւ դարձեալ կըսէ. [illegible] : Նմանապէս կըսէ. [illegible] : Միայն Հիբոկրատէսէն հազար խաթ խելացի բժիշկ մը գտայ. անոր բանը աղէկէ հօս յիշատակի տեղ դնել. [illegible] : [illegible] . . (խղճմտանքովս 'ի մէջ սրտիս

† [illegible] ԿԸ. (68) 'ի Գիրք կամ Հատուած Երրորդ Մովսէսի Խորենացւոյ Պատմութեան Հայոց.

և մտացս) [illegible] (աղօթիւք) ըմպէ.. (միշտ որ ժամանակ կըդդնես) [illegible].. (շատ կամ բազում) [illegible] ... Վարք Հարանց. գլ. ժԹ. երես. 403.

'Ի վախճանի կը յիշեցնեմ և Ոսկեբերանին հարկաւոր խօսքերը վերջաբանութեան տեղ. (Ոսկ. ա. 22. երես. 220.) [illegible] ԴԵՂԱ ԿԵՆԱՑ [illegible] ... 309 ... 313. [illegible] 1810. [illegible] Վանորոյ

գ. Պարտին ծնօղք՝ Վարժապետք՝ և ամ արհեստից ուսուցիչք զմատաղ մանկունս և զերիտասարդս խոլշեցուցանել 'ի սուտխօսութենէ, մանաւանդ 'ի սուտ երդմանէ: ([illegible]. 5.3.)

Զի որ միանգամ 'ի չար ախտ ինչ սովորի 'ի մանկութեան անդ՝ բազում աշխատութեամբ հազիւ զերծանի յայնմանէ 'ի մեծութեանն: Եւ յոյժ դժուարաւ կարէ ազատիլ 'ի ստութենէ և 'ի յերդմանէ. զի ունի գործի զլեզուն, որէ դիւրաշարժ, և ամ ուրեք պատրաստական: Որոյ աղագաւ բազում արթնութեամբ պարտին զգուշանալ ծնօղք և դաստիարակք նորաբողբոջ մանկանց, զի մի՛ սովորեսցեն նոքա 'ի ստութիւն և յերդումն: ...

դ. Աւաղ Թշուառութեանս, են ոմանք որք զերդումն այնքան սիրեն [illegible] մինչև 'ի խօսիլ ընդ միմեանս՝ զանունն ԱՅ յիշեն անխտիր: Եւ վայս առնեն ոչ 'ի պահանջմանէ հարկին՝ այլ 'ի չար սովորութենէ. զի որ ուսեալ է երդնուլ, ընդ ում խօսիցի՝ զինչ և խօսեսցի՝ առանց երդման ոչ խօսի:

Բայց այսէ զարմանք, Թէ զիա՞րդ մարդիկ ոչ յանդիմանեն զնոսա: տես երես 163 ... 166. Հատոր. Բ. Պօղոս Պատրիարգի Թանգարան Խրատու. տպեալ 1824. 'ի Տպարանի Պօղոսի Արապեան. որ 'ի Յօրթագիւղ.

Այլ որ յաւէտ խնդրելինէ, և առաջիկայ իմոցս վաստակոց միայնակ կէտ նպատակի, աղաչեմ զամենեսեան՝ այնպէս ուսուցանել և ուսանել զքերականութիւն, զի յԱծպաշտութիւն անդր լինիցի ուսանողացն նպաստաւոր. այնպէս զլեզուագիտութիւն ուղղել, զի և սիրտն ուղղեսցի յիմաստս քրիստոնէականս, լինել միանգամայն ներհուն քերթօղ, և Աստուծոյ [illegible] ճշմարիտ: Եւ յաջողէ այս դիւրաւ՝ որոց

կամիցին և ջանայցեն ըստ ԱՅ շնորհացն: Վասն զի հրահանգեալն 'ի վարժս քերթողականս՝ պատրաստագոյն գտանի առ 'ի քննել և յիմանալ զմիտս Ածային Գրոց ‖, յորս ուղիղ հաւատոյն սերմանք և Ածպաշտութեան ամբարեալ կան: Այլ զի՞ կայ հայկաբանութեան ընդ Ածպաշտութեան, ասիցէ ոք թերևս. կամ թէ չիցէ՞ ումեք կար՝ լինել առանց քերականութեան Ածապաշտ կատարեալ: Է՛ է արդարև հնարաւոր. սակայն գոյ և խտիր՝ թէ ոք գիտնաբար՝ քան թէ անիմաստաբար զուսումն Ածպաշտութեան աւնուցու 'ի գրոց. զոյն զայս և որ հեթանոսաց Առաքեալն է՝ և Աշխարհի իմաստութեանն անգոսնիչ իմս Պօղոս Ածիմաստ, զեկուցանէ փոքու իմն ճաշակաւ 'ի ճշգրտելն՝ ուր գիրք միաւորական ձայնիւ խօսին, և ուր բազմաւորական, առ Գաղատացիսն քերթողաբանելով. Ոչ ասէ՝ զաւակաց իբրև բազմաց, այլ իբրև զմիոյ, Թէ՝ և զաւակի քում: Գաղատացւոց. Գ. 16:

Ապա նուիրեալն 'ի քերթողութիւն փոյթ յանձին կալցի ճարտար ուսանել զամ, ո՛չ զի անուսմանցն երևեսցի վեհագոյն իբրև բանագէտ, այլ զի կարևոր Գրոցն Ածայնոց ‖ մտաւու լինել կարիցէ. և գրովք՝ յիմաստս Ածպաշտութեան լինել քաջագէտ. և գիտութեամբն՝ յԱծսիրութիւն անդր յառաջել. և Ածսիրութեամբն՝ Ածահրաման Օրինացն երևել հաւատարիմ աւանդապահ մինչև 'ի կատարած. որով զքերթողական ճգանցն պսակ ո՛չ 'ի մարդկանէ կալցէ 'ի գլուխ՝ յառաջնորդաց ճեմարանի, այլ 'ի նմին իսկ 'ի Վարդապետէն հրեշտակաց յԱՅ՝ զանթառամելի փառացն և զերանութեան Յերկինս, արժանի եղեալ քերթողաբանել անտանօր լեզուաւ հրեշտակայնով՝ քան թէ հայկականաւ: տես երես. 10. 'ի Յայտարարութիւն Քերականութեան. արարեալ Աթոռակալ Գաբրիէլ Վարդապետէ Աւետիքեան. տպեալ 'ի Վենետիկ. 1815. և 'ի Հայոց. ռմկդ.

‖ Զինչ է Ածային Գիրքն: Ածային Գիրքն է, Աստուածաշունչն. որէս քանզի Արարիչն՝ 'ի պէտը Տարբերան, շընչեալ 'ի Մովսէս՝ Գրել որ Տարեան. Զի քարողելոյն՝ 'ի պատր ան յապա, Գործք իւր արարեալ՝ Տարէն ունաան:

Ածաշունչն է՝ բան Աստուծոյ գրեալ 'ի սուրբ Մարգարէից, և Յառաքելոց շնչմամբ Հոգւոյն սբյ, (Բ. Պետր. 1.21.) և պահեալ 'ի սբ Եկեղեցւոջ. որ կոչի Սուրբ Գիրք. որ է Պատգամ ԱՅ, և անսխալ կանոն հաւատոյ և վարուց. (Բ. Տիմոթ. 3.16.17.) ո՛չ ապացուցանեն գուշակութիւքն գրեալք 'ի նոսա. և հետզհետէ կատարեալք պէսպէս սքանչելեօք 'ի վեր քան զբան: Զայս ապացուցանեն՝ սկզբնագիրն հրէից, որ է նոյն. և թարգմանութիւնք այլևայլ Ազգաց: Նմին իրի ամ բանք և բառք Սուրբ Գրոց են Ածաշունչ. թէպէտ որբազան գրողքն է զի՝ 'ի ներքին յայտնութենէ գրեցին. և է զի՝ յարտաքին տեղեկութէ. է զի 'ի դիմաց ԱՅ խօսեցան. և է զի 'ի դիմաց մարդկան: Ածաշունչն բաժանի 'ի Հին և 'ի Նոր Կտակարանս. Հինն առաջի դնէ զՀին օրէնս և գուշակէ զգալուստ Մեսիայի, կմ Յսի փրկչին: Զհինգ

Գիրս Հին կտակարանացն՝ գրեաց Մովսէս Հոգւով սրբով յանապատի Յամի Աշխարհի իբր 2514 ։ Զգիրս Յեսուայ ինքն Յեսու գրեաց , և զՄարգարէութիւս՝ իւրաքանչիւր Մարգարէք . որք ը̄ ա̄մ բովանդակին 'ի ... 33. գիրս։ Իսկ Նոր կտակարանն Աւետարանէ զեկեալ Մեսիայն և քարոզէ զՆոր օրէնս . որ բաժանի 'ի ԻԷ (27.) գիրս . . . . իսկ անկանոնք են անընդունելիք . և անարգեալք Յեկեղեցւոյ . որպիսի են՝ աւետարանն Թովմայի . Գիրք Մանկութեան Յ̄ի . և այլն ||։

Զայս պատմագրութիւն Աստուածաշնչին, գրեալ Մարգարէք՝ 'ի Յեբրայեցին. [illegible] 'ի լեզու Յունաց՝ [illegible]։

Բնագիր Հին կտակարանաց է Եբրայական՝ շարադրեալ 'ի լեզու Ն̄ց, և գրեալ հին գրով . որ ասի հնայրեալ 'ի Մովսիսէ (32). զոր ապա օրինակեաց Եզր Նոր գրով առեալ 'ի Քաղդէացւոց 'ի 3537 ամի յաշխարհի ։ Իսկ բնագիր Նոր կտակարանաց է Յունարէն . թէպէտ ասի թէ Աւետարանն Մատ . և թուղթ Եբր . շարադրեցան Հրէարէն ։ Հին թարգմանութիւնք Աստուածաշնչին են՝ Քաղդէականն . որ է մեկնաբանութիւն հին բաբունեաց . նաև Ասորւոց և Արաբացւոց . որք են հարազատ և ընտիր թարգմանութիւնք ։ Բայց ընտիր ևս է Յունացն՝ Եօթանասնից ասացեալ . քանզի յամի 3727 . իբր 273 ամօք յառաջ քան զՔ̄ս Պտղոմէոս Փիղադելփոս Արքայ Եգիպտացւոց շինեաց Յաղեքսանդրիա զգրատուն մի մեծ , և ելից զայն բազմութեամբ հին մատենից ։ Խնդրեաց նաև Յեղիազար Քահանայապետէ Եբրայեցւոց , զի առաքեսցէ առ ինքն 'ի գիտնաւորաց արս հԲ՝ ընտրանօք վեց վեց 'ի 12 ցեղիցն Իս̄՟ի խելամուտք Եբրայական և Հելլենական դպրութեց . ոչ̄ զի թարգմանեսցեն 'ի Յոյն լեզու զԱ̄ծաշունչ Գիրս Հին կտակարանաց 'ի պէտս Հրէից վարելոց

|| Եւ 'ի Պարսկաց ... 'ի մէջ Թուին ... 768. ... 'ի 25 ... 1801.

Յաւելուած

Սիրաք ։ Խօսք Սիրաքայ ։ Եզր [illegible] ։ Աղօթք Մանասէի ։ Թուղթ Կորնթացւոց առ Պօղոս ։ Հանգիստ Յովհաննու ։ Աղէքս Եւթաղէ ։ ... Հայոց Աստուածաշնչին . ... Յովհաննու Ձեռնադրեան Վարդապետին . ... 31 . տպեալ 'ի Վենետիկ . 1805 ։ Եւ Հայոց ...

Այս ... 1666. ... 8.

Յունական Դպրութ̃ե. ոչ և արարին իսկ Յարքունի ապարանս 'ի փարոս կղզւոջ՝ որ 'ի մէջ Նեղոսի. զոր ըստ ասելոյ Հարց սրբ̃ց՝ ա̃մ զգուշութ̃բ ընտիր Թարգմանեցին յանսխալ օրինակէ առաքելոյ 'ի նոյն քահա- նայապետէ, որ էր գրեալ ոսկի գրով 'ի մաղաղաթեայս.... (տես Բառն Սեպտուագինտ. Septuagint. 'ի Բառարանի Սուրբ Գրոց. արարեալ 'ի Օգոստինոս կալմէթէ Calmet's Dictionary of the Holy Bible, և տես The London Encyclopædia, printed in London, 1839. Վասն վերոյ յիշեալ Օգոստինոս կալմէթ Հեղինակին տես Պատմութիւն Հայոց Հատոր. գ. երես. 32. տող. 34.)

Յորմէ լինի՝ 'ի Հայ դպրութիւն, Մեսրոպայ և Սահակ Թարգմանիչք մերին. Վռամ և ընդ որ՝ ... առաքէին, ընդ երկ Թարգմանեալ՝ ... հասուցին Յամի Տ̃ն 431 յաւուրս փոքր Թէոդոսի Թագաւորին՝ սբ̃ն Իսահակ. և սբ̃ն Մեսրովպ յետ գիւտի գրոց (32). ետուն բերել 'ի կոստան- դնուպօլսոյ զընտիր օրինակ մի Աստուածաշունչ գրոց 'ի Յոյն բարբառ. զոր անչափ վսեմ և վայելուչ Թարգմանեցին 'ի Հայ՝ բաղդատելով ը̃ Ասոր- ւոց, և ը̃ այլոյ Թարգմանութեանց, ... 'ի նոյն ժամանակս և սբ̃ն Հերոնիմոս ուսեալ զլեզու Հրէից՝ Թարգմանեաց զԱստուածաշունչն Յեբ- րայականէն 'ի Լատին լեզու, որ կոչի վուլկատա (Vulgate. տես Բառն վուլկէտ. Vulgate 'ի Բառարանի Սուրբ Գրոց. 'ի Օգոստի- նոս կալմէթի) ք̃ հրատարակեալ. զոր այժմ 'ի գործ ածեն Լատինք. Թէպէտ ունէին յառաջ և այլ Թարգմանութիւն համաձայն եօթա- նասնից: տես երես 213. Ճեմարան Գիտելեաց տիպ Երկրորդ- Վէնէտիկ. 1818.

Հետևիլ արագաթուիչ ընթացիւք մտաց ընդ անհուն ասպարէզս քրիստոնէաշունչ կտակարանաց:

Այժմէնքն նորոգեալ իւր համաձայնութեամբ խօսիլ ... Աւետեաց Աւետարանիս: զի Աւետարանն է Բարեաց և փրկութեան մերոյ Աւետարան- ... 'ի Հոգւոյն Սրբոյ. ըստ այնմ, ... ըստ կամաց մարդկան՝ այլ 'ի Հոգւոյն Սրբոյ ... խօսեցան Մարգարէքն. 1. Պետրոս. 1. 21: և ... Նորոգեալ Նախերգանի միութեան Մատթէոսի է. ... Աստուածային և հոգևոր Վարդապետութեան ... Սուրբ Երրորդութեան ... Աս- տուածային Գիրն է ներշնչեալ 'ի Հոգւոյն Սրբոյ, զի Առաքելոցն և Մարգարէին Նեղոսին ... ||, և ... խօսեցան, ... և միութեան և Թարգմանութեան. ... Գիրն ... , զի ... բանի ... Հոգւոյն Սրբոյ ... 'ի միութիւն բանից Աստուածաշունչ Գրոց:

Աստուած ... , ... Սուրբ Գրոց ... 'ի ժամու ... , զի և Տէրն 'ի կատարման

|| Եփ. 4. 15: Թիմ. 23. 16: Հ. Օրէ. 18. 18: Յ. Թագ. 14. 5: Մատ. 10. 19. 20: Ղուկ. 11. 13: 21. 15: Գործ. 4. 8: 6. 10.

'ի յԵսայեայ (Գլ. 61. համար 1: Ղուկասու. 4. 16—22.) էառ զբնաբան քարոզութեանն: Եւ սուրբն Դիոնէսիոս 'ի Յակոբու թղթոյն: Իսկ կտակարան ասէ զՍուրբ Գիրս, զի մահուանն Քրիստոսի Հօրն մերոյ կտակագիր են Սուրբ Գրեանքն: զի թէ հինն անբանից արեամբ հաստատեցաւ, Նորս Արեամբն Քրիստոսի. Եբրայեցւոց. Թ. 13. 14: Նաեւ որպէս կտակն է վերջին դաշնադրութիւն Աստուծոյ ընդ մարդկային բնութեան՝ որով Աստուած 'ի յօտարոտի պաշտամանց զշնորհօք Որդւոյ իւր յետ կորզեաց. Եւ զինչս շնորհաց իւրոց նոցին սեպհականեաց. Եւ Արեամբն Քրիստոսի զայս ուխտադրութիւնս հաստատեաց. վասն որոյ եւ 'ի վերայ . . բաժակին ասաց Տէրն, այս բաժակ Նոր ուխտ է իմով Արեամբ. 1. Կորնթացւոց. ԺԱ. 25. (Մատթէոսի. 26. 28: Մարկոս. 14. 24: Ղուկաս. 22. 20:) Եւ զի Հինգ են Օրէնք, Բնական. Բանական. Մովսիսական. Աւետարանական. Եւ փառաց 'ի հանդերձելումն: Եւ գրեթէ ամէն արեամբ կնքեցան: . . . . . .

Խօսելով յիս զարժանն, և զպիտանիսն, և զհաճոյսն քո:

Այսպիսի յորժամ մխեցեմ զբանս իմ 'ի քննութիւն Սուրբ Գրոց. ով Սուրբ Հոգի Աստուած որ ինչ որ արժան է Սուրբ Գրոցդ պատուոյն, եւ պիտանի հոգւոց հաւատացելոց. եւ հաճոյ կամաց քոց, ըստ ժամանակի պահանջմանն, զայն տուր ինձ խօսել: . . . . որ զայսոսիկ խնդրէ 'ի Հոգւոյն Սրբոյ: կամ դու ես (ասէ) որ 'ի ժամու քարոզութեան խօսել տաս զարժանն, եւ զպիտանին, եւ զհաճոյսն քո: Եւ կամ խնդրեմ (ասէ) զի խօսել տացես ինձ ըստ վերոյգրելոցն: Էջ. 265. 'ի Գիրք Մեկնութեան Աղօթից Սրբոյն Գրիգորի Նարեկացւոյ. Տպեալ 'ի Կոստանդնու—պոլիս. Յամի Տեառն. 1745. Եւ Հայոց. ռճղդ:

The Books called Apocrypha.

Եւս են յաւելուած եւ ոչ դասին ընդ Սուրբ Գիրս. այսպիսի Գիրք անյայտ կամ անկանոնք են Ըստ Անգղիական Թարգմանութեան:

1. Եզրաս *	9	Իմաստութիւն	19	Պատմութիւն Շուշանայ	
2. Եզրաս †	16	Եկեղեսիաստիկոս	51	Բէլ կուռքն եւ Վիշապն	
Տովբիթ	14	Բարուք հանդերձ		Աղօթք Մանասէի	
Յուդիթ	16	Թղթովն Երեմիայի	6	Առաջին Մակաբայեցւոց	16
Մնացորդ Եսթերի‡	6	Երգ Երից Մանկանց		Երկրորդ Մակաբայեցւոց	15

(Եւս Երրորդ Մակաբայեցւոց)

* որ է Լատինացւոց Եզրաս Երրորդ: Եւ Հայոց Եզրաս Առաջին:
† որ է Հայոց Եզրաս Չորրորդ:
‡ որ է Հայոց Եսթերի. 10. գլխի 4. համարէն մինչեւ. 16. գլխի վերջն:

Հայոց Հին կտակարանն երկու Սաղմոս Տասն ունի: Եւ. 113. Սաղմոսունք Երկու Սաղմոսէ: Եւ եւս. 114. Սաղմոսն մին Սաղմոսէ. Երկու Սաղմոսէ շինել: նմանապէսեւ. 147. Սաղմոսն մին Սաղմոսէ. այս երկու Սաղմոսէ շինել:

THE

NAMES AND ORDER

OF ALL THE

BOOKS OF THE OLD AND NEW TESTAMENT,

WITH

THE NUMBER OF THEIR CHAPTERS.

Անուանք և կարգ Ամենայն Գրոց Հին և Նոր Կտակարանի հանդերձ թուով Գլխոց Նոյն Ըստ Անգլիական Թարգմանութեան.

The Books of the Old Testament.

Գիրք Հնոյ Կտակարանի

Ծնունդք ունի գլուխ.	50	2. Ժամանակագրութիւն.	36	Դանիէլ Մարգարէ	12
Ելք	40	Եզրաս (Հայոց 2. Եզրաս)	10	Ովսէայ	14
Ղևտական	27	Նեեմիայ (Հայոց 3. Եզրաս)	13	Յովէլ	3
Թիւք	36	Եսթեր	10	Ամովսայ	9
Երկրորդ Օրէնք	34	Յոբ	42	Աբդիու	1
Գիրք Յեսուայ	24	Սաղմոսք Դաւթի	150	Յովնան	4
Դատաւորք	21	Առակք Սողոմոնի	31	Միքիայ	7
Հռութ	4	Եկկլեսիաստէս	12	Նաւումայ	3
Առաջին Սամուէլ	31	Երգ Սողոմոնի	8	Ամբակումայ	3
Երկրորդ Սամուէլ	24	Եսայի Մարգարէ	66	Սոփոնիայ	3
Առաջին Թագաւորաց	22	Երեմիայ	52	Անգէայ	2
Երկրորդ Թագաւորաց	25	Ողբք	5	Զաքարիայի	14
1. Ժամանակագրութիւն	29	Եզեկիէլ	48	Մաղաքիայի	4

The Books of the New Testament.

Գիրք Նորոյ Կտակարանի

Մատթէոս ունի գլուխ	28	Թուղթ առ Եփեսացւոց	6	Թուղթ առ Եբրայեցիս	13
Մարկոս	16	Փիլիպպեցւոց	4	Յակոբայ	5
Ղուկաս	24	Կողոսացւոց	4	Առաջին Պետրոսի	5
Յովհաննէս	21	Առաջին Թեսաղոնիկեցւոց	5	Երկրորդ Պետրոսի	3
Գործք Առաքելոց	28	Երկրորդ Թեսաղոնիկեցւոց	3	Առաջին Յովհաննու	5
Թուղթ առ Հռովմայեցիս	16	Առաջին Տիմոթէոս	6	Երկրորդ Յովհաննու	1
Առաջին Կորնթացւոց	16	Երկրորդ Տիմոթէոս	4	Երրորդ Յովհաննու	1
Երկրորդ Կորնթացւոց	13	Տիտոս	3	Յուդայի	1
Թուղթ առ Գաղատացւոց	6	Փիլիմոն	1	Յայտնութիւն	22

ՀՐԱՒԻՐԱԿ

Եկա՛յք զարթիցո՛ւք աղաչեմ զձեզ՝ ո՛վ ամենապատուելի Ազգ Արամեան 'ի մահահրաւէր քնոյ անփութութեան * Ազգի, եանհոգութենէ ապագայից. և զգեցցո՛ւք զփառսն զառաջինս որք արթնութեամբ, արիութեամբ, և իմաստութեամբ, նախ և առաւել քան զամ Ազգս փայլեաք յԱշխարհի:

Եկա՛յք 'ի բաց արկցո՛ւք զպատրողական դեղօրեայս պառաւանց †, որք ո՛չ ինչ օգտեն մեզ, եթէ ո՛չ ախտեղեն զկենսունակ հիւթք հոգւոց և մարմնոց մերոց՝ քան զհոգին հանճարոյ և իմաստութեան, այլ՝ յարմարեսցո՛ւք մեզ դեղ ողջարար և մաքրողական, որով կարասցո՛ւք թերևս փարատիլ 'ի թմրացուցիչ, մահաբեր յախտից մոլութեանց, ծուլութեանց, տգիտութեանց, մանաւանդ յազգատեաց, յուսումնատեաց, յինքնահաւան և սնապարծ բարուց՝ 'ի բարբարոսաց 'ի մեզ խառնեցելոց. որք իբրև եկամուտ ներսպրդեալ 'ի բնութիւնս մեր՝ խանգարեն զբնական գեղեցկութիւն բարուց մերոց:

Եկա՛յք ժամէ մեզ՝ լացցո՛ւք և ողբասցո՛ւք զվէրս, զհարուածս, և զպարտութիւնս մեր. արիացեալ, յառաջեալ, աներկիւղ զինեսցո՛ւք ընդդէմ մահաբեր թշնամւոյն մերոյ՝ յիմարութեան, յաղթեալ նմա՝

---

* Իսկ որ յինէն մեղանչեն՝ ամպարշտեն յանձինս իւրեանց. և որք ատեն զիս՝ սիրեն զմահ: Առակ. 8. 36. [illegible] տես երես. 9. 'ի Նոր Տետրակ որ կոչի Յորդորակ Շարադրեցեալ [illegible] 'ի Մադրաս. Յամի Տեառն. 1772. և 'ի Հայոց. 1221.

[illegible] Եփես.5.14: Մատթ.8.22: Յայտ:3.1.

† Բայց պիղծ խօսքերից և պառաւներէ առասպելներից յետ կաց՝ Բայց կրթեցո՛ր քո անձը Աստուածապաշտութեան: Ինչու որ մարմնոյ կրթութիւնն քիչ բանի համար օգուտ ունի. Բայց Աստուածապաշտութիւնն ամէն բանի համար օգուտ ունի, և հիմիկուան և նոր գալու կենաց Աւետիքն ունի: 1. Տիմոթէոսի. 4. 7. 8.

տացուք զպսակն և զնշանն յաղթանակութեան, զիմաստութիւն. և կանգնեսցուք զնա 'ի բարձր Աշտարակի Քաղաքի՝ Ազգիս, իբրև արձան անշարժելի 'ի յիշատակ յաւիտենական:

Ո՞վ աւաչեմ զձեզ, ներեցէք համարձակութեանս իմոյ, մի՛ համարիք թէ կամիմ գոլ զարթուցանող իմով նուաստութեամբս ընդ հանուր Ազգի միոյ միանգամայն՝ և կամ բերել զիս 'ի թիւ ընտրելոց և իմաստնոց, քաւ լիցի, այլ գիտեմ հաւաստեաւ յոգունց գոլ յԱզգի մերում հանճարեղ՝ իբրև զակն անգամանդ փայլեալ իմաստութեամբ, և յարաժամ ախտակցօղք 'ի վ͞ր Ազգիս. բայց վ͞ն առաւել հանճարեղութե͞ց իւրեանց՝ զուսպ ունելով զինքեանս՝ ո՛չ ոք 'ինոցանէ վստահացեալ համարձակի ելանել 'ի հանդէս, զի մի գուցէ անգոսնեսցի 'ի պարզամտաց Ազգիս յոմանց: այլ՝ զոր օրինակ փոքրիկ սեւուց նկարեալ 'ի սիրտ անգամանդեայ պատուական ականց՝ առաւե՛լ փայլեցուցանէ զնոսա. նոյնպէս և ես նուաստագունեաւս արկանել ախորժիմ զիս այժմ 'ի սիրտ պատուականութեան Ազգիդ, զա͞մ Ամբաստանութիւնս ևստգըլտանս յանձին ընդունելով՝ թերևս պայծառացին բնական գեղեցկութիւն ականցդ պատուականաց:

Օ՞ն եկա՛յք համաբաղ դատեսցո՛ւք զմեզ ընդ նախնեաց մերոց, և տեսցո՛ւք թէ որքան պարտաւոր գտանիմք. քանզի ներ այնպիսում ժամանակում յորում իմաստութիւն Աշխարհի նորոք աճիլ սկսանէր, և բազմաշխատ տքնութեամբ գտանիւր, նոքա այնքան ջերմեռանդ ջանիւք և փութով ընկալան, մինչ ներ 1000 ամաց, ա͞յն Յամի Տ͞ն 300 սկսեալ մինչ 1300. լցին զԱշխարհ մեր գերապանծ իմաստութեամբ, յորոց ելին այնպիսի արք արիաջանք, քաջիմաստք յա͞մ գիտութի͞ս, որք ո՛չ ծուլացան գո՛նէ ժամ մի 'ի կեանս իւրեանց՝ յարաժամ աշխատանօք ընծայել զպտուղս վաստակոց իւրեանց առ Ազգս, ա͞յն զգրեանս նոցա, որք իբրև յակինթ պայծառափայլին յԱշխարհի:

Իսկ ներ յայսպիսում ժամանակի՝ յորում գո՛ն 'ի մեզ գրեանք նախնեաց մերոց իբրև յորացոյցք և լուսուցիչք, մանաւանդ ա͞մ գիտութի͞ք և Արհեստք յԱշխարհ ա͞մ և յԱզգս ա͞մ սփռեալ, տարածեալ, պայծառափայլեալ՝ գեր քան զառաջին լրացեալ գտանին, մինչ զի և հասարակ ռամիկք, գեղջուկք, ևս և կանայք և մանկունք հնգետասանամեայք՝ իբրև զխաղալիկ և սովորական բանս ունին 'ի բերան ա͞յն զքերականութիւն, զՏրամաբանութիւն, զՃարտասանութիւն, զԱստեղաբաշխութիւն, զԵրկրաչափութիւն, զԱշխարհագրութիւն, զերաժշտականութիւն, զԱստուածաբանութիւն, զԲժշկականութիւն, զՔիմիագործութիւն, զԾովաճարութիւն, ևս և զա͞մ կազմողական և մեքենայական Արհեստս. մեք յուլացեալ և պասքեալ, պապանձիմք. ո՛չ գիտելով զբնական լեզու Ազգիս և եթ՝ ո՛չ ջանամք, և ո՛չ փափաքիմք ստանալ զայնոսիկ՝ որովք մարդն որոշի յանբանից. ուրեմն ո՞րքան պարտաւոր գտանիմք նախնեաց մերոց, որք վ͞ն մեր աշխատեցան, և

մեք կորուսաք, Նոքա վ̃ մեր այնքան բազմաշխատ տքնութեամբ ընծայեցին մեզ զպտուղս վաստակոց իւրեանց, և մեք հեշտութեամբ՝ և ձրի ոչ կամիմք ստանալ զայնոսիկ, և կամ աւանդել յետագայից մերոց. Նոքա ուսուցին մեզ ըստ Ա̃ծային գերագոյն Պատուիրանին՝ զսիրել զընկերն, ֆ̃, զԱզգս և զընտանիս, մեք զհակառակն նմին գործեմք, ոչ ունելով փոյթ վ̃ սիրոյ ընկերի, իւրաքանչիւրոք զօգուտս մեր խորհիմք, և ոչ ինչ շահիմք.

Արդ՝ զի՞ է զի ոչ իմանամք. և ոչ տեսանեմք զայս քան աղքատութիւնս և պակասութիւնս մեր, պատճառ սորին է այս, քանզի իբրև զգեղջուկ ոչ ունելով զճաշակ համադամ կերակրոց և ազգի ազգի անոշահամ պտղոց քաղաքականաց, ապուր և ոսպնարանով և մախողով շատացեալ՝ կարծեմք՝ ոչ ուրեք գոլ և ոչ ումեք ունիլ զայսպիսի համեղաճաշակ կերակուրս, վասնորոյ և ոչ որոնեմք ստանալ զայնոսիկ՝ ֆ̃ զիմաստութիւն և զհանճար՝ որք են յայլս:

Ըստ նմին օրինակի համեմատեսցուք և զմեզ ընդ այլս Ազգաց, Նախ՝ տեսցուք զբնակչացն Եւրօպիու, որոց բնակութիւն լեալ է յայնմ Գաւառի իբրև 1600 ամօք զկնի ջրհեղեղին, Նախ՝ 'ի Հռոմ ապա զկնի հազարաւոր ամաց և յայլ տեղիս, յորոց միջի ոչ գոյր քաղաքականութիւն և իմաստութիւն և կամ բազմամարդութիւն մինչ 'ի ժամանակս Ք̃նի. բայց 'ի Հռոմ. իսկ զկնի Նուազման իշխանութեան Հռոմայեցւոց, և 'ի բաց բաժանման ա̃մ Ազգաց յիշխանութենէն Հռոմայեցւոց, ներ Յամի Տ̃ն 400 և 500 ին, սկսան յիւրաքանչիւր Ազգ զիւր ազատու̃ի, ճոխու̃ի, և զօգուտն խնդրել, որոյ աղագաւ յարեան ա̃մ Ազգք Եւրօպիու 'ի վ̃ր միմեանց անհնարին հալուածովք, մինչ Յամի Տ̃ն 1000, հազիւ սակաւիկ ինչ յանդորրութիւն ընկալաւ Եւրօպիայ, և իւրաքանչիւր Ազգ հաստատեցան, յիւրաքանչիւր իշխանութեան և Գաւառի. հուսկ յետոյ ջանս եդեալ իմաստութեան՝ և գրեթէ ա̃մ Արհեստից մինչև ցայժմ. ներ 800 ամաց, այնքան պայծառացեալ են, որք իբրև զԱրեգակն փայլին յԱշխարհի. ոչ գոյ Ազգ Եւրօպիու որ չիցէ թարգմանեալ և չունիցի զգրեանս ա̃մ Ազգաց Աշխարհաց՝ թէ պատմութիւնք Ազգաց Աշխարհիս և երևելի իրաց և անձանց, թէ Աշխարհագրութիւնք, թէ Երկրաչափութիւնք, թէ Նկարմունք Աշխարհաց, Քաղաքաց և Շինուածոց և թէ Օրինաց վարուց և կանոնաց, ևս և ա̃մ Արհեստից ոչ գոյ Արհեստ, թէ Ազատական, ֆ̃ փիլիսոփայական, թէ քաղաքական, ֆ̃ Հինութեան, մեքենայական, և կազմողական, որք իւրաքանչիւր Ազգ ստուգիւ և փորձիւ չիցէ արարեալ հարիւրաւոր գրեանս իւրաքանչիւր Արհեստից, մինչ Դարբնութեան, Հիւսնութեան, Ոստայնագործութեան, Խոհարարութեան, Հողագործութեան և գրեթէ ա̃մ Արհեստից որք հարկաւորին մարդոյ իմանալ և գործել:

Իրաւի՝ զարմացումն բերէ այսքան սուղ ժամանակի՝ այսքան առաւել

յառաջացումն և փայլումն սոցա, Թէ՞ ո՞չ կամ ո՞րով առԹիւ և կամ եղանակաւ լեալ իցեն, վ՟ն հարկաւոր համարիմ յիշել աստ, զոր արժանէ ընԹերցողաց լսել զամենագովելի վարս, ձեռնարկուԹիւնս և զարիաջանուԹիւնս այսպիսի Պատուելի Ազգաց:

Ընդ հանուր Ազգք կամ բնակիչք Եւրոպիու՝ յսկզբան անկեալ ընդ լծով ծառայուԹեան հռովմայեցւոց՝ առաւել և սաստկապէս նեղեալ և վիրաւորեալ 'ի նոցանէ, ամենեքեան խորհեցան և ընտրեցին հնարս ազատուԹեան .... ընկալան զազատուԹիւն և զհանգիստ: ապա հաստատեցին իւրաքանչիւր Ազգ զիւրն յատուկ .. կանօն, սահման օրէն և կարգ. և սկսան իւրաքանչիւր Ազգ յիւրաքանչիւր Գաւառս, Շէնս, Գիւղս և վիճակս Ուսումնարանք և Համալսարանք ժողովածու ծախուք հաստատել և կրԹել զայրս և զէգ մանկունս իւրեանց միանգամայն, Քաղաքականք և գիւղականք, Ազատք և ծառայք Նախ՝ 'ի գիր և յընԹերցումն և ապա յա՟մ ուսումն Արհեստից, մանաւանդ Թարգմանել զա՟մ գրեանս զանազան Ազգաց որքան որք գտան. Արարին սովորուԹիւն ինքեանց իւրաքանչիւրոք գրել զօրացոյց մի, սկսեալ 'ի կատարեալ հասակէ իւրմէ՝ մինչ ցվաղճան կենաց իւրոց, յորում օր աւուր գրել զա՟մ անցս և զերևելի պատահմունս տանց, Աշխարհաց իւրեանց ևս և այլոց Ազգաց, մանաւանդ 'ի շրջելն իւրեանց յօտար Աշխարհս օր աւուր գրել յօրացուցի իւրեանց զա՟մ ճանապարհորդուԹիւնս և պատահմունս, զվարս, զդիրս, զկանօնս բնակչաց այլոց Ազգաց՝ և նկարել զձևս Քաղաքաց, Շինուածոց և այլոց իրաց, որք ո՛չ են յԱշխարհի իւրեանց: Կարգեցին իւրաքանչիւր Ազգ յիւրաքանչիւր Քաղաքի յերիսամս միանգամ առնել ժողով փիլիսոփայից՝ և ժողովել զա՟մ օրացոյցս ժողովրդեան իւրեանց, մանաւանդ յօտար Աշխարհ շրջողաց, և որոնել՝ եԹէ գոն 'ի նոսա իմն գիւտք իրաց, Արհեստից, Վարուց, կանօնաց՝ և Աշխարհաց, համանգամայն արձանացուցանել զն՟ 'ի գրեանս իւրեանց և հրատարակել յԱզգս իւրեանց: Նմանապէս և ա՟մ Արհեստաւորք զա՟մ նորագիւտ փորձք, Եղանակք, ձևք, բնուԹիւնք իրաց և գործողուԹեանց, բնաւ ո՛չ ծուլանան և ո՛չ կասին գրով և նկարմամբ հրատարակել յԱզգս իւրեանց, յօգուտ և 'ի պայծառուԹի Ազգի իւրեանց. Այսպիսի մեծավայելուչ կարգք և սովորուԹիւնք յա՟մ Ազգս Եւրոպիու պահեն մինչև ցայժմ, մանաւանդ 'ի Գաղղիացիս և յԱնկլիացիս:

Յայտնի տեսանեմք զնոսա՝ գոլ ուսումնասէր, գրասէր և ընԹերցասէր, մինչ միաբան Արք և Կանայք, Քաղաքականք և շինականք, Եկեղեցականք և Աշխարհականք, ո՛չ երբէք դադարին յընԹերցմանց, 'ի գրուԹեանց և յուսմանց, ո՛չ երբէք ծախեն ժամ մի և եԹ 'ի կեանս իւրեանց դատարկ, յորժա՟մ առանձնանան, ընԹեռնուն և գրեն. կամ Թէ յորժամ ընկողմանին 'ի քուն՝ միշտ ընԹեռնուն, մինչ 'ի հարկաւորուԹեան տեղիս, 'ի ճանապարհի ո՛չ դադարին ընԹեռնլոյ. և այնքան վարժ յընԹեռնուլն և 'ի գրելն՝ մինչ միայն ակամբ հայիլն իւրեանց

'ի գիր իմ̃՝ համանգամայն առնուլ 'ի միտ զա̃մ բառս, բանս, և զմիտս գրոյն, ո՛չ բնաւ տարակուսին 'ի վ̃ր բառից, բանից, լուծմանց և մեկնութեանց, նմանապէս և 'ի գրելն՝ այնքան վարժ՝ զոր 'ի միանգամայն գրուածս ո՛չ երբէք գտանին անհամաձայնութիւնք բառից, պակասութիւնք յարմարադրութեանց և քերթողական Արհեստից, մինչ բազումք 'ի միջի նոցա գտանին, որք յատենի զա̃մ ասութիւնք, հարցք և պատասխանիք համաձայն բերանոյ մարդոյ՝ ձեռք իւրեանց ընթանան 'ի գրելն, ո՛չ կասին և ո՛չ սխալին նմանապէս և 'ի թարգմանութիւնս՝ ականջք նոցա հային 'ի թարգմանելին, և ձեռք իւրեանց առանց կասման՝ ընթանան անսխալ 'ի գրելն զթարգմանեալն, ո̃պ ահա՜ հարիւրաւոր պիտանի մատեանք միոյ մարդոյ միայն արարեալ՝ և կամ թարգմանեալ գտանին, յորոց միջի զփոքրն և սակաւն՝ զոր ահա տեսանեմք, արժանէ յիշատակել՝ ք̃ք երեք անձինք, Ազգօք Անկղիացիք, հաւատովք Բապտիստ քրիստոնեայք . . . անուամբք Կերի. Մարշմէն, և Ուարդ, (the Reverend W. Carey, D. D., the Reverend J. Marshman, D. D., and the Reverend W. Ward,*) եկեալք դատարկաձեռն յաշխարհէ իւրեանց 'ի Կալկաթայ, ներ իբրև միոյ ամի ուսեալ զլեզու Հնդկական և Բանկալեցւոց, սկսան ընթանալ 'ի հրապարակս քարոզել Կռապաշտից և Մահմետականաց զհաւատ Քրիստոնէութե̃, ընդորս ցասուցեալ երկրականաց՝ անհնարին անարգանս և վիշտս յարուցին 'ի վ̃ր նոցա, մինչ զհող զմոխիր և զաղբ արկանել 'ի վ̃ր նոցա՝ և զշարանս հնացեալ կօշկաց կախել զպարանոցաւ նոցա, բայց նոքա հեզութեամբ պատասխանեալ թէ՝ այսոքիկ՝ որովհետև վս̃ Քս̃ի կրեմք, ո՛չ է մեզ անարգանք, այլ փառք. և այնու Քարոզութեամբ հազարաւոր անձինս ածեալ 'ի հաւատս Քս̃ի. բայց վասն առաւել աղաղակի և ցասման երկրականաց՝ տէրութիւնն արգելեաց նոցա առնել զայն. իսկ նոցա անճարացեալ գնացին 'ի Սիրամփուռ 'ի տէրութիւնս Դինամարքաց, անդ զուսումնարան մի հաստատեալ՝ սկսան ուսուցանել մանկանց ա̃մ Ազգաց, քարոզել 'ի հրապարակս զԱւետարանն Քս̃ի, թարգմանել զԱ̃ծաշունչն 'ի լեզու Պարսկական, Հնդկական, և այլս: հաստատեցին անդ տպարան, և գործարան թուղթ շինելոյ, ինքեանք և աշակերտք իւրեանց շինեն զթուղթս, տպեն զթարգմանեալ գրեանս, և ձրի բաժանեն ա̃մ Ազգաց. որոց ջանք, վաստակ, և հանճար տեսեալ Ազգացն Բրիտանացւոց՝ ժողովածու գանձարան և տուրս հաստատեալեն տալ նոցա՝ վ̃ս թարգմանութեան Ա̃ծաշնչին յա̃մ լեզու, և տպագրութեան նորին, և ձրիապէս բաժանելոյ. որով նոքա օրաւուր աւելեալ զջանս և զվաստակս իւրեանց, մինչ ներ սակաւուց իբրև 15 ամաց ուսեալ ինքեանք զլեզու Պարսկական, Հնդկական, Բանգալեցւոց, Նագրի, Շանսկրիթ, Մալբարի, Թիլինկի, Մալայի, Չինեացւոց, Բարմայ, և այլոց, թարգմանեալ զԱստուածաշունչն յայսոսիկ լեզուս՝

* տորանցէ ուչմըննէլ նէնտանի չէն. էլէճն էլ Քահանալ էն.

և տպագրեալ լցին Յաշխարհս ա̃մ: Այլ ևս արարեալ ինքեանք բազում գրեանս բարեկարգութեանց. և այլոց տպեալ ինքեանք. Նմանապէս տպեալ զայլ և այլ գրեանս, վաճառեն բաց 'ի յԱ̃ծաշնչէն.

Գանձարան մի հաստատեալ ունին վ̃ն գործարանի և հասարակութ̃ իւրեանց, զա̃մ եկամուտ իւրեանց թէ վարձս ուսուցանելոյ մանկանց, թէ թարգմանութեան և տպագրութեան Աստուածաշնչին, և թէ զանազան գրեանց. գումարին 'ի գանձարանն այն, գլուխ դրամոյն պահեն հաստատուն, և 'ի շահուց գանձուցն ստանան զծախս տանց իւրեանց հաւասարաբար և միապէս, բաշխեն ամսական վարձս իբրև 100. անձանց Նոր հաւատացեալ քարոզչաց, որք ընդհանուր Աշխարհս Հնդկաց սփռեալ քարոզեն զԱւետարանն Փ̃ի. Նաև բաժանեն ամսական ռոճիկս Նոր հաւատացեալ աղքատաց. իւրաքանչիւրոցն 'ի մի ռուփուցն մինչ ցտասն ռուփի: Սոյնպէս և բազումք զբազմատեսակ վաստակս վաստակեն վ̃ն բարութեան Ազգի [illegible] .... յորոց միայն արարողին բառարանի միոյ գործ՝ ստանօր յիշատակել արժան համարիմ:

Արարեալէ այրս այս զընդհանրական բառարան մի ը̃ 26 տառից այբբենականաց իւրեանց 26 հատորս. իւրաքանչիւր հատոր ունի զմեծութիւն և զթանձրութիւն հասարակ բառարանի մերոյ. յորում բացատրեալէ զանուանս իրաց, ժամանակաց, գիւտից, զձևս, զկերպս, զտեղիս, զզօրութիւնս, զներգործութիւնս, զպիտանութիւնս իրաց. հանդերձ նկարացուցութեամբք:

Երկրորդ՝ Աֆրիկայ՝ որ է մի մասն Աշխարհի. յորում բնակութիւնք լեալէն զկնի Աշտարակաշինութեան, թէպէտ յա̃մ գիտութիւնս հանդոյն Եւրոպացւոց ոչ այնքան կրթեալ զինքեանս՝ սակայն զնախնի գիտութիւնս Եգիպտականս և Աթենականս առեալ և վարժեալ ունին. 'ի կրթութիւնս պատերազմականս 'ի պահպանութիւնս Աշխարհի իւրեանց, յօրինադրութիւնս վ̃ն պահպանութեան կենաց իւրեանց, քաջաջան և յօժարամիտ, մինչ զի՝ երբէք ոչ տուեալ մուտ այլոց Ազգաց և տէրութեանց յԱշխարհ իւրեանց. և ոչ ինքեանք ելեալ յԱշխարհէ իւրեանց յօտար Աշխարհ:

Երրորդն՝ Ամերիկայ՝ որոյ բնակիչք յումէ կամ յորում ժամանակի սկսեալէն՝ ոչ ումեքէ՝ յայտ. որք էին իբրև վայրենաբնակք. բայց Յամի Տ̃ն 1492 ին գտեալ եղև այն 'ի Քօլօմպոսէ՝ որ էր յԱզգէն Ճենովայիզացւոց՝ ծախիւք և օժանդակութեամբ Եղիսաբեթ թագուհոյն Սպանիացւոյ. զկնի որոյ՝ զանազան Ազգք Եւրոպացոց ել ևմուտս արարեալ Յաշխարհն յայն՝ զա̃մ Արհեստս իւրեանց մուծին 'ի նա. և բնակիչք նորին այնքան յօժարամտութեամբ և արիաջանութ̃ ընկալեալ զայն՝ մինչ այժմոյս կարեն համեմատիլ Եւրոպացւոց ա̃մ եղանակաւ:

Չորրորդն Ասիայ՝ որոյ բնակչացն և Ազգացն ը̃ մեծի մասին ծանօթութիւնք գոն 'ի մեզ՝ յորոց մինի Եգիպտացիք, Արաբացիք, Չինէացիք, Պարսիկք, Հնդիկք և մասն Թաթարաց. իսկզբնէ անտի առեալ

ունէին զնախնի գիտութիւնս, իմաստութիւնս և փիլիսոփայութիւնս Եգիպտացւոց, կամ Աթենացւոց, այսինքն զքաղաքական և զօրինական կանոնադրութիւնս, զԱստղաբաշխութիւնս, զԱշխարհագրութիւնս, զԹուաբանութիւնս, զԵրաժշտականութիւնս, զՏաղաչափութիւնս, զԲժշկականութիւնս, զՔիմիագործութիւնս, զԲնաբանութիւնս և զՃամաքնաբանութիւնս և զայլս. ևս և զկարգս Սահմանաց Նախնեաց իւրաքանչիւրոց՝ թէպէտ՝ ոչ առաւելեալ և ոչ մաքրեալ ըստ Եւրոպացւոց՝ սակայն պինդ պահեալ զայնոսիկ, և զինքեանս վարժեալէն ՚ի նոսա. և ունէին ուսումնարանս յիւրաքանչիւր Ազգս և ՚ի Գաւառս:

Իսկ՝ մեք գոլով հին Ազգ.. քաջասիրտք մեծահոգիք, Բարեմիտք, իսկզբան Ազգասէր և այժմուս անմիաբան, ունիմք մեք զԵրկիր բերրի, արդաւանդահող և առատաբուղխ, և զօդ առողջարար, ունեաք զԹագաւորութիւն Հզօր, զօրինադրութիւնս, զկարգս և զկանոնս օրինականս և քաղաքականս, զարիութիւն, զքաջութի՟ զարդարութիւն, զբնական իմաստութիւն, և զայլս.. մինչ Յամի Տ՟Ն իբրև 400, Այլ անտի օր աւուր նուազեալ մինչ Յամի Տ՟Ն 1377, իսպառ բարձաւ զայն ա՟մ շքեղութիւնս յԱզգէս մերմէ մինչև ցայժմ. ո՞հ ոչ գիտեմ՝ թէ որպիսի զօգի խռովութեան ՚ի ձեռն այլասեռ Եկեղեցականաց եմուտ յԱզգս մեր, զոր ընդդէմ հրամանի Տ՟Ն՝ զսիրել զընկերն և զմիմեանս՝ փոխեաց յատելութի... իբրև զաղուեսունս ներսպրդեալ ՚ի միագունդ Հօտս և ՚ի բանական Եկեղեցին Ք՟Սի՝ խըրտուցեալ զնա՝ քակեցին; բաժանեցին զհօտն, բազումս կերակուր գայլոց արարին, և զորս ինքեանք որսալ կարացին ՚ի միամտաց և ՚ի Թուլասրտից որսացին. զորոց ոչ է կամ ինձ այժմոյս խօսիլ, այլ կամեցայ ցուցանել միայն զպատճառ խանգարման շքեղութեան Ազգիս մերոյ: ||

Ամա՜ղ Թշուառութեան և աղքատութեան Ազգիս մերոյ՝ քանզի տեսանեմք զԵրկիր և Զազգ մեր գերեալ ՚ի բարբարոսաց՝ որք անյագաբար կողոպտեն անդադար զինչս, զստացուածս, և զվաստակս մեր. ժամանակ առ ժամանակ գերեն զկանայս և զմանկունս մեր. ոչ տան թոյլ ումեք շնչաւորի՝ զօրանալ կամ հաստատանալ՝ այսու ևս ոչ շատացեալ՝ այլ իմն հնարիւք ՚ի ձեռն Եկեղեցականաց մերոց իսպառ ծծեն զուղեղս մեր †. ոչ միայն ՚ի հպատակաց իւրեանց, կամ ընդ ձեռամբ

† Վասն այսորիկ մի՛ [illegible] զանց առնէք [illegible] և [illegible] Հայրք և Եղբարք. այլ եկայք միաբան [illegible] մեր խորհեսցուք, զի չեն բնաւ բարի բարք. մինչև ցերբ [illegible] յափշտակեսցեն օտարք. [illegible] ոչ [illegible], եթէ [illegible] [illegible]. Եսեա. 13. ՚ի Նոր Տետրակն որ կոչի Յորդորակ. Շարադրեցաւ [illegible] Երիտասարդաց, և Մանկանց Հայկազանց [illegible] և [illegible] Տպագրեցաւ Ջանիւ [illegible] Յակոբայ Շահամիրեան [illegible] ՚ի Մադրաս. Յամի Տեառն .1772. և ՚ի Հայոց. 1221: || [illegible]. 10.1.2. [illegible] .3.4:26.61.

իւրեանց եղելոց, այլ և 'ի ձեռաց իւրեանց յօտար Աշխարհ փախուցելոց ևս. ո՛չ ոք է որ զգուշանայցէ նենգամիտ հնարից նոցա, զորմէ յայլուր ասացից:

Դարձեալ տեսանեմք զմեզ աղքատացեալ յամ գիտութիւնս Արհեստից, կարգաց, կանոնաց և ուսմանց, վասն զի՝ ո՛չ գոն 'ի մեզ ո՛չ* ուսումնարանք և ո՛չ կատարեալ ուսմանց մատեանք՝ թէ և մի միայն զքերականութիւն տեսանեմք ուրեք ուրեք հազիւ ծաղկեալ, բայց ո՛չ պտղաբերեալ՝ քանզի 'ի մէջ հազարից զմիոք հազիւ գոյ հետևօղ կամ ուսանօղ նորին, զայն ևս ո՛չ լիապէս կատարեալ և կամ վարժեալ. թէպէտ և այս ո՛չ է համարեալ 'ի շարս Արհեստից, այլ բանալի նոցին. և սա յամ Ազգս բնականապէս վարժեալ գտանի, և հասարակաբար 'ի գործածի. գրեթէ այնքան աղքատացեալ գտանիմք մեք՝ մինչ ո՛չ գիտել զբնական լեզու և բարբառ մեր. 'ի մէջ հարիւրից հազիւ թէ մի ոք գիտէ ընթեռնուլ և կամ գրել, և 'ի մէջ հարիւրից ընթերցողաց և գրչաց՝ մի ոք հազիւ գտանի որ կարէ իմանալ զբառս և զզօրութիւնս գրոց՝ և կամ յարմարագիր. իսկ մնացեալքն թէ և ընթեռնուն, բայց ո՛չ իմանան, ո՛չ զնշանակութիւնս բառից, և ո՛չ զզօրութիւնս բանից, և զոր գրեն, ո՛չ անսխալ 'ի յարմարագրութիւնս, և ո՛չ վարժ 'ի գրութիւնս. և այսոքիկ ո՛չ միայն զԱշխարհականացս ասեմ, այլև Եկեղեցականաց իսկ:

Յազգի մերում թէպէտ բազումք ջանան զմանկունս իւրեանց կրթել յուսումն գիտութեանց. և ոմանք բազում աշխատանօք 'ի գիր և յընթերցումն՝ մինչ 'ի քերականութիւն կրթեն. բայց կրթեալքն այն տեսանելով զինքն միայնակ՝ ո՛չ գոլով այլ ոք նման ինքեան՝ և ինքն 'ի մէջ բազմաց աննման՝ ո՛չ ոք լսէ նմա. այլ ինքն իբրև ծաղրաբան երևի 'ի մէջ ռամկաց. յուսակտուր լեալ՝ թողու զկրթութիւն իւր, և վարի ռամկօրէն. և զկրթութիւն նորա մնալով անգործ՝ իսպառ խանգարի և ոչընչանայ, նմանապէս ջանք և աշխատանք ծնողացն ունայնանան:

Ահա՛ այսէն [illegible] Ազգիս Հայոց՝ որք ո՛չ իւիք նմանիլ և համեմատիլ կար[illegible] Ազգաց, թէ և 'ի տեղիս տեղիս ոմանք ջանան նմանիլ, բայց նմանին կերպարանօք և զգեստուք. այլ ո՛չ գիտութեամբ և բարուք, որով առաւել վնասիմք քան շահիմք:

Պատուելի Ազգ մեր՝ ներ [illegible] պակասութեանց և աղքատութեանց, ունիմք գովելի բարս առաքինութե. սիրոյ և ողորմածութեան †, բայց առանց քննութեան և դատողութեան, քանզի՝ ամ սուրք և ողորմութիւնք են վն [illegible] ընկերին, [illegible] թէ ամ Օրէնք 'ի մի բան կատարին. ամ զսիրեսցես զընկերն քո իբրև զանձն քո. Հռոմայեցւոց. 13.9. ապա եթէ սուրք և ողորմութիւնք ո՛չ ինչ բարիս առնեն ընկերին, ուրեմն զինչ վարձս ունի սուրքն այն ողորմութեան, ո՞չ եթէ թողեալ դք զկաղս, զկուրս, Ղու. 14.13. և զայնսիկ որք գործել ո՛չ կարեն

*Ազգային [illegible] 1. Վ. [illegible]

տայցէ ցայնոսիկ որք գործել կարեն, բայց ոչ կամին աշխատել կամ աղքատութեամբ ապրիլ՝ այլ խնդրեն ողորմութիւն, զի լինիցին անաշխատ և փափկակեացք *: զի՞նչ վարձս ունի տուօղն այսպիսի ողորմութեան, կամ զի՞նչ շահ ընկերին, եթէ ոչ վնաս նմա, և պատճառ վնասուց բազմաց. քանզի նա որ գործել կարէր՝ ստանալովն զողորմութիւն ծուլացաւ 'ի գործելն, եղև նմա բնութիւն 'ի կեանս իւր, և եղև պատճառ բազմաց, որք զնա տեսանելով թողուն զաշխատանս, և անամօթաբար ընթանան զհետ ողորմութեան:

Եւ կամ՝ որք թողեալ զՋինուորեալ Եկեղեցին, որ զհաւատացեալս 'ի սովու, 'ի մերկութեան, յաղքատութեան, և շինէ զՆիւթական Եկեղեցի, որ զժողովարան (ժամատուն), կամ թողեալ զՋինուորեալ Եկեղեցին 'ի մերկութեան, զարդարէ զՆիւթականն, որ տալով զարդս մեծագինս և յիշատակիս, Արդեօք զի՞նչ վարձս ունի այսպիսի Նիւթական Եկեղեցի շինօղն և զարդարօղ նորին մեծագին յիշատակօք, կամ զի՞նչ օգուտ և կամ զի՞նչ պարծանք Ազգի իւրում. ոչ ապաքէն Դատաւոր անիրաւութեան եղև, որ զրկեաց զաղքատ Ազգս իւր, և փոխան սիրոյ ատեաց զնա, և բաժինս նորա ծախեաց յանբանս:

Յայսպիսի անիրաւութիւնք իրաւի՝ յԱզգի մերում իսկզբանէ անտի արմատացեալք գտանին. քանզի 'ի պատմութեանց յայտնի երևին, որք 'ի ժամանակս Թագաւորութեան մերոյ՝ Նախնիք մեր մեծամեծ գանձս և հարստութիւնս Աշխարհին Հայոց ծախեալ՝ շինիցին զբիւրաւոր մեծամեծ Եկեղեցիս †, և զարդարեցին զնոսա մեծագին զարդուք, մինչ 'ի միում քաղաքի գոլ հազար Եկեղեցիս մեծամեծս և քարաշէնս, որք ոչ ինչ շահ և օգուտ եղեն Ազգի մերում, եթէ ոչ առաւել ևս պատճառ մեծամեծ վնասուց և նեղութեանց. քանզի այլ Ազգք տեսեալ զայն հարստութիւն և մեծամեծ շինուածս՝ ցանկացան Աշխարհաց մերոց, յարաժամ պատերազմ և անհնարին հարուածս յարուցեալ առ Ազգս մեր՝ մինչ տիրեալ զամ զարդ և հարստութիւն Եկեղեցեաց կողոպտեցին, և զշինուածս Եկեղեցեացն քայքայեցին:

Նմանապէս և զկնի Թագաւորութեան մերոյ՝ մինչ այլազգք ազգի ազգի վիշտս, նեղութիւնս, տառապանս, հարուածս սաստիկս հասուցանէին յԱզգս և յԱշխարհս մեր, և ազգի ազգի հնարիւք՝ և ևս բռնաբար կողոպտէին զԱշխարհս մեր, և իսպառ յաղքատութիւն մաշէին զԱզգս մեր, դեռևս ոչ դադարէին ոմանք Յեկեղեցականաց մերոց համոզել զժողովուրդն՝ ժողովել զինչս աղքատացեալ Ազգիս, և շինել

* Ամենէ էս պատճառանէք տիրացու. տէր տէր. և Վարդապետք էն դատապարտելի:

† Ուխտէս և Ասողիկ վկայէ թէ՝ յաւուրս Զծին Ներսէսի էին 'ի Հայաստան երկու (2040) Վանք: Եւ գրէ թէ ամ Թագաւորք և Կաթողիկոսք Հայոց ոչ էրէին դադարէին 'ի շինութենէ Եկեղեցեաց: Զի Թագաւորաց Թագաւորն Յովհաննու Քաղաքն և շինէին Եկեղեցեօք: Տես էջէս. 633. 'ի Գիրք Վէմ—Հաւատոյ.

զմեծամեծ Եկեղեցիս, և զարդարեալ զնոսա մեծագին զարդուք՝ և ժողովել զկերակուր սովեալ մանկանցս՝ * և տալ այլ Ազգաց իսկական Թշնամեացն մերոց կաշառս և կապալս վն պահպանութեան Նիւթական Եկեղեցեաց, և ստանալոյ ինքեանց զիշխանութիւն բռնաբար †: Սոյնգունակ և այլ Ազգք ոչ դադարէին և ոչ դադարեն ժամանակ առ ժամանակ կողոպտել զԵկեղեցիս մեր՝ քայքայել զշինուածս Եկեղեցեաց, և տանջել զԱզգս մեր՝ վասն առաւել ևս գտանելոյ զտեղիս զարդուց:

Իրաւի ոչ է հնար՝ 'ի Թիւ արկանել զայնքան մեծամեծ ծախս շինուածոց Եկեղեցեաց՝ և զմեծամեծ տուրս, յիշատակիս և զարդս Եկեղեցեաց, զորս ալ.քատացեալ և խղճալի Ազգ մեր ետուն, և միամտաբար տան. յորոց գոն բիւրաւոր Եկեղեցիք քայքայեալք և ամայիք՝ իսկ ուրք կան հաստատունք, բազումք 'ի նոցանէ դատարկ 'ի զարդուց, ուր ուրեք՝ յորս ժողովին 'ի 20 կամ 40 ամս զարդք և յիշատակիք ինչ, 'ի միում աւուր կամ կողոպտեն այլ Ազգիք, և կամ մերայինքն վաճառեն զայնոսիկ, և տան նոցա վն ստանալոյ ինքեանց զմեծութիւն †:

Արդ՝ եթէ զչորրորդ մասն այնքան դրամոց ծախեալ լինէին վն ուսումնարանաց այս՝ կանգնեալ լինէին բիւրաւոր բանական Եկեղեցիք 'ի վերայ վիմի հաստատնոյ զարդարեալք առաքինութբ և իմաստութեամբ, և լինիցէին այնուքիկ անջնջելի յիշատակք և վարձք անբաւք տուողացն:

Մի ոք 'ի միամտաց ամբաստանեսցէ զիս. Թէ կամիմ ասել խափանել զտուրս զշինութիւնս Եկեղեցեաց, և զզարդարանս նոցա. ոչ՝ այլ զաւելորդացն ասեմ. քանզի ուր իցեն մինչև 100 կամ 200 տուն հաւատացեալք, հարկաւորէ վասն նոցա ըստ չափու կարեաց նոցա Եկեղեցի մի. նմանպէս և հարկաւորէ միոյ Եկեղեցւոյ մի ձեռք սպասք կամ անօթք, զգ.. մի սկիհ.. և մի մի յիւրաքանչիւրոց անօթից, որով կատարին խորհուրդք, և այնուքիկ բաւականք են վասն հարիւրաւոր և հազարաւոր ամաց. որպէս Ազգասէր արիաջան Սրբազան Եփրեմ Հայրապետն մեր և Սրբզն Խորհրդարանն Սրբոյ Էջմիածնի՝.. հրամայեն 'ի յցուցակին որ առ փիլիպպոս Արք Եպիսկոպոս Հնդկաց նուիրակն, թէ.. մի սկիհ բաւականք են վասն միոյ Եկեղեցւոյ յամս հարիւրաւորս՝ նոյնպէս և այլ անօթոց ըստ չափու հարկաւորութեանց իւրեանց՝ լինին բաւականք

---

* Յովհաննէս Վարդապետ Շիրմաճի կոչեցեալ՝ գործակալ Վանեցն, և Մինասեան Վարդապետ տեղապահ աթոռոյն՝ բազում զինքն հաստացանէին Եպսմայ, Տանուտէր ապտա Գիւղակնաց, գանելով և չարչարելով զնոսա. որով գրեթէ յառաւօտէ մինչև ցերեկոյ ողբովն և լալովն ոչ դադարէր. Վասն զի յաՏ ատոր աշխ տան տրամոյ, և նոյն Վասն աշխարհիս իւրոյ 'ի գործի գանից առնել զողորմելեան՝ գանակոծ առնէին զնոսա: տես Պատմութիւն Հայոց Հատոր. Գ. Երես. 827.

† Տես Ճառին տես ես Տեղաչէ Վերջոյն նոտայ. 2. Վասն ստանալոյ իւրեանց զիշխանութիւն բռնաբար և վասն ստանալոյ իւրեանց զմեծութիւն.

ընդ ժամանակս բազումս և այլն: Եւ և պատուիրեն նմա յոյժ յոյժ բանալ զաչս մտաց հասարակութեան և շրջել զջեռմեռանդութիւն յիշատակատուութեան նոցա՝ յաղագս զարդուց Եկեղեցականաց՝ 'ի մէջ հաստատութեան ուսումնարաց, որք կարողք են լինիլ մայր եօթածին բոլորեալ բարութեանց և այլն. Նոյնպէս և հանգուցեալ Սիմէօն Հայրապետն մեր յայտ առնէ զգոլն Ազգի և Աշխարհի մերում՝ 'ի մէջ սաստիկ սովու իմաստութեան և գիտութեան, և յորդորէ զմեզ հետևիլ ուսումնարանաց և ուսմանց, նմանապէս և այլ բազում խոհականք ունէին 'ի միտի, և ջանան բառնալ զՃամ աւելորդապաշտութիւնս * և անհարկաւորութիւնս յազգէ մերմէ և սերմանել զկատարելութիւն և զիմաստութիւն:

Դարձեալ հարկէ մեզ՝ և պարտական եմք հատուցանել զչափաւոր և զպատկանաւոր ծախս Եկեղեցեաց և պաշտօնէից նոցին, այն իւրաքանչիւր Եկեղեցւոյ ժողովուրդ զծախս Քահանայից և Եկեղեցւոյ իւրեանց, իւրաքանչիւր վիճակի ժողովուրդ զծախս Առաջնորդարանի իւրեանց, նմանապէս և ընդհանուր Ազգ մեր զծախս Հայրապետարանի Ազգիս Հայոց որ է սբն Էջմիածին †.

Արդ ըստ պէտս Հայոց էլող պարտիս ջերմեռանդութեամբ
և ճանապարհօք կարէմք ստանալ զիմաստութիւն
և հասանիլ փառաց:

Նախ՝ եթէ սրբզն Հայրապետն մեր և սրբզն Առաջնորդք Ազգիս մերոյ հոգ տարցեն ‡, և անխզելի կանոնովք հաստատեսցեն, նախ զի յիւրաքանչիւր Առաջնորդարանս, յԵպիսկոպոսարանս և 'ի վանս քերական (ճշէր) Վարդապետ մի կարգեսցի ուսուցիչ անոցիկ.. որ կամին մտանել 'ի պաշտօն Եկեղեցական. Երկրորդ՝ հրատարակեսցեն յիւրաքանչիւր վիճակս 'ի ձեռն գրոյ՝ թէ ո՞ք կամի մտանել 'ի պաշտօն Եկեղեցական՝ եկեալ ուսցի զքերականութիւն և զգրոգրութիւն, զի թարց ուսանելոյ սոցա ոչ է հնար մտանել յայն պաշտօն:

Երրորդ հաստատեսցեն կանոնս 'ի ձեռն հրատարակական գրոյ՝ զի ոչ ոք Եպիսկոպոս զայնոսիկ որք ոչ են ուսեալ զքերականութիւն և վարժեալ 'ի գրութիւնս, ձեռնադրեսցեն Քահանայ կամ Աբեղայ, անոցիկ որք ոչ են ուսեալ զՏրամաբանութիւն մի երբէք տացեն զծայրագոյն Վարդապետութիւն և զԵպիսկոպոսութիւն. քանզի՝ որ ոչ գիտէ զքերականութիւն և զՏրամաբանութիւն, զիա՞րդ կարէ

---

* Ես տեսանի վերջումն տետրակիս. 3. վասն Աւելորդապաշտութեան:

† Խեղճ Հայոց Ազգն իւրեանց Առաջնորդարանի և Կաթողիկոսարանի ծախսն չտալէն և բառնալէն միշտ հառաչելէ և հառաչանօք մինչ և 'ի այժմ. աստ ինչ օգուտ. սորանէ աւելանեն որ Ազգի համար էնպէս են ուղղէս թուլ անանձն. և անօգուտ անպտուղ ծառեր:

‡ Ես տեսանի վերջումն տետրակիս. 4. Հայրապետն և Առաջնորդք Ազգիս մերոյ հոգ տարցեն:

իմանալ զգիրս և զզօրութիւն գրոց, ուրեմն զինչ օգուտ (խեղճ Ազգէն էօ դէօ) անուանք և եթ պաշտօնն եթէոչ նախատինք Ազգի և արհամարհանք ժողովրդոց :

Չորրորդ առաքեցին կատարեալ քարոզիչս առանց ինչ ակնկալութեան (բաց 'ի կերակրոյ և զգեստուց) յիւրաքանչիւր վիճակս, զի քարոզեսցեն զժողովուրդն՝ յղել զմանկունս իւրեանց յուսումն գրոց . կարգեսցեն յիւրաքանաչիւր Եկեղեցիս (ծեր) քահանայ մի ուշիմ ուսուցիչս՝ հրաժարեալ յԱշխարային գործոց . կարգեսցեն վ~ նորա տարեկան ռոճիկս 'ի ժողովրդոց ը~ կարեաց (բաց 'ի Յեկեղեցական հասից .) և քարոզիչքն այնոքիկ յարաժամ . շրջեսցին յա~մ Եկեղեցիս . ցուցցեն ուսուցչացն զկերպ ուսուցանելոյ, և փորձեսցեն զուսուցանողն և զուսանողն . քանզի 'ի Հայաստան և 'ի Պարսկաստան եթէ քահանայք (բաց 'ի հասից) ստանայցեն վարձս ուսուցանելոյ տարեկան երկու մինչ մի հարիւր ղուռուշ, կամ ռուփի, երջանկութիւն ինքեան համարիցէ, և յօժարութեամբ ընդունիցի զայն պաշտօն ։ Նմանապէս և ա~մ Եկեղեցի որ ունի մինչ հարիւր կամ աւելի տունս՝ ոչ ոք 'ինոցանէ մինչ 'ի վարձկանաց և 'ի մուրացկաց զլանայցէ տալ իւրաքանչիւր տուն տարեկան մի ղուռուշ, և ոմանք ըստ կարեաց իւրեանց աւելի ևս ։

Հինգ երրորդ՝ եթէ Պատուելի Ազգ մեր՝ որք բնակեալք են 'ի հռչակաւոր քաղաքսն Ռուսաստանու, Վրաստանու, Հնդկաստանու, և Օսմանցւոց, արիաբար յառաջեալ՝ նախ՝ կարգեսցեն իւրաքանչիւր քաղաքի զգանձարան մի վ~ ուսումնարանի . և վերակացուք գանձարանին 4. անձինս զերևելիս յիշխանաց՝ տայցեն բնակիչք քաղաքին իւրաքանչիւրոք տասանորդս 'ի ստացուածոց իւրեանց 'ի գանձարանն այն, և իւրաքանչիւրոք զոր ինչ 'ի վաղճանի իւրում տայ յիշատակիս և զարդս յԵկեղեցեաց և վանօրէից . տացէ զայն 'ի գանձարանն այն՝ վ~ անջնջելի յիշատակի Ջինուորեալ Եկեղեցւոյն և զարդարանաց նորին ։ Երկրորդ՝ հաստատեսցեն ուսումնարան մի մեծ . հանդերձ տպարանաւ . դիցեն անդ 4. կատարեալ գիտուն փիլիսոփայ ուսուցիչս չորից Ազգաց, տայցեն վարձս նոցին լիալիր 'ի շահուց գանձարանին . նմանապէս զծախս ուսումնարանին և զկերակուր և զհանդերձ մանկանց աղքատաց * ։ մանկանց ամենեցուն ձրի ուսուսցեն չորս լեզուաւ զա~մ Արհեստս, մինչ կարասցեն առնել անսխալ և վարժ թարգմանութիւն (և պարզե-բանութիւն) ապա թարգմանեսցեն զա~մ պիտանի գրեանս ա~մ Ազգաց, և տպեսցեն ինքեանք ։ 'ի չորից լեզուաց . մին՝ անխափան լիցի Լաթին կամ Գրեկ . որք են մայր լեզուք Եւրոպացւոց . Երկրորդն՝ կամ Անգլիացւոց կամ ֆռանսիզաց և կամ Ռուսաց . յորս ա~մ իմաստութիւնք և գիտութիւնք պայծառափայլ գտանին, մանաւանդ անթիւ գրեանք . Երրորդն կամ Պարսիկք կամ Արաբացւոց . որք են դրացիք

* Տես Եւ Պետրոսի Հերշելի Նոտարը . 5. Հատ Մանչեանց Հայ Ազգաց և նորանց ուսումն և այլն :

մեր՝ և հարկաւոր մեզ գիտել զլեզուս նոցա. իսկ չորրորդն՝ խսկական լեզու մեր:

Վեցերրորդ՝ վերակացուք գանձարանացն ժողովեալ զգանձսն՝ ապահովի պահեսցեն իշխօղս կամ երկու Երկիրս չորից Ազգաց Եւրոպացւոց 'ի շահու կամ 'ի վաշխի. ամ յամէ ժողովեսցեն զշահն կամ զվաշխն, և տայցեն զծախս ուսումնարանին և տպարանին:

Եօթն երրորդն՝ իւրաքանչիւր տարւոյ վերջն արասցեն ժողովք իշխանաց, վերահասու լիցին տոմարաց գանձարանին, եկամըտիցն և ծախուցն, ևս և ուսումնարանաց և ուսանօղաց. զոր ինչ կարգ և կանոնք յարմար թուիցի, արասցեն. և ընտրեսցեն զվերակացուս գանձարանաց. և փոխեսցեն զառաջինսն, վն զի ձրի աշխատելն իշխանաց վն հասարակաց՝ աւելի քանզ մի ամն՝ տաղտկութիւն բերէ:

Հաստատապ հաւատացէք ամենեքեան ով ամենապատուելի Ազգ մեր, որ եթէ ամենեքեան համակամ յօժարամտութբ և ջերմեռանդսիրով դիմիցէք յայս ձեռնարկութիւն, անձանձիր հոգ տանիցէք սմա, և հաստատուն պահիցէք զայն, ներ սակաւուց՝ իբրև 20. մինչ 30. ամաց տեսանելոցէք զլուսափայլութիւն Ազգիս մերոյ, այսինքն վերաստանալն զիսկական լեզու և բառբառ մեր՝ կրթիլն յամ Արհեստս, և ունիլն զհարկաւոր գրեանս իմաստից. ևս և մինչ 'ի 100. ամն այնքան պայծառանայ՝ մինչ համեմատիլ այլոց Ազգաց Եւրոպացւոց. որովք հարստանալոցեմք յոյժ: Նմանապէս և 'ի վեր ասացեալ գանձարանք ուսումնարանացն հարստանալոցեն այնքան առաւել յոյժ՝ մինչ նոքօք զայղ ինչ յառաջադիմութիւնք վասն Աշխարհի և Ազգի կարեն ծնանիլ:

Զայսոսիկ վասն Ընդհանուր Ազգիս բարւոյն համառօտեալ
Գիտելեաց՝ այժմ առաւելինչ խօսել աւժանէ և վասն յառաջ 'ի Հնդիկս
և Տանաուտ 'ի Բանկալայ եղեալ Ձեր Ազնէից:

Յերկիրս Հնդկաց 'ի ժամանակս թագաւորութեան նոցեանց և մըլուլաց՝ որք 'ի Դիլլի և Յապկարաբադ (Ա.րբ——աբադ) և յայլ տեղիս՝ մինչ դեռ բնակիչք Երկրին անծանօթք էին յամ Արհեստից տուր և առութեանց ընդ այլոց Աշխարհաց, ցանկային գալստեան այլ Ազգ վաճառականաց, և փափակէին ընչից և ապրանաց որք բերէին նոքա. վն յ պատուէին զօտարականսն, և մեծագին գնով գնէին զապրանս նոցա. նմանապէս և որք գային վաճառականք պատուեցեալք լինէին 'ի մեծամեծացն Հնդկաց, վաճառէին զապրանս իւրեանց եռապատիկ և քառապատիկ շահուք, և զոր ինչ տանէին յԱշխարհէն Հնդկաց յայլ Աշխարհ՝ նոյն պէս պատուեալ լինէին, և նոյնպ շահաբեր վաճառիւր. վն յ ժամանակն այն էր իբրև ոսկեղէն դար՝ վն 'ի Հնդիկս եկող վաճառականաց, որում յամ Ազգք Եւրոպացւոց փափակեցան, ջանս եդին. և բազումաշխատանօք և տառապանօք գտին զԵրկիրս այս ծովային ճանապարհաւ, քանզի դըժուարութիւն էր երթ և եկութիւն նոցա

ցամաքաւ. նախ՝ փութթութկեղք նեը 1600. Թուոյն փրկչի՝ ՚ի Ծով Երկրեայս, և ապա այլք յամ տեղիս ընդարձակեցին զերթ և եկութիւն և զվաճառականութիւն իւրեանց, իւրաքանչիւր Ազգ ջանացան շահել զԱզգըս իւրեանց, և ստանալ Երկիր, քաղաք կալուածք և այլ տեղիս՝ վս Ազգի և յետագայից իւրեանց, մինչ յԱշխարհ և յԱզգ իւրեանց լցին բարութեամբ և հարստութեամբ. ամենեքեան իւրաքանչիւր Ազգ ստացան զիւրեանց յատուկ քաղաք և բնակութիւն և կալուածք, ՚ի թագաւորէն ժառանգութիւն յաւիտենական Ազգի իւրեանց, որք մինչև ցայժմ վայելեն:

Ազգ մեր ունելով իսկզբանէ անտի շհաղորդութիւն ընդ Աշխարհին Հնդկաց, մանաւանդ զկնի թագաւորութեան մերոյ բազումք ՚ի մերայնոց եկեալ ցամաքային ճանապարհաւ ՚ի կողմանս Շաջանաբադայ, Ակբարաբադայ և յայլ վերին կողմանս Հնդկաստանու, ընկալեալք՝ ոմանք զգործ Վաճառականութեան, և ոմանք զպաշտօն Զօրապետական և Զինուորական. սոքա և նոքա ամենեքեան յոյժ սիրեցեալք ՚ի թագաւորաց, ՚ի Նաբաբաց, ՚ի Միաջայից, և ՚ի բնակչաց Երկրին՝ մինչ ամենեքին սոքա անկասկած և անխտիր հաւատացեալ մտերմութեան Ազգի մերոյ՝ տային զմեծամեծ պաշտօնս, մինչ Սպարապետութիւն բոլոր զօրաց, ես և խորհրդակցութիւն և կողմնակալութիւն ինքեանց. նմանապէս և վաճառականաց մերոց * արձակութիւն ընդ ամ Աշխարհս Հնդկաց շրջելոյ՝ ես և ընծայել զպատիւ և զհաճատ՝ որովք ոմանք յԱզգէ մերմէ բաշտաճորութեանց հանդիպեալ մեծամեծ Հարստութիւնս ժողովեցին, բայց ոչ ոք ՚ինոցանէ զառաջադէմսն նկատեալ զապագայից ձեւնատու լեալ, ՚ի ստացեալ բաշտաւորութեան յիւրմէ մասն և բաժին Ազգի կամ ընտանեաց իւրոց ընծայեաց, զօգուտս ընտանեաց և Ազգին խորհելով՝ Գիւղ՝ կամ քաղաք ինչ վասն բնակութեան Ազգի իւրեանց, կամ առ ի վայելումն Ազգի իւրեանց զպտուղս նորին խնդրեաց Յիշխանաց, և եթող. որպէս այլ Ազգք ստացան, և վայելեն (որպէս որ Գեորգեանայք Աշխարհ սպարապետին այժմ), զորս Ազգ մեր դիւրաւ և առաւել մեծամեծ քան զայլս կարէին ստանալ: Այլ ինքեանք միայն ՚ի կեանս իւրեանց աշխատանօք վայելեցին զերջանկութիւնս իւրեանց միայն, և զկնի վաղճանի իւրեանց զորթողին ընտանեաց իւրեանց, վատնեցան, և եղեն պատճառ կորստեան նոցա, և զոր թողին վանաց և Եկեղեցեաց, եղեն Կերակուրք գազանաց, ոչ այլ Ազգաց. որպէս լսեմք և տեսանեմք զոր ոչ գոն ինչ ՚ի ստացուածոց նոցա և ոչ յիշատակք ևտոհմք նոցին: Արդ՝ մեք ՚ի Հնդիկս եղեալքս որք տեսանեմք զպակասութիւնս և զԱղքատութիւնս Ազգի մերոյ, և զպայծառութիւն, զիմաստութիւն և զլուսաւորութիւն այլոց Ազգաց, մանաւանդ ջանս նոցա վս բարութեան և առաւել ևս լուսաւորութեան Ազգի իւրեանց, նմանապէս և Երկրականք բանգալեցւոց

---

* Տես ի Տեղագրին Վերջին Հնոց Նամակս. 6. Վասն Հայ Վաճառականաց.

յառաջանալ և ջանալն վս մեծամեծ ուսումնարանաց և լուսաւորութեան իւրեանց, ուրեմն որքան առաւել պարտէ մեզ երկայնամտութեամբ խորհիլ անխոնջ ջանալ, արիաբար դիմել վս բարութեան և լուսաւորութեան Ազգի և տոհմից մերոց, առատաբար տալ զբաժինս 'ի ստացուածոց մերոց, և անյապաղ հաստատել 'ի Կալկաթայ Ուսումնարան և տպարան մի, զի մի և մեք պարտաւոր գտցուք յետագայից մերոց, քանզի ունիմք յանդորր ժամանակս 'ի ձեռս մեր. եթէ յառաջեմք դիւրաւ կատարին:

Այսինքն եթէ Ուսումնարան մի հանդերձ Տպարանաւ հաստատեսցի 'ի Կալկաթայ վասն ուսանելոյ մինչ 100 մանկանց այժմ յերիս լեզուս, և տպարան մի զոր մշտապէս 'ի գործածցի, տարեկան ծախ Նորին ը ենթադրութեան կարէ բովանդակիլ.

Զորօրինակ:	Ռուփիէ
(Պաշտօն) Վարպետ մի՝ Անգլիացւոց և Լատին լեզուածմ Արհեստից հմուտ՝ ամսական վարձ Նորին:	200
Եւ ևս 2 (Նամ. 4.) աւագ մոնթք կամ օժանդակք:	100
(Պաշտօն) Վարպետ մի Քահանայ կամ Աշխարհական Յազգէս Հայոց հմուտ Քերականութեան և Տրամաբանութեան	200
2 (Նամ. 4.) օժանդակք:	100
մի Տան վարձ վասն Դպրատան և Տպարանի:	300
50 Տնանկաց մանկանց ուտելեաց և զգեստուց ծախք իւրաքանչիւրն 10, Ռուփին	500
Տպարանի ծախք ամսական *	600
Բովանդակութիւն ամսոյ	2000

Որով տարեկան ծախսն լինի Ռուփիէ 24000:

Ենթադասեսցուք այժմ եկամուտ գանձարանի Նորին եթէ 'ի Կալկաթայ, 'ի Դաքայ, և 'ի Սէյիտապատ եղեալքս տացուք իւրաքանչիւրոք տասանորդս 'ի ստացուածոց մերոց, կարծեմ զի անպակաս բովանդակի 10 լաք ռուփի, եթէ քսանորդս ռ 100 ին 5 բովանդակի 5 լաք ռուփի, եթէ 100 ին 2 բովանդակի 2 լաք ռուփի, զայս քանակութիւնս եթէ կումպանու մուրհակք գնեալ պահիցեն, ըստ այժմոյս տարեկան վաշխ Նորին բովանդակի	12000
50 Մանկունք ունևորաց կարեն գոլ ուսանողք 'ի իւրաքանչիւրոք եթէ տայցեն ամսական վարձս 10 ռուփի, բովանդակի տարէն:	6000
Կալկաթու սբ Եկեղեցին օգնեսցէ ամսէն 500, ռուփի † մինչ հարստասցի գանձարանն խոստմամբ կտակաց և այլ տուրց:	6000
Բովանդակութիւն ամսոյ	24000

* Ըստ Տեղականի հաշուոյն պէտ նոտայոյ. 7. Վասն Տպարանի ծախուն

† Ըստ Տեղականի հաշուոյն պէտ նոտայոյ. 8. Վասն Օգնութեան Ճեմարանին

Կառավարութիւն Գանձարանի, Ուսումնարանի և Տպարանի պարտի լինիլ 'ի ձեռս Կառավարչաց և երից փոխին Կալկաթու սբ Եկեղեցւոյն, և իւրաքանչիւր տարւոյ վերջն ժողով երևելի անձանց առնել հասու լինիլ ամ պարագայից և որպիսութեանց գանձարանին, Տպարանին, և ուսումնարանին, զոր ինչ բարեգոյն տնօրինմունք, կարգ, և կանոնք բարի թուի նոցա, առնեն վասն առաջիկայ տարւոյն:

Վարպետն Հայկական հանդերձ օժանդակօքն պարտեն և ինքեանք փութանակի ուսանիլ զլեզուս Անգլիացւոց և Լատին, նախ՝ թարգմանեսցեն զբառարանն երկուց լեզուաց, տպագրեսցեն զայնոսիկ 'ի յօգուտ մանկանց ուսանողաց . և ապա ինքեանք և ուսանողքն օր յաւուր թարգմանեսցեն զպիտանի գրեանս Անգլիացւոց, Փլսփ. Տրամաբանութեան, Ճարտասանութեան, Բժշկականութեան, Երաժշտականութեան, Աստղաբաշխութեան, Աշխարհագրութեան, Երկրաչափութեան, Քիմիագործութեան, Ծովաւարութեան, Զինուորութեան, և այլոց, տպագրեսցեն զայնոսիկ:

Տպարանն զկնի հաստատման՝ մինչ 'ի թարգմանիլն բառարանին երկուց լեզուաց . տպեսցեն անդ զբառարանն Հայոց բաց 'ի յայնոցիկ մեկնութեանց՝ որովք լինին վէճք երկուց աղանդից, քանզի նախքան զամ՝ հարկաւորէ նոր ուսանողաց զբառարանն Հայկական, որք հազուագիւտք են այժմ 'ի կողմունս այս:

Ըստ տկար մտաց իմոց զայսքանս իբրև առարկայ իմն մատուցի առ պատուելի Ազգդ իմ. զի այսու և գիտնականքդ 'ի սէր և 'ի նախանձ բարեաց շարժեալ՝ յարմարագոյն, ճոխագոյն և բարեգոյնն քան զայս խորհեսջիք, տնօրինեսջիք և հաստատեսջիք 'ի մխիթարութիւն համայն մեր Ազնեայց, եւս և ինձ ջերմեռանդաբար բարութեան և լուսաւորութեան պատուելի Ազգին իմոյ ցանկացօղ և ամենեցուն նուաստ ծառայ:

Մնացական Վարդան Աբգարեանց :

Բան առ Բաջեաէլ ընթերցօղս :

Գրէ իմաստութեամբ զարդարեալ՝ ծիրանածինն Սաղոմոն: Առա. 6.9: Մինչև յերբ անկեալ կաս, ո՞վ վատ, կամ յե՞րբ 'ի քնոյ զարթիցես: փոքր մի ննջիցես, փոքր մի նստիցիս, փոքր մի նիրհիցես, փոքր մի հանգուցանիցես զձեռն քո 'ի վր լանջաց քոց: Ապա այնու հետև հասանիցի քեզ իբրև զչար ճանապարհորդ աղքատութիւն . և կարօտութիւն իբրև զժիր սուրհանդակ: Ապա եթէ անդանդաղ լինիցիս . եկեսցէ իբրև զաղբիւր ամառն քո . և կարօտութիւն իբրև զայր մի չար, ինքնա հալած լինիցի: Արդ որո՞վ հետև՝ խղճալի Ազգս մեր տառապեալ կայ՝ և անկեալ 'ի թուլութեան, և պատեալէն զմեօք յուլութիւն: Ուրեմն հարկէ լսել զբանն Սաղոմոնի՝ և սթափել զմեզ 'ի նիրհմանէ քնոյ, և զմիմեանս յորդորել, առ 'ի ծանօթանալ տառապելութեանս մերոյ: Զի ըստ բնականին՝ յորդորումն այն օգնութիւն է Ազգի անկելոյ . մինչ գրէ թէ՝ կալեալ 'ի ձեռանէ յարուցանես զանկեալս:

Վ̃նզի ա̃մ լքեալ և ախտացեալ, յուսակտուր լինելով, սրտաբեկի, թմրի և ապշի: Բայց յորդորումն բարեկամաց՝ զօրացուցանէ, մինչ զի տայ որոնել զդեղս ցաւոց և արագապէս ողջացուցանէ: . . . . .

Արդ՝ վ̃ս օգտի հասարակութեան, թէպէտ գոն զանազան յորդորմունք և գեղեցկայարմար շարադրանք, և ոսկէ պաճոյճ զարդարուն գրեանք. բայց ըստ Մարգարէին ձայնակից եղեալ աղերս արկաք ընթերցողաց, ասելով թէ՝. Զօրացարուք ձեռք լքեալք, և ծունկք կթուցեալք *: Մխիթարեցարուք կարճամիտ սրտիւք, զօրացարուք, և մի երկնչիք: Զսոյն պատմեմ և ես ձեզ զի յորդորէ զմեզ հրամանն Աւետարանին. զեկեալն առիս. ոչ հանից արտաքս (Յօհ. 6. 37.) և ըստ Մարգարէին դարձարուք առ Տէր, և Նա դարձցի առ ձեզ: Եւ թէ յուսամ առ Ա̃ծ խոստովանեամ Նմա. փրկիչ յերեսաց մերոց Ա̃ծէ: Արդ՝ յուսացեալք 'ի Նա հետևեցուք ճշմարտութեան Ն̃ր, և առ լոյսն Ն̃ր դիմեսցուք, զի առաջնորդեսցէ մեզ՝ 'ի լեառն ս̃բ, և 'ի յարկս բնակութեան մերոյ: Նախ մեզ արժանէ առնել, և ապա ուսուցանել, որդւոց մերոց. (Զ. Օրի. 6. 6. 7: Մաթ. 5. 19.) զի իմաստութե̃ մլի ճանապարհ, և ա̃մ արդարութիւն: Արդ ներել մաղթեմ վասն բանիս ծրեցման, զի եթէ թերի, և կամ վրիպեալ ինչ գտցի 'ի սմա, զայնիսկէ տհասութիւն իմ. եթէ շահեցիք տուք փառս Ա̃յ, և սակաւ ինչ տաղաչափական բանիւ, տրտմեալ դիմօք, և ողբալի սրտիւ գրեցի, և կոչեցի զանուն սորայ ողբ Հայաստանեայց: ողջ լերուք: Ձեռամբ պարոնաջանո-Բեան

Պարոնաջանեան ծառայ Տէր Թադէոս Տէր Անդրէասեան
Ջուղայեցի Սօֆինեանց նոյեցելոյ:

ՏԵՏՐԱԿ

Որ նուէր ողբ Հայաստանեայց. համառօտ ոտանաւոր, առ 'ի Յորդորումն Մանկանց Հայոց:

. . . . .

Եկայք որդեակք՝ այսքան ցաւնէ, ինձ բաւա   կան.
արիացէք՝ գտջիք ժառանգ, ձեր սեփհա   կան:
Հարցումն արէք՝ ես ձեզ ասեմ, բան խրատա   կան.
թէ զինչ լինի՝ հնար որդւոցդ փրկու   թեան:
Իձէնջ բարձէք՝ բնութիւնըն ձեր, գուոզա   կան.
խոնարհեսջիք և ոքնեսջիք ուսումնա   տան:
Ընթեռնըլով 'ի հին գրուածըս պատմա   կան.
գտջիք զպատճառ՝ Ազգակորոյս, մեր աւեր   ման:
'ի ժամանակս յամարայնի, գարնանա   կան.
զոր Ազգըս մեր՝ ճոխապաճոյճ, գոյր զուարճու   թեան:
Ոչ ըզգացեալ՝ հիմն հաստատել, ապագայ   եան:
կամ մթերել՝ յետնամնացից, 'ի ձմե   ռան:

* Եսայի. 35. 3.

Այլ զառօրեանըն կարծելով, մնալ յաւի	տեան .
Թողին զմեզ՝ սովալըլուկ, անօթեւ	ան :
Քանզի գոլով՝ առանց ուսման, հպարտա	ցան .
Թողին * զկանոնս՝ և ըզխրատս Տէրունա	կան :
Ոչ սիրելով՝ զեղբայրս իւրեանց, թշնամա	ցան .
վասն մոլութեան՝ Թողին . . զսէրս, և ծուլա	ցան :
Այլա սեռիցըն օգնելով՝ ինքեանք կոր	եան .
մտին շտապով՝ 'ի ներ լծոյ, ծառայու	թեան :
Արդ՝ դուք բարձէք անձանց ձերոց, ախտ ծուլու	թեան .
արիացէք՝ մտէք հանդէսըս քաջու	թեան :
իմաստութեամբ՝ † զարդարեսջիք, պատրաստա	կան
վարուք մաքուր՝ մտօք ըզգաստ, արթնա	կան :
Իբաց Թողէք՝ զխղճալի, վարք ձեր որ	կան .
Նախանձ բարեաց՝ 'ի ձեզ բերէք, յարամնա	կան :
Եւ մի կարծէք՝ մեզնորոգումն, անհնարա	կան .
զի Յոյ ‡ են հնարաւորք ամենայն	բան :
Հայեցարուք՝ զխումբ Ազգացն, Անգլիա	կան .
որք 'ի բնէ՝ ձկնորքսէին, և ապա	բան :
Զարթեան 'ի քնոյ՝ տեսին զինքեանս Թէ որպէս	կան .
և զքաղցրութիւն՝ ազատութեան, մտօք ծան	եան :
Ուստի ջանիւ՝ իմաստութեան, հետևե	ցան .
և զծուլութիւն՝ յինքեանց Թողին, միանգա	մայն : . . .
Այսօր փայլին՝ 'ի մէջ Ազգաց, իբր կարկե	հան .
իմաստութեամբ՝ և զօրութեամբ, յոյժ ճոխա	ցան : . . .
Կամիմ ասել՝ որք ծուլութեան ախտ ըստա	ցան .
և զապագայն ոչ գիտելով փութով կո	րեան :
Նոյնպէս § և որք՝ իմաստութեամբ հիմնադրե	ցան .
օրստօրէ հասին փառօք, բարձր աստի	ճան :
Արդ որդիքիմ՝ զնոսայ տեսէք, յայտ յանդի	ման .
և դուք բացէք ըզմիտըս ձեր նոցայ նը	ման :
Ըզմիմեանըս՝ յորդորեցէք, յուսադրա	կան .
և Ազգասէր՝ բարս ըստացէք, որէ բնա	կան :
Մի ցանկանայք՝ կերպից ծիսից այլ Ազգա	կան .
զի մեք ունիմք հարստօրէն ծէս նախնա	կան :
Թէպէտ անյայտ է ձեզ այսօր վասն մեր անկ	ման .
բայց որոնելն՝ և գտանելն է պատուա	կան :
Արդ տեսանեմ՝ Յազգէս մերմէ, որ բազումք	կան .
զմերըն Թողեալ՝ յարին 'ի վարս, այլա սեռ	եան :
Ոմանք Պարսից՝ զկերպն առեալ, որպէս բնա	կան .
ոմանք եղեն Հագարացւոց, նըմանա	կան :

* Յօհ. 12. 34: † Առակ. 24. 3: ‡ 1. Թիմ. 2. 8: § Առակ. 3. 13:

Որմանք վարուք՝ Անգղիացւոց, կերպ փոխեց ան.
որք բնակեալք՝ կան 'ի կողմունըս, Հնդկա կան:
Թողում յիշել՝ և այլք բազումք, որք ցրուեալք կան.
ազգի ազգի՝ կերպս փոխելով, գոն այլա զան:
Գիտասջիք զի Ազգք մեր անկեալ, որ մնա ցան.
աղքատակերպ՝ վարքն եղեն, մեզ օգնա կան:
Եթէ մեք զայս՝ ոչ առնէաք, մեզ յենա րան.
ոչ գտանիւր՝ այսօր գոնեայ, մեզ բնակա րան:
Մինըմանիք՝ այլասեռից, պճնողա կան.
զի ոչ կարէք՝ հանգոյն լինիլ, նոցանը ման:
Զի մեք տկարք՝ և անտէրունչ, անօգնա կան.
նոքա հզօրք՝ և տէրութեամբ, փարթամու թեան:
Եթէ նոքայ՝ գլորեսցին, աղքատա նան.
փութով կանգնին՝ և ոչ մնան, անօգնա կան:
իսկ եթէ մեք՝ գլորիցիմք, յիմարա նման.
ով յարուսցէ՝ զի ոչ ունիմք, յոյս օգնու թեան:
Թողցուք և զայս՝ որ խորրատէ, ուսումա կան.
տամ օրինակ՝ բան մի յայտնի, և բնա կան:
իժամանակս՝ անձրևային, և ձմեռ այն.
զոր ջուրք բազումք՝ գետապարարտ, առատա նան:
Զի արդ կազմեն՝ մեծ լիճք ջրոց, ամբարա նման.
ուրաքանչիւր՝ ոք 'ի յայգւոջ, իւրում իսկ տան:
Վասն այն առնեն՝ զի մտածեն, ըղձալա գայն.
զի գոն աւուրք՝ անջրւր և տօթ, 'ի յամար այն:
Յայնժամ բացեալ՝ 'ի ջրոյ անտի, յարբուցմ ան.
տնկոց բուսոց՝ զի մնան սաղարթ, 'ի տօթոյն այն:
Նոյնպէս և մեք՝ 'ի ժամանակս, յաջողու թեան.
զոր կամք հարուստք՝ և մեծագոյն, ընչեղու թեան:
Պարտիմք պահել՝ և նկատել, ըղձալա գայն.
զի մի ունայն՝ կորնչիցիմք, յաղքատու թեան:
Եւ վերջապէս՝ ոչ գտանին, 'ի յազգս Հայ կեան.
խօսող լեզուս՝ անշփոթաբար, զմեր սեփհա կան:
Այլ փոխելով՝ լեզուս իւրեանց, օտարա նման.
մինչ զի զմանկունս՝ իւրեանց թողուն, նոյն կրթու եան:
Այս որդիքիմ՝ միաւնիջիք, այդպիսի բան.
զի զայդ յայտնի՝ պատճառ լինի մեր կորըս տեան:
Թէ պէտ իրաւ՝ յոյժ բարիէ, բազմա լեզու եան.
բայց ոչ յառաջ՝ կրթիլ թողուլ 'ի մանկու թեան:
Զի այժմ բազումք՝ մանկունք Հայոց, ուրեք որ կան.
խօսին լեզուս՝ յոյժ նըրբագոյն, այլազգա կան:
Բայց և յորժամ՝ լեզուէս մերմէ, հարցանես բան.

մընան ապուշ և ոչ կարեն տալ պատաս խան ։
Որ այս երբեք՝ ոչ գտանի, յազգըս հա մայն ·
իւրաքանչիւր՝ Ազգ իւր լեզուաց քաջ հմտա նան ։
Մի [1] յիմարաց՝ հետևիջիք գոլովնըը ման ·
դնել զհիմըս տան ձերոյ, խախտողա կան ։
Ըստ իմաստնոյն՝ հաստատեսջիք, վերայ հի ման ·
զի [2] ՚ի բախելըն՝ հեղեղաց անբողջ մը նան ։ · · · ·
Դարձջիք առ Տէր՝ ևզղջասջիք, խոնարհա կան ·
և լալագին աղերսելով՝, առէք զայս բան ։
Ով Տէր գթած՝ ամենողորմ, անուն օրհ նեալ ·
խոնարհեցոյ՝ [3] զունկն քո առ մեզ, Ազգիս ցրու եալ ։
Թէ մեք մեղաք՝ Դու ողորմած ես կոչե ցեալ ·
և մեք գլորեալ Դու կեցուցիչ, վերաձայն եալ ։
Յիրաւի է՝ [4] մեք ըզպատուէր քո ոչ պա հեալ ·
անիրաւեալ՝ գուզղացաք, ապըստամ բեալ ։
Ուստի Տէրդ՝ վասն մեղաց, մեր բարկա ցեալ ·
և սաստկագոյն, թողիր ըզմեզ՝ պատժոք պատժեալ ։
Եւ անիրաւ՝ [5] թագաւորաց, զմեզ մատ նեալ ·
ազգի ազգի՝ չարչարանօք, նոցին խրատ եալ ։
Եւ զամենայն՝ [6] զոր արարեր, մեզ բարկա ցեալ ·
արդարութեամբ՝ դատաստանաւ ես արա րեալ ։
Այլ մի թողուր՝ [7] ըզմեզ իսպառ, վիրաւո րեալ ·
զի նուազեցաք՝ քան զամենայն, զԱզգ տառա պեալ ։
Ընդ անառակին՝ [8] գոչեմք մեղայ, յերես ան կեալ ·
գութ սիրոյ Հայրականի, ապաւի նեալ ։
Թէ մեք ըզգանձ՝ Հօրըդ մերոյ, զոր ընկա լեալ ·
վատնեալ չարեօք՝ այսօր գըլաք, աղքատա ցեալ ։
Այլ ակն ունիմք՝ Տէրդ լիցի, մեզ գթա ցեալ ·
զի միւսանգամ՝ կանգնեցուսցէ զմեզ գլոր եալ ։
Տ̄ր Ա̄ծ մեր՝ ՚ի քէն հայցեմ, անձամբ թախծ եալ ·
Լուր [9] զիմ բանիս՝ որ վ̄ս Ազգիս պաղատե ցեալ ։
Թէպէտ եմ ես՝ յոյժ զազրալի, մեղօք լը ցեալ ·
բայց դու փրկիչ՝ շնորհիդ քոյեմ ապաւին եալ ։
Ազգին մերոյ՝ այց արասցես, որեմք նուազ եալ ·
զի միւսանգամ. ժողովեսցես, որ կամք ցրու եալ ։
Դու [10] իսկ Նինուէ՝ մեծ քաղաքին, զոր գթաց եալ ·
վասն զղջման՝ զմահ նոցին, ՚ի կեանըս փո խեալ ։
Եր [11] մեզ թողուս՝ ՚ի ձեռաց քոց, որ եմք ողո լեալ ·
գոչեմք մեղայ՝ թող մեր զ յանցանս Ամենա կալ ։

---

[1] Մատ. 7.26. [2] Ն 24: Ղուկ. 13.27: [3] Սաղմ. 85.1. [4] Դանի. 3.29: [5] Դանի 3.32.
[6] Ն 31. [7] Ն 34. [8] Ղուկ. 15.21: [9] Սաղմ. 16.1: [10] Յովն. 3.10. [11] Յովէլ. 2.13:

Որ խոստացար թողուլ զմեղըս զղջա ցեալ.
Թող և զմեզ՝ զյանցանս մեր, անոխա կալ:
Բարեբանեալ ձայնիւ գոչեմ փրկիչ օրհն եալ.
Այց արա մեզ զի կամք գերի յոյժ տառապ եալ: . . . .
Անկեալ գոչեմք նման դրացւոյն զոր սաէպ բաղխ եալ.
Խնդրեմք զհաց ՚ի գիշերի [*] զի եմք քաղ ցեալ:
Նայիմք առ քեզ զի զմեզ տացես գոհեայ ժտ եալ.
Թէ և իցեն դրունքըդ ընդդէմ մեր փակե ցեալ:
Սուրբ Անուան քոյ փառք և պատիւ վէր առաք եալ.
Ընդ Հօրդ քում և ընդ Հոգւոյդ յաւէտա ցեալ:
՚ի թուի փրկչին ||ռ·ձլէէդա յեղ|| վիճա կեալ.
Նուեմբերի տասն և հնգին բանս եզեր եալ:

Տես երես. 3. 6. 7. 12. 13. 14. 15. 16.—18. ՚ի Տետրակն որ կոչի Ողբ Հայաստանեայց Տպեալ ՚ի Մադրաս. 1791. և ՚ի Հայոց. 1240.

Յորդոր կարդալոյ Պտուղ ՚ի Պատմութեանց:

Աղաչեմ աստանօր զընթերցօղսդ, մի՛ զմեր զայս տարժանակիր աշխատանս ընդունել անպտուղ, այլ՝ քաղել աստի զշահ օգտի անձին. առ որ արժան համարէի ոչ զիմ, այլ՝ զարժանապատիւ արանց բանս ՚ի յորդոր մատուցանել: Բայց ոչ իմ և ոչ նոցայն, այլ՝ նոյին իսկ Պատմութեանց ուղիղ մտօք ընթերցումն ՚իսոյն կարէ լինել յորդորիչ, առաջի նկարելով զբազմադիմի անցս կենցաղոյս, և ակն յայտնի ցուցանելով, թէ յորս արժանէ յարիլ, և յորոց խորշիլ, զորս յանձին բերել, և զորս յանձնէ քերել: [*] Գոր. 11. 5:

Զայսր շահեկանութեան զչափ առեալ մեծի ինքնակալին Վասլի Արշակունւոյ՝ աւանդեաց գրով որդւոյ իւրում իմաստասիրին Լևոնի ՚ի Նարգս. Նշ. (66) Խրատուց. Երես. 188. Համ. 153. ընթերցասէր լինել Պատմութեանց, ոչ զի ընթերցցի, այլ զի շահեսցի օգուտ յընթերցմանէ անտի. Մի առէ հեղգասցիս դեգերիլ ՚ի վիպասանութիւնս նախնեաց. զի անդէն անաշխատ գտցես (բազում ինչ), զոր այլք բազում աշխատութեամբ ՚ի գլուխ տարան: Անտուստ ՚իմիտ առցես զբարեաց առաքինութիւնս, և զվատթարաց մոլութիւնս, և զայլևայլ փոփոխութիւնս մարդկային կենաց, և զիրաց կենցաղոյս զյեղյեղուկ վիճակս. զաշխարային գործոց անհաստատութիւն. և զիշխանութեան դիւրակործան վտանգ: Այլ որ առաւելնէ, տեսցես անդ զպատիժս՝ որք զհետ եկին չարեաց գործոց, և զվարձս առաքինութեանց: ՚ի նոցունց խորշեսջիր, զի մի զտուգանս դառն պատուհասի նոցին կրեսցես. և ՚ի սոսին յարեսջիր, զի զարժանաւոր արգասիս սոցին վայելեսցես:

Զսոյն զայս ազդոլագոյն ևս ՚ի համառօտ բովանդակէ բերանն ոսկի ոճն Յովհան, յասէն ՚ի Մեկն. Սաղմոսի. Դ. ՚ի Ախտեղբն. Պատմութիւնք անցից անցելոց՝ լիցեն քեզ յուղղութիւն վարուց: . . . .

’ի Վախճան բանիս յորդոր լինիմ ընթերցողիդ՝ ուղիղ միտս ունել յընթեռնուլ զայս Պատմագրութիւն, և փոյթ բառնալ ’ի տեղեկութիւն աւանդելոյ ’ի սմա: Քանզի ընթերցանութիւն և տեղեկութիւն Պատմութեանց եթէ սոսկ առ հետաքրքրութեան իցէ, ընդունայն է. և եթէ առ գանձելոյ ’ի յիշողութեան և եթ, ծանրաբեռն. զի առաջինն ոչ պտղաբերէ. իսկ երկրորդն յաւէտ վաստակեցուցանէ՝ քան բերկրեցուցանէ: Այլ եթէ վասն ստանալոյ զհանճար՝ առ ’ի ուղղելոյ զգնացս անձին, արդիւնարար է ’ի բարին, և մատակարար խաղաղութեան. որով անդորրացեալ հոգւոյն՝ ակն յանդիման տեսանէ յընթացս փոփոխական կենաց մարդկան զանփոփոխելի Արարչապետին տեսչութիւն, յա̄մի ուղղիչ, յա̄մի բարեխնամ, յա̄մի առատաձեռն, յա̄մի արդարակորով, ’ի մատակարարել ա̄մի զա̄մ. և̄ն . . .

Այլ արդ՝ քանզի կարես՝ եթէ կամիս, զոր ասեմս՝ կատարել, յաւէտ արժան է քեզ՝ զոր կարեսդ՝ առնել, և զոր վայելն է՝ կամիլ: Զի թէ կամիլդ և կարելդ ’ի միասին ’ի քո ձեռին է, չկայ որ արգելու զքեզ՝ անսալ բանիս, և հաւաքել քեզ պտուղս քաղցրահամս յընթերցանութենէ առաջիկայդ Պատմութեան: Որով և հանդերձի սա քեզ իբրև բարելից սեղան առաքինութեանց. յորմէ լցցի նախ անձն քո ռետնիւ քաղցրութեան. ապա և ’ի քէն բուրեսցի յայլս հոտ անուշութեան: Քանզի և իմս փոյթ այսէ, զի յընթեռնուլ քո զայս՝ շահեսցիս և լիասցիս, և զայլս ’ի նոյն շահեցուսցես. որով և զուարճասցիս ’ի կեանս քո բարեօք՝ ’ի շահել քում զբարիս. և ’ի նոսին բերկրելով՝ հասցես յանանց բարութիւնսն՝ յաւիտենական ’ի կեանս:

Դուռն իմաստից՝ բանայ մարդոյ Գիրք Պատմու թեան.
և ոչ չնչին՝ ունայն բանից՝ դատարկու թեան:
Ահա Նա ինքն՝ Ամենատէրն՝ իմաստու թեան.
եցոյց խըրատ՝ յանցից նախնեայ՝ մեզ ուղղու թեան:
Պատուէր դնէ՝ յիշել Ղովտայն՝ ըզկին (Ղու. 17.32.) արձան:
Ըզգուշաւոր՝ մեզ տիպ ցուցեալ՝ չառնել զնո րայն:

տես երես. 40—44. 45. ’ի Պատմութիւն Հայոց Հատոր Առաջին:

[illegible] 138.

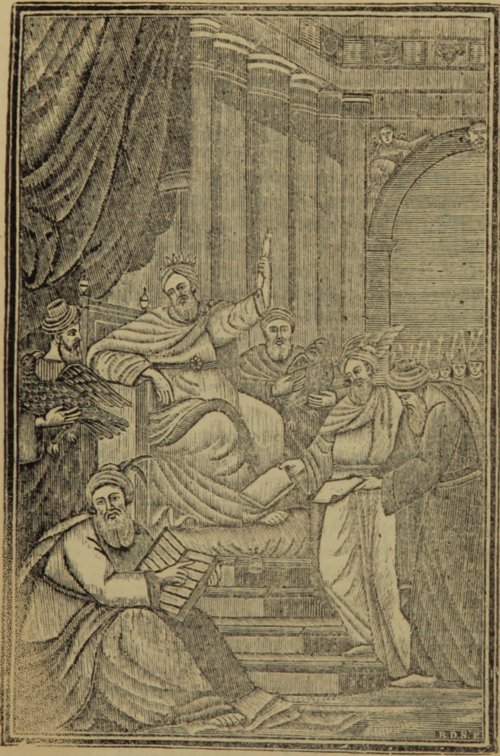

523

Ուստէ՞ գտաւ նախնի պատմութիւն Հայոց:

Նախնի պատմութիւն՝ մեր Թագաւորաց,
Վաղարշակ Արքայն՝ հան 'ի Դիւանաց.
Ձեռամբ Մարիբաս՝ իմաստասիրին,
Յորմէ պատմագրեաց՝ մեր Խորենացին:

Երես. 211. Ճեմարան Գիտելեաց. տիպ. 2. 'ի Վենետիկ. 1818:

Առաջին Թագաւորութիւն Վաղարշակայ ՚ի Վերայ Դպրութեան և Ուսումնասիրութեան:

Երբոր Վաղարշակ թագաւոր նստաւ Հայոց վրայ, երկու պատուէր (թէմպիհ) ունեցաւ իր եղբօրմէն՝ որ էր Արշակ: Մէյմը քաջութեան կտրիճութեան վրայ հոգ ունենալ, մէյմնալ իմաստութեան վրայ: Եկաւ Վաղարշակ Հայաստան տեսաւ որ՝ աղէկ կտրիճներ կտրիճութիւններ կան, բայց մէկ իմաստութեան բանմը չի տեսաւ. վասն զի շատ ատեն առանց բուն թագաւորի մնալով Հայաստան, ասանկ բանի սէր (հավէս) բոլորովին վերցվերեր:

Ուզեց իմանալ որ՝ ինչ թագաւորներ Հայաստան տիրերեն, ու քանի թագաւոր են եղեր ինչվան իր ատենը, . . .

Բայց որոնց որ կըհարցնէր՝ մէկ գիրքմը չիկրցան գտնալ իրեն տալ՝ որ անով իմանայ: Կային մէկ քանի խաղեր երգեր՝ որ Գողթան Գաւառի մէջի եղօղները կերգէին, բայց ան երգերու մէջի Պատմութիւնը՝ շատ այլաբանութիւններով զարդարված ըլլալով՝ մէկ կարգաւորեալ պատմութիւնմը չէր հասկըցըներ: . . . Վաղարշակ ինչպէս որ ըսինք՝ Պարսից իմաստուններու քով սորված ըլլալով Պատմութիւն, Հնագրութիւն, Ազգաբանութիւն, շատ տրտմեցաւ զարմանալով աս բանիս վերայ: . .

Պզտիկուց սորված մարդը՝ ասանկ բաները հարստութիւններէն թագաւորութիւններէն աւելի մեծ կըսեպէ՝ չիգտնայնէ՝ անանկ հոգ կընէ՝ ինչպէս թէ իր թագաւորութեան կէսը կորսնցուցած ըլլար: Վաղարշակայ գործքը վարմունքը կըցըցնէ որ՝ պզտիկուց Վարպետի տակ սորված էր, մէկ Պատմութիւնմընալ չի գտնալուն համար շատ հոգ ըրաւ: Մտածեց ինչ ընէ, ուրիշ ճար չիգտաւ որ՝ օտար լեզուներու մէջ փնտռել տայ Հայու Ազգին Պատմութիւնը. ասանկով գտաւ մէկ մարդ մը Ասորւոց Ազգէն Մարիբաս կամ Մարաբաս Կատինա անունով, (ոմանք Թարգմանեն, Մար Աբաս ՚ի Քաղաքէն Կատինայ, կամ Մար Աբաս Ասորին) որ խելացի էր, ու աղէկ գիտէր Քաղդէարէն ու Յունարէն:

Եւ որովհետև պինտ երևելի գրքատունները Պարսից՝ Ասորեստանեայց՝ ու Քաղդէացւոց՝ բոլորը իր եղբօր ձեռքը անցերէին, թուղթմը գրեց անոր՝ որ մէկ թագաւորական գրքատունմը ցըցընէ աս մարդուս, ու թողու որ՝ գրքերը խառնելով գտնայ Հայու Ազգին Պատմութիւնը:

Թղթին Օրինակը որովհետև աղէկ կը բացատրէ աս բանս՝ հոս բերենք:

Քանզի պատուէր ընկալայ ՚ի քէն քաջութեան և իմաստութեան հոգ տանել, ո՛չ երբէք անփոյթ արարեալ զքոյին խրատու, այլ խնամատարեալ հոգացայ ամի, որչափ միտք և հասողութիւն բաւեցին: Եւ այժմ ՚ի քումմէ խնամակալութենէ զետեղեալ թագաւորութիւնս, խորհուրդ ՚ի մտի եդի գիտել՝ թէ ովք ոմանք յառաջ քան զիս իցեն տիրեալ Աշխարհիս Հայոց. և ուստի նախարարութիւնքս որ աստ կան:

Զի ոչ կարգք ինչ լեալ աստ յայտնի, և ոչ մեհենից պաշտամունք, և ոչ գլխաւորաց Աշխարհիս առաջինն յայտնի, և ոչ վերջինն, և ոչ այլ ինչ Օրինաւոր, այլ խառն ՚ի խուռն ամենայն և վայրենի:

Վասնորոյ աղաչեմ զքո Տէրութիւնդ՝ հրամայես բանալ զԴիւանդ Արքունի ընդդէմ առնդ եկելոյ (Մարիբասայ) առաջի քոյոյ հզօր Տէրութեանդ: Զի գտեալ զցանկալին եղբօր քո և որդւոյ՝ բերցէ զստոյգն փութապէս, և զմեր հեշտութիւնն որ ՚ի կամակատարութենէ լեալ՝ քաջ գիտեմ խնդութիւն քեզ լեալ:

Երբ որ Արշակ աս թուղթը առաւ, իմացաւ Վաղարշակայ իր եղբօրը միտքը, ուրախացաւ իր եղբօրը խելքին վրայ, հրամայեց որ՝ Մարիբաս մըտցնեն ան թագաւորական գրքատունը՝ որ էր Նինուէ ֆ Մուսուլ քաղաքին մէջ: Աս Գրքատան մէջ Մարիբաս փնտռելով ամմէն գրքերը, մէկ գիրք մը գտաւ զարմանալի, որ էր ընդհանուր պատմութիւն. աս գիրքս մեծն Աղեքսանդր թարգմանել տըվերեր Քաղդէացւոց լեզուէն Յունաց լեզու: Մարիբաս բոլոր գիրքը կարդալով միայն մեր Ազգին Պատմութիւնը մէջէն հանեց, Վաղարշակայ բերաւ Մըծբին քաղաքը Յունարէն ու Ասորի գրով: Երբոր Վաղարշակ տեսաւ աս Պատմութիւնը, անչափ ուրախացաւ որ՝ իր առջի գանձը (խազնան) աս սեպեց, ու իր Պալատին (սէրային) մէջը դողդողալով պահեց, բայց ամմէնունալ իմացընելու համար՝ երևելի բաները մէջէն հանեց քարի վրայ փորել տըվաւ*: Առաջին իւրոյ գանձուն համարելով, դնէր Յարքունիսն ՚ի պահեստի մեծաւ զգուշութեամբ, և զմասն ինչ ՚ի յարձանի հրամայէ դրոշմել: Խոր. Գիրք. Ա. գլուխ Է, Ը.

Ճանչցուած որ՝ շատ ատեն առանց թագաւորի մնալով Հայաստան, շատ անկարգութիւններ մտերեր, ոգինին թուլցերեր, խռովութիւնին և ուրիշ Ազգային պակասութիւնները շատցերեին: Սիրտ առաւ Վաղարշակ, Ազգը աղէկ ըսաւ՝ բայց գլուխ չէ ունեցեր, ասոնց կարգ կանոն դնելու է...

Որչափ որ Վաղարշակ Մարիբասայ՝ բերածին վրայ ուրախացաւ, մենք ալ անչափ Վաղարշակայ ըրածին վրայ կուրախանանք, վասն զի մէկ Ազգմը որչափ որ կաժէ, անչափ ալ իր Ազգին Պատմութիւնը

* Առջի ժամանակները հեթանոսները հրապարակ կը բերէին կը դնէին, ինչպէս է ժամերուն դուռը. որ Եղլօղ Մանօղը (Գործ. 3. 2.) տեղեկանալով ցաւոտն, յարմար տեղմը գըցնէր. և որ տեղէն հեթանոսը առողջութիւն կը գտնային, ան տեղին անունը և գործածելուն կերպերը՝ քարի վրայ փորուած հանդերձ շնորհակալութեամբը՝ ժամուն մէջ կոխը կը դնէին. ասկէց եղաւ՝ որ ժամուն պատուանդը նախ և առաջ ըմկան բժշկութիւնը գործածել: Հիպոկրատէս բժշկապետը պատուանդները կարդալով՝ ասոնցմէ եղաւ, որ այսպիսի գրուածները մէկ տեղ ժողվեց, և Տասնաւոր Գիրքով մէջ ատանդեց: տես երես. 3. ՚ի Նիւթ բժշկական տպեալ ՚ի Վենետիկ Յամի Տեառն. 1806.

կամէ. վասն զի իր Պատմագրութիւնն է՝ որ մէկ Ազգին Ազգ ըլլալը կը ցուցընէ: Աս ինչ աղէկութիւն ըրաւ Վաղարշակ որ՝ մեր Ազգը ամենևին չունենալով իր Ազգին Պատմութիւնը, մէկ Պատմութիւնմը հանել տուաւ որ, մէկ Ազգմը ոչ Եւրոպացւոց՝ գուցէ և ոչ Ասիացւոց ունի անանկ Պատմութիւն...

Մէկ ուրիշ աղէկութիւն մնաց ըրաւ աս բանով Վաղարշակ, վասն զի աս Պատմութիւնը մեր Ազգին գտնել տալով, չինել ու կարդալ տալով, մէկ կարդալու և հին բանէրու ուսման սէրմը ձգել տուաւ Հայու Ազգին մէջ: Անոր համար որչափ գովենք Վաղարշակ՝ մինակ աս բանիս համար արժան է գովել: տես երես. 170—178. Ազգասէր տպեալ 'ի Վենետիկ 1815: այս եղև 138. տարիով առաջ քան մեր փրկիչ Քրիստոսի Մարմնանալը. տես երես. 34. և. 210. Պատմութիւն Հայոց Հատոր. Ա: Խոր. Գիրք. Ա. Գլուխ. Թ.

Այժմ վեց տարին անցէ որ, մին Ինկլիզ Պարոն. որոյ անունն է. Մըստըր Գըլէն (Mr J.Glen) սա Թուսստաց Լեզուաւ Հայոց Պատմութիւն է գտնում. և Թուսստաց Լեզուիցն ինկլիզևարէ Թարգմանում և Ինգըլթէրա տպվել է: For the Oriental Translation Committee.

Երկու բանի վերայ խիստ զարմացեր եմ. մէյմը՝ երբ որ խօսիս խրատ տաս մէկի մը Ազգասիրութեան կամ եղբայրասիրութեան վերայ, թէ մէկըզմէկ սիրելով ինչ աղէկութիւններ կըննայ ըլալ, անանկ մտիկ կըդնէ, որ կարծես թէ բոլորովին միտքը պառկեցաւ, (խանմիշ եղաւ), ալ առաջի ըրածները պիտոր չընէ կըսես. մէյմալ կընայիս որ՝ վաղուան օրը ան ըրածներէն ալ աւելին կընէ: Մէկալ զարմանալին աս է որ՝ ինքը խրատ կուտայ Ազգասէր ըլլալու համար, մէկըզմէկ սիրելու համար. և թէ ինչ գէշ բան է Ազգի կամ եղբօր ատեցող ըլալը, (1 Յօհ.2. 10, 11.) անանկ որ՝ դուն առջին չես կըրնար խօսիլ. քեզի բանմը չիթողուր ուրիշ բանմը խօրաթելու ան բանին վըրայօք. վասն զի քենէ աղէկը ինքը գուըցեց: Մտքովդ կըսես որ՝ ինչ աղէկ Ազգասէր եղբայրասէր է սա մարդս. մէյմալ վաղուան օրը կըտեսնաս որ՝ ինքը իր ըսածին դէմը կընէ. իր զուըցածը բանմը չերևնար իր աչքին. մէկ հասարակաց աղէկութիւնմը պիտոր ըլլայիր Ազգին վերայ, թող չիտար որ ըլլայ, խափանելու կըյօգնի: Ան մարդնալ որ խղճմտանքաւորէ, ամմէն բանը խղճմտանք կընէ, իր Ազգը վար զարնելը կամ հակառակութիւն ցըցընելը խղճմտանք չընէր: տես երես. 34. Ազգասէր.

Հայր մի որ մեռանի թողլով որդւոյն իւր ագարակ, և իմաստութիւն, այնքան առաւել հարստագոյն վարկեա զորդին այն, որքան առաւել վարկեսցէ իմաստութիւնն, քան զհարստութիւնն և համարեսցի թէ բազում ինչ է թողեալ. Իսկ Հայրն այն, որ եթող որդւոյն իւր հարստութիւն, և ոսկի, աղքատագոյն համարեա զորդին այն, քան թէ թողեալ իցէ ոչինչ. Գիրք Մարգարէի Առաքելոյ Կայսեր Եղէա. 13.

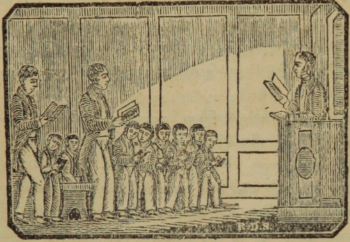

THE CHARACTER OF GOOD SUNDAY-SCHOLARS.

ՅԱՆԳԱՄԱՆՔ

Բարի Աշակերտաց Կիւրակէի : Թարգմանութիւն

1. Փափաքեն նոքա ընթեռնուլ և իմանալ զՍուրբ Գիրս, որք կարող են առնել զնոսա իմաստուն 'ի փրկութիւն յաւիտենական՝ 'ի ձեռն հաւատոց որ 'ի Քրիստոս Յիսուս : 2. Տիմ. 3. 15.

2. Ջանան միշտ լինել Յուսումնարանի 'ի ժամու, զի լսիցեն 'ի միասին 'ի սկսուած անդ Աղօթից, և մի կորուսցեն զիւրեանց պատուական ժամանակ Շաբաթու, և մի տրտմեցուսցեն զքաղցր Ուսուցիչս իւրեանց :1. Թէս. 5. 12. 13.

3. Ջանան լինել հանդարտ, և մտադիր 'ի տալ իւրեանց զդաս, քանզի գիտեն, թէ իմաստութիւն է գլխաւոր իր ինչ, և թէ երկիւղ Տեառն է սկիզբն իմաստութեան : Առակ. 1.7.

4. Վարին բարեպէս 'ի Տանն Աստուծոյ *, և յորժամ գնան 'ի սուրբ տեղին յայն և դառնան անտի : Ոչ մոռնան զոր ինչ լսեն անդանօր, այլ պահեն և առնեն զբանն Աստուծոյ : Մատ. 7.24: Յով.14.21.

5. Յառաւօտու և Յերեկոյի Աղօթեն առ Աստուած Ամենակալ վասն թողութեան մեղաց իւրեանց՝ 'ի ձեռն չարչարանաց և մահուան Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, և ապա աղաչեն զնա տալ զՍուրբ Հոգի իւր առ 'ի ուսուցանել զինքեանս և առնել զնոսա սուրբս և բարիս : †

6. 'Ի տան են երախտագէտ և հնազանդ ծնողաց իւրեանց. սիրեն զեղբարս և զքորս իւրեանց. սիրեն նա և զամենայն ընկերս իւրեանց : ‡

7. Զժամանակ իւրեանց ոչ անցուցանեն 'ի զուր, այլ միշտ ընթեռնուն և ուսանին զբարի մատեանս Գործ. 17. 11. և սիրեն

---

* Տես էս Տետրակի Վերջումն. Նումրոյ. 9. Վասն Վարուելոյ Բարեպէս 'ի Տանն Աստուծոյ: † . Յով. 16. 8: ‡. 1. Յով. 4. 20.

մանաւորապէս զՍուրբ Աստուածաշունչն , և համարին զայն լաւ-
քան զոսկի և քաղցր քան զմեղր : Սաղ . 18. 11: 118. 103.

8. Մի՛ երբէք պարապ մնան պղերգութեամբ , այլ ջերմեռան-
դութեամբ ծառայեն Տեառն , և ժրութեամբ և փութաջանութեամբ
կատարեն անյապաղ զգործս իւրեանց : Ծննդ . 3. 19 ; 2 Թես . 3. 10.

9. Հեռի մնան յընկերակցութենէ այնոցիկ , որք խօսին զսուտ ,
երդնուն և գողանան Սաղ. ծ. և սիրեն զբարի մարդիկ . քանզի գիտեն ,
թէ որ գնայ ընդ առն իմաստնոյ , լիցի իմաստուն . բայց նա՛ որ է
ընկեր յիմարաց , անկցի 'ի յիմարութիւն նոցա : Առակ . 13. 20.

10. Քաջ տեսանեն , թէ մեղաւորք են ինքեանք . հաւատան 'ի Տէր
Յիսուս Քրիստոս 'ի փրկութիւն հոգւոց իւրեանց . գիտեն , զի նա է
Հովիւ բարի , որ ետ զանձն իւր վասն ոչխարաց . տեղեկեն , զի ժողովէ
նա զգառինս բազկօք իւրովք կրէ զնոսա 'ի ծոց իւր Եսայ. 40. 11 , և
տայ նոցա զկեանս յաւիտենականս . և հաւաստի են , թէ ոչ կորնչիցին
նոքա երբէք , և ոչ ոք հանցէ զնոսա 'ի ձեռաց նորա : Յովհ. 10. 28.

Համարողութիւն

Որ է

Թուականութիւն *

Ըստ Հայոց և Ըստ Հռովմայեցւոց

Մէկ. - - -	ա. - -	I - -	1	Քսան մէկ - - -	իա. - -	XXI - -	21
Երկու - -	բ. - -	II - -	2	Քսան հինգ - -	իե. - -	XXV - -	25
Երեք - -	գ. -	III - -	3	Երեսուն - - -	լ. - - -	XXX - -	30
Չորս - - -	դ. -	IV - -	4	Քառասուն - -	խ. - - -	XL - -	40
Հինգ - -	ե. -	V - -	5	Յիսուն - - - -	ծ. - - -	L - -	50
Վեց - -	զ. -	VI - -	6	Վաթսուն - - -	կ. - - -	LX - -	60
Եօթն - - -	է. -	VII - -	7	Եօթանասուն - -	հ. - - -	LXX - -	70
Ութն - - -	ը. -	VIII - -	8	Ութսուն - - - -	ձ. - - -	LXXX - -	80
Ինն - - -	թ. -	IX - -	9	Իննսուն - - - -	ղ. - - -	Xc - -	90
Տասն - - -	ժ. -	X - -	10	Հարիւր - - - -	ճ. - - -	c - -	100
Տասն մէկ -	ժա. -	XI - -	11	Երկու հարիւր -	մ. - - -	cc - -	200
Տասն երկու -	ժբ. -	XII - -	12	Երեք հարիւր - -	յ. - - -	ccc - -	300
Տասն երեք -	ժգ. -	XIII - -	13	Չորս հարիւր - -	ն. - - -	cccc - -	400
Տասն չորս - -	ժդ. -	XIV - -	14	Հինգ հարիւր - -	շ. - - -	D - -	500
Տասն հինգ -	ժե. -	XV - -	15	Վեց հարիւր - - -	ո. - - -	Dc - -	600
Տասն վեց - -	ժզ. -	XVI - -	16	Եօթն հարիւր - -	չ. - - -	Dcc - -	700
Տասն եօթն -	ժէ. -	XVII - -	17	Ութն հարիւր - -	պ. - - -	Dccc - -	800
Տասն ութն -	ժը. -	XVIII - -	18	Ինն հարիւր - -	ջ. - - -	Dcccc - -	900
Տասն ինն -	ժթ. -	XIX - -	19	Հազար - - - - -	ռ. - - -	M - -	1000
Քսան - - -	ի. - -	XX - -	20	Տասն հազար - -	ժռ. - -	XM - -	10000

* Տես էս Տետրակի Աւելցուածն Նումրոյ . 10. վասն Թուաբանութեան

Դ. Նուազեալ Գին. 1.

Վասն Տէրոյ եւ Ողորմութեան.

Թեթ էզ Տեառնկի Էրէզ. 17.

Պատուելի Ազգ մեր մինչև այժմ ներ պատահից պակասութեանց, ունիմք գեղելի բարս աստուածութեան. տէրոյ եւ ողորմածութեան, բայց առանց ճնութեան եւ գառողութեան եւն

Պատուելի Հայոց Ազգի Տուրքնէ

Քուղայ. 1.

Քուղու Աստուածորդի Նուիրակն Երբոր գայ Նուիրակութեան նկատէ. Վանքի համար. կամ Աստուածորդի համար: 1

Յիշատակ: Եկեղեցւոյ համար յատուկ. Աստուածորդին յատուկ. 2

Եկող Նուիրակին գաւառականայպուող պէտք է տալ. 3

Եկող Նուիրակի Տէրոջուին էլ քոքր 'իշատէ պէտք է տալ. . . . 4

Եկող Նուիրակի Եղանակուն ինչ կնունք. Տօն. Պաս. Քառել-Թաղելէ. ժամուց. ոչնչէնք. եւ էլ ինչ էկամուտի բան լինի. Նուիրակն եւ իւր Տէրոջուն յատուկ յատուկ մասն եւ բաժին ունեն: 5

Կալկաթու Եկեղեցին. Նոր եւ առաջի անգամ եկող Նուիրակին իրէք ամսէն ուտելէատ խարջ կտայ. եթէ որ Փի Գին ամսէն. 30. ռուփու-ղըլըպոր լինի. կլինի նըթաուն ռուփի: 6

Երբոր Նուիրակն Նուիրակութեան ժողովէց Կալկաթուց գնաման լինի. տնէ տուն բարոզխայ ման կգոյ. ոմոր կարողայ Նուիրակի յետն կհամբուրի եւ ինչ տալեցույ կտայ. 7

Կալկաթայ որտեղ Ունեւոր որ պատկվէն Մօհրանայ պէտք տան Քուղու Աստուածորդին. Փի Գին պատկին. 32. ռուփի կամ պակաս. 8

Կուտանք եւ Վասն Կուտանոց Վանքին Գլշ տուրքն տալիսէն: . . 9

Մի միայն վասն Քուղու Վանքին Ոսթն կէրպ տուրքէն տալման. Թանգալու Բնակեալ Պատուելի Հայոց Ազգն. Թողում ասել ինն էլորդն. վասնոր Աստուածորդն էապէս Երեւելի մասն եւ բաժին ունի ազատ եւ պարտկով եկող իւրեանց Թէմի փոխանորդին. որ չոր կամ հինգ տարոնքն Պատուելի Ազգից գրածներէցն. իւրեանց գնալ գոլէ ճանապարհներէ խարջերն. նաւերի նօվլերն եւ իւրեանց պարտկերներ կել տված. եւ իւրեանց խարջածնել տված. գառապան յետնոյ չէն, յետ գնում Քուղայ: այս վասն Բարութեան Ազգին, պարտաւորեալ համարեակմամամ որ ներողութիւն խնդրելով հարցանեմ. էս Քուղու Սրբանէրօն Աստուածորդն. Ազգին Հոգևոր եւ Մարմնաւոր ինչ օգուտ բանէ անում. որ խեղճ Ազգն աճեն զօրանան. բաղմանան որ իւրնէլ առաւել շահ լինի. տխուրեմ ասելս. որ մինչև օրս ոչինչ չէ երևում. բայց! տէր տէր յետնաբրել եւ Նուիրակութեան համար Նուիրակ եւ Թէմի փոխանայ յուղարկել: * Ղու. 13.9.

Մին մարդ որ մին պտղատու բաղ (պարտէզ) ունենայ. մէջ էն բաղէի յոգուն ժամանակին եւ բաստանին կհոգայ. * որ իւր ժամանակին

ըլալէր պարող գրանի : մին մայր որ մին չափանը կոյ. չամ մին չափանը... էջ է ...ն. նորա հոգան ամուսնէ որ. ինքն մինչ թագա- ...

Եւ Դուրանն ամենայն Ազգի քահանայք և ժողովուրդք ... Սրբոյն Կաթողիկէին ... Սուրբ Աւետարանն ... (նիզէն) և ... երես. 4. տող. 3: և երես. 7. տող. 8. և տող. 20: 'ի Աւետարանս ... 'ի Տփղիսի Մայրաքաղաքն Ճեմարանի Յամի Տեառն. 1830: ... Սուրբ Աւետարանն ... Մատթ. 23.13.

Լաթինացի Հայ և Եւրոպացի քահանայքն. Թամամ խօսակցութեան և Ազգ- ... Հայոց Ազգի ... Հայոց քահանայք ...

Երուսաղէմ. 2.

Երուսաղեմայ Պատրիարքն էլ Եօթն ... Հայոց Ազգին : ...

Կարուց Անտաք. 3.

Կարուց Անտաքի Պատրիարքնէլ է գոլման և Եօթն ... Հայոց Ազգին : ...

Էջմիածին. 4.

[illegible]

Ա[illegible]. 5.

[illegible]

[illegible]. 6.

[illegible] Սաղմ. 33.15.

[illegible]

[illegible]

չէնքանէացէ . և նորանց մեռելներին համար մէջ տուրքէն գտնուն : այսչափը այժմ Բաւէ . ըստ էս չափ գրութեան իսկ մէտնէ որ Պետրոսէլէ Ազգն իւրեանց ներէկայէս նէցութիւնութն շատ տուրք էն տալման . և էս տուրքէ շատ Բաժինն ունայն տուրքէ . ունէ և ուրդէսէ . Թող իւրէանք ձննէն . տէանէն . իմանան . պգուշանան . և էլ նորանց չտան որ անօգուտէ . նորանց աԹիլ տան կաչկաԹու ճէմարանին և մէջ ջանան որ հայրուարացնէն կաչկաԹու Մճէմարանի անտուքն . և ջանան որ հաստատ պահէն . որ էստով շատ օգնութ նլէնէ Հայոցս Ազգէն . և հայրենորէ որ լինի Բարեբարէ Օրհնութեամբն . տանէ Սրբազնոյն կաԹողիկոսաց . և Երուսաղեմայ Սրբազնոյն Պատրիարգաց . և Քուստուս Սրբազնոյն Առաջնորդաց :

Առաջին Տիմոթէոսի . Գլ . Գ . 3 .

1 . Ճշմարիտ է էս խօսքս , թէ որ մինն Եպիսկոպոսութեան ցանկանայ՝ մին բարի գործոյ է ցանկանում : 2 . Եպիսկոպոսին պէտք է որ անարատ լինի , մին կնկան մարդ , հեզահոգի , խոնարհ , պարկեշտ , օտարասէր՝ սովորցնող . 3 . Չէ թէ նախատինք տուող և ոչ զարկող *, բայց հանդարտ , չէ թէ կռուանող , և ոչ արծաթասէր : 4 . Որ հենց իրան տանն բարի վերակացու էլած լինի . որ որդիքներ ունենայ՝ որ հնազանդ են ամէն պարկեշտութենով : 5 . Բայց թէ որ մինն չըգիտենայ իրան տանն վերակացու լինիլ՝ ի՞նչպէս նա ԱՅ Եկեղեցոյն հոգաբարձու կըլինի : 6 . Ո՛չ թէ հաւատքն նոր եկած՝ որ չըլինի թէ գոռոզանայ և սատանայի դատաստանի մէջն ընկնի : 7 . Բայց պէտք է նորան , որ դըրսինէրրից էլ բարի վկայութիւն ունենայ . որ նախատինքի և սատանայի որոգայթին մէջ չընկնի :

8 . Էնպէս էլ Սարկաւագներն պէտք է պարկեշտ լինին , ոչ երկու կերպ խօսող , ոչ գինեսէր , ոչ պիղծ շահ սիրող . 9 . Բայց հաւատքի խորհուրդըն սուրբ մտքով ունենան : 10 . Իրանք առաջ թող փորձվին , և յետոյ էն պաշտօնի մէջ մտնեն՝ որ անարատ լինին : 11 . Էնպէս էլ նորանց կանայքըն՝ պէտք է պարկեշտ լինին չէ թէ չարախօս , հեզահոգի , ամէն բանի մէջ հաւատարիմ : 12 . Սարկաւագներն պէտք է մին կնկան մարդիկ լինին , որ իրանց որդոցն բարի վերակացու էլած լինին՝ և իրանց տըներին : 13 . Ինչու որ նորանք , որ պաշտօնըն լաւ են կատարում՝ իրանց անձներին համար բարի աստիճան են շահվում՝ և շատ համարձակութիւն էն հաւատքումն՝ որ ՔՍ Յսումն է :

14 . Էս գրումեմ քեզ՝ որ էլ յոյս ունիմ որ մօտիկ ժամանակումս գամ : 15 . Բայց թէ որ ուշանամ՝ որ գիտենաս թէ ի՞նչպէս պէտք է վարվիլ ԱՅ տան մէջն . որ էն կենդանի ԱՅ Եկեղեցին է , ճըշմարտութեան սիւն և հաստատութիւն : 16 . Եւ յայտնի էլ մեծ է Աստուածպաշտութեան խորհուրդն , որ Նա երևեցաւ մարմնով , արդարացաւ հոգով , յայտնըվեցաւ Հրեշտակներին քարոզվեցաւ հեթանոսներին , հաւատացվեցաւ Աշխարհքումս և վերացաւ փառքով :

* . Տես էս Տետրակի վերջումն համար . 12 . և ոչ զարկող .

[illegible]. 2.

[illegible]

[illegible]. 19.

Բռնաբար. (մակբայ որակական.) բռնութեամբ. կամ բռնադատաբար: տես Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի:

Բռնաբար:(մակբայ.) բռնադատութեամբ. կամ սախպմամբ: ռամկ [illegible]: [illegible]: Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի Հատոր. Բ:

[illegible]

հայրեր Թուման, և զայն՝ զոր ունէր նա։ Եւ եթ տեսել ՚ի թեղի նորա՝ անուամբ կաթողիկոսի ըստ խնդրոյ Փէթոլի նախարարին զՅովհաննէս Վարդապետ Ագուլեցի. որ նախ զաթոռն տեղապահութեամբ ամիս էր. 5։ Իսկ Ղազար Բագրատ էին ծախել ՚ի դրունս Ձծաձծայ յետ ամբ եղբօր նորոյ տէր Յովհաննէսայ՝ վարեալ զնա յեզերս ձեռին, և ինքն նորա վերջին Յաթոռ կաթողիկոսութեան.... Իսկ և ընդ Ղազար զկխոռ Պետրոս Վարդապետի, առ օրին առաքեաց ՚ի կայսրն երկրորդ ուղղափառ հանդերձ Թղթով. մին ՚ի սուրբ հանդիպեալ մարտեալ առ թագաւորին, և մարդոյ նմա զԹողուլին Ղազարու. յորում խոստանայր նմա Ղազար՝ հինգ հազար դահեկան, եթէ դարձուցանէ առ ինքն զՊետրոս Վարդ. կապանօք. և միոսուրհանդերձն գնաց առ Մաքսիմոսի. և նմա եւս խոստանայր հազար դահեկան վասն այսր... Իսկ և գիտաց Ղազար, թէ կամեցեալ պարտ էր, գրեաց Թողովն առ նախարարն Երևանայ, և առ այլ ձեռաձէ. և հինգ հայրեր Թուման տրամ հաւանեալ՝ հաճեցոյց զմիտս նոցա լինել յետնորդ ինքեան. և եղեալ ՚ի կայսրն յերկիրն... Իսկ Ղազար՝ որ կայր յաքսոր ՚ի Սևան կղզւոջ, իսկ և ընդ զԹագաւորել Իշխանեմ Շահէն, գրեաց աղաչանս առ Բարեկամս իւր. և միջնորդութեամբ նոցա Բագրատ էինք ծախել յետ ամբ եղբօր իւրոյ տէր Յովհաննէսին՝ դարձաւ ՚ի Սևանայ. և հրամանաւ Ալփայի Եւս վերջին զկաթողիկոսութիւնն. և կալեալ զՊետրոս կաթողիկոսն՝ կապեաց զԹայլիսս, և առաքեաց ՚ի Ջահուկ, եւս փակել զնա ՚ի խուցն մինով. այլ առաջին խնամքն զնա առ ինքն տէր Յովհաննէսին խանում խաթունն հոգեցեալ՝ կերակրով և ըմպելեօք. և ՚ի մեռանել խանում խաթունին՝ անխնամ մնացեալ Պետրոսի՝ վախճանեցաւ ՚ի սովէ, և մեռաւ.. տես Պատմութիւն Հայոց Հատոր. Գ. Երես. 819—841.

Իսկ յետ ամաց ինչ անցելոց՝ կաթողիկոսն Մելքիսեթ և Վարդապետն Պօղոս պատահեցան միմեանց ՚ի Նախչուան քաղաքի. և կաթողիկոսն զԹոյնս և զմաղձս դառնութեան, զոր ՚ի Բազում ժամանակաց մթերեալ ունէր ՚ի սրտի. յանկարծ ժայթքեաց ՚ի վերայ Վարդապետին։ և յետ Բազմաց յանդիմանութեանց և նշաւականաց և անպատեհից Բանից՝ զոր խօսեցաւ կաթողիկոսն յերեսս Վարդապետին. և զայս ևս առաց թէ զՔեզ Եզեկիէլ, զոր դու շինեցեր ՚ի վերայ քո գլխոյ քակեցից։ և հրամայեաց նմա ելանել յայսմանէ Աշխարհէ. և գնաց ՚ի տեղի իւր. և թէ այլևս յամի՝ այնուհետև մահու ՚ի յետս Աշխարհակալաց Իշխանաց։ և որք գային օգնական ՚ի խնդմանէ Վարդապետին. ոչ Եպիսկոպոսն և ոչ և աշխարհականն։ Վասնզի ամենեքեան երկնչէին ՚ի կաթողիկոսէն. զի Թագաւորական իշխանութեամբ վարէր զկաթողիկոսութիւնն։ տես ՚ի Առաքել Պատմագիր Գլուխ. 23. Երես. 269.

Վարդապետք տխմարք և ընդ. ինքնահաճք, անձամբ առեալ պատիւ և ոչ յԱԾ կոչեցեալ, արծաթով ընտրեալք և ոչ Հոգւով, ոսկեսէրք, նախանձոտք, թողեալ զհեզութիւն, յորում ԱԾ բնակէ, (Եսա. 57. 15.) և գայլք եղեալ՝ զխուրեանց հօտս գիշատելով։ Խոր. գիր. գ. պր. կբ.

* Նուեմբրայ Երէք . 3.

Վասն Աւելորդապաշտութեան

Տես ի Տետրակի երես . 20.

Աւելորդապաշտութիւն . թեան . թեամբ՝. S. Superstition. Բառարան Հայերէն և Անգլիերէն :

Աւելորդ . ի . աւ . աց . օք : || յաւելեալ . ռամկօրէն հաւելցած : Ելից . 26. 12 : Մերթ և ս նշանակէ անպիտանն , կամ զանօգուտն : Ժողով . 2. 15 : Բառգիրք Հայկազեան :

Կարճառօտաբար քանի մի պատմութիւն օրինակաւ եդաւ աստ 'ի վայրս զի ուսանիցողք իմանամք որպէս կամ ինչպէս եղանէին աւելորդապաշտութիւնն.

Այսպէս արար և մեծն Գրիգոր մեր Լուսաւորիչ. զի Ազգն մեր մինչ կռապաշտն էր՝ Գիսանեայ և Դեմետրեայ կռոցն տօնէր և վարդ մատուցանէր Նաւասարդի մէջն . և զայն խափանեաց մեծն Գրիգոր և հաւաքեաց զտօն Այլակերպութեանն Քրիստոսի . որում և հրամայեաց մատուցանել զվարդն 'ի պատիւ պայծառակերպութեան նորա : Տես երես . 308. 'ի Գիրք կոչեցեալ Վէմ—Հաւատոյ : Տես Անուան 'Դեմետր' 'ի Բառարանի Հատուկ Անուանց արտաքոյ Աստուածաշունչ Գրոց :

Որպէս և 'ի տէմս քրիստոսի կոխեցաք զքրիստոսածինն և աստուածք մեծամեծին : Վէմ—Հաւատոյ . երես . 620. տող երկու :

Առաքեալն Զօրեքատասան մեծն Գրիգորիոս Լուսաւորչին մեր ... Բնակեցաւ 'ի Լեառն որ այժմ կոչի մեծ Գրիգոր : Անտի և առեն՝ հանեցաւ գնալ 'ի վերայ ծննդեան Յերուսաղէմ զի անդ հաստատեսցի : Եւ այսպէս իջեալ 'ի Լեառնէն և անցեալ 'ի ճորակ մի . աստաեալ Տէրն նորա քնաւ երկու Սուրբ-բէս ընդ առաջ նորա ասել ցնա Եթէ, պատկառիմ ես 'ի քո անպատճելի ճգնութենէդ հայ 'ի վերայ ոտից քոց և ել 'ի Լեառնդ ուստի 'ի ջէր . և ահա անդ վախճանեցաւ և ոչ ոք գիտացէ զմահ քո առաւօտեան . . . .

Անդ է Լեառն Արագածոյ ուր 'ի գագաթ Լերինն աղօթեաց Լուսաւորիչն մեր . և կախեաց կանթեղ առանց լուսոյ . և Եւէց արտասուօք և վառեցաւ հրով Երկնային : Եւ է՝ մինչև ցայսօր 'ի վայր աղօթիւք հօրն մերոյ և տեսանի արժանաւորաց : որպէս երես արժանաւոր Վարդապետ ոմն որ կոչեցաւ աչանատես : Դիրակետ—Ցանկակէ . երես . 578. և . 674.

Այսպիսի է և այն անաւօտ, մանաւանդ թէ յիմարական պատմութիւն Կիրակոսի ուսուցչի Պատմագրի . որ ասէ . թէ հող գերեզմանի արջոյն , որ ծառայէր վանաց Յովհաննու Մայրագոմեցւոյն, մինչև ցայսօր լինի դեղ բժշկութեան ամենայն ցաւոց . . Տես երես . 5 . 'ի Ճարտասանութիւն տպեալ 'ի Վենետիկ . 1775 : Եւս 'ի Պատմութիւն Հայոց Հատոր . Բ . երես . 541.

Նորիմպերկայ . ըստ Գերմանացւոց Նիւրնպերկ : է քաղաք ամուր գեղեցիկ և մեծաշէն . . . . ունի . 17 . և առաւել Եկեղեցիս , յորս երևելի է Եկեղեցին մեծն Սեպալտոսի . . . . ուր է տապանակ արծաթի ոսկեզօծ . . յորում ասի՝ թէ պահեալ կայ գեղարդն (նիզակն) որով խոցեցին

ընդ փոքրիկ ձկոյ, և ծով մի 'ի ծովեզերն պատէ նորա. և մահ իւր 'ի մորոյ (Մօրուսք: կամ Մօրուք) նորին Տն ձկոյ: Աշխարհագրութիւն Չորից Մասանց Աշխարհի եւ Մասն Երկրորդ Եւրոպիա Հատոր. Դ. Երես. 16. 17. Տպեալ 'ի Վենետիկ. 1802.

Անդ է (այսինքն 'ի Էջմիածին.) տաճարում գեղարդն էր. և փոքր արեամբ ներկեալ պատին ծղոյ. Դրախտ—Ցանկալի երես. 672: Եւ տես Առաքել Պատմագիր. Գլուխ. Լ: սորանով և վերևի գրութեամբն երևում է որ երկու գեղարդ (այսինքն նիզա) կայ այժմ. որով առուծն փրկչին կողն խոցեալէ երբոր քրիստոսն խաչեալ էր: մինն է Նիրնադերեա Եկեղեցւոյ որպէս դեռ 'ի վերն, և միւսն է 'ի Էջմիածին: Նմանապէս է Երկու աջ կայ Գրիգորի Լուսաւորչին. մինն է 'ի Սիս. և միւսն է 'ի Էջմիածին. վայ լա- մտադրութեամբ կարդայ Առաքելպատմագրի Գլուխ. Լ: և Եւս մասին դեռ նուսիայ. 10. թերթանի երես. 67. տպեալ 'ի Կալկաթայ. 1835.

Յեկեղեցի Լուսաւորչին երեւալ կայ քառանկիւնաձև վէմ. երկայն մի կանգնաչափ և կէս, և լայն մի կանգնաչափ, դնեալ 'ի վայր ժամանակաց: 'ի վերայ այնր վէմ երևին հետք երկուց ոտից իբրև 'ի նաւի դրոշմելոյ. առ որով է յիշատակարան Յովնանու այսպէս.... Թուի թէ այս վէմ երեւալ էր 'ի հնապատկանն տեղւոջ կամ 'ի Տաճար Աղողնի 'ի Քէֆէ. բայց թէ զերդ անկեալ է 'ի ձեռս սոցա՝ ձեղ անգիտելի. Թերևս 'ի Քէֆէէ տարեալ են անդ ընդ իւրեանս. և բարեպաշտութեամբ իմն համարին զայն օծեալ 'ի սրբոյն Թադէոսէ և Բերեալ յԱնւոյ, առ որ գնան յուխտ և երկրպագանեն: Սակայն մարթէ ասել թէ 'ի ժամանակի շինութեան Բերդին գտեալ են զայն 'ի հիմունս կամ յաւերակս տաճարի իւրեք, և պահեալ Յեկեղեցւոջ. ուրանօր թերեւս զայն յաճախ՝ համարեցան սրբազան իւր: տես Մինասայ Բժշկեանց Վարդապետի Ճանապարհորդութիւն 'ի Լեհաստան. երես. 392. տպեալ 'ի Վենետիկ. 1830: *Վասն քարապաշտութեան տես Կալկաթու տպեալ Նումրայ.* 10. *Առանձնական Աղօթքի Տետրակում, երես.* 77.

Ասեմք թէ՝ յորժամ աջ քահանային ձեռն 'ի ծուլութ քրիստոնէին ասր արմատն Բոլոր դժբաղդութեանց: Եւ ձեռն քահանային է օծեալն որբեալ ձեռնանն. և պայ դընորհս որբութեան առ որ ձեռնայ:

Եւ որպէս Բաղում են ներելին և անթիւ որ 'ի զգայարանս և 'ի միտս: Այսպէս Բաղմապատիկ Թողութիւն շնորհէ քահանայական կարգ՝ ձեռն դնելով և Բանիւ շնորհաց որբելով:....

Դարձեալ և օծման խորհուրդս ունիմք 'ի քահանայս ննջեցելոց. զի օծանիմք շնորհս որպէս զբմելոյ. զի 'ի հանդերձ մաքէ ընդ այսր չարու- թեան օրդ:...

Եւ թէ ասէն, միայն մարմինն օծանի՝ զինչ ներգործէ 'ի հոգին: ասեմք թէ՝ յորժամ միաւորեալ էր 'ի մարմինն՝ միութեամբ ներգործիւր 'ի նմա անձնայն մարմնականաւն: Իսկ այժմ որ Բաժան է՝ Բաժանմամբ հասանէ 'ի նա սրբութիւն: երես. 605. 'ի Գիրք Հարցմանց Գրիգորի Տաթևացւոյ:

Սրբազնասուրբ Հայրապետի Տէր Ներսէսի Շնորհալւոյն
Ընդհանրական Թղթոյն այսպէս ասէ

Գովեսցուք զամենայն, զոր մանաւանդ խնդրելին է, որպէս զի և յաղագս հանրական Եկեղեցւոյ և Ազգի Հայաստանեայց Զերծանելոյ սրբոյն Աղօթս առ Քրիստոս Ած մատուցանել:

Եւ զհայրն մեր զառաջինն՝ զԼուսաւորիչն Գրիգորիոս հանդերձ որդւովք թոռովք սրբովք, որք 'ի վերայ Օրինացն Աստուծոյ յաջողեցան Թագաւորացն Հայոց, և 'ի վարդապետաց իշխանացն պաշտել նորա եղեն Յաղթանակ, Բարեխօս կալցուք առ Ած, մանաւանդ թէ զԱծ առ նոսա:

Զի նախ նոքա Թողութիւն շնորհեսցեն արդարապէս անիծիցն՝ զոր հեղին 'ի վերայ որդւոց ժողովրդեան իւրեանց, որով և անիծեալք եղեն Բարկութեամբն Աստուծոյ այսքան երկար ժամանակս, Բառնալով զԹագաւորութիւն և զիշխանութիւն, և մատնելով 'ի սուր և 'ի գերութիւն, և ցրուելով ընդ Հեթանոսաց տեղիս, 'ի աղքատութիւն և 'ի ծառայութիւն ամ Ազգաց:

Եւ յորժամ հաշտեսցին նոքա, ապա քաւեսցին և պաղատեսցեն առ Տէր մեր, բառնալ զցասումն պատուհասի յանցանաց, զոր Մարգարէացն Գալ 'ի վերայ մեր, հասանել յաւուրս աւուրս 'ի վերայ, և քերել զմեզ 'ի Երեսաց ամենայն աւուրց: Աղօթել զԵրեսաւն 'ի տանէ կալանաց, որ ... 'ի խաւարի թագաւորն, դարձուցանել զԱմն՝ Յաղթարհն Հայրենի, որպէս 'ի Ծեան Զօրաթաբելի զորբեան իւրայելի . . . տես երես. 230. 'ի Գիրս որ կոչի Ընդհանրական՝ տպեալ 'ի Սանկտպետերբուրգ Յամի Տն. 1788. իսկ 'ի Թուղթն Հայոց. ամլէ: և ն երես. 186. տպեալ 'ի Կոստանդնուպօլիս. 1825. և Հայոց. ամհր,

---

Եւ երկնի իսկ Ած և Մարդ ծայրագոյն հպատակութեամբ մեր հնազանդի քահանայից, և ընդ նոցա և հրամանաց նոցա իջանէ առ նշխար մարմնոյն, և առ գինի արեանն: Սակս որոյ զզգամութեամբ խօսելով, ընդ երաց ինչ, տանիցս անգամ 'ի տեղւոջ բերմն քահանայագործելն զմարմին և զարիւն Տեառն. Թողին լինել աւաւել քան զԱստուածս: տես երես. 14. 'ի Կերպաւոր քահանայից.

Այլ ևս, զինչ խորհուրդ է. քառասներորդն պատարագաց՝ զոր կատարեմք ննջեցելոց. ... Յածականն Գրոց . . . Զանոթոց պարէ քահանայէն՝ յորժամ ոչ 'ի հաստատելոյ Թոշակի. զայսոր քառասուն պատարագ մատուցանել վասն նոցա. որպէս պատուիրեաց Առաքելոյն Փիլիպպոս վասն իւր 'ի քառասուն օր պատարագ առնել: տես երես. 20. 'ի Մեկնութեան Ահարոն խորհրդոյ սէր Պատարագին եւ 'ի Յոհաննէս Արճիշեցւոյ տպեալ 'ի Կոստանդնու—պօլիս Յամի Տն. 1799: և տես երես. 15. տպեալ 'ի Կալկաթա. 1830.

Իսկ թէ Վասն Փիլիպպոսի Առաքելոյն ասէն որ 'ի Յայսմաւուրսն մեր, թէ անիծեաց Փիլիպպոս և այլոց, բայց են անդուլ զԲերան

իւրեանց և նշէն զնոսա. և յաւելն Փիլիպպոսի զայս բան, բազան անդունդք կենդանւոյ զպատճառն յորումէին բագինքն և բդեշխն և քուրմ-քն, և այլ բազում անցին իբրև. է (7000) Յայնժամ երևեցաւ Տէր և ասէ, վասն զի ոչ պահեցեր զպատուիրանս իմ և անիծեցեր Թշնամեաց քոց, այդ յետ չարչարման քո՝ արգելցիս արտաքոյ դրախտին զաւուրս քառասուն հրաժարեալ 'ի հրեղէն դրանցն. և ապա բացցի քեզ և մտցես 'ի դրախտն ննջեաց: Եւ յետոյ ասէ չարչարեցին 'ի վերայ նորա քառասուն օր չերչեչան պատարագն ուխտին Թէա և Նուերօք. և 'ի չարչարման քառասուն աւուրն ջայն եղև Յերկնից որ ասէր, Առաքելոյն Փիլիպպոս պահեցաւ անթառամ պսակն և եմուտ 'ի դրախտն լուսոյ: Զի ոչ հաւատէ այս և ոչ աստիճան հաւատոյ. այլ անվայելուչ և ան-յարմարագոյն պատմութիւն իմն և չարծեօք զարդարութիւն: Որ պատա-Բանի, եթէ առայգ իցէ ոչ ինչ զանհի Եկեղեցին քաղ և պայծառանայ. և եթէ ոչ է, ուղղութեան ոսկւոյ Եկեղեցին 'ի մերժ հաւատոց: քանզի պատմութիւնէ. ըստ ոմանց առայգ թուեցեալ, և ոմանց չարծեօք: Բայց Եկեղեցականաց Վարդապետք աստուածաբանութեանք համարեն զնա և բնաւին ոսկ: Որպէս գրեալէն 'ի Թղթութեան Առաքելոյն Ղուկասու. ժղ գլուխն. դՃլէ. Թղթահամարն. տես երես. 472. Դրախտ—Ցանկալի:

Այսմաւուր

Բայց քան զայլ ամ[ենայն] վկայութիւն յայտնի է, և զօրաւոր, և առանց պատասխանի տալոյ այն վկայութիւն զոր հանեմ յԱյսմաւուրէն Հայոց, Տէր ամսոյն. Թ. (9) ուր, յաղագս Փիլիպպոսի Առաքելոյն գրեալ է, ... Անվայելուչ է յոյժ թէ 'ի մէջ Այսմաւուրին խառնեցաւ այնպիսի հակառակն աստուածաշնչութիւն, զոր պէտք ոմանք, և խելաթափ Բարբանջօղք շաղփաղփեցին յայդ, և յամօթ շնորհաբաշխ Եկեղեցւոյն Հայոց. քանզի ով չարէ լսել առանց զայրանալոյ, թէ մին Առաքելոյն, մին Մարգարէոյն, յորժամ վասեալ սիրովն ... քո զանձն իւր դնէ վ[ասն] անուան նորա, մահուչաք մեղանչէ, լեբաբար անարգելով զՊատուիրան Տ[եառ]ն իւրոյ, և անիծելով Թշնամեաց իւրոց, փոխանակ Թողութիւն աղօթելոյ նոցա? Բայց զինչ և իցէ, ինչէ Բառնչան 'ի խառնուրէն հանել զլոյս, և 'ի պար-Թենէ զՃշմարտութիւն: տես երես. 434. 435. 'ի Մեկնիչ Սրբոյ Աւետարանին եւ տպեալ 'ի Հռոմ. 1714.

Իրաւէն լեալ այսմ Զաքարիայ՝ արգել զայլսն 'ի քաղաքի անդ. և յետ աւուրց ինչ ծողովեալ առ ինքն զբարեհաւանն՝ եւ մարտուցանէլ պատարագ հանդերձ պաշտօնէիւք և Եկեղեցական զարդուք: Եւ զի այս հանդէս նոր իմն էր ... ամենայնեցայ ժամանակին, մանաւանդ ըստ զարդուց զգեստու-ցըն և պաշտօնէից, յայնմ վայրի Խաչատուր Վարդապետ առաց 'ի խորհուրդ պատուոյ քահանայի զհրաժեշտաւն յերգս, խորհուրդ խորին, անհաս, անուշիդն եւ. զոր և մինչև ցայժմ երգէ Եկեղեցի Հայոց 'ի զգենուլ քահանայի զպատմ հանդերձիցն:

Եւ յետ այսորիկ առաքեաց Զաքարէ Իշխանն զպատգամաւորս յամ[ենայն]

Վանորայս, որք ընդ իւրով Իշխանութեամբ էին, և հրամայեաց նոցա ևս այնպէս առնել.. Եւ էր և զօրացեալ հրաման Զաքարեայ Իշխանին ՚ի Վանորայս, Բազում աղէտալի և արտասուաց արժանի գործք գործեցան՝ ըստ գրելոյ Կիրակոսի, Բռնաւորութիւնք, Երկպառակութիւնք, աղա- ղակք, կռիւք, ևս և ապանութիւնք * ... Բայց որչափ նոքա զաղմուկ խռովութեան իւրեանց սաստկացուցանէին, այնչափ ևս Զաքարէ Իշխանն Բանանայր ՚ի վէր նոցա. մինչև կամայ և ակամայ ետ առնել նոցա՝ զոր կամէր..

Յետ փոքր ինչ նուաճելոյ Զաքարեայ զմօտակայ Վանորայսն՝ առաքեաց ՚ի Հաղբատ զՄինաս Եպիսկոպոս, որ էնեալ էր ՚ի Կաթողիկոսէն Յովհաննէ, ևս և զպաշտօնեայս իւր, զի և անդ հաւանեցուսցեն առնել նոյնպէս: ահա այս եղև ՚ի Ամ Տն. 1206. և Ամ Հայոց. ոծե. (655) տես երես. 182. ՚ի Պատմութիւն Հայոց Հատոր. Գ:

Կային ՚ի նմին ժամանակի ՚ի Դաւրէժ Վաճառականք ոմանք էնեալք ՚ի Գողթան գաւառէ. և նոցա լուեալ զքարոզութիւն Պօղոս Վարդա- պետի, յօրդորեցին զնա Բազում Թախանձանօք՝ գալ ընդ իւրեանս ՚ի Գողթան գաւառ. և առեալ տարան զնա անդ. և նա առաջ Բանիւք և ողջոյն Վարդապետութեամբ քարոզելով, և Բարի վարուք իւրովք զամենեսին ՚իԲարին յորդորելով՝ էբաց Յաղթահարեաց անդէ զբազմացն անհաւատութիւնս, և զնոցին աւելորդապաշտութիւնս: այս եղև Ամ Տն. 1615. և Ամ Հայոց. ռկդ (1064) տես երես. 566. ՚ի Պատ- մութիւն Հայոց Հատոր. Գ.

Դարձեալ եհարց զնա, (*ցՊետրոս Վարդապետ*) և ասէ. ՚ի մատու- ցանել քո զպատարագ յաւուր մեծի հինգ շաբաթի՝ ընդէ՞ր ոչ եդեր Թագ ՚ի Գլուխ քոյ. գուցէ ոչ հաւանեցար ընդ Թագ մեր: Եւ նա ասէ. զի և քո՞ յայնմ աւուր առանց Թագի մատուցեր զպատարագն: այս եղև Ամ Տն. 1745. Եւ Ամ Հայոց ռճղդ. (1194.) տես երես. 829. ՚ի Պատմութիւն Հայոց Հատոր. Գ.

Մինչև Յամ Տեառն. 1168. թէպէտև Հայոց Բոլոր Ազգն ոչ էին պատկերապաշտ. յայնժամ այնքան առաւել պատկերապաշտք էին ՚ի Հայաստան. մինչզի Մանուէլ Թագաւորն Հռոմայ ևս ոչէր լուեալ, վասնորոյ Ընդհանրականին Ներսէս գրեաց առաջիկայ եդեալ ծանօթութիւնն:

Իր իգիրս ասացեալ և վասն սրբոց պատկերաց թէ՝ ոչ ընդունին Հայք ամենևին, և որ յայտնիկէ ճշմարտութիւնն՝ յայտնի ցուցանեմք: Եւ ոմանս ՚ի տգէտ ժողովրդոց մերոց՝ զպատկերաց սրբոց՝ զանընդունե- լութիւն, որք ՚ի մէնջ գտրովին անպիտիքն, Նաև՝ Նզովս ՚ի վերայ դնեմք՝ որք յանդգնին հայհոյել: Եւ զամենայն սրբոց պատկերս՝ Եւ զոր Յեկեղեցիս մեր Նկարեմք †, *և ՚ի պատարագամատուցի* ՀԱՆԻԵՐՁԱ, *և* պատու- հասեալ ընծայերանեմք *զոչ ընդունօղսն ՚ի մերոցս՝ զտգէտսն և զտխմարսն: տես երես. 92. Ընդհանրական տպեալ ՚ի Սանկտպետրբուրգ Յամի Տեառն.* 1788: *և ՚ի Կոստանդնուպօլսոյ տպեալ Օրինկի երես.* 62:

---

†. *Վասն պատկերապաշտութե՟ տես էս տետրակի վերջումն Նումրայ.* 13.

*. Զոր Օրինակ այս Սարսափելի Բարբարոսութիւնն Հայոց
Վասն
Աւանդութեանց Մարդկան :

Յայնժամ ընդոստուցեալ ՚ի քնոյ Թմրութեանց իշխանացն Հայոց այնում ժամանակի եղելոց վրէժխնդիր լեալ հաւատոց մերոց զօրացեալքն Յայս աւուրբ հոգւոյն սկսան հալածել զմոլորական պատրիչքն այնքիկ . զոմանս տանջելով . զոմանս չարչարելով . զոմանս հալածելով . և զոմանս ՚ի տաք ջերմացեալ ջուրբ խարշելով: Եւ այլ զանազան յորդորմամբ խրատական բանիւք և պէս պէս սպառնալեօք հազիւ մաքրեցին զԱշխարհս Հայաստանեայց : տես երես . 328 . և ևս . 329 . ՚ի Դիրախտ—Ցանկալի :

Սուրբն Սահակ և Սուրբն Մեսրոպ : Եւ Եղեն սոքա գրեթէ առաջին հեղինակ Հնգեցունց Եկեղեցական գրեանց մերոց .

1 . . Նախ՝ ժամգրքին . զոր յետոյ աշակերտք նոցա Գիւտ և Յովհան Մանդակունին լրացուցին *:

2 . . Երկրորդ Տօնացուցին . զոր այլք հետզհետէ կարգաւորեցին :

3 . . Երրորդ Պատարագամատուցին հանդերձ Դպրութեամբն . զորս առաւել ևս զարդարեաց Յովհան Մանդակունին :

4 . . Չորրորդ՝ որպէս ասացաք , շարակնոցին . զոր Խորենացին և այլք ճոխացուցին :

5 . . Հինգերրորդ՝ պաշտամանց Մկրտութեան , Ձեռնադրութեան և այլոց խորհրդոց Թաղման : . . .

Ձ . իմաստունք ևեթ ձեռնադրեսցին քորեպիսկոպոս :

Է . Քորեպիսկոպոսք ուշդիսցին , զի սէ սեղանն խորհրդոյ զարդարեալ պահեսցի . և անպակաս լիցի առաջի նորա լոյս ճրագի : այս եղև Ամք Տեառն . 426 . տես երես . 510 . և . 511 : Պատմութիւն Հայոց Հատոր . ա :

Աւանդութիւն Եկեղեցւոյ մեր՝ զոր ունիմք , ՚ի վկայութենէ Աստուածային Գրոց հաստատեալ է: Եւ ճանաչեալ՝ կամ ներեալ ՚ի ձենջ՝ որպէս ոչ ինչ յԱստուածայնոյն թերելով պակասութիւն , և կամ փոքր փոքր աճմամբ սերմն ուղղեալ և այն ըստ ժամանակի : տե՛ս Շնորհալին Ներսէս Ընդ—Հանրական երես . 148 . տպեալ ՚ի Սանկտպետերբուրգ . Յամի Տն . 1788: և տես երես . 100 . տպեալ ՚ի Կոստանդնուպօլիս . 1825.

Զի որ ինչ է սորագեալ վկայութեամբ Աստուածային Գրոց ՚ի Հոգւոյն Սրբոյ , զայնպիսին ՚ի տեղի հաստատ ընդունել վերանորոգել : Վէմ—Հաւատոյ երես . 48.

Ամենայն բանի զոր ես պատուիրեմ քեզ այսօր՝ զգուշանայցես առնելոյ . մի՛ յաւելուցուս ՚ինա , և մի՛ հատանիցես ՚ինմանէ : 2 . Օրի . 12 . 4 . 32: Յես . 1 . 7:

Բայց թէպէտ մեք կամ Երկնիւք եկեալ Հրեշտակ Աւետարանէ ձեզ առաւել քան զոր մեք Աւետարանեցաք ձեզ՝ նա նզովեալ լինի: Գաղատացւոց . 1 . 8 .

* և տես Կալկաթա տպեալ Նոմրայ . 10 . տետրակի երես . 84 .

‡. Նումրայ Չոր. 4.

Հայրապետն և Առաջնորդք Ազգին մերոյ հոգ տարցեն :

Տես և Տետրակի երես. 20.

Նախ՝ եթէ սրբազան Հայրապետն մեր և սրբազան Առաջնորդք Ազգի մերոյ հոգ տարցեն, և անխզելի կանոնովք հաստատեսցեն, նախ զի յիւրաքանչիւր Առաջնորդարանս, Եպիսկոպոսարանս և ’ի վանս քերական և ճՇԸ Վարդապետ մի կարգեսցի ուսուցիչս այնոցիկ.. որ կամին մտանել ’ի պաշտօն Եկեղեցական. Երկրորդ՝ հրատարակեսցեն յիւրաքանչիւր վիճակս ’ի ձեռն գրոց՝ թէ ո՞ որ կամի մտանել ’ի պաշտօն Եկեղեցական՝ եկեալ ուսցի զքերականութիւն և զգրագրութիւն, զի թարց ուսանելոյ սոցա ոչ է հնար մտանել յայն պաշտօն :

Վերոյ յիշեալ Պարոն Մնացականի Հրաւիրակն : 1817. ամին ’ի Կալկաթայ տպագրեց. շարունք գեանան նկարագրեն հաճոյական, ուրախական և զարմանալի զանազանութիւն Ազգային Ուսումնարանն հաստատելոյն. 1821. ամին և անուամբ գրեն Մարդասիրական Ճեմարան : այս էր բոլորն Աշխարհականքն արարին. և ոչ թէ արժանի Կաթողիկոսն: և ոչ թէ արժանի Պատրիարգներն: և ոչ թէ Զուղայու արժանի Առաջնորդն: և ոչ թէ այլք միայն Եկեղեցական. զի ոչ Երեց և ոչ Վարդապետ այլք միայն կերպաօգնական չէին կարել վերոյ յիշեալ Մարդասիրական Ճեմարանի հաստատելոյ և հաստատ կալոյ համար. շատ տխրելի է վասն այս:

Զարմանալի որ Չոր Նուիրակութեան Գահաւոր Աթոռներն ոչ միայն մինչև այժմ մին օրինակ Յեսայեան աշխարհական կամ թէ մին օրինակ քրիստոնէական և չչինեն յուղարկել կանխաւ Եկեղեցու կառավարչացն. կամ Մարդասիրական Ճեմարանի կառավարչացն առեւտ. Մարդասիրական Ճեմարանի հաստատելէն լուսն լեցին ուրախութեամբ և այլն և այլն. և այժմ այս աշխարհական. կամ քրիստոնէական. կամ այս Թուաբանութիւնն և կամ այս Պարզէնք Նամականն յաղարկեցին Յերուհիմ. վասնզի շատ արժանաւոր և պիտանի տեղական այս վասն մանկանց ուսանելոյ. մեք տեղս չնորոգեցին պաշարն. վասն ընդրգին պատճառի. խնդրեմք Յերահրամանոցէն որ. տեղս Յերահրամանաց մին հայր օրինակ ընքաղութի վերոյ պայել ավել մեր կոնթէ. և մին հայր օրինակի պահելոյ և կաղմելոյ ամպի խաղչն էլ որ կեսին մեր Նուիրակի ժողոված Նուիրակութեան մաղաղից վերառեք. մեք գրերեմք մեր Նուիրակին որ տայ: և առցեալ մին հայր օրինակէն հինգ հարիւրն մեր Աթոռի անմահ ընծայեք Մարդասիրական Ճեմարանին. որ Հայ Ազգաց Իդանի համար լինի. մուֆթ տան նոցա որ կարդան. և ունեւորաց ծախով տան և ծախն Ճեմարանին լինի: և ծախեալ հինգ հարիւրն յուղարկէք մեզ վասն մեր Աթոռի Ուսումնարանին: շատ տխրելի որ թէ էպէս թան ելած չլինի. և կամ մի մեայն ’ի Կալկաթայ Ուսումնարան հաստատելէ համար վերոյ յիշեալ Չոր Աթոռի այլք մինչ և շնորհաւորութեան գիր գրած լինեն այլք մին կառավարիչն և մինչև

ըստ յայտնել ըլլալէն որ ամենայնտեղ ամենայնի տեղականեան։ այս կարծեմ որ երբէք ոչ միայն Սրբազնոյն Աթոռականներն եղեր բան ըլլալէն ամբողջ. ուրեմն նորէն աւել հայ փոխելի։ Ինչպէս յայտ Տէր որ է Կաթողիկոս Մայրտաճարական Զեմարանոցի. Հայոց Ազգին լաւ և մեծ օգնութեան և մխիթարութեան կըլլի. Երբոր այսպէս Զեմարանի Պատուելի Վերակացուն կամ Կառավարիչն Իւրեանց Ժամանակին ամեն բանում և գործում անխափան դիտող կգան. Երբոր մեն պակասութիւն կամ աղալութիւն կերեւայ. չէն աւել ինչ ինչ Գրքեր Պարոն. եւ ինչպէս համար աւելն և վարժարարաններն. եւ աւելով երեսներն թէրէն գլուխ կէս գիրքոց յուներէն տեղագրաբով յունական գնան և աւեն. ինչ կուզէ ըլլի. ինչ ինչ. ինչ խօս խորհրդով չէն պակասել. ընդհ էս խալխ բերան ընկանեմ մոգի տեղը։ Երբոր էս պէս չէն ասելէք. Իւրեանց մաքով խաղացածն և ուրով ընդունած բանին և աշխարհի. պարզապէս և ճշմարիտ կասեն. և յետոյ պարծաւորականութ կըլլաեն. և ինչոր լաւն է. բանին և Զեմարանին օգտակարնէ. էն միայն և միաբանութիւն կըհաստատեն. և ամենայնել մէջս կենան որ իւրեանց միաբան հաստատեալ խորհուրդն կատարեն. Թարերալի աղօթաթեամբն կտեանէք որ ինչ ինչ լաւ բաներ կըլլին Կաթողիկոս Մայրտաճարական Զեմարանոցի. և Զեմարանն Ազգիցնել և զարմանք չէ թէ Ազգիցել կերթին և կերթին օգնութեան գալու Երբոր խնդրող ըլլի. և մէջ հաստատալէ համար նոր նոր կարգ և կանոններ հաստատել. ամեն և ամեն։

Ինչ լաւ կըլլի Երթէ որ Սրբազնոյն Կաթողիկոսն իւր խեղճ Ազգին և ժողովրդեան շնորհանի խղճայ ծոցը Նեղութեան յանձնանի Երուսաղեմայ և Կոստոց Անապատի Սրբազնոյն Պատրիարգներին. և Ջուղու Սրբազնոյն Առաջնորդին գրով հարցանի ասելով. Մադրասու մը. 1791. ում տէր Յովհաննէս տէր Անդրէասն Սեթ Հայաստանեացն գրեց և տպեց: և 'ի Կալկաթայ. 1817. ում Պարոն Մնացական Վարդան Սմբատեանն. վասն Հայոց Ազգի Բարութեան Հրատարակն տպեց. և Թղթոց խնդրեց որ մեր Հայոց Ազգի ԴԻՏՔՍ անխղել կանոնով հաստատէն. որպէս որ ասեց եւ եւ այժմ վասն մեր խեղճ Ազգի օգտութեան համար ինչ գրէք որ էս տեղեկանամ և ամենինել յայտնեմ. Տէր Աթոռներ և Վանքերում. և կամաւ Տէր Թեմս Եկեղեցեաում որքան ուսումնարան հաստատած ունէք. և որքան Մանկանց նուսում առնում. և ինչ ինչ պատգամական արուեստներէն ուսումն: և կամ Տէր ուսումնարանի գրքերն որտեղից էք գտնում և ինչ գրքեր և Բանագիրքներ ունէք և ուսումնարանում գործէք ածում. և կամ Երթէ որ գրքեր չունիք. գրքերէք ուղում Տէր ուսումնարանաց համար. ինչ ինչ գիրքէ ինչ միջոցով գրէք. ուրախ կըլլինեմ որ Տէր անից էս պէս գիր գտնեմ։

Եւ կան ուրախ կըլլինեմ որ ինչ գրէք. ըստ Պարոն Մնացական գրութեան ուսումնեալ և ընթերցող անձանցէք փոխանակ Յեանորդում. Թէ տեսակ Մկրտիչ. Կիրակոս. Աբրահամ. Խորոտէլ Վարդապետաց պէս. և Զարմաւեր Աթոռի (ծ տէր Առաքելի) պէս. և տէր Մ. պէս անձանցէ միանալի

թուման ոսկի կամ արծաթէք յինքեամման և ձեռնադրութեք. և չէք խնդր որ եղծէք անձանց ձեռնադրելով խեղճ Ազգին ուստան փառասիրութեաններեն լինում. յաջողեա Երեցներն որ չինէին Թողնումն. չոք. հինգ տարով Թէքն գտնում տես տեներ գնում. և կամ յաջողեա Հընդստան գնացողներն որ շատ վաստակումն. և շատոնց վարժներ երբեմն շատ վաւելևացել ևայլն. այսպէս բանից եթէ որ Սրբազան Կաթողիկոսն շնորհաք և գրով հաւաստութեան անի վերոյ յիշեալ Սրբազաններէն շատ լաւիէնէ. և եթէ որ մինչև օրս վերոյ յիշեալ Աթոռներումն տեսակս անարժան անձանց ձեռնադրումն. և ոչինչ տեղ ուսումնարան չէն հաստատել. Թէպէտ շատ փորձելի է. ապա տես և այսք չէ. Սրբազան Կաթողիկոսն շնորհէ. գրով անմիջին ամեն տեղ յորդորէ. որ ամեն Աթոռներում սաստիկ լաքննութեան ձեռնադրութիւն շանեն. և ամեն Աթոռներում և վանքերում և Եկեղեցիներում ուսումնարան հաստատել. և ամեն տղային գնան անդ ուսում առնեն. էլ վարդապետներն իւրեանց մօտ ուսումն մահնով ջահել չվան տղայ չպահեն. և վարդապետքներ իւրեանց ծառայութեան համար աշակերտով կոչեալ պահեն.

Հայոց Ազգումս ամեն տեղ շատոնք են մարդն շատ բան գիտեն. ապա վանթարութեան և չինութեան. ամեն ոք իւր լաւծն ներողութիւն խնդրելով և խոնարհաբար ի Նորահրաշներէն յիշում. և ի համարձակմանեն սրբազան Աթոռակալներէն քաղաքաւոր կերպ. շնորհով և խոնարհութեամբ գրեն և գրելով յայտնեն իւրեանց լաւծն. որ սրբազան Աթոռակալներն ժողովքով գումար գրեն իւրեանց ձեռնումն ունեւորով տեղիք ունենան ամենեք որ դէպ խօսեն հեշտութեամբ կարողանան խօսել. որ ամեն անկեղծութեան ունելի. ապա փորձելի որ այս դէպ չի լինում. միայն եթէ կաթոլիկոսն իրար վերայ. և յոյժմանց կլինեն փայլման միջանց. էն ժամանակն իմոր թերաթանին կգայ առաջ և ազատ ծաղկացներով կրթոն. անգէտ լուսներն կարգման. և միայն անձինքել կորէն. և ամեն անկեղծութեան իմացեալ ասացկէր. յետոյէ եկեղէս կերպայ. օրաւուր աւելի կլինի. վասնորոյ այժմ ներողութիւն խնդրելով. խոնարհութեամբ և վասն Ազգի թարութեան. թարթ դիմամբ կարճառօտ կերպ այս քանի շարք գրութեամբ ըրինչ որ դէպ էր առ 'ի շինութեան և վերայնորոգութեան առ յիշեցի. գուցէ սրբազան Աթոռակալներն այս. այսքան ժամանակէն ծածկած պակասութիւններն յայտնի տեսնելէ լաւին լեն իւրեանց թողայ. և իւրեանք էս կողմանէ մին ճար անեն. էս յորդոր և էս տխմարին էս երեսի քանի շարքերն գրել =

Վասնզի աշխատես ոչ կաս այսպէս գրեր

'Նախ քան շարել Սուրբ Երևանոյ փախեաւ տէր Եփրեմ Կաթողիկոսն ուղղէս գիտէք. բայց վասն է՞ր փախեաւ այս այսպէս յանձնառեալ շնորհանելի վերոյ 'յայտնի ծերութեան իւրոյ. փախեաւ՝ զի ապրեցուցէ զանձն ի 'ի Պարսից այս 'ի միաբանից իւրոց. որք անձնայն առելութեամբ հաշտաւք կային նմա 'ի մեծաց ցաւոցն իւրեանց անձնական անկարգ

վճարոք ընդծէալ.. աստանց նորահաս աղաղաղոյն ոչ Գոյր Վարդապետ..
վարժանայէն եւ Պարսկէք:

Եթէ Եփրեմ Կաթողիկոսն.. ծանուցանել գնոսա խրատէ հայրաբար՝ հանել աշխարհել ընդարձան մանկունս 'ի անէնէ ի վրէանց, եւ բնակեցուցանել գնոսա 'ի Վաղարշապատ Աթոռոյն, մինչեւ հասցեն յարբունս հասակի. եւ ապա ասացեն 'ի ծառայութիւն ուրն եւ կամեցեն. այլ նոքա յանդգնեալ անարգեն զբան նորա, եւ ոչ լինին հնազանդ. եւ յանդգնութիւն նոցին ոչ գիտ ասանս յանլրաողութեան միայն, այլ միաբանեալ խորհին զբանել ընդ 'ի նենգ աւերացանելով մահապեղ....

Զաքարիա.. Գործ աթոռայնոց խաբանել զմայր տէր Ներսէս Երզնկա-ցւոյն. հասուցեր յոգւոց հանէր եւ աղի այլեւայլ Աղւաց կէտ զարօթ րեթ 'ի թիֆլիս փողոտի վասն խաղաղանց կենաց նոցին. եւ ինքն ըստ այ 'ի բերանոյ նորա զայս ըր ասաց յառաջ մին 'ի Ճաղէլն զմիջառաջ. 'ոչ գիտեմ թէ ե՞րբ անհն զգաստանալ եւ գալ յողջութիւն մոլորեալն Յարութեան տղայ ամէ.' յայսցէ 'ի հիմնամանէ ողբերգական Եղեմա. եւ լուցէ զանհնազանդութիւն թերոյ Աթոռոյ, որպէս եղաց զանեհման Երուսաղէմ.

Սանկուանք Հայաստանեայց ձեղ ամեն լուցէք 'ի վերայ *սրբակրօն* Ներսէսի *Առաջնորդին Վրաստանեայ* լուցէք 'ի վերայ նորայ, որ հանդերձեալ էր հասուցանել զձեղ րեթ եւ երկանչութեան քան յոր այժմս վայելէք:

Եւ դու Ներսէսդ րեթ ընդհանրապես եկեղեց, զի՞ ելէ քեղ. ընդէ՞ր խաթեցար 'ի եղեցին ընթացից. յաւուր Առաջնորդութեան քո զքեղ փայլէր Առաջնորդականն Թիֆլիսոյ եւ քաղաքաց քո միայն. որպէս յաւուրս Մարկոսի Արքեպիսկոպոսի նորայն խորհրդականն.. վաներայ աստ ամեալ ողբայ նո զանկութիւն քո.. Ե. Պ. Հ. Պ.'

'Եւ չէ ամօթ զգրեալըն' ասա 'ի պէտս ուղղութեան եւ ոչ թէ նախատանօք երկրորդել' Ներսէս Լամբրոնացի 'ի գիրս Սիոյ եւ Խաղաղութեան երես. 54. տպեալ 'ի Վենետիկ. 1798.

Սրբակրօն Կաթողիկոսն: Սրբակրօն Պատրիարգ եւ Սրբակրօն Առաջնոր-դքն. Հայոցս Աղգին րեթ ընդհանրանեն երթէ որ Հայոցս Աղգի ներկայես կեցութիւնն վերահասութիւն կայն եւ իարեանք որ իարեանց խեղճ ծանուցիտին չէն կարողման օգնեն խրատելով քաղելով. գրքեր տպելով. Առաքելա-րանէր հաստատելով. ուրեմն երաաանքով մին կարգադրութիւն տին որ էլ ամենն տեղից հոլի համար Նորեկան չգոյ էն կողմայենքն. մի միայն Զա-ղուց Նորեկին գոյ. եւ կամ ինչ տեղից որ Պատրոնի Աղգն կկանանն: ապա ենքան լինի որ. մին տեղից լինի եւ մին նորեկանութիւն տալ լինի. էլ յանել ոչ. Աղգին րեթ օգնութիւն կլինի: եւ ապա Աղգն արբակրօն Կաթողիկոսի եւ միա արբակրոնէրի ընդհետն կարող կլինի որ. ինչ Նոր-րակութիւնէր որ միա նորեկաններին տալման. էն մաղաղ քաղելն ծանուելն եւ պարգեւեն Մարտաերականն ձեմարանին. եւ ձեմարանն ենդես անեն. որ մին Հարեւր Հայ աղքատաց խեղճն ուսնենայ. եւ էս հարեւր խեղճանին մանկթ խաց գրը. ուսեալք բնակութի. գիրք. քաղաք. գրեճ. ընդարմաքար

և մուֆթի ուսուսմ փայ: Նորանցէ որն որ էմպաթուն · Խէլօէ · Հասաթով· և Չերթեզանտ նշեմի · Նորա էութեանց Համար Քահանայ Յեսանապրեն: և որմին Աթոռոյն որ Նուիրակ նգոյ վասն Նուիրակութեան էն Աթոռի · և էն Աթոռի Միաբանից · Ուսումնարանի · Ժողովրդի · Մուլք , և Բազեր որպէսութեան գրած Բերեն Աթոռականի Յեսանապրեալ· որ Ժողովուրդնէլ պեղեկանան էութեանց պաշտօն իրենց և ինչ Բանուք խազջման · ապաթէ գրանողնել նշխանայ որ յետն էոր գրած Նուիրակութեան ինչպէս պարզէ խազջէլ · որ ունայն չէին: և նամ ոմանք որ ասուցին · ոմանք 'ի Միաբանից ‘ոչ շատացեալ հասարակաց կերակրովք 'ի սեղանատան՝ պահեն 'ի սենեկի իւրեանց կարասիւ գինի օղի խավրուրմայ փրինձ իւղ մեղր ձու և այլն’ էս լսուին նամ էս ասութեան եթէ ասուպայ հասարակ չէրեւայ:

Կայսերական

Կարգադրութիւնք

'ի Պէտս

Սրբոյն Էջմիածնի

Տպեալ 'ի Մարգասիրական Ճեմարանին

'ի Կալկաթա 'ի Սկզբան Յունվարի · 1840·

ԱԶԴ

· · ·

Սրոյ զկնի ծանեայ նաև զի այս տետրակ զառաջինն տպեցաւ 'ի սբ Էջմիածին , սակայն ցաւէ մեզ * զի չէհաս 'ի ձեռս մեր աստ 'ի տպագրեալ Օրինակաց անտի և ոչ մի·

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՎԴԱԼԵԱՆՑ

Անմիտք գդանիմք , և անձանց մեծապէս Թշնամիք : եթէ փոխանակ բթելոյ զզէն Թշնամոյն՝ սրիչ լինիմք · կամ Թէ չկորզեմք 'ի ձեռաց նորա զգործիս մեզ վնասելոյ , այլ 'ի ձեռս տամք նորա : Սչինչ կարէր նա մեզ տնանել · եթէ մեք չկամէաք : երես · 297· Աթոռակալ Մկրտիչ Վարդապետի Տարական Առածք ևս 'ի Վէնէտիկ · 1825:

---

* 'Իբրու որ այժմ ‘Ցաւէ մեզ’ վասնզի երբոր Ազգասէր անձինք նորմարձեն արբանեակօն կաթողիկոսն էստան Նուիրակութիւնք գրնում Հնդստանայ · և երբեմն ԻՄՏԱՏ· և յետոյ մին պատել օրինակ կայսերական հրաման էս արձան ընհամարեց որ յուղարկեր Հնդստանայ Հայոց Ազգին · էս ինչպէս ղորմանելի բանէ: ապա այժմէս Ցաւի նէան մյան յանձամ նեղձելի · յորժամ Էջմիածնայ պատել օրինակ կայսերական հրամանն · և 'ի Կալկաթայ պատել Օրինակն յերապէ անղանապան նգրանքին: և եթէ որ յերապէ ղանապան լինեն · ուրեմն յանձամ հոխանակ ասացեալ Ցաւի նէս Բձղնութեանն · պիտութին վերայ նեբեր Ազգաերոյ:

* Նումեր . 5.

Վասն Մանկանց Հայ Ազգաց

տես ի տետրակի էջս . 21.

Հանգուցեալ Պարոն Մնացական Վարդանն . 1817. ումն 'ի կալկաթայ մին Հրաւիրակ տպել տվեց և ամմենին բաժանեց . որով պարզ ցոյց տվեց որ մեր Ազգին պէտքէ մին Ազգային ուսումնարան ունենան որով Ազգին օգնութի լինի . ինչ պէս որ ասացեալ Հրաւիրակն աստ երես .10. ումն կրկին տպվեց . տես անդ գրածէ որ Հայ Ազգատաց մանկանց մուֆտ կերակուր ըզգեստ բնակութիւն և ուսում տան : վերոյ յիշեալ Հրաւիրակն բազումք տեսան կարդացին հաճեցան և մի միայն Պատուելի Հայոց Ազգի օգնականութեամբն Յամի Տեառն . 1821. Ապրիլ . 2. ումն . Ազգասէր Պարոն Մնացականի * ցանկացած

---

* Ներբողեան

'Ի Յիշատակ Պարոն Մնացականի Վարդանեան ,
Որ փոխեցաւ յաստեացս 'ի հասակի 60 ամաց , 'ի Սէյդապատ , 'ի 13 Հոկտեմբերի , 1827.
Որ կարի աշխատ եղև 'ի հաստատել զայս Ճեմարան Մարդասիրական :

1 'Ի բառնալ յազգէս ցպոյն Ռուբինեան ,
փոյթ քաջք և ազատք յանուրս կապեցան . . .
Եւ անգիտութիւն զոյգ ընդ գերութեան ,
բունացաւ 'ի Հայս բռնութիւն դաժան . . . .
4 Մնայր մեզ աղէտ մեծագոյն քան զայն ,
կայր Հայոց ւրջիւ Յերկիր աքսորման . . .
Անդուստ յեզերաց Եւփրատայ փախեան ,
յեզերս Գանգէսի գտին բնակարան .
աստ գտեալ հանգիստ , զշահ և դարման ,
զուսումն և զիմաստս նախնեաց մոռացան :
5 Այլ փոյթ ցնդեցաւ բորբ տգիտութեան ,
և տիրեաց 'ի Հայս ծարաւ գիտութեան ,
զԴպրոց կազմել միտ եդ Մնացական ,
զոր խորհեալ էր նախ Ծատուր Մուրատխան , . .
6 Սուղ է իբրև քիլ և կարճ կեանք մարդկան ,
այլ փառք քաջ գործոց կեցցէ յաւիտեան .
էանց Մնացական , այլ քաջ գործ նորայն ,
'ի սիրտս իւր Ազգին է մնացական :
Մանկունք հրահանգեալք յայսմիկ Դպրատան ,
լիցին արք Ազնիւք և սիւնք Հայոց Տան .
յիշատակ գործոց Ազգասիրական ,
գտցէ զտեղի 'ի Գիրս Պատմութեան :
'Ի Մարդասիրական Ճեմարանի , 'ի 31 Դեկտեմբերի , 1827:

Ազգային Ուսումնարանն 'ի Կալկաթայ հաստատուեց. և անունն դրին Մարդասիրական Ճեմարան: Այս Ճեմարանն որովհետև նորէր հաստա-ուէր և անկարողէր. վասնոր դեռ բավականին օգնութիւն չէր գտել. վասնորոյ զանազան Պատուելի անձանց խնդրանօքն. Կալկաթու Հայոց Եկեղեցու Պատուելի կառավարիչքն ընդունեցին. մին միջոց (աղքատաց ժողովրդոյն) ամսէն. 130. ռուփի օգնեն ասացեալ Մարդասի-րական Ճեմարանին. և քանի տարի օգնեցին. ամսէն. 130. ռուփի տալով գնացին. մինչև որ վերոյ յիշեալ Ս.Բ. Նազարէթայ Եկեղեցւոյ կառավարիչքն Հայ աղքատաց զրկումն տեսնելով Յամի Տն. 1829. Յունվարի. 27. ումն Մարդասիրական Ճեմարանի կառավարչացն գրով պարզապէս ծանուցին թէ 'այժմէն Եկեղեցւոյ կառավարիչքն չէ կարող ամսական Ճեմարանին հատուցանել. 130. ռուփին ԼԷ' յետ այսու արեմանայ որ խաթրապախութին և աղքատանուն զրկելն աջողվեց վասնորոյ Հայ աղքատանուն զրկելով Ճեմարանին ձիք ժամանակ ամսէն 130. ռուփի տվին. մինչևիոր քանի մի խղճմտանքով Պ'րնիք տեսան և խասկացան որ ասացեալ Ճեմարանումն Ազգին օգնութիւն խասանելէ փոխանակ. Հայ աղքատանին զըրկմանեն և Ազգին օգնութեան նշան չէր արեման. վասնորոյ նորանք կանգնեցան ասին և ամմենին ընդու-նացրին որ Եկեղեցին էլ չի կարող նաղդ փող ֆի ամսէն. 130. ռու-փի տայ. ապա. 130. ռուփու աթիլ տուն կտայ. որ Ճեմարանն տան քրէ չունենայ տալէ. վասնորոյ Եկեղեցին Ամուաթօլայ քուչումն մին իրեքտակ տուն, տվեց որ Մարդասիրական Ճեմարանն էտ տանն լինի. և էտուր կպած մին պստիկ տունէլ տվեց որ տպարանն մնայ միջումն. ահա թողեալ զանազան Պատուելի և Ողորմած անձանց օգնութիւնն. Կալկաթու Եկեղեցւոյ օգնութիւնն պարզ ցոյց տվինք որ վերոյ յիշեալ Ճեմարանին օգնելէ: ապա այժմ վասն սիրոյ Ազգին պիտի տեսնել Ճեմարանումն Հայոցս Ազգին ինչ օգնութիւնէ հասել և կամթէ ինչ ումիդ կայ որ պիտի յետ այսու Հայոցս Ազգին ասաց-եալ Մարդասիրական Ճեմարանումն Օգնութիւն լինի: Նախ և յառաջ պիտի տեսնենք եթէ որ ասացեալ Ճեմարանն Հայ աղքատաց խիզանին մուֆտ կերակուր. ըզգեստ. բնակութիւն. գիրք. քաղաթ. գրիչ և ուսումն տալման. ուրեմն Հայ աղքատանին Ճեմարանումն չեն զրկվէլ և չեն զրկման. զրայ Ճեմարանն Կալկաթու Ս.Բ. Նազա-րէթայ Եկեղեցուցն աղքատաց ուղղին յինքէառման իրաւէ. ապա նորա փոխարէնն Հայ աղքատաց խիզանինէ տալման, զի աղքատաց խիզանին մուֆտ կերակուր. ըզգեստ. բնակութիւնէ տալման որ Ճեմարանումն մնան ուսումնեն և մեծանան մխիթար ապրեն ուրենց դատմունքումն: ահա էսպէս Ազգն կըռաճէն. կըզօրանան և կըբազմանան. որով կլինի և կերևայ որ Կալկաթու Ճեմարանն Ազգա օգուտէ. և իրաւապէս Ազգն Ճեմարանիցն օգնութիւնէ գտնում. վասնորոյ կառավարիչներիցն պիտի Ազգն շնորհակալ լինեն վասն իւրեանց

մուֆտի երեխտեայն. և եթէ որ իրաւ էսպէսէ որպէս որ վերևումն
ասվէց. ուրեմն ընդէր ճեմարանն կրկին օգնութիւն չի գդնում
բաւականին. որ առաւել աղքատաց խիզան ընկալնի և Ազգին օգնութիւն լինի. էստուր պատճառ և պատասխանն թողում որ այլք ասեն:
ապա ես այս չափ գրողս խոնարհութեամբ ասեմ բարի կլինի եթէ որ
ամմէն տարի ճեմարանումն ինչ ինչ օգնութիւն և լէվութիւն որ
լինումէ Պատուելի Հայոցս Ազգին. որ այն միայն պարզ միրստ միջէ
կարճառօտ գրվի տպվի հանդերձ եկամուտ և խարջովն որ Պատուելի
Հայոցս Ազգին ամմէն տեղ բաժանվի. ամմէննէլ տեսնեն կարդան
և լսեն. յատկապէս ճեմարանին օգնական կացողներն. կամ նորանց
ընտանիքն. և կամ նորանց վէքըլներնէլ տեսնեն յիմանան որ ասացեալ
ճեմարանն ո՛չ թէ մինքանի յոգու փառքի և ապրուստի համարէ.
այլ թէ իրաւապէս Ազգա օգուտէ և Ազգին օգնութիւնէ լինում ք
ամմէն տարի իրեք. չոք. խինգ. կամ վէց աղքատանու խիզան գրել
կարդալ սաւորաց ճեմարանիցն դուսան գոլման գնամանան պատկերա-
հանի. ոսկրճի. սըհաթսազի. խառատի. բնօխի մօտ աշկերտան մտման
որ փէշակ սաւորեն. և ոմանքէլ Վաճառականաց օֆիսան գնաման գիր
գրողութիւն սաւորեն և նորանց աթիլ այլ աղքատաց խիզանան
մտման ճեմարանն որ ուսումվէն. եթէ որ էսպէս լինի ուրեմն ինչ
զարմանք է որ յառաջ օգնական կացողացէ որն որ կենդանի լինեն
կրկին օգնեն ճեմարանին. և կամ նորանք որ յառաջ ասումին էտ
ճեմարանումն Հայոցս Ազգին օգնութիւն չի լինիլ վասնորոյ օգնական
չէլան. այժմ տեսնեն որ Ազգին օգնութիւն լինումէ. ուրախանան.
և ճեմարանին օգնեն, և ճեմարանն փոքր փոքր օգնութիւն գդանելով
էնպէս լինի որ իւր եկամտովն Հայ աղքատաց խիզանինէլ մուֆտի
կերակուր. ըզգեստ և ուսում տայ. և Կալկաթայոյ Եկեղեցւոյ ամսական
130. ռուփին էլ յինքչառնի. որ աղքատանին չըզըրկվէն. վասնորոյ
բարւոք կլինի եթէ որ ճեմարանի Պատուելի Վերկացուքն և սբ
Նազարեթայ Եկեղեցւոյ Պատուելի Վերակացուքն վերևի գրութիւնն
տեսնել և կարդալէն. ջանան որ էտ Կալկաթայոյ ճեմարանն Ազգա
օգուտ լինի ինչպէս որ վերն ասվեց. և երբէք տեղիք չըտան որ խալխ
մտածեն կամ ասեն էտ ճեմարանն միայն մին քանի յոգու փառքի և
ապրուստի համարէ. և էտով Հայ աղքատանին զըրկվում են. և
զըրկեալ աղքատներնէլ տեղիք գդանելով ճեմարանին ամսէն. 130.
ռուփի օգնական կալէ սաբաբ լինողներին. տվող և չըներհակողներին
յինքառնող վայելողներին. և ուրէնց զարմ և զաւակին. լալով աչկով
անիծեն: վասնորոյ էս քանի շարք գրողն. խոնարհաբար խնդրումէ
աղաչանօք որ եթէ որ կարևոր լինի և բարի համարեն ճեմարանի
Պատուելի վերակացուներն. ճեմարանի տարեկան և ամսական բոլոր
եկամուտն. և տարեկան և ամսական բոլոր խարջն. մին մին լէվ
անաչառութեամբ վերահասութիւն տան. կրկին աղաչանօք ասեմ

խաթրապախուտ և սնոտի վախն. և ինձ ինչ փոյթէ ասէլն դէն դնէն. ունայն, անբան. յաւելի խարջերն վերացնեն. շատ Վարպետանին փոքրացանեն. մեծ մեծ ամիսնին պստկացանեն. ինչպէս անեն դորոր Վարպետ Յարութիւնի Ըշկօլնէր. կամ թէ տեղիս միսոնէրնէքընց Ըշկօլնէ. և կամ ինչոր և ինչպէս որ բարի կըհամարեն ինչպէս անեն. էսպէս չէլնի. ինչպէս լինի որ ուրէնց բարի կամքնէ. ապա էնչափ լինի. որ Եկեղեցուցն ամսէն .130. ռուփին էլ յինքչառնեն ճեմարանի համար. և Հայ աղքատաց խիզան ընկալնեն ճեմարանումն. մուֆտ խաց շոր. բնակութիւն և ուսում տան. և ճեմարանի համար ժողոված մաեայ փողնէլ շըգուր պահեն. և ջանան որ միշտ յաւելացնեն. էրբոր ամմէնն էսպէս կըլինի որպէս ասվէց. յայնժամ Կալկաթուայ Մարդասիրական ճեմարանն քանզ հանգուցեալ Վարպետ Պարոն Յարութիւն Գալուցի Ըշկօլն լէվ կլինի. և ճեմարանի Պատուելի Վերկացու Պարնայքն էլ արժանի կլինեն ամենայն գովասանութեան և շնորհակալութեան: եթէ որ Պատուելի Վերկացուքն վասն Հայ աղքատաց զըրկմանց. և վասն Ազգասիրութեան. էս քանի շարք գրածն գդանեն կարդան և վերհասու տան տեսնեն Վարպետանու ամիսն յաւելացրելեն. չեն կարող պակսացանեն. և այլ աւելի և ունայն խարջջէր չկայ որ վերացնեն. և Նորումսէլ ոչինչ տեղից. ամսական. տարական և կամ մի միայն տուրք չեն գդել որ այժմ կարողանան Հայ աղքատաց խիզանին ճեմարանումն ընկալնեն. մուֆտ խաց շոր ուսում տան և Եկեղեցու ամսական .130. ռուփինէլ թողնեն էլ յինքչառնեն. ուրեմն այս քանի շարքովս աղաչանօք խնդրումամ որ ուրէնք շնորհանեն Եկեղեցուցն որչափ որ գդամանան էնչափ մապլաղն խսէպեն. ֆի տասն ռուփուն. մին Հայ աղքատի երեխայ վեր առնեն փ եթէ որ. 130. ռուփիայ Եկեղեցույ տուրքն. 13. երեխայ վերառնեն. եթէ որ 100. ռուփիայ գդաման ուրումն. 10. երեխայ վերառնի. եթէ Պատուելի Կառավարիչ Պարնիքն կըհրամայեն այժմ էտքան միանգաման չենք կարող. ուրեմն շնորհեն այժմ միայն վեց երեխայ Հայ աղքատաց վեռուն. որպէս որ Շիրազցի Սանդուխտ Խաթունի Նոր եկող մին թոռն. որ մին օր կորէլէր յետոյ գդան: հանգուցեալ տէր Բաղդասար Քաբօլցու երկու թոռն. որոց այժմ ճեմարանն մեծ շնորհէ արէլ միայն ձրի ուսումն տալման: և Չիչրու հանգուցեալ Վարդանէս Ջաքրի խիզանն: և կամ ում որ ուրէնք բարի կհամարեն անաչառութեամբ նորանց ընկալնեն ճեմարանն մուֆտ խաց. շոր. բնակութիւն ուսում տայ. որ Պատուելի Ազգն ամմէն տեղ լսեն և տեսնեն ճեմարանի նոր նոր և լէվ կարգադրութիւներն և արարքն և ճեմարանին օգնեն. որով միայն այժմ Ազգին առաւել և մեծ օգնութիւն կըլինի. ‘Որ գիտիցէ զբարին՝ և ոչ առնիցէ, մեղք են նմա: Յակոբու. 4. 17.’

Եւս խոնարհաբար աղաչեմ որ ճշմարտասէր և Ազգասէր անձինքդևս ունկնդիր լինէք էս փոքր և խոնարհութեամբ ասութեանս. եթէոր

ումանք ասեն թէպէտ ճեմարանն խաց շոր չիտալման Հայ աղքատաց խիզանին. ապա մուֆտ թանաք և ուսումն տալման և այժմ էստից առաւել ճեմարանն ոչինչ չիկարող անի և չի առելէց: էսպէս ասողաց խոնարհաբար պատասխանեմ. ձիք ժամանակով առաջ որ դեռ էտ ճեմարանն հաստատվել չէր. հանգուցեալ Վարպետ Յարութիւն Գալուցի Ըշկօլումն էլ էտ մուֆտ թանաք և ուսումն կէր Հայ աղքատաց խիզանի համար. (թողեալ իւր ընտանեացն որ մուֆտ խաց. շոր. գիրք. քաղաթ. գրիչ ճճ տվելայ և ուսումայ տվել) էլ ընդեր մէրձ մին լաք ռուփի ժողովեցին Պատուելի Հայոցս Ազգիցն և վերոյ յիշեալ Ըշկօլն ոչինչացրին և էս ճեմարանն հաստատեցին: եթէ որ կըհրամայէք Ազգին օգնութեան համար հաստատեցին. կրկին աղաչեմ որ էտպէս ասողներըտ շուտով ցոյց տվէք ճեմարանումն (թողեալ թանաք և ուսումն աղքատաց խիզանին որ տվելայ) էլ ինչ շահ և օգնութիւնէ էլել Ազգին էտ ճեմարանումն որ Վարպետ Պարոն Յարութիւնի Ըշկօլումն չէր էլել և չէր լինում. եթէ որ մի միայն մուֆթ թանաք և մուֆթ ուսում է տալման էտ ճեմարանն էտից առաւել էլ ոչինչ չի տալէց. աղքատաց խիզանին. ուրեմն ճշմարտութիւնն խոնարհաբար յայտնեմ էս տետրակ կարդացողացն և ասեմ. որ էտ ճեմարանն շատ թանգա թամաման Պատուելի Հայոցս Ազգին. և էտով Հայ աղքատանին զըրկմանեն. զրայ էտքան մեծ Դօվլաթան ժողովել Պատուելի Հայոցս Ազգիցն. էս Դօվլաթի ամսական մուդաթ և եկամուտքն թողած. Կալկաթու Եկեղեցինէլ աղքատաց ռուզլուցն ամսէն. 130. ռուփիէ տալման ճեմարանին. և ճեմարանն Հայ աղքատաց խիզանին միայն մուֆթ թանաքէ տալման. էն էլ երբէ էս մուֆտ թանաքն տալման. երբոր աղքատի խիզանն քաղաթ գրիչ ղամբար կտանեն ճեմարանն ուրէնց տանիցն. յայնժամ ճեմարանիցն մուֆթ թանաք կըդանեն աղքատների խիզանն. որ մուֆթ գրել սաւորեն: և երբոր աղքատ խիզանն իւրեանց տանիցն գիրք կտանեն ճեմարանն. յայնժամ ճեմարանն մուֆթ կարդալ կսաւրացանի նորանց. ահա էս է Կալկաթու Մարդասիրական ճեմարանի կեցութիւնն և երևելի օգնութիւնն որ Հայոցս Ազգին լինումն: եթէ էստից առաւել օգնութիւն և մխիթարութիւն Հայոցս Ազգին լինումն և անյայտէ. ուրեմն ճեմարանի Պատուելի Վերակացուքն շնորհէն մին սհաթ յառաջ յայտնեն որ ամենքն էլ տեսնեն և վատ կարծիք չմտածեն ասելով. ուրեմն էտ ճեմարանի անուամբ էտքան փողն որ ժողովելեն և Կալկաթու Եկեղեցւոյ ամսական. 130. ռուփին էլ խտուրն. այժմ մին լէվ սարմայեայէ էտ մին քանի յոգու համար որ ճեմարանից ամիսեն գդանում ճճ մին հաստատ դադմունքսի և ապրուստի դուռէ բացվել դորանց համար. վասնորոյ էթէ որ վերևի գրածանին բոլորն ճշմարիտէ ուրեմն խոնարհաբար և աղաչանօք խնդրեմ որ էլ ոչով չպարծենայ և անվերհասու չասի. Կալկաթու Մարդասիրական ճեմարանումն

Պատուելի Հայոց Ազգին օգնութիւննէ լինում. ինչ պէս որ Պատուելի Հայոց Ազգն մտածելին. և վասնորոյ Վարպետ Պարոն Յարութիւն Գալուցի Շկօլն ոչինչացրին:

Կարճառօտ Պատմութիւն

Վարպետ Պարոն Յարութիւն Գալուցին և իւր Շկօլին.

Վարպետ Յարութիւն Գալուց Հալապցին. Կալկաթու ինկլիզի Ողորմութեան Շկօլումն (Free school) մուֆթ բնակութիւն խաց. ջոր. քաղաթ. գիրք գդավ և ինկլիզևար սաւորեց. և Շկօլից դուս եկավ: սա Թէպէտ Հայևար գրել կարդալն Հալապ քաղաքումն պզտկուց սաւորելէր. ապա Հայևար քերականութիւնն ՚ի Կալկաթայ Աղայ Էմինի մօտ սաւորեց: սա Կալկաթու Գրէքի ժամատան մօտ ինկլիզևար Հայևար ուսում տալէ համար Թիւն. 1798. ումն Շկօլ բացաւ. իւր ջանքովն. բարի և համեստ բնութեամբն. իւր էս Շկօլն օրաւուր ըսկսեց մեծանալն. և Վրացի Աղայ Դաւութ Աղայ Մծատուրէ Շկօլն ոչընչացաւ. պատճառնոր Աղա Դաւութն մի միայն Հայևար էր ուսում տալման. ապա սա Հայևար և ինկլիզևար. Վարպետ Յարութիւն Գալուցի ուսումնարանն (Շկօլն) էնպէս մեծացաւ որ իւր եկամտովն յինքն պսակվէց. ապա առանց դօթ և առանց հարուստ ընտանի ունէցօղ Օրիորդի հետ. ձիք ժամանակ առօք փառօք ապրէց Ազգի հետ սիրով խաթրապախութեամբ և խոնարհութեամբ * Կալկաթու առաջինկայ Պարոնաց բարաբար:

---

*ԱԶԴ

. . .

ԶԲԱՐԵՅիշատակ զարդիւնաշատ զբազմերախտ Վարժապետին՝ զՊարոն ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԳԱԼՈՒՑԵԱՆ Եւդոկիացին. որ յընթացս երեսն և հինգ ամեայ մեղուաջան անդուլ անձանձիր երկասիրութեան՝ հերկագործեալ մշակեաց արդասաւոր պտղաբերութեամբ զբանեղէն անդս մտաց հարիւրոց հարիւրոց Հայասեռ համբակաց ՚ի Կալկաթա եղելոց և ՚ի կողմանց կողմանց Հնդկաց այսր իբրև ՚ի Նոր Աթէնս դասադաս եկելոց ժողովելոց: . . . .

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՎԴԱԼԵԱՆՑ:

՚Ի ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԷՆ, ՚Ի 10 ՄԱՐՏԻ, 1834:

Ներբողեան յօրհինեալ յիշատակ Արժանապատիւ Արդիւնաշատ Վարժապետին՝ Պրն Յարութիւնին Գալուցեան, յօրինալ յաշակերտէն՝ զոր նայն սիրէր. և զորոյ անուն յօդէն սկզբնատառք այսր ներբողենի: . . . .

5 Հարան սաստիկ՝ ՚ի հոգի իմ՝ փուշք սգոյ,
աղբերբք սրտիս՝ ընանին իմ՝ լիճք լուսոյ.
երբ նկարեմ՝ աչաց իմոց՝ յանդիման՝
զիմ Վարժապետ՝ զՅարութիւն՝ Գալուցեան: . .

և բոլոր Հայ Աղքատաց խիղանին մուֆթ թանաք և ոմանցէլ երբեմն մուֆթ քաղաթ և գիրքէլ կտէր . և ուսում տվէց Հայևար և ինկլիզևար ։ ապա իւր Ընտանեացն մուֆթ բնակութիւն . խաց . չոր · գիրք · քաղաթ · գրիճ · թանաք և ուսում տվէց Հայևար և ինկլիզևար . և իւր աղքատ ընտանեացն . և կամ այլ աղքատաց միշտ ինչպէս որ բարիայ համարէլ օգնէլէ ։ իւր Աշկօլումն փողով և անփող ուսումված աշակերտներիցն Բարեբարի ողորմութեամբ դեռ ևս շատոնք կենդանի են . և ոմանքէլ երևիլի Պարնիքեն ։ և անփողով

---

8 Նորուն ճգամբք՝ դպրոց ուսման՝ կառուցաւ ,
ուր վարժեցան՝ մանկունք թուով՝ ոչ սակաւ .
մեզ գիտութեան՝ շաւիղ նովաւ՝ հորդեցաւ ,
կրկին կրկին՝ դուռն իմաստից՝ մեզ բացաւ ։
9 'ի հոլովիլ՝ ամաց հնգից՝ երեսնից ,
ոչ կասեցաւ՝ սա յազգաշահ՝ իւր ջանից . . .
11 Է՞ր լիցի ինձ՝ յայլուստ վկայս՝ աստ կոչել ,
ձեզէն կարեք՝ դուք զամենայն՝ վկայել . . .
19 Նժդեհութեան՝ ասպնջական՝ բարեկամ ,
զպանդխտեալս՝ առեալ 'ի քոյդ՝ օթևան . . .
21 Ազնիւ 'ի բարս՝ աղու 'ի բանս՝ աղաւնի՝
անոյշ բնութեամբ՝ եղեալ հանուրց՝ սիրելի . . .
26 Ժառանգ 'ի բնէ՝ անյիշաչար՝ քաղցր հոգւոյ՝
զոխ թշնամւոյ՝ համբոյր գրէր՝ սիրելւոյ .
յառնուլ ապտակ՝ 'ի վերայ իւր՝ իսկ աջոյն ,
դարձուցանէր՝ լռիկ զձախ՝ իւր իսկոյն ։ . .
28 Պակչի սգով՝ այրիութիւն՝ տխրամած ,
իբրև անյոյս՝ անխօս անկեալ՝ արարած .
զի շատ այրիք՝ 'ի քո քաղցրիկ՝ հովանւոյ՝
պակասեցան՝ իբրև լապտերք՝ 'ի ձիթոյ ։
29 Եւ որբութիւն՝ ընդ օրհաս քոյ՝ սուգ առնու ,
իբր 'ի հօրէ՝ զրկեալ մանուկ՝ անլեզու .
զի որբք բազում՝ 'ի քոց շնորհաց՝ զրկեցան ,
որպէս ծաղկունք՝ յանոյշ ցօղոյ՝ վաղորդեան ։ . . .
34 Յորդին և յիս՝ չիթք արտասուաց՝ սաստկագոյն ,
յիս 'ի նուաստ՝ քոյ աշակերտ՝ ձեռնասուն .
ում խնամածու՝ եղև քոյ քաղցր՝ հայրութիւն ,
ում յար ցուցեր՝ սէր երախտեաց՝ սէր անհուն ։ . . .
37 Ում մխիթար՝ եթող յայս կեանս՝ զիւր մաշկեակ ,
որ էր նման՝ Յերկրէ Յերկինս՝ վերելեակ .
իսկ ինձ տացի՞՝ իմ ուսուցչի՝ հեզ հոգին ,
'ի դիւրածել՝ զստս իմ յանձուկ՝ նեղ ուղին ։ . . . .

'ի կալկաթա, 'ի Մարդասիրական ճեմարանի , 'ի 10 Յունվարի ,1834։

ուսումածներումն էլ. մինն էնպէս առաջացելէ. որ Կալկաթու երևելի Պարնաց ասլջան և դասումն է. և թէպէտ երբոր սորայ Հայևար գիրեն գրում դեռ Աղայ չեն գրում. ապա երբոր ինկլիզևարան գրում Ըսկուէրան (Esquire) գրում: ինչևիցէ վերոյ յիշեալ Վարպետ Յարութիւն Գալուցն իւր Ըշկօլումն Հայոցս Ազգումն էնպէս համեստ և խաթրապախութեամբ և ջանացողութեամբ վարվեց. որ ինքն լէվ առաջացավ. և Ազգին լաւ օգնական եղև. և Ազգին էնպէս սիրելի եղևոր. երբոր մեռաւ Պատուելի Հայ Պարնիքն սորա պատկերքն քաշել տվին և Կալկաթու Մարդասիրական Ճեմարանումն որմիցն կախեն տվել. *

Կարճառօտ Պատմութիւն վասն Հայոցս Մանկանց
Ուսումին որ 'ի Կալկաթայեն. ապա Մարդասիրական Ճեմարանն
չեն երթում որ Ուսումառնեն:

Երևելի Հայ Պարնաց խիզանիցն. ոմանք իւրեանց տաննեն Հայևարն սովորում. և ոմանքէլ ինկլիզևարն գնամանեն ինկլիզանու Ըշկօլն՝ տեղն ինկլիզևարեն սովորում: Կալկաթու երևելի ինկլիզի Ըշկօլն որոյ անուննէ Կալկաթու Բարձր Ըշկօլ (Calcutta High School) էս Ըշկօլումն ֆի մին երեխի. ամիսնէ Ութն ռուփիուցն մինչև տասն ռուփի. քաղաթ. գրիճ. թանաք կտան և կսաւրացանեն. ինկլիզևար. Լաթինևար. Գրէքևար. փարսևար. Բանգալցևար: և էս Ըշկօլումն չոք Հայ երեխէք կան որ ինկլիզևարեն սաւորման: և Կալկաթայ մին այլ Ըշկօլ կայ որոյ անուննէ Լա Մառտինիեէր. ֆ մին ինկլիզի զինուոր անուննէր Ջընդրալ Մառտին. Ազգաւ ֆռանսիզ էր և հաւատով Լաթինեցի. սա կտակաւ մեծ փողէ թողէլ որ մին Ուսումնարան շինեն և աղքատաց խիզանին խաց. շոր. քաղաթ. գիրք և բնակութիւն տան. և ամմէն ուսում տան. էս Ուսումնարան հաստատվէլայ և անունն դրէլան Լա Մառտինեէր. և էստում. 50. տղայ և. 20. Աղջիկ. մուֆթ խաց. շոր. քաղաթ. գրիճ. թանաք. գիրք. բնակութիւն և լէվ ուսումեն գդաման: տղէրքօնց միջումն միսոնէրի Կարապետ Ճտր Յարութիւնի մին Որդինէ. և Աղջըկէքօնց միջումն Բումբաու Պարոն Յարութիւն Ահակ Աղանուրի մին Թոռնէ որ մուֆթեն սաւորման. և էս Լա Մառտինիեէր Ուսումնարանումն շատ մեծամեծ Պարնաց Որդիքէլան գնաման ուսում գդաման. օրական գնացող ուսումվող ֆի մին արախի համար. ֆի մին ամսէն վեց ռուփիան յինքառման. գրիճ. թանաք և ինկլիզևար. Լաթինևար. Գրէքևար. փարսևար Բանգալցևար ուսումեն տալման. հանգուցեալ Պ'րոն Յովհաննէս Յարութ

*. 48 Ցորչափ կացցէ՝ այս Ճեմարան՝ յիւր կային,
կեցցէ կեցցէ՝ յիւր պատկերին՝ սէրարփին.
որ յար պատուով՝ զորմոց նորա՝ առկախեալ՝
խրախոյս լիցի՝ որոց նմա՝ յաջորդեալ: Յ. Ավդալ.

Ահակ Աղանուրի Որդին էս Ուսումնարանումն լաւ ուսումն գդաման· ամսէն միայն վէց ռուփի և գրքի գին տալով: ապա ովոր ուզենայ իւր երեխէն գիշեր ցերեկ ասացեալ Լա Մառտինիեէր La Martiniere. Ուսումնարանումն մնայ· բնակութիւն· կերակուր քաղամ· գրիչ· թանաք· Դաքտոռ եւ բոլորի համար ամսէն ֆի մին արախին քսան խինգ ռուփի պէտքէ տա:

Ինկլիզի ողորմութեան Ուսումնարանն· որոյ անունն է ֆռի Ըսկուլ (Free School) էս էն Ըշկօլնէ որ վէրն յիշվէց· Վարպետ Յարութիւն Գալուց Հալապցին էտումն ինկլիզևարն սաւորէլ: Ջուղու Դաքտոռ Դաւութ Մկրտիչն էլ տեղնէ ինկլեզևար սաւորէլ: Նորումսէլ Շիրազցի Սանգուխտ խաթունի մին թոռն տեղն խաց· շոր· քաղամ· գրիչ· թանաք և գիրք և ուսումն գդէլ: և այժմ վերոյ յիշեալ Ուսումնարանումն· 5· Հայ աղքատաց խիզան կան որ մուֆթ խաց· շոր· քաղամ· գրիչ· թանաք· գիրք· բնակութի և ուսումեն գդանում·

Եւս Կալկաթայ Բապտիստ Միսոնէրքոնց Ըշկօլումն էլ Հայ աղքատաց խիզան երբեմն գնամանան մուֆթ քաղամ· գրիչ· թանաք· գիրք և ուսումեն գդաման:

Եւս Կուլութօլայ Մըստըր Ալէքզանդրի (J. W. Alexander Esquire) Ողորմութեան Ուսումնարանումն երկու կամ երեք Հայի խեզան կան որ մուֆթ քաղամ· գրիչ, թանաք· գիրք և ուսումեն գդնում· Թողում գրել Լաթինացւոց Ողորմութեան Ուսումնարանի պատմութիւնն· որ թողեալ իւրեանց ժողովրդի աղքատաց խիզանին մուֆթ կարդացանելն· Հայ, Ջըհուդ· Հընդու և փուրդի երեխայքէլ էն մուֆթ կարդացանում: Լաթինացիք Եւրօպիոցն ուսումած լէվ Վարպետներէն բերել փոքր փոքր ամսով:

Վերջաբանութիւն

Վարպետ Յարութիւն Գալուցն իւր Ուսումնարանովն (Ըշկօլովն) էն քան դատմունք ունէր որ Կալկաթու Աղինոց բարաբարէր հանց· կալման· իւր Ընտանեացն օգնեց· եկող Նուիրակաց Նուիրակութիւններն տվեց· Կալկաթու և դրուցի Հայ և այլ Ազգ աղքատաց և իւր աղքատացեալ բարեկամաց միշտ ողորմութիւնէր տալման· Կալկաթու Թէմի Փահանայից ինչոր կարգ և կանօննէր իւր ժամանակին տալմանէր· Հայ աղքատաց խիզանին մուֆթ թանաք և ուսումէր տալման· Հայ աղքատաց և երբեմն Պարնաց համար մուֆթ ինկլիզևար· կամ Հայևար արզի· չիթի· խսէպ· բիլ· և ռսիդ· և այլ գրէրէր գրում· վերջն պատուելի Ազգի խաթիրն պահեց իւր Ըշկօլն ոչինչացրեց որ Կալկաթու Մարդասիրական Ճեմարանն մեծանայ: էս պէս վաստակելով և բարեխառն բնութենով փող դատեց· փառաւոր ապրեց մինչև իւր մահն· և մեռավ· թողեց Դօլվաթ· Տներ· և բաղչով Տուն իւր Պատուելի նշանած Վարդենի խաթունի համար: եթէ որ մին դուսցի մարդ դատարկ ձեռօք առանց Ճեմարանի պէս

Ազգաօգնութ̃ի գտանել. առանց մեծ մեծ հարուստ ընտանիք ունենալ. որ խաթրապահութեամբ առաջանէր. նա ինչպէս մեծանայ և հարուստանայ իւր Ըշկօլի եկայմուտովն որպէս վերն կարճառօտաբար ասվեցաւ. ուրեմն ընդէր Կալկաթու Մարդասիրական ճեմարանն էսքան մեծ և շատ օգնութեամբն այժմ քսան տարին ելաւ դեռևս Վարպետի Ըշկօլին չըհասավ. և այժմ էն պէս ասլջանումայ որ մին դանայ Հայ աղքատի արախայ չկայ. որ մուֆթ խաց չոր և ուսում լինի գդանում. կամ թէ Հայ աղքատաց խիզանն այժմ միայն մուֆթ քաղաթ. գրիճ. թանաք. գիրք և ըուղամաքար լինեն գդաման էտ ճեմարանիցն: հանգուցեալ Պարոն Մնացական Վարդանն կարծումէր էս Կալկաթու Մարդասիրական ճեմարանն եթէ հաստատվէր և հաստատ մնէր մինչև. 20. տարի. Հայոց Ազգին մեծ Լուսաւորութիւն և հարստութիւն կլինէր. որպէս տես էս Տետրակի երես 22 ումն տպված է: ապա դեռևս յետի չի. եթէ որ ճեմարանի Պատուելի վերակացուքն այժմ ևս կամենան Ազգի օգուտն. կարողեն Մարդասիրական ճեմարանն բերեն էն ասլջանն հասուցանեն մին երկու տարումն որ Եկեղեցուցն էլ ամսէն. 130. ռուփին յինքչառնեն. և այժմս ըսկսեն Հայ աղքատաց խիզանին մուֆթ քաղաթ. գրիճ. թանաք և գիրք տալն. և մին երկու էլ աղքատաց խիզան վերառնեն որ մուֆթ խաց չոր Ե̃Ւ տան և մուֆթ ուսում տան: կրկին ասեմ որ եթէ ուզենան կարողեն որ անեն. և եթէ որ չըկամենան ուրեմն ինչպէս որ այժմ կայ ճեմարանն էն պէս կըմնայ. ապա յետ այսու ճեմարանի համար ժողոված փողնէլ պարտական կըլինեն որ փոքր փոքր խարջեն: իրաւ եթէ որ էսպէս լինի. շատ տխրելէ բան կըլինի. զրայ Վարպետ Յարութիւնի Ուսումարանն ոչընչացրին, և Պատուելի Հայոց Ազգիցն յաւել պակաս մին լաք ռուփի ժողովվեց որ ասացեալ ճեմարանն հաստատմնայ. և Ազգայ օգուտ լինի. ապա շատ տխրութեամբ եմ ասում որ ըլըդաքուց արեմանայ որ ներհակն կըլինի եթէ որ չէն ըզգուշացել:

1. Կորն. Գև. ԺԳ. 1. Եթէ զլեզուս մարդկան խօսիցիմ ևզհրեշտակաց՝ և սէր ոչ ունիցիմ, եղէ ես իբրև պղինձ, որ հնչէ. կամ իբրև զծնծղայ՝ որ ղօղանջեն: 2. Եւ եթէ ունիցիմ Մարգարէութիւն, և գիտիցեմ՝ զխորհուրդս ամ̃ ևզամ̃ գիտութիւն. և եթէ ունիցիմ զամ̃ հաւատս՝ մինչև զլերինս փոփոխելոյ, և սէր ոչ ունիցիմ, ոչ ինչ եմ: 3. Եւ եթէ ջամբիցեմ զամ̃ ինչս իմ աղքատաց, և մատնիցեմ զմարմինս իմ յայրումն, և սէր ոչ ունիցիմ, ոչինչ օգտիմ: 4. Սէր երկայնամիտ է՝ քաղցրանայ. սէր ոչ նախանձի, ոչ ամբարհաւաճէ, ոչ հպարտանայ. 5. ոչ յանդգնի, ոչ խնդրէ զիւր, ոչ գրգռի, ոչ խորհի զչար. ոչ խնդայ ը̃ անիրաւութիւն՝ այլ խնդայ ը̃ ստուգութիւն. 7. ամ̃ի տանէ. ամ̃ի հաւատայ. ամենևին յուսայ. ամ̃ի համբերէ: 8. սէր ոչ երբէք անկանի. եթէ Մարգարէութի̃ք են՝ խափանեսցին. եթէ լեզուք՝ լռեսցեն. եթէ գիտութիւն խափանեսցի:

* Նումրայ Վեց. 6.

Վասն Հայ Վաճառականաց

Տես էս Տետրակի երես. 23. ում

Ազգ մեր ունելով իսկզբանէ անտի զհաղորդութիւն ընդ Աշխարհին Հնդկաց, մանաւանդ զկնի թագաւորութեան մերոյ բազումք 'ի մերայնոց եկեալ ցամաքային ճանապարհաւ 'ի կողմանս Շահջանաբադայ, Ակկարաբադայ, և յայլ վերին կողմանս Հնդկաստանու, (Ղանդահարայ. Աղուանիստանայ Հերնոթի Նարէլէն. տես Պատմութիւն Հայոց Հատոր. Գ. երես. 779.) ընկալեալք՝ ոմանք զգործ վաճառականութե, և ոմանք զպաշտօն Զօրապետական և Զինուորական. սոքա և նոքա ամենեքեան յոյժ սիրեցեալք 'ի թագաւորաց, 'ի Նաբաբաց, 'ի Ռաջայից, և 'ի բնակչաց Երկրին նշ... բայց ոչ ոք 'ի նոցանէ զառաջադէմն նկատեալ՝ զապագայից ձեռնատու լեալ, 'ի խտացեալ բաղտաւորութեան յիւրմէ մասն և բաժին Ազգի կամ ընտանեաց իւրոց ընծայեալ, զօգուտս ընտանեաց և Ազգին խորհելով՝ գիւղ՝ կամ քաղաք ինչ վասն բնակութեան Ազգի իւրեանց, կամ առ ի վայելումն Ազգի իւրեանց զպտուղս նորին խնդրեաց Յիշխանաց, և եթող. որպէս այլ Ազգք ստացան, և վայելեն (և չամ ումէք որ Գերմանացի Սըմրու տաղաւաղեան ասէր), զոր Ազգ մեր դիւրաւ և առաւել մեծամեծ քան զայլս կարէին ստանալ:...

Ըստ Սվոր Մովսէս Խորենացւոյ գիրք. Գ. պրակ. կը. և Առաքել Պատմագրի Գլուխ. ԺԳ. ըն. և Բազմաշխատ Չամչեանց Միքայել Վարդապետի գրած Հայոց Պատմութիւնն լաւ մտադրութեամբ կարդացելոյ և խասկացելոյ. նորանք լաւ տեղեակէն Հայոցս Ազգի Պատմութեանն. ինչևիցէ դեռևս խեղճ Հայոցս Ազգն 'ի մէջ այսպիսի կեցութեան լինելով որպէս որ վերոյ յիշեալ Պատմիչքն պատմելէն. դեռևս եղանակէ եղանակ ինչ տեղ ոչ ոչ որ ազատութիւն են գտել և բանի գործի մէջ են մտել նորանցէ բազումք Բարերարի Ողորմութեամբն. քաշ ասլջանիցն բարձր ասլջանեն հասել. որոց մինն է Ջուղայեցի Աղայ Պետրոսի Եղբայր Գօռգին խանն 'ի Յամի Տեառն. 1763: վէյ այսպէսէ գրած. Զինչ պարտիմք խորհիլ զԳաղիւ վաճառուղէն կտաւոց որ հասկանայ և կատարէ զեղանակ ներկլթելոյ զզօրըստ Եւրոպացւոց ծիսի, յօրինելոյ զռումբս և հրացանս բարեգոյն քան զԱնգլիացիս ձուլելոյ, կազմելոյ, և կատարելագործելոյ զհնդանօթս, և մուծանելոյ զկարգ զհպատակութիւն, և զկրթութիւն 'ի մէջ այնպիսի մարդկան, որք միանգաման օտարական են նոցա.. Գօռգին խանէր բնիկ Սպահանու, որէ Մայրաքաղաք Պարսից. տես երես. 33. 'ի Ծաղկաստան տպեալ 'ի Կալկաթայ. 1822. Յօճանեանց Տպարանի: ևս

Այժմ կենդանիէ Սպարապետ Յակոբ Պետրոսն Գուալեր քաղաքումն սա Մահարաջ Սինդիեայ Բըհադուրի զօրքումն խին և շատ

շատ հաւատարիմ Ջօրապետէ։ Հայոցս Ազգիս ովոր սորայ մօտնէ գնացել․ ըստ իւր արժանոյն օգնութիւն է գտել․ ապա սոյն այս Սպարապետն ում ում որ օգնելէ․ նորանց հարիւրին հինգ հոգին․ իւրն հարազատ հաւատարիմ և իւրնէ գոհ չեն գտանվել․ ինչևիցէ եթէօր էս իրավէ․ ուրեմն շատ տխրելիէ։ սոյն այս Սպարապետ Յակոբն իւր մեծ մեծ և շատ սուրբ տալովն․ մեծ մեծ կոնդակս և շատ օրհնութուղթեր կուննենայ հաւաքած․ վասն զի այժմ ևս զարմանք չի որ միշտ յիրար յետնայ դաստայ դաստայ օրհնանքայ թուղթերն գոյն անպակաս կլինի։ Երանի կլինէր որ էտ կոնդակս և օրհնութեան թուղթեր գրողացն որքան Գօլվաթ որ տվելէ․ խասկանէր կալկաթու Մարդասիրական Ճեմարանին տալիցն․ երբէք կարևոր չիլինիլ որ լաւ լինի ելել․ թէ իւր համար և թէ Հայոցս Ազգի համար։ և յետ այսու բարով սոյն այս Սպրապետ Յակոբի սիրտն Ազգասիրութեան կողմն առաւել գութկ և ռախմ ընկանի․ և վասն Ազգաշինութեան և վերայնորոգութեան մին լաւ արթիւնաւոր սուրբ պարգևի կալկաթու Մարդասիրական Ճեմարանին․ կերպս կերպ կարգադրութեամբ և դաշնադրութեամբ ինչպէս որ իւր բարի կամքնէ․ որ իւր սուրբ և պարգևն մի միայն վասն Հայ աղքատաց խիզանի հաց․ շոր․ բնակութիւն․ գիրք․ քաղաթ․ գրիչ․ և ուսում տալէ լինի․ և իւր սուրբն էնպէս կարգադրութեան ներքոյ լինի որ․ քանի ինկլիզի Տէրութիւնն հաստատէ ոչ ով չկարողանայ ուտել և մարսելն։ երանի կլինէր որ մինն դուսգէր էս քանի շարք գրութիւնն հասուցանէր Պատուելի Սպարապետ Յակոբ Պետրոսին․ և բարեխօս լինէր որ նա էս քանի շարք աղաչանքն կարդէր և շնորհանէր կալկաթու Մարդասիրական Ճեմարանին էնպէս օգնէր որ էն սուրբի ամսական եկամուտովն Ճեմարանն կարողանէր մին հինգ կամ վեց Հայոց երեխայ ընկալնէր որ մուֆթ․ խաց․ շոր․ բնակութիւն․ գիրք․ քաղաթ և ուսում տէր․ ամէն․ ամէն․ եղիցի և եղիցի։

Գեներալ Մայեօր կնիազ Մատաթովն Հայէր․ և Ռուսաց զօրքումն մին արի և քաջ Մէջէր Ջընդրալ էր․ սա․ 1826․ ումն Վրաստանէր․ և Աբբաս Միրզի զօրքին կռվումն լէվ ջարթեց և փախցրեց։ յետ այնու երբոր Օսմանցիքնել Ռուսաց հետ ընկեցին կռիւ տալն․ այս Մէջէր Ջընդրալ Մատաթովնել էն կռվումն գտանվէց և յաղթութիւնէր արաւ․ յետ այնու մեռաւ․ ապա մինչև այժմ սորայ անունն Աջամստանայ բնակիչքն մոռացել չեն։

Հնդստանումս խօջայ Սարհադ անուամբ մին Հայ վաճառականայ լինում հարուստ և երևելի․ ինկլիզի կումպանու բանակատար Մըստր Ջան Սուրմանն (John Surman Esqr.) և խօջայ Սաֆարն վասն ապրանաց մաքսին (հարկին) խմիասին մին հայցուածկան անում Դիլու թագաւորին․ և Դիլու թագաւորն նորանց խնդիրքն կատարումայ և

հրամանայ տալման ։ Էն հրամանի օրինակն թամամ ինկլիզևար տպվելէ տես երես . 46. Մստըր Ջէմս Ֆրէժէրի (Mr James Fraser) գրած Նադէր Շահի Պատմութիւնումն տպեալ 'ի Լօնդօն. 1742։ Եւ

Աղայ Խաչիկ Առագելն Կալկաթայ էնպէս բարի համբաւէ ունէնում. որ սորայ բարի համբաւն ինկլիզի թագաւոր Գէորգ երրորդն (George the third.) լսումայ իւր պատկերքն յուղարկումայ Կալկաթայ սոյն այս Աղայ Խաչիկ Առագելին . ապա երբոր ասացեալ թագաւորի Պատկերքն հասամանէ Կալկաթայ . Աղայ Խաչիկ Առագելն վախճանածէ լինում. վէյ ասացեալ Պատկերն և մինէլ Ջինուորութեան թուր ընծայումէն յանգուցեալ Աղայ Խաչիկ Առագելի Որդի Աղայ Մօսէսին. որ այժմ եւ կենդանիէ: Կալկաթու Հայոց Եկեղեցու զանգով սհաթն Աղայ Խաչիկ Առագելն Լօնդօն գրումայ առմանան յուղարկումին. և յինքն միայնակէ բոլոր խարջն անում. և Կալկաթու Հայոց Եկեղեցւոյ Ջանկատաննէ բան տված. և մինչև ի օրս լաւ բանիէ. վասզի Վարժապետ Պարոն Յովհաննէս Աւդալն երբ որ . 1838. ումն Կալկաթուոյ և Չինչրու Եկեղեցապաններ . երևելի ինկլիզ Սհաթ շինող մստր Գրէյի (Mr. J. Gray) ձեռամբն սոյն այս զանգով սհաթն լաւ մարամաթարար իրեք երեսանցի շինվէց . որ իրեք կողմիցնէլ երևայ ։

Աղայ Յովանջան Աղայ Ելիազ . սա այժմ կենդանիէ ։ և սաէ այժմ 'ի Բանգալայ Խօջայ Մինասէնց * ցեղէցն մի միայն մեծատուն և հարուստ մնացել ։ սա քանի տարով յառաջ մեծ Գօլվաթ բաժանեց Հայ և այլ Ազգ աղքատաց . և մին քանի Օրիորդաց ։ Երանի կլինէր որ այն բաժանած Գօլվաթումն 'ի Կալկաթայ մին քանի տնէր առնուէր և օրինաւոր դաշնմամբ յանձնվէր 'ի Կալկաթու Եկեղեցւոյ Կառավարչացն . որ նորանք ասացեալ տնէրի եկամուտն միշտ չոք բաժին անին ։ երկու բաժինն տին Կալկաթուոյ Մարդասիրական Ճեմարանին . մի միայն վասն Հայ աղքատաց խիզանի բնակութեան . կերակրի . ըզգեստի . քաղաթ . գրիչ . գիրք . ուսումի եւ ։ և մնացեալ երկու բաժինի մինն տվվէր Կալկաթուոյ Մարդասիրական Ճեմարանի Տպարանին . որ այիբբենական . քրիստոնէական . քերականութի . Յիսուսորդի . թուաբանութիւն . Խրախճան . Ճեմարան Գիտելեաց Վարք փիլիսոփայից . Կարճառօտ Հայևար ինկլիզևար Բառգիրք . և կամ էստոնցէ որոք մինն . կամ սորանց նման գրքեր տպվէր ։ ապա գիրք օրինակող . շարող . ցրւող . տպող . կազմողքն . պէտքէր որ Կալկաթուոյ Մարդասիրական Ճեմարանումն եղած ձրի ուսումվող մանկունքն լինին . որ համ նեղութիւն քաշին . և համ նեղութիւն քաշելով դժուար բանէր սովորին ։ որ համ իւրեանք արուեստ կսովորին և համ գրքերն յեժան թամամվելէն Հայոց Մանկունքն կկարողանին շատ գրքեր առնել և

---

* Էս Հնդստան Հայոց Ազգի մէջումն . մի միայն վէրոյ յիշեալ Խօջայ Մինասէնց էն Գօլվաթով և Հարստութեամբ էկած էս Հնդստան ։

կարդալն: Մնացեալ Չորորդ բաժինն. տարէն մին անգամ էնպէս անձանց բաժանին. որպէս Սէիդաբադայ Մարիամ խաթունն: որպէս Յովսէփ տէր Կարապետի նշանած խաչխաթունն: որպէս Քաբուլցի տէր Բաղդասարի նշանած և երկու թոռն. էլ էնպէս անձինք որ քէֆովաման չլինեն. և էլ այլևայլ բէդնամուճ չունենան իւրեանց վերայ. և իրաւապէս չունևոր լինեն: Երանի եթէ որ սոյն այս Աղայ Յովանջանն այս քանի շարքն կարդայ և իւր սիրտն առաւել ողորմ ընկանի Հայ աղքատաց (ուսումից զուրկ մնացեալ) Մանկանց համար. և մին արթիւնաւոր և մնացական տուրք պարգևի Կալկաթւոյ Մարդասիրական Ճեմարանին. որով Ճեմարանն կարողանայ. մին հինգ. վեց Հայ աղքատաց խիզան ընկալնի որ նորանց բնակութիւն. կերակուր. ըզգեստ. գիրք. քաղաթ. և ուսում տայ. բարով էս պէս լինի ամէն. և ամէն:

Պատմութիւն Հայոց Ճեմարանի՝ կառուցելոյ արդեամբ Պայազատ Տոհմին Եղիազարանց 'ի Մոսկով. Յամի. 1816. տես Վարժապետ Պարոն Յովհաննէս Աւդալ Շիրազեցւոյ. ինկլիզևար թարգմանութիւնն Հայոց Խորախձան Գրքին Հատոր. Բ. երես. 525. տպեալ 'ի Կալկաթայ. 1827: ԵՒս տես

Ներբողեան

'ի Յիշատակ Պարոն Գէորգեայ Մանուկեան

Որ փոխեցաւ յաստեացս 'ի հասակի 60 ամաց, 'ի Բաթավիա.

'Ի 2 Հոկտեմբերի. 1827.

Որ առատաձեռնեաց այսմիկ Ճեմարանի զՌուփիս 35000

4 Յայս խաւար Դարու Հայկազեան Ազգին,
զոմն Մեկենաս ետ Ած նոցին.
Գէորգ մանուկեան հետևեալ նմին,
օգնելով գիտնոց իւրական Ազգին. . . .
5 Ահա նոր Աթէնք է մեզ Կալկաթա,
ուր գան ուխտաւորք առ ոտս Պալլասայ.
ուր Աղբիւր ուսման Բրիտանիկ Ազգին,
բղխի առ ծարաւ համբակս Հայկածին:
6 Ընդ յարկաւս Ազնիւ որդիք Թորգոմեան,
ըմպեն զվտակս . . Լեառ. գիտութեան . . .
Գէորգ մահացաւ, բայց քաջ գործ նորին,
անմահ մնասցէ 'ի միջի Ազգին. . .

'Ի Մարդասիրական Ճեմարանի. 'ի 31. Դեկտեմբերի. 1827.

Իրեք Զինուոր. և հինգ Հայ Վաճառականաց պատմութիւնն կարճառօտ տվէց 'ի վեր. որ տեսնես. Նորանցէ մի միայն իրեքնեն մնացական Ազգաօգուտ բան արարել. որ Ազգին միշտ մեծ օգնութիւն կլինի. և օգնողաց անունն ամուանելի 'ի մէջ Ազգին:

Նումրայ Եօթն . 7.

Վասն Տպարանի ծախսին .

Տես էս Տետրակի երես . 24. ուՃն :

Տպարանի ծախք ամսական . Վեց Հարիր ռուփի . 600.

Վասն Տպարանին էս Տետրակի . 21. երեսիցն մինչեւ . 25. երեսուՃն մին մին տեղ փոքր փոքր յիշողութիւնէ արարած . վասնորոյ որչափ որ այժմ կարեւոր ելաւ վասն այս Տպարանին . հին եւ նոր հեղինակացէ հաւաքեալ եդաւ աստ 'ի վայր.

59. Զինչ է Տպագրութիւն

Տպագրութիւն՝ հնարք պանծալի * արուեստ օգտակար՝ ամենայն Ազգի .
Քանզի անգիրն՝ զամենայն զբան , չհամանկարեալն՝ դնէ 'ի բովի ։
Զի կապարեայ տառս՝ եդեալ 'ի կարգի , մի հարկն միայն՝ դնէ 'ի բովի .
Որ հազարս նոտարս՝ գրել չըզօրեն , զոր եկուս անձինս՝ անվրէպ գործեն ։

*. Տպագրութիւնն անհամար օգտութիւնս բերէ գրասիրաց . 1. զի անաշխատ բազում Թերթք Թղթոց տպագրեալ լինին 'ի սակաւ միջոցի, զոր յոլով գրիչք 'ի բազում աւուրս հազիւ զօրէին գրել . 2. դիւրաւ եւ անձանձիր լինի վերծանել զտպագրեալս վասն մաքուր եւ կարգաւորեալ լինելոյ տառիցն . 3. Նպաստէ յիշողութեան սակս նոյն պատՃառի . 4. հեշտ լինի ամենեցուն գնել զհարկաւոր գրեանս եւ վայելել յաշխատասիրութիւնս իմաստասիրաց . 5. որ մեծնէ՝ ոչ դիւրաւ անհետ լինին Յաշխարհէ աշխատասիրութիւնք գիտնոց . որպէս եղեն եւ լինին բազում գրեանքնախնեաց մերոց առ 'ի չգոյէ Տպագրութեան :

61. Եւ ո՛ եգիւ գտիչ

Պանծայ մանկարս՝ ճարտար գերմանեան, Յովհան այս գեղեցիկ՝ գիւտ տպագրութեան.
Զի յայն ճարտարէ՝ ոմն յոհաննէս 'ի լոյս ընծայեաց՝ զայն յօգուտ մարդկան։

62. Երբ սկսաւ

Ընթերցողն ասէ՝ լինել ճանաչէ, 'ի հնդգերմանաց՝ տարուն 'ի միջի .
Առնայն չինացիք՝ պարծին Թէ յինքեանս, վեց հազար ամօք՝ յառաջ գտին զայն։

†. Բազումք իբրեւ հաւաստի իմն հաստատեն Թէ Յովհաննէս ոմն ոսկերիչ Մոկոնցացի եգիտ զտպագրութիւնն 'ի .1436. 'ի Շդրասպուրկ Քաղաքի փորագրելով 'ի վերայ փայտի երես առ երես . սակայն այլք պնդեն , Թէ 'ի Հառլեմ Քաղաք Հոլանտացւոց Յամին .1440. Լաւրենտիոս ոմն 'ի լոյս ընծայեաց զայս գիւտ : Մարթէ եւս ասել , Թէ սա զգիւտ առաջնոյն կատարելագործեաց : Զառաջինն սկսաւ փորագրել զտառս 'ի վերայ փայտի որպէս առնեն Չինք . ուրով տպագրեաց ասենախ զգիրս Կիկերոնի, որ ցարդ պահի անդ. ուրանօր կանգնեալ կայ եւ արձան նորա հանդերձ վերտառութեամբ : Իսկ Տպագրութիւն Հայկական գրոց սկսաւ նախ 'ի Բաւիա 'ի . 1539. ուր Հայկական գրով Տպագրեալ են Յիտալական գիրս զքերականական ծանօթութիւնս ինչ . ապա 'ի .1565. Տպագրեցաւ 'ի Վէնէտիկ՝ Սաղմոսն առաջնորդութեամբ Աբգարու . եւ ապա Յամստրտամ Յամի . 1660.

Աշխատասիրութեամբ Մատթէոս Սարկաւագի: երես. 22. և. 23. Ճեմարան Գիտելեաց Տիպ Երկրորդ Տպեալ 'ի Վէնէտիկ. 1818:

Այժմս այսքանեօքս բաւական համարիմ Ազգասիրաց սիրտն զարթնացանել. որ ցաւակից դառնան խորհնացուն. և էն քինչ իւրեանց կարևոր լինի ջանան վասն պայծառութեան ազգին....

Հարցք և Պատասխանիք բաւարարեցուցիչք մտաց խոհականաց:

Հատուած առաջին:

Յաղագս գրաւորականութեան:

Առարկութիւն ա:

Տպարանի գործածութիւնն Ազգաօգուտ բան չի, մեր Ազգին այժմ վայելուչայ, որ վաստակեն մին բան բռնեն որ եկամուտ ունենան. գրել կարդալով, գրքեր տպելով, բան չի լինելեց. քանզի մեք տէրութի չունենք. որ ուսեալքն բան գտանեն որ մխիթարութի ստանան*:

---

* [illegible]

Պատասխան ա՛.

Տպարանի գործածութիւնն էնքան Ազգաօգուտայ որ պիտի քան զա՛մ բան իվէլ Ազգաօգուտ համարվի. քանզի գիտութիւննայ, որ Աշխարհ կառավարումայ. և գիտութիւնն Թարց ընթերցողութեան չի լինելէց, մինչ գիրք չլինի, ընթերցողութիւն ո՞ւստի պիտի լինի: Եւ ընթերցողութին շատ հարկաւորայ մեր այժմեան կացութեան, որ գնան իվէլ լուսաւորվէն ծանօթութի ստանան Աշխարհային կենցաղավարութեան, որ բարւոք կարողանան իւրեանց կառավարելն. քանզի անտէրանք Թագաւորութի չունենք, որով ինչ բանի ընդունակութիւն ունենանք, էն բանն կարողանանք գտանելն. վա՛յ այժմ գրագիտութեն պիտի առաւել ընտրելի լինի վասն մխիթարութե մեր և շահաւէտութե: Կա՛լ քեզ օրինակ մեր Ջուղու Գանդամիցիքն և Կալկաթացիք, տես որնան նախաընտրելի թէ բանագիտութեամբ թէ հարստութեամբ և թէ Աշխարհային բարւոք կենցաղավարութեամբ. ինչա՛յ պատճառն. ո՞չ ապաքէն ուսումն: Եթէ ասես Տէրութեան զանազանութիւն ևս կայ, ասեմ եթէ 'ի նոցանէ մինն գոյ ասա կարողայ մին բանի ձեռնամուխ լինի՞*. դիցուք թէ փող ևս ունենայ. բայց թէ տեղից մինն գնայ անդ տեղի ուէխն կչինեն: Արդ եթէ հասարակ կարդացողն էսքան զանազանութիւն ունի, շատ իվէլն ո՞րքան կունենայ. տես որ ընթերցողութինայ, որ մարդին այլեմն մարդայ փոխարկում. քինչ գերազանցութիւնայ տալման այլընութենակ ցաց վերայ:

գիտութիւններ և արհեստներ ծաղկեցընել իրենց աչքին մէջը, առանձներ չէ թէ իշխան են միայն՝ հապա լոյս են, արեգակ են, և ամենայն պատուոյ և փառաց արժանի: տես երես. 6—10. 'ի Գիրքս որ կոչի Համառօտ Աշխարհագրութիւն և Նորանոր Հնարք. Աշխատասիրեալ Կոստանդնուպօլսեցի Մեսրոպ Վարդապետի. Ընծայեցի Ճեմարանացն Եւրոպիոյ. տպեալ 'ի Վենետիկ. 1830.

* 'իրաւ որ 'ռուսում' գիտութի (Ակտ. 8. 10.) և աշխատասիրութին է 'որ մարդուն այլեմ մարդոյ փոխարկում առ' որպէս որ երբեմն Ջուղու. Շիրազայ. Բասրու 'Գանդամիցեան' Թըֆլիզաֆ. քութեքաշ. դալաք. ղասապ. աշչի. ղալեանչի. սէիս. չարվադար. վարդանաչի և դալաք եկեալն Հնդստան և իւրեանց աշխատասիրութե 'ռուսում' և գիտութիւն են ըստացել և 'այլեմ' մարդեն փոխարկվել ա՛ր երևելի և մեծ մեծ աղայքեն դառցել 'ի Կալկաթայ 'ի Մադրաս. և 'ի Ջաւայ: այժմ ևս Բարերարի ողորմութեն ծերակոյտ Պարոնք կան կենդանի Հնդստան. որ վերոյ պատմուեն ականատեսեն. 'ի Բաթաւի Պատուելի Աղայ Յակոբ Յ'բուլին: 'ի Սինկափուռ Պատուելի Պ՛ռն Գրիգոր Ջաքարեն 'ի Մադրաս Պատուելի Աղայ Սէթ Սամ: 'ի Հաւայ Պատուելի Աղայ Սարգիս Մանուկն: և 'ի Կալկաթայ Պատուելի Պարոն Յակոբ Եուբն: Պարոն Յօվան խաչատուրն: Պարոն Մարտիրոս փիլիպպոսն: և Միսոնարի Կարապետ Տէր Յարութիւնն:

Առարկութիւն Բ.

Էտ ճշմարիտայ որ գրագէտն և անգրագէտն զանազանութիւն ունեն, մեր Ազգին այժմ վայելուչ չէ, որ միանգամայն գրագիտութեան հեռանեն*, մինն պիտի էնքան սովորի որ իւր բանն կարողանայ կառավարեն, իվէլ առաջանալն յարկաւորութիւն չկայ, տէրտէր վարդապետ խօյ չենք դառնան. որ շատ առաջանանք վա՞յ իվէլ չի պիտի յորդորել:

* [illegible]

Պատասխան Է.

Հարկաւ նա շատ սղալ կլինի, որ տէրտէր վարդապետ դառնալէ միտք չունենայ, իւր հասակ հասած ժամանակումն ոչինչ բանի ձեռ-նամուխ չլինի, բայցի գրել կարդալէ մանաւանդ էն անձն որ ձեռն կարճ լինի։ Բայց թէ մինն իւր մանկութեան ժամանակումն կամ պարապութեան ժամանակումն հետևի, սղալ չի, կամ նա որ եթէ բան ունենայ, որ իւր բանն էլ առի և էտուր էլ հետևի սղալ չի. և կամ էն անձն որ կարողութի ունենայ և ոչինչ այլ բան չունենայ, գրոց աշա-կերտի սղալ չի. և յատկապէս էն անձն որ ոչ կարողութի ունենայ և ոչ բան, գրոց հետևի էլ լէվ կառի, քանթէ պարապ քուչինանումն ման գոյ։

Շատ մարդիկ մեր ազգին մէջէն ծուռ դրածէն, կարծելով որ գիտութ-իւնն ուղղօղ մարդը մէջ նոյն ստացած գրագիտութիւնը պէտք ապրի վաստըկէ. և երբ կըտեսնէ որ չապրիր այսինքն չէվաստըկէր, դէ դէռ մէր ազգը ան աստիճանի մէջ է, կըփախչի գիտութէ. այլ պէտք է գիտնալ որ՝ գիտուն արհեստաւոր ըլլալովը պէտք ապրի կամ վաստըկէ։ Նմանապէս շատ տարբե-րութիւն կայ գիտուն վաճառականի մէջը և տգէտ վաճառականին մէջ. դէ վաճառականութիւնը կենդանարար է, նաև լեզուագիտութիւն և աշխարհագրական տեղեկութիւն, և տէրութիւններուն կառավարական ծանօթութիւնը. դէ վաճառականութեան մէջ ուղիղ նախագուշակութիւնը առուծախքը, այնչափ կաժէ, որչափ կաժէ քաղաքական կեանքը մէկ վաճառականին. որովհետև ասով կըլայ շահել. և աս նախատեսութենէս պակսելով կըզրկուի և կըքծանայ:

Այսպէս եղան հին եգիպտացիք, որք գիտուն մարդերը իրենց թագաւոր ընտրեցին. Փիւնիկեցիք, Աթենացիք և այժմեան Եւրոպացիք, բայց գլխաւորապէս Անգլիացիք. դէ աս Ազգը որ խիստ հին ատենը կոպիտ կըհամարուէր, յետոյ իր ազգին մէջը գիտութիւններ և արհեստներ օրէօր ծաղկեցնելով, մեծ վաճառականութիւն ծագեցաւ և մեծ հարստութիւն: Տես երես. 7—10. 'ի Գիրք որ կոչի Համառօտ Աստուածաբանութիւն և Նորանոր Հնարք. Աղաչըաղեանց Կոստանդնուպօլսեցի Մեսրոպ Վարդա-պետի. Ընկերակցի Ճեմարանացն Եւրոպիոյ. Տպեալ 'ի Վենետիկ. 1830.

Զինչ Տպագրութի: Եւ ո՛վ եղև գտիչ: Երբ ընկաւ: Եւ Տպագրութին անհամար օգտութիս բերէ գրասիրաց: Ճեմարան գիտելեաց գըքեցն. և Դպիր Մարտիրոս Մխիթարէ տետրակեցն միայն այսչափ որ տպարանի մասինէր. օրինակէալ էջու ասդ 'ի վեր որ տեսնէ Տպարանն ինչպէս դիտոյէ ամենն ազգաւորաց: աղա շատ տիրելիէ որ. այժմ քառն տարինէ Կալկաթայ Մադրա-սիրական Ճեմարանն այնպէս Տպարանն ունէ և Եղուր դարի չլիմացվէց. որ նորոգվէլ և օրինաւորվել լինէր: որ այլևեղական. և կամ այլ դիտան գըքէր տպվէր Լոնդոն. Շիրազայ. Բուշեհրայ. Բասրա. Բոմբեյայ. Սամարղանդ. Բաթավիա. Աստրախան. Մադրասայ. Փեգուայ. Կալ-կաթա. Պարիզ. և Կոստանդնուպոլսոյ Հայոց և Հայոց մանկանց համար: և այժմ այսչափ Տպարանն էն ձեռնատու որէթէ միայն ուղղումէ Հայեւր

Աւարկութիւն գ։

Ահա այժմ դու քեզնով Թալակ ընկար . եթէ էտպէսայ, ապա դուք ընդէրե՞ք ձեր բան և գործն թողման գրոց հետևում . և այլոց ինոյն յորդորում, որպէս ահա հայելումն պարզ գրելէք ով որ գրել կարդալ չի խբար՝ ֆօռսայ։

Պատասխան գ։

Եթէ մտադրութեամբ իմ իրաւունքն լսես, կտեսնես որ ես սղալ խօսելով Թալակ չեմ ընկել . այլ ուղիղամ խօսեցել . մեք մեր բան և գործն չենք թողել և միայն գրոց հետևում, այլ մեր պարապութին գրաւորական զբօսանօքանք յանցկացանում, ըստ որում մեր մանկական խաղն էսայ ելել։ Եւ վասն այլոց յորդորելէ մասին, մեք չենք ասում ուրենց բանն թողուն գրոց հետևեն, այլ ուրենց պարապ ժամանակն ընթերցողութեամբ յանցկացանեն։ Եւ հայելումն չի գրած նա՝ որ փոքրայ խբար, ֆօռսայ, այլ նա՝ որ ոչինչ չի խբար, գրաւորականութեան մասին ֆօռսայ . և ոչ այլ մասին, քանզի նա որ գիր չլինի խբար, գիրն որ տեսնի կաւձ և ձիք ծուռ և թեք, ուլուր մուլոր, խազեր կկարծի։ տես երես . 11. 19—21. ՚ի Անաչառ—Բան առ Գերապատուելի խոհեմամիտ մերազնեայ Ընթերցօղս Եւ Արարեալ Մկրտչեան Պարոն Մարտիրոսին յարգելի Դպրին Հայաստանեայց նբ Եկեղեցւոյ Եւ տպեալ ՚ի Կալկաթա . ՚ի . 12. Օգոստոսի . 1821.

Մին այբբենական դպրոցայ . չէն ուրում Կալկաթայոյ Մարդասիրական Ճեմարանի պարապմունքն դպրի . պատճառն որ դպրոցն հուչէ և վարէ . վասն ուղղութեան երթան Կալկաթայոյ ինկլեզի Եպիսկոպոսի Կալէջի դպրատունքն դպէն . ինչպէս որ . 1830 . ամին . Պարոն Մկրտում Կարապետեան իւր պատրաստեալ Մարզարանն այն այս Կալէջի Տպարանումն դպէց։ ահա ուրէ՞ . և ուր հեայց Կալկաթայոյ Հայոց Ազգի փառք և Պարծանքն . որ իւրեանք հարուստ Հայ Ազգ գոլով . Հայի Տպարան ունէին . արդ էնպէս լուն չէ ինչպէս որ ինկլեզ Ազգի շինած Տպարաննէ լու։ այսպէս բանեցնել ազգասէրաց չէ՞ թուալ։ որ այն այս Տպարանի համար լու կէսպ հոգս անէն . որ այն այս Տպարանն լու կէսպ նորոգել միշտ հաստատ կայ և բանեցանել . ամէն և ամէն։

Այժմ Պատուելի Հայոց Ազգի կէսուքն էնպէսայ որ իւրեանք հայէ կարողէն որ իւրեանց թեմի փոխանորդ չափաւոր և կարկադրեալ խարզն հաստուցանէն . վասն զի լու կլեմէ որ Սէբաստոս Աբրահամեանց գրով խօսակցաբար յայտնէն այժմու Ազգի կէսուքն . և աղաչէն որ իւրեանք շնորհանէն ժողովրդին այժմ խղճմն և էլ Հնդստան քաղի համար Նուէրին չյուղարկէն։ և Հնդստանայ Հայոց Ազգն Բոլորն միաբանեալ Ջօշողու Սէբաստոս Արամեանցին պատէն մին հազար ռուփի տան էրէ որ կարողանան էսպէս առնէլ . յայնժամ Հնդստանայ Պատուելի Հայոց Ազգն կկարողանայ հեշտութեամբ Կալկաթայոյ Մարդասիրական Ճեմարանին . և նորին Տպարանին առատապէս օգնէլ։

† · Նումրոյ Ութ . 8.

Վասն օգնութեան Ճեմարանին Տես էս Տետրակի երես . 24 ումն :

Կալկաթիոյ Հայոց Եկեղեցին իւր գորայ Կալկաթիոյ Մարդասիրական Ճեմարանին լաւ օգնել է . և մինչև օրս իւր տված Ամաւաթօլայ քուչի երկու տուննէլ Մարդասիրական Ճեմարանն իւր ներքոյ ունի :

Շատ լաւ կլինի եթէ որ Ճեմարանի Պատուելի կառավարիչքն հարմար համարեն և ինչ ինչ Ողորմած Պարոնայք և Տիկնայք որ Կալկաթիոյ Մարդասիրական Ճեմարանին . և նորայ Տպարանին որքան մալլաղ տուրքեն տվել եղանակէ եղանակ . նորանց տուեալ մալլաղն . և նորանց անուանքն դիմացն մեծ մեծ գրերով լէվ քաղաթի վերայ տպելոան և Ճեմարանումն Վարպետ Պարոն Յարութի Գալուցի Պատկերքի տակումն կախ տալուան . որ ամենքն էլ տեսնեն ով ովէն տուրք տվել . և որ չափէն տվել . և որքան տարին յանցկացել . եթէ նոյն ողորմած անձինքն կենդանի լինեն . նորանցէ կրկին օգնութի խնդրեն . և էնդոք որ երբէք չէն տվել նորանցէ էլ օգնութիւն խնդրեն չթողնեն : միշտ դեսդէն գրեր գրելով որ չափով կարողեն ջանան Ճեմարանի համար օգնութի ժողովեն՝ մինչև Տան լաք ռուփի որ ժողովվի . Կալկաթիոյ Մարդասիրական Ճեմարանն կարող կլինի մին հարիւր Հայ աղքատաց խիզան ընկալնի մուֆթ բնակութի . խաց . շոր . գիրք . քաղաթ և ուսուսմտայ . բարով էսպէս լինի ամէն և ամէն :

Ազգասէր արիաջան Սրբազան Եփրեմ Հայրապետն մեր և Սրբազն Խորհրդարանն Սրբոյ Էջմիածնի . . հրամայեն 'ի ցուցակին որ առ փիլիպպոս Արք Եպիսկոպոս Հնդկաց Նուիրակն , թէ . . մի սկին բաւականք են վասն միոյ Եկեղեցւոյ յամս հարիւրաւորս՝ նոյնպէս և այլ անօթոց ըստ չափու հարկաւորութեանց իւրեանց՝ լինին բաւականք ընդ ժամանակս բազումս և այլն : Ես և պատուիրեն նմա յոյժ յոյժ **բանալ դպրոցս Տղայոց հասարակութեան**՝ և շրջել զջեռամեռանդութի յիշատակաւ տուութեան նոցա՝ յաղագս զարդուց Եկեղեցականաց՝ 'ի վր հաստատութեան ուսումնարաց , որք կարողք են լինել մայր եօթածին բոլորեալ բարութեանց և այլն . Նոյնպէս և Հանգուցեալ Սիմէոն Հայրապետն մեր յայտ առնէ զգոլն Ազգի և Աշխարհի մերում 'ի մէջ սաստիկ սովու իմաստութեան և գիտութեան , և յորդորէ զմեզ հետևիլ ուսումնարանաց և ուսմանց , նմանապէս և այլ բազում խոհականք ունեն իմաի , և ջանան բանալ զՏմ **ուսումնարանս ընդհանուրս և անհրաժեշ-տօրէն** յազգէ մերմէ՝ և սերմանել զկատարելութիւն եզիմաստութի :

Դարձեալ հարկէ մեզ՝ և պարտական եմք հաստատել **դպրոցս և ուսումնարանս ծախս** Եկեղեցեաց և պաշտօնէից նոցին , զի իւրաքանչիւր Եկեղեցւոյ ժողովուրդ զծախս Քահանայից և Եկեղեցւոյ իւրեանց , իւրաքանչիւր վիճակի ժողովուրդ զծախս Առաջնորդարանի իւրեանց , տես երես . 24 . 'ի Հրաւիրակ Տպեալ 'ի Կալկաթայ 'ի Տպարանի Աւետ Ջնթլումեանի . 1817 . Ես տես էս տետրակի երես . 19 :

* Նուամբայ [?] ԻՆ. 9.

Վասն վարժելոյ ծառայել 'ի Տանն ԱՅ

Տես և տետրակի [?] երես. 36.

Թէ զի՞նչ պարտ իցէ ունկն դնել Ածային բանից

Ածային բանք կոչին ամ հոգևոր քարոզք և բարի խօսակցութիւնք, որք լինին զԱՅ և զառաքինութեանց, որովք յորդորի մարդս 'ի բարի և յառաքինական գործս առ 'ի ծառայել ԱՅ և ստանալ զփրկութիւն հոգւոյն: Արդ թէ քանի՞ օգտակար և շահաւոր իցեն մարդոյ ունկնդրութիւնք այսպիսի բանից, ոչ է տեղւոյս ասել՝ իբր արտաքոյ գոլով վախճանի այսր մերում առաջադրեալ գործոյ. վսյ որ մեզն է անկ, զայն միայն յայտ արասցուք աստանօր, թէ զի՞արդ պարտ իցէ ունկն դնել այնմ. զի օգուտ նորա արդեամբ ծանիցի 'ի մեզ:

Ա. Արդ՝ ոչ զի բանն ԱՅ պտղաբերեսցէ 'ի հոգիս մեր, պարտ է 'ի վեր քան զամ ունիլ սէր և փափաք առ այն. ոչ բերև քաղցեալ և ծարաւի դիմելով 'ի լուր Ածային բանից. համարելով զնոյն ճշմարիտ կերակուր հոգւոյ. ուստի ընդունի մարդ սնունդ հոգևոր յաճումն առաքինութեանց և 'ի զարգացումն բարեպաշտութեան վարուց: Վսյ անպտուղ եղանեն նոքա յունկնդրութե բանին ԱՅ, որք գնան անդր վս սովորութե՝ կամ մարդահաճութե՝ չունելով 'ի սրտի զճշմարիտ սէր և զանձուկ լսելոյ և 'ի միտ առնլոյ զբանս ԱՅ. որով և անօգուտ լինի նց այն ունկնդրութի: Նա և ևս պարսաւելի են և նոքա, որք վս հետաքըրքրութեան գնան 'ի լուր քարոզի, առ 'ի հայիլ և քննել զեղանակ խօսակցութեան քարոզչին. կամ թէ զինչ ինչ նոր հանդերձեալ իցէ ասել. որ է առիթ գայթակղութեան բազմաց. որով գնան լսել զբանն ԱՅ, և անմասն եղանեն 'ի պտղոյ նր. զի փոխանակ խրատս ընդունելոյ անտի 'ի շահ հոգևոր անձանց իւրեանց, լինին Դատաւորք քարոզչին. եթէ անխորժականս ինչ լուիցեն՝ գուշեն. ապա թէ ոչ՝ անգոսնեն և բամբասեն. որով և յունկնդրութե բանին ԱՅ, առնուն իւրեանց առիթս մեղաց և հոգևոր վնասու: Վսյ պարտ է մարդոյ ուղղութբ սրտի գնալ 'ի լուր Ածային բանից, և միտ դնել ճշմարտութե ասացելոցն՝ առանց հայելոյ, եթէ պաճուճեալ իցէ կամ անզարդ և կամ հասարակ ինչ և յայտնի զրոյցք. զի ոչ յայս սակս կարգեցան քարոզք, ոչ զի մարդիկ նորանորս լուիցեն, այլ զի յիշեսցեն և մի՛ մոռասցին զհանապազորդեան պարտս, զոր ունին 'ի ծառայել ԱՅ և 'ի գործել զառաքինութիւնս:

Բ. Պարտ է մարդոյ խոնարհութեամբ և երկիւղիւ՝ հանդերձ ամ մտադրութբ լսել ըզբանն ԱՅ, առանց խօսելոյ ը այլս, կամ հայելոյ այսր անդր յերեսս այլոց. այլ պարտի զաչսն 'ի խոնարհ ունիլ, և զմիտսն ուղղեալ առ բանս քարոզչին. թողլով 'ի բաց զամենայն արտաքին հոգս և զբաղանաց խորհուրդս, որք են պատճառ ցնդելոյ մտացն, և արգելք իմանալոյ զբանն ԱՅ. և համարին փուշք, որք

հեղձուցանեն զբարուոք սերմն Ա̄ծային բանից. և անպտուղ առնեն 'ի հոգիս մեր զայն: Յայս սակս Թիւր գործեն նոքա, որք 'իժամ քարոզի ո՛չ միայն ինքեանք անմտադիրք լեալ բանիցն Ա̄Յ ցընդեալ մտօք լսեն զայն, այլև զայլս շփոթեն. խօսելով ընդ նմ̃, ծիծաղելով, դղրդմունս առնելով, բարձրաձայն հազալով. թքանելով և այլ այսպիսի իրօք. որք ամօթ համարին և 'ի մարդկային ընկերութիւնս, թո՛ղ թէ յունկնդրութիւնս Ա̄ծային բանից:

Գ. Պա՛րտ է ունկնդրաց բանին Ա̄Յ՝ քաղցրութբ̄ սրտի և զուարթութբ̄ երեսաց լսել զբանս քարոզչին. զգուշանալով ամենևին՝ զի մի՛ ցուցցեն զանախորժ դէմս, յորժամ լսիցեն բանս ինչ, որով յանդիմանին մոլութիւնք և մեղք իւրեանց. ածեալ զմտաւ՝ թէ պաշտօն և պարտք քարոզչին է յորդորել զմարդիկ յառաքինութիւնս և ատելի ցուցանել զմեղս. ո՛չ զի է այն յունկնդիրս, այլ զի մի՛ լինիցի 'ի նոսա: Սակայն յաւաւել յուղղութի վարուց արժա՛ն է ունկնդրին, զի յորժամ լսէ զբանն Ա̄Յ՝ մերձեցուցանել յանձն. համեմատելով զվարս իւր ը̄ բանիցն, զոր լսէ. և առնուլ անտի խրատ ուղղելոյ զմոլութիւնս իւր: Նմին իրի Թիւր գործեն նոքա, որք 'ի լսելն զքարոզ՝ փոխանակ յինքեանս յանկելոյ, յայլս մերձեցուցանեն զայն *. ո̄ է՝ 'ի թշնամիս և 'ի դրացիս իւրեանց. որպէս թէ վասն նոցա լսիցեն զայն, և ո՛չ վ̄ անձանց իւրեանց. որով և 'ի զուր լինի ունկնդրութիւն նոցա:

Դ. 'Ի լսելն զքարոզ՝ չէ՛ պարտ հայիլ յանձն քարոզչին, իբր զի է անարգ և արհամարհեալ ոք. կամ զի է յայնպիսեաց անտի, որք ասեն և ո՛չ առնեն †. այլ պիտո՛յ է յայն և եթ լինիլ ուշադիր, զի ընկալցի զբանն Ա̄Յ, զոր ասէ քարոզիչն. նմանեալ յայսմ Եղիայի Մարգարէին, որ զհացն կարևոր 'ի սնունդ կենաց, միօրինակ ը̄ունէր մատակարարե̄լ նմա 'ի սևատեսիլ ագռաւէն և 'ի զուարթուն հրեշտակէն: Գ. Թագ. Գ. ԺԷ. 6: ԺԹ. 5: Շա՛տ է այն՝ զի կերակուրն իցէ ազնիւ. այլ թէ յումմէ՞ մատակարարիցի, չէ՛ պարտ նկատել: Զի և անարգ երկիրն արտադրէ զոսկի պատուական, և ո՛չ յայն սակս արհամարհելի թուի ումեք ոսկին, իբր զի է յանարգ հողոյ. նոյնպէս զբանն Ա̄Յ, զոր ասէ քարոզիչն, է ոսկի ընտիր, զոր միայն պա՛րտ է առնուլ ունկնդրին՝ թողլով զհողն անպիտան. զհետ երթեալ խրատուն Քի̄ի, թէ Զոր ասիցեն ձեզ արարէ՛ք և պահեցէ՛ք. բայց ըստ գործոց նոցա մի՛ առնէք †: Մատթէոս. ԺԶ. Է:

* Ինչպէս որ [illegible]

Է. Պարտ է մարդոյ զգուշանալ մեծապէս. զի մի՛ յունկնդրութե քարոզից առանց հարկի նախ քան զաւարտիլն, անկատար թողեալ զայն մեկնեցի անտի. մանաւանդ՝ եթէ իցէ ոք ՚ի մէջ բազմութեան, և կամ յերևելի տեղւոջ. զի բաց ՚ի լինելոյ անքաղաքավարութե՝ է և նշան արհամարհութե կամ ոչ ախորժելոյ զբանս քարոզչին, որ և մարթի լինիլ տեսողացն առիթ գայթակղութե: Այլ եթէ ոք անպարապ գոլով չունիցի կամս ունկն դնել ամբողջ քարոզին, պարտի ՚ի սկզբան անդ կալ յայնպիսի տեղւոջ, ուստի դիւրին իցէ նմա ելանել առանց տեսանելոյ այլոց կամ անհանգիստ առնելոյ զայլ՝ ՚ի տալ նմա ճանապարհ:

Ը, Աստանօր արժան համարիմ յիշեցուցանել և զայն Քրիստոնէ հաւատացելոց, որոց պարտ է ոչ միայն փութաջանօք լսել զբանն ԱՅ, այլև փութալ գործով կատարել զլուեալն. ըստ խրատու Առաքելոյն Յակոբայ. Ա. 22: որ ասէ. Լինիջիք առնելիք բանին. և մի լսելիք միայն համարեսջիք զանձինս: Զի զորօրինակ չէ բաւական առ սնունդ մարմնաւոր կենաց՝ ճաշակել զկերակուրն, և վաղվաղակի արտաքս փսխել. նոյնպէս անօգուտ է հոգւոյ լսել զԲանս ԱՅ, և ոչ պահել զայն ՚ի սրտի. որպէս զի սերմն Աստուծային բանից սերմանեալն ՚ի հոգիս ունկնդրութեամբ քարոզից, պտղաբերեսցէ ՚ի մեզ զարդիւնս առաքինութեան: 144.—148. երես. ՚ի Գիրք Քաղաքավարութեան: եւ Արարեալ Իգնատիոս Վարդապետէ Փափազեան. տպեալ ՚ի Վենետիկ. 1806. ի Հայոց ռմծե:

ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱ՛ՅՐ Ամենակալ և Ամենողորմ, խոտորեցայ և մոլորեցայ ՚ի ճանապարհաց քոց որպէս զոչխար կորուսեալ. կարի իմն զհետ ընթացայ խորհրդոց և ցանկութեանց սրտի իմոյ. մեղայ ընդդէմ Սուրբ Օրինաց Քոց. զոր պարտ էր ինձ առնել, ոչ արարի. և զոր պարտ էր չառնել, արարի. արդ չիք յիս առողջութիւն: Այլ դու, Տէր, ողորմեա ինձ բազմամեղիս. խնայեա ՚ի նա, Աստուած, որ խոստովան լինի զմեղս իւր. նորոգեա զնա, որ ապաշխարէ. ըստ խոստմանց Քոց յայտնեցելոց մարդկան ՚ի Քրիստոս Յիսուս Տէր մեր: Եւ շնորհեա վասն Նորա, Ամենողորմ Հայր, կեալ ինձ յայսմհետէ զկեանս բարեպաշտութեան, արդարութեան, և զգաստութեան, ՚ի փառս Անուան Քոյ սրբոյ: Ամէն: Թարգմանութիւն

[illegible]

[illegible] 37: Ազգասէր. 1815:

* Նոտրեայ Տառն . 10.

Վասն Թուաբանութեան Տես ես Տետրակի Երես. 37.

393. Զինչ է Թուաբանութիւն

Թուաբանութի՛ գիտութի՛ նախնի * որ և մարդկութե՛ է յոյժ պիտանի .
Քանզի լոյծին պէտսն Թուոց , համաձեռ դիւրութե՛ հաշուէ ողջունի :
Մայրէ համօրէն այլոց գիտութեանց † ազէն ըստապրոյ՝ վաճառականաց .
Նշէից համաձայնէ՝ խոստովանող մտաց , այլև շահաբեր՝ ամենին վիճակաց :
Սա այն ճարտար՝ մտաց Թուովն մանկանց , պատն ամբայ և չափ՝ հասուն հասակաց .
Սա՝ երբ ոստանին՝ գրել գեղապանց , 'ի սոյն նշխեացին՝ գիտութի՛ն ընդարձ :

* Թուաբանութին Յունական ձայնիւ Արիթմիթիգի ասացեալ, է նախկին մասն ուսումնականութեան, որ ուսուցանէ զքինչութիւն և զյատկութի Թուոց, կատարակաց. և համեմատութեց, աւանդելով զկանոնս յաւաջատուե և աճողութե Թուոց՝ այլովքն հանդերձ. զորօրինակ եթէ դիցի աւաջի միութե մի զրօյ (նօլ), 1: 0 առնէ տասն. 10: եթէ 2. զրօյ (նօլ), 1: 00 առնէ հարիւր. 100: եթէ 3, զրօյ (նօլ), 1: 000 լինէ մին հազար .1000: եթէ 4 զրօյ (նօլ), 1. 0000 լինի տասն հազար. 10000: եթէ 5, զրօյ (նօլ), 1: 00000 լինէ. հարիւր հազար. 100000: եթէ 6, զրօյ (նօլ), 1: 000000: լինի մին միլիոն 1000000:

† Այս ուսումն մայր համարի այլ ևս մասանց ուսումնականութե, զի առանց սորա չկարէ մնալ յայլս. Թէպէտ սկիզբն սորա անյայտ: Գիւտն անյայտ ընծայէ զայն փիւնիկեցւոց. որք 'ի Դարս հնութե գոլով վաճառականք, հնարեցին ասէ զայս գիտ պիտանի մարդկութես. իսկ Պիւթագորաս և այլք զկնի ծաղկեցուցին: Գէոր. ամհմ: Նախնիք 'ի վր մատանց հաշուելով կատարէին զգործողութիս Թուաբանութե. և այլք 'ի ձեւն բակլայի. բազումք զայբուբենս վարէին 'ի տեղի Թուոց: Ասէ թէ իբր 1000 ամօք յառաջ Արաբացիք առեալ են զձևս Թուոց 'ի Հնդկաց. զոր ապա եմոյծ 'ի Հռովմայեցիս Գերբերտոս կրօնաւոր. որ եղև Պապ. Սեղբ. բ. առեալ զայն 'ի սեաւ Սպանիացւոց: Հնդիկք 'ի վր մատանց այնպէս աջող հաշուեն, որպէս մեք գրչաւ, որպէս և Բերուացիք 'ի ձեւն ոռիզոյ. յորմէ հետևի թէ 'ի 10 մատանց մարդոյ գդեալ է Թուաբանութին: երես. 149. 150. Ճեմարան Գիտելեաց Տիպ երկրորդ

Յաւելուած

Խելացի խաղեր խաղալու հիսապով, չամ թըւով:

Աս տեղս դնենք մէկ քանի խելացի խաղեր հիսապի վրայ, որ անմեղ, ու զուարճալի զբօսանք ըլլայ խաղցողներուն. որ նաև սրութիւն մտաց կուտայ, և մարդուն հանճարը կըցըցնէ: . . Աս գտնելու կանոնը կայ տպած գրաբառ Թըւաբանութեան մէջը. ինչպէս ասոր նման ուրիշ օրինակ ալ դրած է. Գէոր. է. հարցուած. է. Գլուխ. է. խնդիր. գ: տես երես. 150. և. 167. 'ի Համառօտ Թուաբանութիւն Աշխարհաբառ. Խաչատուր Վարդապետի. երկրորդ տիպ 'ի Վենետիկ. 1817:

1. մին
10. տասն
100. հարիւր
1000. հազար
10000. տասն հազար, կամ բիւր
100000. հարիւր հազար
1000000. հազարիցս հ՛զ՛ր. կամ միլիոն
10000000. տասն միլիոն
100000000. հարիւր միլիոն
1000000000. հազար միլիոն
10000000000. տասն հազար միլիոն
100000000000. հարիւր հազար միլիոն

Ա — Բազմապատկութեան — Գ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	24	26	28	30	32
3	6	9	12	15	18	21	24	27	30	33	36	39	42	45	48
4	8	12	16	20	24	28	32	36	40	44	48	52	56	60	64
5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60	65	70	75	80
6	12	18	24	30	36	42	48	54	60	66	72	78	84	90	96
7	14	21	28	35	42	49	56	63	70	77	84	91	98	105	112
8	16	24	32	40	48	56	64	72	80	88	96	104	112	120	128
9	18	27	36	45	54	63	72	81	90	99	108	117	126	135	144
10	20	30	40	50	60	70	80	90	100	110	120	130	140	150	160
11	22	33	44	55	66	77	88	99	110	121	132	143	154	165	176
12	24	36	48	60	72	84	96	108	120	132	144	156	168	180	192
13	26	39	52	65	78	91	104	117	130	143	156	169	182	195	208
14	28	42	56	70	84	98	112	126	140	154	168	182	196	210	224
15	30	45	60	75	90	105	120	135	150	165	180	195	210	225	240
16	23	48	64	80	96	112	128	144	160	176	192	208	224	240	256

Բ — Կամ Աղիւսակ Պիւթագորեան — Դ

Պատմական Ծանօթութիւն .11.

Վասն Բառին Օրհնելէ. Տես ի Տետրակի Երես. 40. ուն:

Միւռոն. կամ միւռոն. ի. ու. աց. օք:|| է բառ Յունական, որով նշանակի՛ն ո՛ և իւղ հոտաւէտ օծանելիք, կամ անուշահոտ եւղ. ըստ այնմ 'Երգոց Երգ. Ե. փոխանակ անուշահոտ խնկոցն և միւռոնացն, զոր հոտոտէր Յերկրի. և այլն: Բայց մասնաւորապէս առեալ նշանակի սովաւ հոտաւէտ ոք եւղն, զոր կազմեն պէսպէս հանդերձանօք 'ի զանազան անուշահոտ ծաղկանց. զոր և օրհնեալ ամի ամի Հայրապետաց՝ բաշխեն Յեկեղեցիս, առ 'ի դրոշմել նովաւ զմկրտեալս, կամ օծանել զքահանայս, կամ զեկեղեցիս. և այլն: ռամկօրէն. Մէռոն: Նարեկ. ՂԳ: և Լամբրօն:

Իւղ. ոյ. ով. ոյ. ովք:|| մերթ նշանակէ զեւղն, որ 'ի գործ ածի վասն ճրագի, կամ վասն ուտելոյ. այսինքն զձէթն: Ղեւտ. 24. 2: Ելից. 29. 2: Մերթ ևս նշանակէ զօծանելիս, որ կազմեցեալ լինի 'ի եւղոյ զանազան ծաղկանց: 4. Թագ. 20. 13: Երգ. 1. 2: Եւ մերթ նշանակէ զկարագն: Եսայ. 7. 15. և 22: տես բառս Միւռոն. և Իւղ: 'ի Բառագիրք Հայկազեան Լեզուի.

Յօդուած. 2:

'Ի բոլոր Կայսերութեան Ռուսաց Թոյլատրի ազատ դաւանութիւն հաւատոյ ըստ ծիսի Լուսաւորչական Եկեղեցւոյ Հայոց՝ այնպէս զի անդամք նորին ըստ զօրութեան ընդհանուր Թագաւորական օրինադրութեանց զգուշասցին ամենայն 'ի կլանալոյ զպատկանեալ յարդանս տու այլ հաւատս. որք ունին զազատ դաւանութիւն 'ի Կայսերութեանն, Մանաւանդ 'ի Նորահաւատութենէ, (Պրօզէլիտիզմ) (ա) որ խստիւ արգելեալ է օրինօք Տէրութեան:

(ա) Նորահաւատութիւն՝ (Պրօզէլիտիզմ) է բառ Լատինական. այս վերացեալ անուն 'ի կիր ածի 'ի Ռուսս և նշանակէ որսալ զայլս յիւր դաւանութիւն:

Յօդուած. 23:

Ըստ զօրութեան վաղեմի օրինաց Լուսաւորչական Եկեղեցւոյ, Հայոց Պատրիարգն Էջմիածնի իբրև ծայրագոյն Կաթուղիկոս Հայկազանց՝ ինքն միայն ունի իրաւունս Եփելոյ և օրհնելոյ զս̃բ մեռոնն վ̃ս ա̃մ Եկեղեցեաց այսր դաւանութեան:

Ծանօթութիւն:

Բաշխումն ս̃բ մեռոնի 'ի Պատրիարգէ և 'ի Նուիրակաց առաքելոց 'ի նմանէ լինի ըստ հ̃մի ձրիաբար: տես երես .1. 5. 37: 'ի Կայսերական կարգադրութիւն 'ի Պէտոս մէջն Էջմիածնի. Տպեալ 'ի Մարդասիրական Ճեմարանին: 'ի Կալկաթա 'ի Սկզբան Յունվարի. 1840:

Հայոց Ազգի Մեռոն Եփելոյ և Օրհնելոյ կերպնէ.
Եւ Դեղերի Զափն
Այսինքն Դեղերի Սահմանադրեալ ծանրութիւնն:
կանոնք Մեռոն Եփելոյ:

Յորժամ կամիցի: Կաթողիկոսն Մեռոնն եփել: Յառաջ պարտէ. խ. (40) աւուր յառաջ վնիւթն պատրաստել ՚ի մեռոնին. Եւ ապա զնք մեռոնն եփել:

Եւ այսէ Նիւթ Դեղոնին:

1. Ջէթ պալասանի չայընիէ. Պալասանի ծառէն հասիլ գայ. դեղինէ. երբ ձեռքդ քսես. ճերմակի. ձեռքդ որ քսես. լաւ հոտ գայ. ը. մսխալ:

2. Հապլ պալասան: Պալասանի սերմնէ. գոյնն կարմիրէ. քան զֆլֆուլն գերմակէ. ա. նուկի. որէ. ժ. դրամ:

3. Շասապ զարիրայ. որէ շաւար եղրդակին տակն. բանկալոյ գայ. ղամշի նմանէ մէջն փուչ. խիստ դառնէ գոյնն սև. փառփառի. ը. դրամ:

4. Ջանֆուլ. որէ զարնապն. որ հոռոմներն. անգր լինոնոյ ասեն. մազանդրանայ գայ. փայտերէ ծաղիկն մանր. ժ. դրամ անուշահոտէ:

5. Նունուֆար. ինքն դեղին և սպիտակ լինի ծաղիկէ. ՚ի մէջ ջրին բուսնի. դեղիննէ աղէկն. ժե. դրամ.

6. Ղարանֆուլ. ինքն ջավզ պուեանին. բարակ ճղերնէ. ժե. դրմ:

7. Ճուսպայ. որէ ղուսան. որէ դառն քուշտն բեխէ ճղերի նմանէ. գոյնն ճերմակէ. բանդար բահրոյ գայ. ժե. դրամ:

8. Ֆապապայ. սևէ գոյնն. մանր ֆլֆլի նմանէ. իչինմաչինոյ գայ ժե. դրամ:

9. Պասպասայ. որէ ճովզպուլին կեղևն. ջավզի կեղևին նմանէ. կամ ինքն կեղևն ՚ի հնդըստանայ գայ. ժե. դրամ:

10. Սատէճ հնդի. ինքն տերևէ ծառի. նմանէ կասլային՝ տերևին գոյնն կանանչէ. ՚ի հնդկաց գայ. ը. դրամ:

11. Լատան ծխանելիք չինեն. հալապի իւղ ասեն. անթաքոյ սարէն գայ ինքն անուշահոտէ. ժե. դրամ:

12. Միհալ. որէ միայ. որէ միաւորակն. որէ սայկելայ. ինքն չոր զուկինէ. և ձէթ կու քամվի. գոյնն սևէ իւղէ. անուշահոտէ. յայտինէլին կու լինի. ը. դրամ:

13. Հոռոմ խունկ. որէ հասանլապա. նշի ասեն լաւն. գոյնն ճերմակէ. հընդըստանայ գայ. ը. դրամ:

14. Մարճանկօշ. որէ անձօրաս. ծառի տերևէ. սալթարի նման կանանչ և սպիտակագոյն. ը. դրամ.

15. Մահլուպ. որէ ծնեպկի սերմն. ինքն կարմիրէ բոլոր. ը. դրամ:

16. Իթխիր որէ վաղմեռուկն. որէ օխլօր ինքն սեզէ. ձեռկուլըվանան. ճերմակէ. կարմրագոյն այլ լինի: ժզ. դրամ:

17. Կիպիուխս. որէ սոտ. որէ Թօփալախն. բ̄. ազգէ. ա̄. երկայն. և. ա̄. բոլոր. աղէկն բոլորնէ. ժ̄. դրամ:

18. Աստրոն. ըռիշայէ բարակ. կարմրագոյն. ա̄. նուկի. որէ. ժ̄. դրամ:

19. Պապունաճ. որէ իրիցուկն. ինքն. գ̄. ազգէ. ա̄. մանր. ա̄. խոշոր. ա̄. լեռան. լեռանն լաւէ քան զայն. ժ̄. դրամ:

20. Նարընճի ծաղիկ. ա̄. նուկի:

21. Կասլայի տերև. որ ասի ունունայ. որէ տաֆնին. տերևէ փայտերով մուխալասի նմանէ. սերմն բոլոր գնձի նմանէ. շիրազոյ կողմէն գայ. կէս նուկի. որէ. ե̄. դրամ:

22. Նունումայ որէ գուլինարին ըսպիտակէ և հոտն սուր. ա̄. նուկի:

23. Ամպարին լաւն. կէս նուկի:

24. Տարչին լաւն. կէս նուկի որէ. ե̄. դրամ:

25. Ջանճապիլ. ա̄. նուկի:

26. Մազտաքէ. ա̄. նուկի:

27. Հայ խունկ. որէ օշախն. որէ բողին խէժն. որէ սամղքօլափարայ. լաւն սպիտակնէ. հնդկաց գայ. ա̄. նուկի:

28. Հռոմ խունկ. որէ հասանլապայ այս 'իվէրն գրածէ:

29. Խրտմանայ. շովքարուն ասեն: ինքն վայրի քարաւինէ. և նմանէ չամանի. սերմէ. լաւն հոռոմայ գայ. ա̄. Թուխթ:

30. Նստ որ խունկ. ա̄. նուկի:

31. Ծխանելիք կէս նուկի:

32. Սանտալ ճերմակ. ա̄. նուկի:

33. Զաֆրան. ը̄. դրամ:

34. Կոկոն կարմիր վարդ. բ̄. նուկի:

35. Մանուշակ. ա̄. նուկի:

36. Մուրտի տերև. որէ մըրսինն. որէ հապլասն որ մազն սևացնէ. կանանչ տերևէ կէս նուկի:

37. Նիրջէս. որէ նարգիզն. ա̄. նուկի:

38. Ջապուռ. որէ չամանն. ա̄. նուկի:

39. Մուշկ. ե̄. դրամ:

40. Նըռան ծաղիկ. բ̄. ազգէ. ա̄. տանի. և մի վայրի. լաւն վայրինէ. ա̄. նուկի:

41. Ջամբախ. ա̄. նուկի:

42. Վարդ նամ նամ. որէ սուսամպարն. ա̄. նուկի:

43. Քիպրիզ. սերմէ. անգղի նմանէ. ֆարսի ճովզի սար կասեն ա̄. նուկի:

44. Ջիր խունկ. որէ գուգիրդ. գ̄. ազգէ. ա̄. կարմիր. ա̄ ճերմակ. և. ա̄. դեղին. լաւն կարմիրնէ. ա̄. նուկի:

45. Վարթէ ջուր. ա̄. լիտր:

46. Գինի լաւն. ա̄. լիտր:

47. Ջէթիալի . ա . լիտր :

Եւ այսպէս յառաջ պատրաստեսցէ կաթուղիկոսն . խ . (40) աւուր յառաջ . և ածցէ 'ի արծաթի աման սուրբ :

Եւ ընթերցցին . դ . քահանայք զաւետարանն . խ . (40) աւուր . ամէն աւուր . դ . գլուխն . դ . քահանայքն . ա ա գլուխ .

Եւ այս դեղերոյս որնոր սղկելոյն սղկեն . (լուէլ . լէատուլ . հոսէլ .) և որնոր կու հալվի 'ի մէջն ձգեն : Եւ թրջէն կարմիր ջրով և գինով . խ . (40) աւուր կենայ դեղայրունքն իմէջ վարթի ջրին և գինոյն : զամ աւուր զաւետարանն . դ . գլուխ կարդան :

Կանոնք օրհնութեան սրբոյ Մեռոնին ասելոյ այսպէս արայ :

Յաւուր մեծի հինգ շաբաթուոջն 'ի ժամ սբ պատարագին զսուրբ մեռոնն թափեն 'ի ամանն արծաթի և խառնեն ընդ մեռոնն 'ի ներս : Եւ ծածկեն պատարագի ծածկութեամբ . է . շուրջ : Եւ դնի սարկաւագարանն . հետ ընծայից մարմնոյ և արեանն տն : Եւ կատարի սբ պատարագի խորհուրդն : Մինչև որք զքրովբէիցն . որոյ փոխան սրբասացութիւնսն ասի : ընթերցաց քոց խորհրդոյն : իսկ յորժամ զսբ ընծայսն առաջնորդութեան կամին վերաբերել 'ի սեղանն : Այսպէս արասցեն : Ելանեն 'ի խորանն . երկու սարկաւագ քահանայք . և երկու սարկաւագ և կիսասարկաւագ . և երկու սարկաւագ դպիր . և ունայն զկնի իւրեանց . երկուտասան քշոց : և երկուտասան բուրվառ : Եւ ջահընկալքն ունին զմոմեղէնսն : Եւ գայ ընդ նոսա աւագերէցն : Եւ առնու զսափոր սբ մեռոնին . և այլք 'ի քահանայիցն : Առնուն զսբ մարմինն . և զարիւնն տն : Եւ միումն 'ի սարկաւագացն ունելով կիրոն մի մեծ : Եւ գայ առաջի սբ մեռոնին : Եւ յառաջ ելանէ 'ի սարկաւագացն . այն որ ունի զմաղզմանն սբ մարմնոյն տն : Եւ զկնի աւագերէցն որ ունի զսբ մեռոնն : Եւ ապա այն որ ունի զսկիհն սբ արեանըն տն : Եւ սարկաւագունքն յառաջ և յահեակ . քշոցօղքն . և բուրվառօքն : Եւ դպիրքն մոմեղինօք լուցելովք զկնի նոցա . Եւ 'ի գալն պաշտեն եղանակաւ . դպ : . . . . . .

Եւ Եպիսկոպոսն ասէ զՆերսէսի աղօթս :

Երդմնեցուցանեմ զքեզ նիւթ ձիթոյ՝ յանուն հօր ամենակալի . որ արար զերկինս և զերկիր և զծով և զոր 'ի նոսա . զի ամ ներգործութիւն սատանայի . ևպզօրութիւն նորա լիցի 'ի քէն հեռացեալ : Որ պէս զի ահութեամբ զօրասցիս յծեալսն . քև տպաւորեալ զհոգին սբ . յանուն հօր ամենակարողի . և որդւոյ տն մերոյ յի քի : Եւ դրոշմ եպսն ասէ զԱղօթս : . . . . Տես 'ի ձեռացագիր բուն Մաշտոցն .

Վերոյին կերպ մեռոն օրհնելն թողենովէլ այժմ այլ կերպեն օրհնում մեռոնն , տես 'ի դիմաց երեսն :

Դարձեալ՝ գրեալ էր 'ի գիրս , 'ի բուսաբեր ձիթոյ՝ զոր շուշմայ անուանեն՝ լինիլ մեռոնի մերոյ , և ոչ 'ի ծառոց ձիթենեաց : Եւ այս

յիրաւի, և պատճառն ոչ այլ ինչ, այլ զի՝ 'ի Հայաստանեայց Աշխարհն՝ ոչ են ձիթենիք վասն ցրտութեան օդոյն, հարկ եղև՝ զայն ինչ ձէթ՝ որ գիւտէ Յաշխարհն՝ 'ինիւթ առնուլ միւռոնի, և ոչ ինչ վնաս հոգևոր՝ տեսանի յայսմիկ: Զի թէ նիւթոյն էր զօրութիւն, զայն նիւթ միայն արժան էր խնդրել՝ յորում ա͞ծային ինչ ազդումն գոյր 'ի նմա, ապա թէ Քահանայական օրհնութիւնն և աղօթքն միացուցանեն ընդ նիւթ ձիթոյն՝ զա͞ծային շնորհն, ոչ ինչ է առաւելութիւն՝ կամ պակասութիւն, եթէ 'ի պտղոյ ծառոց իցէ ձէթն, և եթէ 'ի բուսոց: տես երես. 91. 'ի Գիրք որ կոչի Ընդհանրական տպեալ 'ի Սանկտպետրբուրգ. 1788: Եւ տես երես. 62. զոր Տպեցաւ 'ի Կոստանդնուպօլիս. 1825:

Այլև պաշտօնէ (Կաթողիկոսին) օրհնել զմեռոնն ս͞բ 'ի ձիթոյ ձիթենեաց և 'ի պալասանէ, յաւուր հինգ շաբաթոջ Ընթրեաց Տեառն. և կամ յաւուր Պենտեկոստէի: տես երես. 651: 'ի Գիրք որ կոչի Դրախտ—Ցանկալի:

Հայոց Ազգի Մեռոնն

Եւ

Այժմուս Մեռոն Շինելէ Կերպն

Աստուածընտիր վեհափառութիւն Երանաշնորհ Գլխոյ Հայաստանեայցս Եկեղեցւոյ զկնի վեցամեայ վշտագին տարագրութեանն իւրոյ 'ի ծոցոյ Անարատ Հարսին Ք͞ի Կաթուղիկէ Ս͞բ Էջմիածնի՝ Ամենայաջողութեամբ Երկնից անմահ Արքային տեսեալ զիրկութիւն իւր և զԵկեղեցւոյ և զՀայրենի Աշխարհին 'ի չարաչարն գերութենէ խաչատեացն Պարսից 'ի ձեռն . . . Ինքնակալ Մեծ Կայսեր Տ͞ն Նիկողայոսի Ա. Հայաստանեացս . . 'ի դէպ դատեցաւ նշանաւորել զայս Փրկագործութիւն զարմանաքանչ 'ի տարեգիրս ս͞բ լուսակերտ Ա͞ծեան Գահիս [illegible] օրհնութեամբ եօթնալոյս [illegible] Միւռոնի:

Արդ՝ 'ի. 4. Նոյեմբերի յութերորդ Կիւրակէի զկնի Ս͞բ Խաչին՝ յասել ժամարարին յընթացս Պատարագին զաղօթսն. Շնորհօք և մարդասիրութեամբ Տեառն մերոյ և փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, եւ. Երանաշնորհ Սրբազնագոյն Հայրապետն արկեալ զիւրեամբ զնափորտ պատուական և զեմիփորոն՝ սպասահարկութեամբ Եպիսկոպոսաց Եպիսկոպոսաց եւ յաւագ սեղան ամենօրհնեալ (Ք͞ն) Ս͞ծամօրն և Հրամայեաց ընթեռնուլ զաղօթս աւուրն պատշաճեալս. և յաւարտին՝ հեղեալ ԶԷԹՆ յանօթն (Աման) մաքուր, որ կայր առ եզեր բեմին՝ ընթերցաւ 'ի վ͞ր նորա զվերջին աղօթսն. [illegible] Ապա պարածածկեալ զկատսայն (Էփէլոյ Աման) կուսաթիւ նուարտանօք և 'ի վերոյ նոցա հանգուցեալ զխաչն Ճաճանչազարդ, [illegible] էջ շարունակել զընթերցուածս չորից Աւետարանացն մինչև ցօր վերջին օրհնութեանն. և ինքն առեալ [illegible] 'ի ժամարարէն՝ էջ

'ի տեղի իւր և էմուտ 'ի պատարագութիւն ապաշխարութեան :*

Յետ այսորիկ հրաման ետ մեզ հրաւիրել 'ի ծածուկ զերևելի իշխանս Երևանայ . . . . Թէև ինքնայորդոր եկելոցն չէր ինչ պակաս քան [illegible] :

'Ի 10 Նոյեմբերի 'ի 6 ժամու . . . Եւ ահա ժողովեցան Յեկեղեցին . 18. Եպիսկոպոսք . 51. Վարդապետք . 77 Քահանայք . 24. Սարկաւագունք . 12. Ուրարակիրք և . 40. Դպիրք : (Գումար . 222.) Որք ամենեքեան զարդարեցան 'ի հանդերձս լուսափայլս եւ ուրախանչիւր ստոիճանի և պաշտաման . և առեալ . 12. Բուրվառս . . . . Հայրապետն մեր առեալ 'ի ձեռս իւր [illegible] Մասն փայտին կենաց և զԳեղարդն (Նիզէն) Քրիստոսամուխ՝ յերկարեաց 'ի հեղուածս [illegible] և հոգեշարժ Աղօթս մաղթանաց . յետոյ իջոյց վայրս 'ի սուրբ Կաթսայն ([illegible]) հանդերձ Նշխարօք Սրբոյն . և հեղեալ անդր զհին Միւռոնն և զօրհնելի [illegible], վճարեաց զօրհնութիւնն ակն յանդիման խուռներամ ամբոխին՝ որ անթարթափ ակնկալեալ սպասէր Երկնից [illegible] :

Յահընկէց զարմանս գրաւիմ և տագնապ [illegible] յառնուլս 'ի բերան զսարսափելին [illegible] ԱՅ յամ բարեմասնութեանց զրկեալս ժամանակի : Քանզի 'ի խաչակնքել Երանելի Հայրապետիս մերոյ [illegible], սէ Գեղարդեամբն ([illegible] *) և Աջովք Սրբոյն զԿաթսայն սէ ([illegible]) [illegible] որ 'ի նմին անդէն առժամայն [illegible] † և հռչակեալ հանդիսացուցանել [illegible] ԱՅ մերոյ առ աչօք ամենեցուն, որք յապշութիւն պարտեալ՝ լիաբերան օրհնէին զՊարգևատուն այնպիսի [illegible] . . . Յայսմաւուր ճաշեցին 'ի մեզ Աթոռս Էջմիածին . . . ընդ ամէնն ոգիք . 967. Թող զխառնիճաղանճ մարդակոյտն : տես երես . 4. 5. 7. և 8. 'ի Աւետաւոր Հայոց Յաշխարհին եւ տպեալ 'ի Տպարանի Մարդասիրական ճեմարանի որ 'ի Կալկաթա . 1830. փետրվարի . 14.

---

* [illegible]

† Ամ [illegible] (Soda Powder.) և [illegible] (Seidlitz Powder,) [illegible]

եթէ որ վերոյ յիշեալ եղելոցն անհնարինէին եղել. եթէ չէին կարմանալ. և իւրեանց տեսածի համար չէին առել զարմանագործութիւնն : ուստի որ վերևի տանի լաւ ձեռանի պատմութիւնն լուսաւորող և գրոցն առաջ Յաւհընկէց *զարմանս գրաւիմ և տագնապ զարհուրանաց ունի զանձն իմ ա՟ծ :*

Վերոյ յիշեալ *շինոծի հրաշագործութիւնըլ* այժմ Հայոց Ազգն ընդէս ճշմարիտէն համարում և հաւատում. ինչպէս որ տանի պարովյառաջ Եւրոպացմայ հրաշալի լոյսն. որ փոփոխեալ էին իմաստեալ զննութեցեալ հրաշալի երկիւն այ հոգւոյն, ընդ նմանութ հրոյ : Համարի թէ գրեթէ 5000 մարդիկ առագինեայ էին ներանոր : Վասնորոյ Մարգերոս Մկրտէչ Դպիրն Հայոց Եկեղեցւոյն այսպէս գրեր 'Մարգիր ըերուտ ով պատուելի ընթերցող մեր Պերսոնն (the Reverend Mr. Pearson, the American Missionary,) ով հաւատայ թէ երևեալ հուրն իսկ լոյս Եկեղեցւոյն. նոյնպէս և ես ով հաւատամ և համարձակապէս ասեմ է գործ պատրողական որով պատրեն զմիամիտ գաւեհիկսն *յաղագս շահուց*.' տես երես. 894. և 897. 'ի Շարամարան ա՟ծ պաշտաւ 'ի կալկաթա. 1823:

նոյնպէս և է *պատրողութիւն յաղագս շահուց* Վարդապետաց. որովհետ վերոյ պատուէն վասն ձեռանի ընդունելեան հրաշէլ զերմանալն : վասնզի Պատուելի Հայոց Ազգի արժանաւոր քահանայքն հաստատեալ նշանն և պատուէր ոսկէն խուզեանց համար, որով եղեղ ոմանք անեղծեալ նշանակէն առաջ առել համարձակօրէն. և է այսպէս 'Վերջերորդն զի ամբարշտութեան լինի' (*խոստովանահայրն*) որ ոչ յայտնէ զմեղս. և թէ դատապարտեալն և չարչարեն. և ընդունել ոչ յայտնէ. և թէ երդուեալ պահել *կարէ երդնուլ թէ ոչ գիտեմ*: տես երես. 307. 'ի ժողովածու ա՟ծ Աղօթից և գոյութ Դրուժեցի Պարոն Ս-------- . Տպագրեալ 'ի Թըխանեայ Մեռամ. ռ՟Ճկ. Սեպտեմբերի. Թ:

Դատածէ այս և ձեզ. զի հաւաքածն ցեղ վասն ինչց որ գիտեմ. և ոչ նմանեմ յայտնել, ասեմ թէ ոչ գիտեմ: տես երես: 165. Դրուժեք Ցանկալի: *Էս սուտասանքն են Պատուելի Հայոց Ազգի քահանայքն* :

Եւս տես Վաթանէս Եպիսկոպոսի առաջ առել և գործութիւն առել Սարգիս և Յօհաննէս կաթուղիկոսեաց հաւանութեամբն. տես 'ի Աստուած Պատմագիրք. Գ. Լ. Լ: և և նաւամայ. 10. տետրակի երես. 67. ու՟մ.

Շամս մին: Էս օրնէ յետ ժամանակէն կանոնադրեալ առաջ առել է և ցերեկ խաթերլոյ օրն: ապա եւօր ովոր նկարագրեալ ենպէս ըէվ առաջ լինի առ որ խալի խաթվէն. նա գովելի նլինի: Էս օրէն առաջ առել խոստովանայ հայրն և խոստովանայ որդին մեղք չէն համարում: Վասնորոյ մեծ պղպէ համարձակօրէն առաջ նաեւն. ոչով արգելող չկայ:

Ասէ Որդին Ա՟Յ. Եղիցի ձեր բան՝ այոն այո, և ոչն ոչ. զի աւելին քան զայն 'ի չարէն է: Մատ. 5. 37:

Զի մի՛ յայսմ հետէ իցեմք տղայք խռովեալք և տատանեալք յամ հողմոյ Վարդապետութեան, խաբէութեամբ մարդկան. խորամանկութեամբ 'ի խաբէութիւն մոլորութեան: Եփես, 4. 14. 25:

Հայոց Եկեղեցւոյ Վարդապետութիւնն
Վասն Մեռոնին :

Յայլ էութիւն: Այսինքն զշնորհ քո (ասէ) 'ի սրբալոյս նիւթն միռօնին տպաւորեցեր . զի մի ՟Է երևելի նիւթոյն , պատրիցուք՝ և առ աչս 'ի տեսութենէն խաբիցուք : Իբր թէ այս փոքրանիւթ իւղս որպէս կարէ զշնորհս ներգործել . դու յայնմ կողմանէ աներկևան և անկասկած զմեզ արարեր : բայց յայլէութիւն ասելովն մի' համարիցիս անդրագոյափոխու լեալ 'ի սրբագործեալ իւղն . որպէս լինի 'ի հացն և 'ի գինին. որոց գոյացութիւնքն փոխարկին 'ի մարմին և յարիւն Ք̃ի *: որ այս հեռի է 'ի միռօնէն : զի թէ Հոգին Սուրբ ըստ նմանութեան Որդւոյն Ա̃Յ մարմնացեալ էր՝ լինէր անդրափոխութիւն իւղոյն 'ի նիւթ առեցելոյ մարմնոյն Հոգւոյն Սրբոյ: Բայց զի Հոգին Սուրբ ո՛չ գոլով մարմնացեալ . վասնորոյ անմարմնաբար միայն ներգործէ յիւղս այս . . . որպէս հոգին 'ի մարմնի գոլով 'ի շարժմանէ մարմնոյդ իմանաս ունել զհոգի . այսպէս և Հոգին Սուրբ յիւրական ներգործութենէն իմանի գոլ բնակեալ յիւղս այս . թէպէտ և ներգործութիւնն իւր աներևոյթ որ միայն ըմբռնի հաւատոյն աչօք : կամ թէ , եթէ այլ էութիւնէր անմարմին , որ առ աչս հարևանցի երևիւր . յիրաւի երկբայէաք . բայց այժմ մեզ երևելի և ընտանի նիւթէ իւղս այս որ ո՛չ խաբէ . զի երևելութեամբն իւրով զաներևոյթն 'ի մեզ ներգործէ : տես երես . 688. 'ի Գիրք Աղօթից սրբոյն Գրիգորի Նարեկացւոյ . 'ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքի . 1745:

Հուր կոչի իւղն ՟Ը . զի որպէս հուրն՝ սոյնպէս իւղս յա̃մ մարմնաւորքս հաւասարապէս կցորդի . և ոչ եթէ մեծացն առաւել , և փոքունցն սակաւ : . . . Եւ որպէս հուրն յոմանս յայտնի վառի , և յոմանս ծածուկ և լռեալ կայ . մինչև հարեալ երկաթով կամ քարիւ յայնժամ երևի , այսպէս իւղոյս բնութիւն 'ի զանազան պտուղս և 'ի սերմանիս ամփոփեալ կայ . յոմանս յայտնի թորմամբ երևի , և յոմանց ճնշմամբ մզեալ ելանէ . կամ , երբեմն 'ի նիւթս ինչ ինքնին վառեալ ցոլանայ , և երբեմն ո՛չ վառի՝ թէ ո՛չ այլ հրոյ գրգռեալ զարթիցէ : Ըստ նմին օրինակի և ներգործութիւն օծման օրհնեալ իւղոյն՝ յոմանս յայտնի երևի լեզուախօսութեամբ , կամ այլովք . նշանօք և յայլս ծածուկ կայ , և երևի 'ի յառնել փորձութեանց և հալածանաց հաւատոյ: Արդ՝ որպէս յայսոսիկ հուրն նմանի Ա̃Յ , նոյնպէս և առաւել ևս իւղն ՟Ը : . .

Կոչի դարձեալ հոգի անուամբ իւղս օրհնեալ , 'իբրև նիւթ և գործի շնորհաց հոգւոյն ս̃բյ . որով մաքրեալք 'ի դիւապաշտիր ախտից մարմնականաց և փոփոխեալ , հոգւովք և ճշմարտութեամբ երկրպագեսցուք , հաւատովք և յուսով պնդեալք 'ի քեզ և այլն : . . .

Առանց օծման մեռոնին ոչ լինի գրիլ Քրիստոսեան . և իմանի

* Վասն Գոյափոխութեան տես էջ Տեառնի Ընթրեաց Խորհրդոյ . 14.

այս՝ կամ զի յօծմանէն առեալ լինի անունն քրիստոնեայ, և կամ զի մկրտութիւնն կից է ընդ օծման:..

Այս մարմնաւոր նիւթ օրհնեալ ձիթոյս՝ յորում են երրորդութիւնն միաւորի զօրութեամբն և շնորհօք, և ոչ թէ անձնաւորապէս, է ճառագայթ շնորհաց, թէ 'ի հոգին, ներգործելով 'ի նմա զշնորհ հաստատութեան, և թէ 'ի մարմինն, բարեկարգութիւն տալով անդամոցն: Սոյնպէս զ յաջորդսն իմա յերկուս միտս, այսինքն հոգևորապէս և մարմնաւորապէս. զի երևելի մասունք գլխոյն՝ զորս յիշէ, օծանին 'ի դրոշմին: տես երես. 528. 530. 'ի Նարեկ Աղօթից Համառօտ և զգուշաւոր Լուծմամբք և երկրորդ անգամ և 'ի Վենետիկ. 1827:

Հարց: Զի՞նչ վերջին օծումն:

Պատասխան: Վերջին օծումն... Այս ըստ այլազգաց Եկեղեցեացն է:

Իսկ ըստ Եկեղեցւոյս մեր այսէ այժմ: Կնիքս այս որ յանուն Յ̃ի լուսաւորեսցէ զաչս քո. զի մի ննջեսցես 'ի մահ: Նոյնպէս և այլ զգայութեանցն ըստ իւրաքանչիւր աստիճանին ասէ:

Եւ գործ այս խորհրդոյսէ, որ զմնացեալ ներելի մեղքն թողու:..

Եւ թէ ոք ասիցէ՝ օծումն խորհուրդէ, ընդէ՞ր մեք ոչ ունիմք: Ասեմք թէ, ունիմք զխորհուրդ օծմանն, այլ ծածկապէս. որպէս 'ի մկրտութիւնն. զոր ասացաք 'ի վերոյ թէ՝ զդրոշմն և զառաջին օծումն և զվերջին օծումն կատարեմք 'ի մկրտեալն: Այլ և զայս օծումնս ունիմք 'ի յատնալուայն: Այլև 'ի մկրտութեան Տեառն յաւուր յայտնութեան: Այլ և զայս օծումնս ունիմք 'ի ննջեցեալ քահանայս:

Եւ թէ ընդէ՞ր ոչ յայտնապէս որպէս այլազգաց: Ասեմք թէ, 'ի հնարից չարին բարձին մարդիկք զխոստովանութիւնն (տես Դրախտ Ցանկալի երես. 383.) որ հարկաւորէր, յայն ապաւինեալ թէ՝ 'ի վերջին օրն օծանիմք ձիթով բալասամինաւ և արդարանամք: Որպէս Ազգն Յունաց և Վրաց և Ասորւոց բարձեալ են զխոստովանութիւնն. որ անհնարէ առանց խոստովանելոյ արդարանալ մարդոյ: Վասնորոյ Հայրապետք եկեղեցւոյ լաւ համարեցան զվայել չականն բառնալ որոշ 'ի լինելն յաւելուած առնէ, և ոչ 'ի բառնելն ապականէ զկարգ Եկեղեցւոյ... Եւ ձեռն քահանային է օծեալ և սրբեալ Մեռոնաւն. և տայ զշնորհս սրբութեան առոր մերձենայ:..

Եւ վասն այն զանազան իւղ ոչ ունիմք, բայց միայն զմեռոնն են- զի մի համարձակեսցին քահանայք և զձէթ օրհնելն վերստին մուծցեն Յեկեղեցիս մեր: Այլ 'ի մեծի. Ե. շաբաթին օրհնեմք իւղ, զի մի՛ մեռոնն սուրբ 'ի հասարակաց ստս մերձեսցի:

Դարձեալ և զօծուման խորհուրդս ունիմք 'ի քահանայս ննջեցեալս. զի օծանեմք զնոսա որպէս զըմբիշս. զի 'ի հանդէս մտցէ ընդ այսս չարութեան օդոյդ: տես երես. 604. և 605: Գրիգորի Տաթևացւոյ Հարցմանց Գիրք:

Հայոց Եկեղեցին. Մեռոնին ինչէ համարում և հաստատման. այս ձայնն

որչափ որ պահն հարկեր այնչափն Հայոց Եկեղեցւոյ դաւանել հեղինականաց գրու-թիւններէն նախանձաւոր օրինակներ բերաւ 'ի վեր որ ճշմարտութին պարզ երեւայ. և խոկ խնամոք բանին վերայ գրութիւններէն բերաւ 'ի վայր և է այս դէս։

1. Նախ Հայոց Եկեղեցին Հաւատումէ որ Հոգին Սուրբ իւր շնորհն էնպէս տպաւորումէ մեռոնին. որ ումոր սոյն այս մեռոնովն օծում են նորանց վերայ մեռոնն ներգործութիւնէ անում. էն պէս որ էն ներգործութիւնովն իմացմանէ որ. Հոգին Սուրբ մեռոնումնէ բնակեալ աներկբայ։

2. Երկրորդնէ. առանց մեռոնով օծվելն ոչ լինի գրիլ քոհեան: և սոյն այս օրհնեալ իւղումնէ Սուրբ երրորդութիւնն միաւորման. զօրութեամբ և շնորհօք:

3. Երրորդնէ. ովոր սոյն այս իւղով օծվելէ. նորանէրելի մեղքն կթողնուի:

4. Չորրորդնէ. ձեռն քայանային է օծեալ. մեռոնաւն եդրօշմեալ տայ շնորհս սրբութեան առոր մերձենայ:

5. Հինգերորդնէ: վերոյ յիշեալ սք մեռոնով դրօշմեալ. և օծեալ քահանայն. երբոր մեռանի. նորա մեռեալ մարմինն կրկին կամ երրորդ անգամ պէտքէ մեռոնով օծանվի. որ ըմբիշ լինի ք̃ գոտէմարտ լինի ընդդէմ օդի մէջ բնակած այսս չարաց հետ:

Ամէն ջերմեռանդ քրիստոնիայ որ Սուրբ Աւետարանն հաւատով և Աղօթքով կարդումէ. վերև տպեալ մեռոնի համար Հայոց Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնն եթէ որ կարդայ. կզարմանայ որ Հայոց Եկեղեցին էսպէս սղալութեան մէջ է ընկած. և չի կամենում որ իւր սղալութիւնն Սուրբ Աւետարանովն ուղղի: որպէս Ներսէս Շնորհալին գրեալ: Սիմէօն Կաթողիկոսն և այլքն գրելեն:

Վերև տպած Հայոց մեռոնի դեղարունքն. և մեռօն եփելէ կերպն. և մեռոնի զօրութիւնն. Հին և Նոր Կտակարանումն ոչինչ մին տեղ մին հրաման կամ մին օրինակ չկայ գրած. Վասնորոյ Հայոց մեռոնն և մեռօն գործ ածելն ընդդէմէ ԱԾ փառացն:

Այսպէս Ասէ Միածին Որդին ԱԾ

Զի ես յանձնէ իմմէ ոչ խօսեցայ. այլ որ առաքեացն զիս Հայր, Նա ետ ինձ պատուէր՝ զինչ ասացից՝ և զինչ խօսեցայց: (Երկրորդ Օրինաց. 18. 18. 19:) Եւ գիտեմ՝ եթէ Պատուէրն այն կեանքեն յաւիտենականք: արդ՝ զոր եսն խօսիմ, որպէս ասաց ինձ Հայրն՝ այնպէս խօսիմ: Յօհ. 12. 49. 50:

Ամէն ամէն ասեմ ձեզ՝ զի զոր ինչ խնդրիցէք 'ի Հօրէ իմմէ յանուանիմ, տացէ ձեզ: Եթէ կայցէք յիս՝ և բանք իմ 'ի ձեզ կայցեն, որինչ կամիցիք խնդրեսջիք՝ և լինիցի ձեզ: Որ հաւատայ Յորդի, ընդունի զկեանսն յաւիտենականս. և որ ոչ հնազանդի Որդւոյ, ոչ տեսցէ զկեանս, այլ բարկութիւն ԱԾ մնայ 'ի վերայ նորա: Յօհ. 16. 23: 15. 7: 3. 36:

Վերևի գրուածքին Սուրբ Յօհաննէս Աւետարանչին. Հայոց Ազգն մին ոչինչ չեն համարում. եթէ որ համարին. էլ չին ասելէց Գրիգոր Լուսաւորիչն էսպէսայ հրամայել. Ներսէս Շնորհալին էսպէսայ ասում. Գրիգոր Նարեկացին էսպէսայ պատուիրում: միշտ ջին և Նոր կտակարանն կըականին. տեսնին ԱԾ ինչէ ասում: ԱԾ ինչէ հրամայել: Յօհ. 5.39: Գոր.17.11: և մեր փրկիչ Յս ԱԾ Որդին ինչէ վկայել: և մի թէ նա չի ասել իւր սուրբ բերանովն ոչ ամ որ ասէ ցիս Տէր Տէր, մտցէ Յարքայութիւն Երկնից. այլ որ առնէ զկամս Հօր իմոյ որ Յերկինսնէ : Մատ. 7. 21: եթէ որ Հայոց Ազգն համ Աւետարանն կուզեն. համ Գրէքների և Լաթինացւոց պէս Վարդապետաց Աւանդութիւնէրն էլ կուզեն. ուրեմն դորոր ԱԾ խօսքէրն և ԱԾ հաստատած հաւատն փոխփոխումեն. բերեն Հայրմերի առաջի մասն էլ փոխեն՝ փոխանակ ասելոյ. եղիցին կամք քոյ: ասեն եղիցին կամք քո. և կամքն սուրբ Վարդապետացն մերոց: տպա թէ Հայոց ասած Հայր մերն ճշմարիտ կլինի: եթէ ոչ միշտ ԱԾն սուտ ասել կլինի. երբոր կասեն. Եկեսցէ Արքայութիւնն քո եղեցին կամք քո: մինչդեռ միշտ Հայոց վերայ Կաթողիկոսի Արքայութիւննէ հաստատ մնում. և Գրիգոր Լուսաւորչի: Ներսէս Շնորհալու. և Գրիգոր Նարեկացւոյ. և այլ միւսների կամքն են միշտ Հայոց Ազգն կատարում: փոխանակ մի միայն ԱԾ կամքին և հրամանին: որով կատարվումէ Պօղոս Առաքեալի Մարգարէութիւններն Հայոց Եկեղեցւոյ էն Քահանայից վերայ որ Նոր Նոր Հաւատւոյ կարգ և կանոնեն հաստատել ընդդէմ ԱԾ. և ընդդէմ ԱԾ հրամանին. և Հայոց Եկեղեցինէլ ընդունէլէ հնազանդէլէ և կատարումէ տես. Բ Թես. 2. 3—5: և. 1. Տիմ. 4.1—10:

ԱԾ միածին և Սիրելի Որդի Յս Քսն ասումէ

Իսկ եթէ դուք որ չարքդ էք գիտէք պարգևս բարիս տալ որդւոց ձերոց, ո՞րչափ ևս առաւել Հայր ձեր Յերկնից տացէ բարիս այնոցիկ, որ խնդրենն ՚ինմանէ: Ղու. 11. 13: Պարգևք Հոգւոյն ոչ արժամարողաց և չկամողացն լինի տուեալ. այլ հաւատով խնդրողացն: ըստ այնմ թէ ամենայն որ խնդրէ առնու և այլն: տես երես. 588. ՚ի Գրիգոր Տաթևացու Հարցմանց Գիրք:

Պատասխանի ետ Յս և ասէ ցնա. եթէ ոք սիրէ զիս՝ զբանն իմ պահեսցէ, և Հայր իմ սիրեսցէ զնա. և առ նա եկեսցուք՝ և օթևանս առ նմա արասցուք. Յօհ. 14. 23: Զատուցելոյ. 2. 10: Եփե. 3.17: 1. Յօհ. 2. 24: 3. 24: 4. 16: Յայ. 3. 20:

Եւ մեք եմք վկայք բանիցս այսոցիկ, և Հոգին Սուրբ՝ ետ ԱԾ հնազանդելոց իւրոց: Գործ. 5. 32: 2. 4. 38: 4. 31 : 7. 55: 8. 15—17: 9.17:10.44:11.15.17. 24:13.52:15.8: Ղուկ.24.48:

Եթէ ո՞չ գիտէք՝ զի մարմինք ձեր տաճար են Հոգւոյն Սրբոյ՝ որ է ՚ի ձեզ՝ զոր ունիք Յայ. և չէք անձանց տէր :1.Կոր.6.19:1.Կոր.3.16:

Եթէ ո՞չ գիտէք՝ զի անիրաւք զԱրքայութիւնն Այ ոչ ժառանգեն. մի խաբիք՝ ոչ պոռնիկք, ոչ կռապարիշտք, ոչ շունք, ոչ իգացեալք, ոչ արուագէտք, ոչ գողք, ոչ ագահք, ոչ արբեցողք, ոչ բամբասօղք և ոչ յափշտակօղք՝ զԱրքայութիւն Այ ոչ ժառանգեն: Եւ դուք այնպիսիք ոմանք էիք. այլ լուացարուք՝ այլ սրբեցարուք՝ այլ արդարացարուք Յանուն Տեառն մերոյ Յսի Քսի, և 'ի Հոգին Այ մերոյ: 1. Կոր. 6. 9. 10. 11:

Իսկ եթէ ընդ լոյս գնայցեմք՝ որպէս և Նա լոյսէ, հաղորդութիւն ունիմք ընդ միմեանս. և արիւնն Յսի Որդւոյ Նորա սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց: 1. Յօհ. 1. 7: 2. 2: Գոր. 20. 28: Եփե. 1.7:

1. Սուրբ Աւետարանումն ինչ տեղ որ գրածէ. Սուրբ Երրորդութիւնն ինչ անձանց վերայ. երբ և որպէս ողորմութիւներն արարել. Նորանցէ օրինակեալ 'իվէրն տպվեց. որ Ածաշունչի ճշմարտութիւներոփն. Մարդկային աւանդութիւններն. և Նորանց ստութիւններն պարզ յայտնվի: որ ամմէնքնէլ յիմանան Բարերարն Ած իւր Սուրբ Հոգին երբ ումոր պարգևէլէ. մեռոնով օծելով չէ պարգևէլ: Ես տես 'իվայր.

Յայտնութիւն Յօհաննու. Գլուխ: 1.

Բն. 4. Յօհաննէս առ եօթն Եկեղեցիս. որք են Յասիայ. շնորհք ընդ ձեզ և խաղաղութիւն Յէէն, և որ էրն, և որ գալոցնէ, և 'իՅեօթանց Ոգւոցն որք առաջի աթոռոյ Նորա կան.

Մէկ. Յէէն. այսինքն Հայրն Ած. որ ցՄօսէս ասաց: Որ էնն առաքեաց զիս Ելք. 3.14: Որ էրն, այսինքն Որդին. զորմէ Յօհաննէս ասէ: Իսկզբանէ էր Բանն, և Բանն էր առ Ած. Յօհ. 1.1: որ գալոցնէ, այսինքն Հոգին Սբ, որ ոչ միայն եկն յաւուրն Պէնտէկոստէի. այլ և միշտ գայ 'ի հոգիս և 'ի սիրտս հաւատացելոց: Եւ Յեօթանց Ոգւոցն. այսինքն. յեօթանց շնորհացն Հոգւոյն Սրբոյ. զորոց խօսելով Եսայի ասէ, Հանգիցէ 'իվէրայ Նորա. այսինքն 'ի վերայ Մեսիայի. Ոգի իմաստութե և հանճարոյ. հոգի խորհրդոյ և զօրութեան հոգի գիտութեան և Ած պաշտութեան և լցէ զնա Ած հոգի երկիւղիւ: Եսա. 11. 2: տես երես. 8. և. 9. 'իԳիրք Մեկնութեանն Յայտնութեանն Յօհաննու. 'իՊետրոս Վարդապետէ Թիֆլիզեցւոյ Տպեալ 'իԿոստանդինուպօլիս. Թւին. 1700: և Հայոց. ռճծ:

2. Բարերարն Ած. մեղաւորաց մեղքէրն Քսյ մատուցեալ Պատարագովնէ քաւում և թողութիւն տալման Եփե. 2. 16. 22: առանց մեռոն քսելով: և առանց Քահանայի ձեռներն մեղաւորաց վերէն շօշափելով. ինչպէս որ Հայոց Եկեղեցւոյ վարդապետութիւննէ. որ պարզապէս վերևն ցոյց տուաւ: Ես տես 'իվայր.

Յայտնութիւն Յօհաննու Գլուխ. 1.

Բն. 5. Եւ Յսէ Քսէ հաւատարմէ վկայէ. որ է անդրանիկ մեռելոց և իշխան Թագաւորութեանց Երկրի. որ սիրեաց զմեզ. և ելոյծ զկապանս մեղաց մերոց. արեամբն իւրով:

Բն. 6. Որ արար զմեզ թագաւորս. և քահանայս ԱՅ և Հօր իւրոյ. Նմա փառք և զօրութիւն յաւիտեանս. յաւիտենից Ամէն:

Մէկ. Համայնք բարիք քրիստոնեայք ասին քահանայք, զի են անդամք Հռո. 12. 5:1. Կոր. 6.15: 12. 27: Եփե 5. 30: քահանային այնորիկ զորմէ Դաւիթ ասէ: Դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մելքիսեդեկի: Սաղ. 109. 4: Եբր. 5.5.6.10:6.20:7.1.15.17.21: Եւ ևս ասին քահանայք. զի հանապազորդ զինքեանս որպէս զմաքուր ողջակէզս աղօթիւք և զղջմամբ սրտի մատուցանեն ԱՅ: Հռո. 12. 1—8. Նաև ս թագաւորք կոչին, զի հոգին տիրէ մարմնոյն. և բանա-կութիւնն ցասման և ցանկութեան:

Բն. 7. Ահաւասիկ գալոցէ ընդ ամպս Երկնից և տեսցեն զնա ամ աչք. և որք խոցեցին լացցեն զինքեանս 'ի վերայ նորա ամենայն Ազգք Երկրի այո Ամէն: Մատ. 16. 27: 25. 31: Մար. 8. 38: Գործ. 1.11:

Մէկ. Զայսմանէ կանխասաց Մարգարէն Զաքարիա ասէ. ժբ. գլխ: համար 10. Հայեսցին 'ի յիս զոր բևեռեցին (խոցեցին), և սգասցին 'ի սուգ մեծ ով 'ի վերայ միածնի: տես երես.9. 'ի Գիրք Մեկնութեանն Յայտնութեանն Սրբոյ Յօհաննու Աւետարանչի: 'ի Լատինացւոց թարգմանեցեալ 'ի Հայ բարբառ. 'ի Պետրոսէ Վարդապետէ Թիֆլիզեցւոյ Տպեալ 'ի Կոստանդինուպօլիս քաղաքի. Թիւն փրկչին .1700. և Հայոցն. ռճծ:

3. Քնյ հաւատացեալներին Անտիոք քաղաքումն. ըսկսպի անգամն Քրիստոնիայ կոչէցին. տես Գործ. 11. 26: և ս տես անունս Անտիոք 'ի Բառ Գիրք հատուկ անուանց: Սուրբ Աւետարանումն ոչինչ մին տեղ չէ գրած նորանք որ Քրիստոնիայ կոչվեցան մեռոնով օծվել էին: ապա գրածէ. եթէ որ մինն Հոգւով Սրբով չծնանէ: նա չէ կարող Երկնքի Արքայութիւնն մտանէ Յօհ. 3. 5: որտեղ որ մեր փրկիչ Յսնէ նստած ընդ աջմէ ԱՅ Հօր:

Նոր կտակարանումն իրեք տեղ է իւղով կամ ձէթով օծել գրում: մինն է որ մեր փրկիչ Յսն ասաւ ‘Ալ դու յորժամ պահիցես, օծ զգլուխ քո՛ և լուա զերեսս քո, և այլն: Մատ. 6. 17: 2. Թա. 12. 20:14. 2: 4. Թա. 4. 2: Հռութ. 3. 3: Ժողով. 9. 8: Երգ. 1. 3: Դան. 10. 3: Ամովս. 6. 6: Ղու. 7. 46: և

Միւսնէ որ Մարեամն թանգագին իւղով Քսին օծեց. Յօհ. 12. 3: Ղու. 7. 37: Մար. 14. 3: Մատ. 26. 7: և

Երրորդնէ. Առաքեալքն երբեմն իւղով օծանէին զհիւանդս. Մար. 6. 13: Յակ. 5. 14: ահա խոնարհաբար խնդրվումէ Հայ Ածաբաններից որ ասեն. Հայոց մեռոնն վերոյ յիշեալ երեք իւղերի որ մնի կերպնէ. և կամ որ մնի աթինէ: և ս

Առաքեալք ումոր քահանայեն ձեռնադրել Գոր. 6. 5. 6: 13. 2—4: և ում ումոր մկրտելէն 8. 9—13.36—40:16. 27—33: վերևի յիշած ոչ մին իւղովն նորանց չէն օծել. չէն դրոշմել. ինչպէս

որ Հայոց Եկեղեցին քահանայ ձեռնադրութիւն անում օծումն։
մկրտելումն դրոշմումն ։ եթէ մին ինկլիզ . կամ Լաթինեցի գալիսէ
Հայոց Եկեղեցւոյ ժողովուրդն լինի . նորան մեռոնով օծումն ։ Հայոց
Ազգն իւրեանց մեռոնն . մեռոնի վարդապետութիւնն . և մեռոնով
կերպս կերպ օծումն . Հին և Նոր կտակարանիցն չէն առել . և միան-
գամայն ընդդէմն ԱՅ փառացն ։ էս մասին տես Նումրայ ինն
Տետրակի Առաջի մասն և . 33. երեսն ։

Հին կտակարանումն Ելից . 30. Գլխումն գրածէ որ Բարերար
ԱԾն հրամայէց Մօսէսին որ մին քանի կերպ պտուղներ զէթունի
ձէթով իւղագործաց արուեստովն սուրբ իւղ շինի . վասն ինչ ինչօծելոյ
այն ամենայնն . ասացեալ գլխումն գրածէ ։ և Մօսէսնէլ ԱՅ հրամանի
պէս իւղայգործաց արուեստովն սոյն այս իւղն շինէց . տես 'ի վայր
ամմէնն մին մին տպվեց որ տեսնես Հայոց մեռոնի գործ ածելն . և
մեռոնի վարդապետութիւնն սորա նման կամ սորա աթիլն չէ . այլ
թէ խեղճ Հայոց Ազգին խաբելէ և դժուարութեամբ դատաց փողերն
յինքառնելէ համար Էջմիածնեցիք մին հեշտ հնարքեն գդել . և էս
հնարքն գործենածում։ էս մասին տես Նումրայ Տասն Տետրակի
երես . 71. ումն լաւէ պատմած ։

Իւղ Եփեալ
Ըստ
Արուեստի իւղագործաց
Իւղ Յօծումն Սրբութեան Լինիցի ։
Այսպէս Ասէ Տէր Աստուած Ամենակալն

Գիրք Ելից . ԳԼ. Լ. 22. Խօսեցաւ Տէր ընդ Մօսէսի ։ 23. Եւ
ասէ. և դու առ քեզ խունկս անուշունս. ծաղիկ ընտիր զմռնենեաց հինգ
հարիւր սիկղ՝ և կինամօմոն զանոյշ զկէս այնորիկ երկերիւր և յիսուն.
և զխունկ եղեգն զանոյշն երկերիւր և յիսուն ։ 24. Եւ հիրիկ հինգ
հարիւր սիկղ ըստ սրբութեանն. և իւղ 'ի ձիթենեաց հիմենաւ միով ։ 25.
Եւ արասցես զայն եղ յօծումն սրբութեան . իւղ եփեալ ըստ
արուեստի իւղագործաց՝ իւղ յօծումն սրբութեան լինիցի ։ 26. Եւ
օծցես 'ի նմանէ զխորան վկայութեանն . և զտապանակ վկայութեանն ։ 27.
Եւ զսեղանն և զամենայն զկահ նորա . և զաշտանակն և զամենայն
կահ նորա . և զսեղան խնկոցն ։ 28. Եւ զսեղան ողջակիզացն . և
զամենայն զկահ նորա . զաւազանն , և զատակ նորա ։ 29. Եւ սրբեսցես
զնոսա . և եղիցի սրբութիւն սրբութեան . ամ որ մերձենայցէ 'ի նոսա
սրբեսցի ։ 30. Եւ զԱհարոն և զՈրդիս նորա օծցես . և սրբեսցես
զնա ինձ 'ի քահանայութիւն ։ 31. Եւ ընդ Որդիսն Իսրայէլի խօսեսցիս՝
և ասասցես՝ իւղ յօծումն օծութեան սրբոյ եղիցի ձեզ յազգս ձեր ։ 32.
'Ի մարմին մարդոյ ոչ օծանի *. և ըստ այդմ հանդերձանի ոչ առնիցէք
ձեզ այդպիսի՝ զի Սբէ . և 'ի Սուրբութիւն եղիցի ձեզ ։ 33. Որոք

առնիցէ այդպիսի. և որոք տացէ 'ի դմանէ այլազգւոյ, սատակեսցի 'ի ժողովրդենէ իւրմէ:

34. Եւ ասէ Տէր ցՄովսէս. առ դու քեզ խունկս անուշունս. ստաշխն. և եղունգն և զքաղբանն զանոյշ. և զկնդրուկ զերևելի՝ զի հասարակ առ հասարակ լինիցին: 35. Եւ արասցես զայն խունկ եփեալ. գործ իւղագործաց հանդերձանի գործ մաքուր 'ի սրբութիւն: 36. Եւ աղասցես 'ի նոցանէ մանր. և դիցես 'ի նմանէ յանդիման վկայութեանցն 'ի Խորանին վկայութեան՝ ուստի երևեցայց քեզ անտի. զի 'ի Սրբութիւն Սրբութեանցն եղիցի ձեզ խունկն այն. զոր առնիցէք: 37. Ըստ այնմ հանդերձանի մի առնիցէք ձեզ խունկս. սրբութիւն Տեառն եղիցի ձեզ: 38. Այրոք՝ որ առնիցէ ըստ այնմ օրինակի առնուլ հոտ 'ի նմանէ. կորիցէ 'ի ժողովրդենէ իւրմէ:

Ելից Երեսուն Գլուխ. և 22. համարէյն մինչև. 38. համարն. 1666. ին Յամստերդամայ մէջ Ածաշնչէյն ամենն օրինակէն և վերան առնէց. որով պարզ երևում է. 22. համարէյն մինչև. 33. համարէ վերջն վրան իւղ օծութեան. և այնպես իւղովն ինչ ինչ պէտքէր օծանէլ. այնէ մէն մէն պատուիրում Տէր Ածն: և այն այս ասուք իւղն ինչ ինչ էրացող և ինչպէս որ էրէւեց. Ածէր հրամայէլ Մովսէսին որ էն պատուիրնէրն չէթու_ նի չէթուցն. իւղագործաց արուեստովն էրէ. և Մովսէսնէլ իւղա_ գործաց արուեստովն էն իւղն էփէլով շինէց. առանց հաւագործութեան. և է այսպէս: 'Խօսեցաւ Տէր ընդ Մովսէսի: Եւ ասէ. և. դու առ քեզ

1.. խունկս անուշունս. ծաղիկ ընտիր զմռնենեաց Ած և

2.. կինամոմոն զանոյշ զկէս այնորիկ երկերիւր և յիսուն և ըզ

3.. խունկ եղեգն զանոյշն երկերիւր և յիսուն: և

4.. Հիրիկ հինգ հարիւր սիկղ ըստ սրբութեանն. և

5.. իւղ 'ի ձիթենեաց հիմենաւ միով: Եւ արասցես զայն եղ յօծ_ ումն սրբութեան. իւղ էփէալ ըստ արուեստի իւղագործաց՝ իւղ յօծումն սրբութեան լինիցի: Եւ օծցես 'ի նմանէ զԽորան վկայութեանն. և զՏապանակ վկայութեան: Եւ զՍեղանն Ած զՍեղան խնկոցն: Եւ զՍեղան ողջակիզացն. Ած ևեղիցի սրբութիւն սրբութեան. Ամ որ մերձենայցէ 'ի նոսա սրբեսցի Եւ զԱհարօն և զՈրդիս նորա օծցես և սրբեսցես զնս ինձ 'ի քահանայութիւն: Եւ ընդ Որդիսն Իսրայէլի խօսեսցես և ասասցես իւղ յօծումն օծութեան սրբոյ եղիցի ձեզ յազգս ձեր: Ած Որոք առնիցէ այդպիսի. և որոք տացէ 'ի դմանէ այլ ազգւոյ, սատա_ կեսցի 'ի ժողովրդենէ իւրմէ: այսէ Հին կտակարանի իւղ օծութեանն:

Եւ սոյն այս Գլխի. 34—38. համարումն այսպէս ասում Տէրն Մովսէսին. առ դու. քեզ.

1.. Խունկս անուշունս. 3.. Եղունգն. և ըզ

2.. Ստաշխն. և 4.. Քաղբանն զանոյշ. և ըզ

5.. կնդրուկ զերևելի՝ զի հասարակ առ հասարակ լինիցին: Եւայլն Եւայլն. Եւ աղասցես 'ի նոցանէ մանր. և դիցես 'ի նմանէ յանդիման

վկայութեանցն 'ի խորանին վկայութեան՝ ուստի երևեցայց քեզ անտի . Եւ : [illegible] ծխելոյ խունկն :

Ելից Գլուխ . 29 : համար . 7 . ուռն . ԱԾ հրամայումն Մօսէսին որ իւր Եղբայր Ահարոնին օծի : ապա ինչ պէս օծի պարզ ասումն . այսինքն Նախ այն սուրբ իւղն ածի Ահարոնի գլխին *: և Երկրորդն ինչպէսոր նոյն այս . 29 . Գլխի համար . 21 . ուռն գրածէ ընպէս անի Ահարոնին . և Ահարոնի Որդացն : ապա այս սուրբ իւղն . ինչ ինչ [illegible] որ [illegible] իւղագործաց արհեստով պէտքեր էփէին . և ոչ հրաշագործութեամբ պատրաստվէր . ինչպէսոր այժմ Էջմիածնի մեռոնի համար ձիք ձիք անճշմարիտ բաներեն ասում . ինչևիցէ այն սուրբ իւղի համար Ելից Գլուխ . 30 . ուռն ինչպէս որ մին մին գրածէր . նոյնն վերևն տպվեց որ տեսնես կարդաս . լսես . քննես և ճշմարտութիւնն տեղեկանաս . որ էտ սուրբ իւղն որ ԱԾ հրամայեց Մօսէսին իւղագործաց արհեստով էփի . Մօսէս Մարգարէնել էն իւղն իւղագործաց * արհեստով էփեց . և ոչ թէ հրաշագործութեամբ : և նոյն այս սուրբ իւղովն Ահարոնն օծվեց † . և յետ Ահարոնիցն ովլոր քահանայապետք դառցել նորանքելեն նոյն այս իւղովն օծվել : ապա երևումն թագաւորաց նոյն այս սուրբ իւղովն չէն օծել : և մեռած քահանայ կամ քահանայապետի մեռեալ մարմինն այն սուրբ իւղովն չէն օծել . ինչպէսոր Հայոց Եկեղեցին ամմէն կենդանի և մեռած կաթողիկոսին . և ամմէն կենդանի և մեռած տէրտէր Վարդապետաց մեռոնով օծումայ : և ժամառելով եօթն տեղ վէր կդնեն և վերկառնեն քահանայէքոնց մեռեալ մարմինն . և յետոյ կթաղեն :

Հայոց եկեղեցւոյ մեռոնն . և մեռոնի վարդապետութիւնն . ԱԾ փառքին ընդդէմն այսչափս պարզ ցոյց տուավ 'իվերն :

Հայոց չզօրանալէ . չլուսաւորվելէ . և փչանալէ իսկ պտճառնէ այս

---

* Իւղագործ . ի . աւ . աց . օք : [illegible] իւղ [illegible], և [illegible] : Ելից . 30 . 25 : և 1 . Թագ . 8 . 13 : [illegible] Երգոց . 8 . 2 . [illegible], 'ի գինւոյ իւղագործաց, [illegible] 'ի գինւոյ [illegible] իւղագործքն [illegible] կամ [illegible] իւր [illegible] [illegible] : [illegible] [illegible] [illegible], որ [illegible], կամ [illegible] [illegible], և կամ [illegible] իւղ : տես Բառն Իւղագործ 'ի Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի :

† Օծեալ . օծելոյ . ով . ոց . ովք : || Իւղով, կամ [illegible], և կամ այլ ինչ [illegible] [illegible] : Եւ յայսմանէ առեալ օծեալ կոչէին Թագաւորք, Քահանայք, Մարգարէք, և նմանք նոցա . [illegible] [illegible] [illegible] օծանէին իւղով : 1 . Թագ . 24 . 7 : Սաղմ . 131 . 10 : Եսայ . 45 . 1 : Եւ [illegible] այսմ մասնաւորապէս օծեալ անուանի Քրիստոս Տէրն մեր, [illegible] [illegible] [illegible] Քրիստոս : Ղուկաս . 2 . 11 :

ՔՐԻՍՏՈՍ . ի . իւ : || է Բառ Յունական . անուանեալ Յեբրայեցւոց Մեսիայ, որ 'ի Հայ Բարբառ Թարգմանի օծեալ : Այր՝ [illegible]

մեռոնն: եթէ որ քահանայքն երբեմն յիմար լինեն. և կամ ոմանք քէֆով լինեն որ Առաքինի վարք չունենան. չկարողանան իւրեանց ձեռնադրութեան օրէն խոստմունքներն կատարելն. Ազգին բերանով և վարքով Աւետարանն քարոզել Մատ. 5. 16: և քնդ լուսովն լուսաւորէն. Ազգն չէն կարող Առաջնորդին գրել և նրայ հրամանովն փէլոնն վեռուն. վասն զի մեռոնով օծած է. վասնորոյ օծեալ Տեառն ասելով ձեռն կհամբուրեն ոսկի արծաթն կդնեն ձեռներն. որ իւրեանց օրհնեն: եթէ որ քահանէն արուագէտ և իգայմոլէ և չիթողնում իւր վատ գործքն որ պէս տէր. Մ: և տէր. Դ: որ պէս Ջուղու Վանքի. Մ: և. Կ. Վարդապետէրն: որ պէս Երուսաղէմայ. Ս: և Ա. Վարդապետէրն: Էջմիածան. Յ: և Վ. վարդապետէրն, խեղճ ժողովուրդն ոչինչ չէն ասիլ. գլխերանին կու կդնան Հայր Սբ. սրբազան. տէր հայր ասելով ձեռնէրանին կհամբուրեն ոսկի. երծաթն կդնեն ձեռնէրանին. վասնզի մեռոնով օծվել են. և օծեալ Տեառնեն կոչման. և էս պատճառիվ կվախեն որ Առաջնորդին: Պատրիարգին. Կաթողիկոսին գրեն փելոնն վեռուն: էս մեռոնի պատճառիվ տէր տէր Վարդապետ ինչոր անեն առ հասարակ աչկ կխփեն ոչինչ չէն ասիլ. համարելով օծեալ Տեառնէ: ապա եթէ ինչ պէս որ մեղումն ասումեն. էն պէս արուական. իգական. անասնական. գրաստական. գազանական մեղքերից. 'իգիշերի և 'ի տունջեան երազական. գիճութեամբ և յանրջական գարշ աղտեղութեամբներից Վարդապետէրն. և էն տէր տէրն որ կինն մեռելէ. նա. որ ուզենան ձեռվերառնեն յեռանան և արդարութեամբ վարվին և պսակվեն օրինօք. և պսակվեն. յէնց որ պսակվեցան էն օրէն վէր պէտքէ. չիք կամ պոռնիկ տէր տէր. կամ չիք և պոռնիկ Վարդապետ կոչվէն. վասն զի ԱԾ հրամանն պահեցին. էն չաղն էլ օծեալ Տեառն չէն: ապա տէր տէրի կինն մեռնի. և նա չպսակվի. ինչոր ուզի անի. նմանապէսէլ ամմէն

'ընկնումն յորջորջեալ լինելն Թագաւորք. Մարգարէք. Քահանայապետք. և նմանք նոցա, բայց ոչ օծեալ լինելն 'ի վերայ պղպջամոմունս իւրեանց. և բայց այս Սղբ. 4. 20: Քրիստոս անուանի բայց նշանագրեն՝ Յովսէփ. կամ Սեդեկիա Արքայն. որպէս և յայլ տեղիս՝ Սաւուղ, Դաւիթ, և այլք Թագաւորք, որք 'ի մէջ Հայկական բառս կոչին օծեալ, յայլ Թարգմանութիւնս անուանին Քրիստոս: Եւ յայտնապէս ասեալ քն կոչեցաւ մանաւանդ փրկիչն մեր Յիսուս մականուամբ. բայց ոչ օծեալ եղև 'ի Հօրէ բայց անձնաւորական միաւորութեամբն՝ Թագաւոր Թագաւորաց. և Մարգարէ Մարգարէից. և քահանայապետ ամենայն քահանայապետաց՝ 'ի կատարել գործութիւն Աշխարհի. և զամենայն հայրական փառաւորութիւն. ձևանորոյ Քրիստոս անուն ոչ է անուն բնութեան, որպէս մարդն. այլ պաշտաման, որպէս Թագաւորն. կամ քահանայապետն: Մատթէ. 1. 1. և 16: տես բառագիրք Հայկական Լեզուի բառս. Օծեալ: և Քրիստոս:

Վարդապետներնէլ ինչոր ուզեն անեն. առօք փառօք կապրին, վասնզի օծեալ Տեառն են կոչման մեռոնի խաթեր համար. և երբոր նոքա մեռան. Նորմէ մեռոնով կըօծվեն և փառօք կթաղվեն: սոյն այս մեռոնի համար որքան անձինք իրար ընտանի համարվելով պսակից զրկվելեն. մեղքի մէջեն ընկել և փչացելեն: էս տետրակն շատ ձգվեց էլ կարճելինչի որ էս մասին ինչ ինչ որ բաղին ամմէնն մին մին գրվի. այժմ այսչափս բաւէ:

Սուրբ իւղն և օծումն որ չին կտակարանումն գրածէ. սորանց Վարդապետութիւնն ինկլիզևարումն լաւ և Աւետարանական լին-ելով. օրինակեալ եղաւ ՚ի վայր. վասն Պատուելի Հայոց Ազգի լուսաւորութեանն:

ANOINT, to pour oil upon, Gen, xxviii. 18 ; xxxi. 13. The setting up of a stone and anointing it by Jacob, as here recorded, in grateful memory of his celestial vision, probably became the occasion of idolatry in succeeding ages, and gave rise to the erection of temples composed of shapeless masses of unhewn stone, of which so many astonishing remains are scattered up and down the Asiatic and the European world.

Under the Law persons and things set apart for sacred purposes were anointed with the holy oil; which appears to have been a typical representation of the communication of the Holy Ghost to Christ and to his church. See Exod. xxviii., xxix. Hence the Holy Spirit is called an *unction* or *anointing*, 1 John ii. 20, 27 ; and our Lord is called the "Messiah," or "Anointed One," to denote his being called to the offices of mediator, prophet, priest, and king, to all of which he was consecrated by the anointing of the Holy Ghost, Matt. iii. 16, 17.

When we hear of the anointing of the Jewish kings, we are to understand by it the same as their inauguration ; inasmuch as anointing was the principal ceremony on such an occasion, 2 Sam. ii. 4 ; v. 3. As far as we are informed, however, unction, as a sign of investiture with the royal authority, was bestowed only upon Saul and David, and subsequently upon Solomon and Joash, who ascended the throne under such circumstances, that there was danger of their right to the succession being forcibly disputed, 1 Sam. x. 24 ; 2 Sam. ii. 4 ; v. 1—3 ; 1 Chron. xi. 1, 2 ; 2 Kings xi. 12—20 ; 2 Chron. xxiii. 1—21. The ceremony of regal anointing needed not to be repeated in every instance of succession to the throne, because the unction which the first one who held the sceptre in any particular line of princes had received was supposed to suffice for the succeeding incumbents in the same descent.

In the kingdom of Israel those who were inducted into the royal office appear to have been inaugurated with some additional ceremonies, 2 Kings ix. 13. The private anointings which we learn to have been performed by the prophets, 2 Kings ix. 3 ; comp. 1 Sam. x. 1 ; xvi. 1—13 ; were only prophetic symbols or intimations that the persons who were thus anointed should eventually receive the kingdom.

The holy anointing oil which was made by Moses, Exod. xxx. 22—33, for the maintaining and consecrating of the king, the high priest, and all the sacred vessels made use of in the house of God, was one of those things, as Dr. Prideaux observes, which were wanting in the second temple. The oil made and consecrated for this use was com-

manded to be kept by the children of Israel, throughout their generations; and therefore it was laid up in the most holy place of the tabernacle and the first temple.—*Watson's Biblical and Theological Dictionary*, art. ANOINT. 2d. edit. London.

Exod. xxix. 7. *Then shalt thou take the anointing oil,*] Oil heals, softens, and sweetens; and therefore betokens the graces of the Holy Ghost, 1 John ii. 27; which give soundness to the soul, softness to the heart, sweetness to the life and conversation, most agreeable to priestly function. Of the making of this holy ointment, see chap. xxx. 23. This pouring out of the anointing oil seems to be peculiar to the high-priest, see Psal. cxxxiii. 2; for we find not the like prescription or application to any of the inferior priests; their hands were anointed, but not their heads, as the high priest's was; nor was this done in succession to the inferior priests, (though at first both Aaron and his sons were consecrated with ointment, Exod. xxx. 30; xl. 14; Lev. viii. 30; but only to the high priests, who were admitted into their office with this precious ointment.—*Annotations upon all the Books of the Old and New Testament*, 3d. edit. London, 1657.

—*and pour it upon his head, and anoint him.*] Which signified the gifts and graces of the Holy Ghost, wherewith Christ was, and the priests ought to be replenished. See Isa. lxi. 1; 1 John ii. 27. But here ariseth a difficulty; for this anointing is sometimes spoken of as peculiar to the High-Priest, as Lev. xxi. 10; sometimes as common to all the priests, Exod. xxx. 30; and xl. 14, 15; which may be thus reconciled: The oil was sprinkled upon all the priests, and their right ears, thumbs, and toes, and their garments, *ver.* 20, 21; Lev. viii. 30; but it was poured out upon the head only of the High-Priest, Psal. cxxxiii. 2, who herein was a type of Christ, who was *anointed above his fellows*. Psal. xlv. 7. Heb. i. 9.—*Poole's Annotations*, 4th. edit. Lond. 1700.

Exod. xxx. 30. *And thou shalt anoint Aaron and his sons.*] Not all of them, but only those who succeed him in the High-Priest's office, as appears from Exod. xl. 15; Lev. iv. 3, 5, 16, xvi. 32, and xxi. 10. This anointing of them signified both God's election or calling them to this office, and the inward qualifications requisite for it, to wit, the gifts and graces of the Holy Ghost, which are oft designed by this word of anointing, as Isa. lxi. 1; Dan. ix. 24; 1 John ii. 27. and the solemn setting apart of Christ, the true High-Priest, for the mediatorial office. —*Ibid.*

Exod. xxx. 32. *Upon man's flesh shall it not be poured,*] Except those whom God himself, the Author of this law, excepts, to wit, the high-priests; of which see ver. 30; and some of the kings, of which see 1 Kings i. 39; Ps. lxxxix. 20; though others think the kings were only anointed with common oil.—*Ibid.*

—*Neither shall ye make any other like it, after the composition of it: it is holy, and it shall be holy unto you.*] As it is unto me, ver. 31, you shall account it holy, as I do.—*Ibid.*

This holy ointment was not to be applied to any profane or civil use by any, but to be appropriate to the sons of Aaron; and (as some think from chap. xl. 15, and Lev. iv. 3, 5, 16, and xvi. 32, and xxi. 10.) to the High-Priest only, from Lev. xxi. 10. And though kings were anointed also, 1 Kings xix. 15, 16; yet it might be with other oil, and not with this; and albeit Zadok the High-Priest anointed Solomon, 1 Kings i. 39, yet might he use ointment of another kind

from this of the High-Priest's ; or if he used this, as it is probable he did, that was done by especial appointment of God, as an exception from his general rule ; and the exception is, as some make it, that this holy ointment was to be used only when there was a king chosen of a new stock or race, or upon some notable alteration in the succession ; for which they quote Ps. lxxxix. 20, concerning David's anointing ; and 1 Kings i. 39, concerning Solomon's.—*Annot. upon all the Books of the Old and New Test.*

Մի յաւելուք ինչ 'ի բանն՝ զոր ես պատուիրեմ ձեզ. և մի՛ հատանիցէք 'ի նմանէ: պահեսջիք զհրամանս Տ̃ն Ա̃Յ մերոյ՝ զոր ես պատուիրեմ ձեզ: 2. Օրի. 4. 2.

Ամենայն բանի՝ զոր ես պատուիրեմ քեզ այսօր, զգուշանայցես առնելոյ. մի՛ յաւելցուս 'ի նա, մի՛ հատանիցես 'ի նմանէ: Երկրորդ Օրինաց .11. 32:

Արդ զօրացիր և քաջ լեր յոյժ, պահել և առնել ըստ ա̃մ պատուիրանացն որպէս պատուիրեաց քեզ Մովսէս ծառայ իմ. և մի խոտորիցիս 'ի նոցանէ յաջ կամ յահեակ, զի խելամուտ լիցիս ամենայնի զինչ և գործեսցես: Յես. 1. 7:

Ամենայն բանք Ա̃Յ ընտիրք: և պաշտպան լինի ինքն երկիւղածաց իւրոց. մի՛ յաւելուր 'ի բանս նորա. զի մի՛ յանդիմանեսցէ զքեզ՝ և սուտ լինիցիս: Առա. 30. 5. 6:

Վկայեմ և ես ամենայնի որ լսէ զբանս Մարգարէութեան այսմիկ. Թէ ոք յաւելցէ 'ի սա, յաւելցէ Ա̃Ծ 'ի վերայ նորա զեօթն հարուածսն՝ գրեալ 'ի գիրս յայս: Եւ եթէ ոք պակասեցուսցէ 'ի բանից Մարգարէութեան գրոցս այսմիկ՝ պակասեցուսցէ և հատցէ Ա̃Ծ զբաժին նորա 'ի ծառոյն կենաց՝ և 'ի քաղաքէն սրբոյ որ գրեալ է 'ի գիրս յայս: Յայ. 22. 18. 19:

Այլ թէ մեք, կամ Հրեշտակ Յերկնից Աւետարանայցէ ձեզ աւելի քան զոր Աւետարանեցաքն ձեզ, Նզովեալ լիցի: Գաղ. I. 8.

Ըստ մարդկութեան ասեմ, եղբայրք. ապաքէն զմարդկան հաստատեալ կտակ ոչ ոք կարէ անարգել. և ո՛չ այլ հրաման 'ի վերայ այնր տալ: Գաղ. 3. 15:

մեք ո՛չ կարեմք թողուլ զՊատուիրանն Ա̃Յ վասն մարդահաճութեան և մարդկային աւանդութեան: տես երես. 315. 'ի Վէմ Հաւատոյ:

Ժողովքն վասն այնորիկ լինի զի զբանն Ք̃ի անջրելի ([illegible]) պահիցեն. իսկ այն ժողովքն որ զբան ինչ յաւելայցուցանեն հակառակ բանին Ք̃ի՝ ո՛չ են ընդունելի: Վէմ Հաւատոյ երես. 324:

Վ̃ն աստ տեղ չլինելն Նուիրակ անուան մեկնութ̃ին այժմ մնաց:

* Նումրայ Տասներկու. 12.

ո՛չ զարկօղ

Տես Էս Տետրակի երես. 41. ումն։

Սուրբ Աւետարանումն. 1. Տիմ. 3. Գլխի ըսկզբի համարիցն մինչև. 7. համարի վերջն միըստմիօջէ գրածէ Եպիսկոպոսն. և Եպիսկոպոսի կինն ինչպէս անձինք պէտքէ լինեն։ և սոյն այս Գլխի. 8. համարիցն մինչևի։ 16. համարի վերջումնէլ մին մին գրածէ Սարկաւագն. և Սարկաւագի կինն ինչ ինչ պէս անձինք. և ինչպէս վարքով պէտքէ լինեն։ ահա աղաչանօք. և յոյժ խոնարհութեամբ խնդրվումնէս տետրակ կարդացողէտ. որ շնորհես վերոյ գրեալ Աւետարանական Եպիսկոպոս և սարկաւագաց կերպ. վարք. պաշտօն. և կեանքն լէվ մտադրութեամբ կարդաս. սեղականաս։ յետոյ Հայոց Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոս. և Սարկաւագաց. կերպ. վարք. պաշտօն. և կեանքն լաւ մտադրութեամբ վերհասութիւն տուր։ յետոյ երկուքն յիրար մօտ բեր. յիրար հետ համեմատիր տես. եթէոր Հայոց Եպիսկոպոս. և Սարկաւագն էնպէս էն որպէս Սուրբ Աւետարանումն ասումէ. և վերևնէլ յիշվէց որ հրամանքդ տեսնես։ ուրեմն Հայոց Եկեղեցին Քսի հնազանդ և անարատ հարսնէ։ ապա եթէ որ Հայոց Եկեղեցին էնպէս Եպիսկոպոս. և Սարկաւագներ չունի. և այժմնէլ չէ ուզում որ ինքն ունենայ. ինչպէս որ Սուրբ Աւետարաննէ ասում. 2. Պարտէ Եպիսկոպոսին անարատ լինել, միոյ կնոջ այր, հեզ՝ ցած՝ պարկեշտ՝ հիւրասէր՝ ուսուցիչ. 3. մի՛ թշնամանօղ, մի՛ հարբշանօղ, այլ հանդարտ. մի՛ կռուօղ, մի՛ արծաթասէր. 4. զիւր իւրում տանն իսկ բարւոք վերակացու լեալ իցէ. որդեակս ունիցի, որ 'ի հնազանդութեան կայցեն ամենայն պարկեշտութեամբ։ 5. Ապա եթէ ոք իւրում տանն վերակացու չգիտիցէ լինել, զիարդ Եկեղեցւոյ ԱՅ խնամակալ լինիցի։ 6. Մի մատաղատունկ, զի մի՛ հպարտացեալ 'ի դատաստանս սատանայի անկանիցի։ 7. Այլ պարտէ նմա վկայութիւն բարի և յարտաքնոցն ունել. զի մի՛ 'ի նախատինս անկանիցի՝ և յորոգայթս սատանայի։ 8. Նոյնպէս և զՍարկաւագունս պարկեշտս. մի՛ երկբանս, մի՛ գինեսէրս, մի՛ զօշաքաղս. 9. այլ ունիցին զխորհուրդ հաւատոցն սբ մտօք։ 10. ինքեանք նախ փորձեսցին, և ապա 'ի պաշտօնն մատիցեն, զի անարատք իցեն։ 11. Նոյնպէս և կանայք նոցա պարկեշտք. մի՛ չարախօսք, հեզք՝ հաւատարիմք յամենայնի։ 12. Սարկաւագք լինիցին միոյ կնոջ արք. որք որդւոց իւրեանց բարւոք վերակացու լեալ իցեն, և տանց իւրեանց. և այլն. 1. Տիմ 3. 2—12։ և սորայ աշխարհաբարն տես Էս տետրակի երես. 41. ումն։ ուրեմն տխրութեամբ և խոնարհութեամբ ասվումէ Պատուելի Հայոց Ազգին. ինչպէսսէ կարևոր Հայոց Եկեղեցին Քսի հնազանդ և անարատ հարսն լինի։ ապա իրաւունքով կարևորէ ասել Հայոց Հայրապետաց. կամ այժմէս Հայոց Հայրապետի հնազանդ և հաւատարիմ հարսնէ Հայոց Եկեղեցին։ վասնզի Հայոց Եկեղեցւոյ Գլուխն սրբակրօն կաթուղիկոսնէ,

ուրեմն եթէոր Հայոց Եկեղեցւոյ գլուխն սրբակրօն Կաթողիկոսնէ. էլ որպէսէ կարևոր որ քննէլ լինի. վասնզի մին մարմին կամ որոք մին անձն չի կարևոր երկու գլուխ ունենայ և կենդանի մնայ:

Վերևի. 3. համարումն գրածէ մի՛ հաւչհանօղ, այլ հանդարտ: և կամ ոչ զարկօղ այս մին յայտնի բանէ որ Հայոց Քահանայքն մեծ և պզտիկ առ հասարակ թակել ջառթելէ վարք ունեն անէրումն. խուցէրումն. ժամատանն. ժամաւում դասումն. սիւլի. ուղաթափ. գաւազան. որնոր հարկ պատահի գործ կածեն: Էջմիածան սաւնատան. և փէտ փալղանի պատմութիւնն: Ջուղու Վանքի Յուդայի ծառի. և փէտ փալղանի պատմութիւնն այժմ մնաց: ապա տեսնենք Հայոց Եկեղեցւոյ Դպիր Մարտիրոսն ինչէ պատմումէս մասին տես. ’իվայր.

Պատմութիւն

Պարոն Կարապետ ծ͞տր Յարութիւնն. 14. տարով առաջ (որ լինի թւին. 1806. ումն) Պարոն Յարութիւն Գալուցի Դպրատան Ուսուց-չայ մննայ էլէլ: Սա Անաբապտիզ.. աղանդաւորաց մէջն էլ և մուտ առելով և նոցա վարդապետութիւնն և քարոզութիւնն տեսնելով և լսելով սկսելայ ջատագովել և հաղորդութիւն պահել ընդ նոսա:.. Երուսաղէմացի Յակոբոս Նուիրակն.. կամեցելայ գիտել ասացելան անցկնա կամեցելայ հետայզօտութիւն առել Տէր Յովսէփին միջնէ-րեքոնց անցկն յայտնէլայ և քանի անձինք մեր Ազգիցն եկմուտան առում էլէլ դոցա մէջ նոցա անունքն տվէլայ. նա կամեցելայ էտոնց կանչել և խօսել յատկապէս Պարոն Կարապետին* յաղագս գրագիտուէն. Տէր Յովսէփին արգելէլայ.. Հէքս օրն գնացելայ Ըշկօլն անցկն Վարպետին յայտնելով իւր առաջադրութին ասացելայ և սկսելայ Պարոն Կարապետին խայտառակ բաւէրով յուշունց տալ: հրամայելայ ձեռներն կապել մին երեսն սևացանել և միւսն ճարմակացանել թքելով քուչայ քուչայ փախուչ տալով ման տալ. (որ ողջնէլ տեսնէն յիմարան որ ողբ Հայոց Եկեղեցին կռօղնէ. և չգնայ այլ Քրիստոնէի Եկեղեցւոյ ժողովուր-կարանայ. նա էտպէս պատժէ կրթանանայ: էս էլայ փէտրվարի հաս Փէվրէր ամսին Ջուրօրհնէքին անցկացած. 1808. Ամսոյն. թւին. 192:

Պարոն Կարապետն.. Տէր Յովսէփին աղաչանքայ էլէլ առում որ դատվի Եկեղեցական Օրէնք չի էլէլ ընդունում: Յետ բազում աղերսանք լսելէն ’իվանխանի ասացելայ Կումիսարեքոնց Գրիր: Պարոն Կարապետն ասացելայ ես մարդասպան չեմ որ Աշխարհականք ինձ համար Գրանդջուրի (Grand jury. մեծ ժողովք երդուեալ Դատաւորաց) նստեն. նոքա Հոգևոր Դատաւորութեան չեն կարող ձեռնամուխ լինել պիտի Եկեղեցական քահանէքն ինձ դատեն թէ ընդէմ քրիստոնէ-ութեան մեղանչէլ լինեմ պատժէք:..

Յետ սյուա տէր Յովսէփին ընկսումայ ժողովրդին պատուիրէլ որ խտուրն ոչով չխօսեն ընկերակցութիւն չպահեն բարով չտան: Շատոնք

* Էս պէտրաքին վէրջումն պէս նուամբոյ. 15. վրդ ծաոնայի Կարապետին:

'ի միամտաց սրբակրօնի պատուէրն պահելով սկսելան հրաժարվել ։ Պարոն Կարապետն էնպէսայ ելել համարման որ կարծուման Քսին ուրացելայ դեայ պաշտում շատոնք ցաւմանան ելել և ախոսման . . .

Էս պատմութիւնն քինչ գրեցի շատ քննութիւն արարի որ մի՛ գուցէ սխալութիւն լինի էստուր իմ քննութեննումս հաւաստի գդայ . Թէպէտ ինձ պատմողքն հիրարից փոքր տարբերութեամբ պատմեցին . սակայն բոլորի դիտաւորուին էստումին համաձայնման որ Պարոն Կարապետի համար ասացին անմեղէր և մեղկն ասացին Տէր Յովսէփիններ . . .

Ինչ հեղինակութեամբքիր հրամայում Պարոն Կարապետի ձնւնէրն կապել երեսն սևացնել Թքել քուչէք ման տալ ասա . .

գիտեմ որ կզրպարտես Պարնին . . կասես չէր ընդունում մեր մեռոնն արհամարումէր ես պատժումի . .

Եկ Պարոն Կարապետին և քո քուրթացած քեռուն բաղդատենք տեսնենք էս երկու մոլորեալքն ոլնան հիրարից գերազանց ։ Սրբազան Յովհաննէս Վարդապետն Քսի աշակերտէր և հովիւ . Պարոն կարապետն Քսի հաւատացեալայ և ոչ խարաց մինն . Քեռիտ Վարդապետութիւնն որ իւր պաշտօնն քարոզութիւնէր Թողէց Քսի ԱԾութիւնն ուրացաւ Մօլայ Իաջաբալի դառցաւ ։ Սա Եօթն խորհուրդ մեր Եկեղեցուն ուրացաւ Թէպէտ . սակայն Քսի ԱԾութիւնն սկսեսեց քարոզել և Նորին Աւետարանն հրատարկել մեր անարգանաց համբերելով . ասա . . ո՞րնան նախադասելի Մօլայ Իաջաբալին Թէ Ռիվէրէնթ (Reverend) Արատունն (վ̅ կարապետ Տէր Յարութիւնն) ասա . .

Դու պատուիրածաս ելել ո՞չ ով սորա ընկերակցութիւնն չպահի խտուրն չխօսի ինձ ասա տեսնեմ էս իրաւամբաս արարել Թէ անիրաւամբ ։ Եթէ իրաւամբայ . այժմ դու ընդէ՞րաս սրա ընկերակցութեննումս գտանման առատուրառում *։ Եթէ անիրաւամբայ ելել ընդէ՞րաս անիրաւութիւն արարել Ըշկօլիցն դուս առել տվել , . .

Գիտեմ ես որ դու տգէտաս չես կարող սրա հետ խօսես մեր ՍԲ Եկեղեցւոյ ուղղութիւնն ծանուցանես ինչ որ գտելաս էն արայ ։ Եկ ասա ուրն ինձանից ինչ սխալութիւն տեսէլաս ներիր . . տես երես . 178—189 ։ 'ի Շտեմարան Պարոն Մարտիրոսի Մկրտչեան Դպրին Հայաստանեայց մեր Եկեղեցւոյ տպեալ 'ի Կալկաթայ . 1821—1823 ։

Վերոյ պատմութիւն գրող Հայոց Եկեղեցւոյ Դպիր Մարտիրոս Մկրտիչն յետ վերոյ պատմութիւնն գրելէն . մին Կիրակի առաւօտ Եկեղեցումս վերոյ յիշեալ Աւաքէրէց սրբակրօն տէր Յովսէփի հետ դասումս իւղալթափով (ժամի ֆանօսով) իրար տվին ։ Սեղանումս էին Ժամարարն . Բուրվառ . Ափշոց տաւուղանին ։ Դասումս Դպիրքն ։ Մարդանումս . և Զանանումս ժողովուրդքն ։ ամենքնէլ լուռկացին և մտիկէին տալիս . մինչևոր Դպիր Մարտիրոս Մկրտիչն Թող տվէց . յետոյ էլ ըսկսեցին ժամառելն ։

---

* Էս Տեարանի վերջումն տես նոտայ . 16 ։ Աստուծեցն և կարապետն ։

Նորումնէլ ֆ̅ անցեալ տարի. Բումբէյի երկու Հայ Աշխարհական իրար հետ լեզուայ կուիւեն ելէլ տալման. մին Քահանայ Նորանց մէին մոտ լինելով. միւսին առանց մին օրինաւոր պատճառի Թակումն. սոյն այս Քեօթակ ուտօղն տեղիք ունենալով կամենումն Քեօթակ տուող Քահանային տանի Դատաստան: Բումբէյու եղեալ Պարնիքն և միւս Քահանէն. սոյն այս պատահմանց ամմէն բանին տեղեկամանան տեսմանեն որ Քեօթակ ուտօղն իրաւունք ունի. եթէ որ Քեօթակ տվող Քահանային տանի Դատաստան. շատ խայտառակութիւն կլինի Քեօթակ տուօղին. ևս Ազգին: Վ՜այ Բումբէյու Պարնիքն չեն թող տալման որ սոյն այս բանն Դատաստան տանվի: Էստուր համար Նորանց մէջն խաղաղութիւն են գձում. և Նորանքէլ իրար հետ հաշտմանեն: ահա այս բաննէլ Էսպա՛ ծածկվէց և մնաց առանց սրբակրօն Աթոռակալին յայտնել: շատ լաւ կլինէր եթէ սոյն այս անցկն Բումբէյուց գրին սրբակրօն Աթոռակալ Մեծաւորին. որ Նա. այս Քեօթակ տուողի աչկումն արևէր բլքի սա իւր վատ բնութեան Թարկն տէր և միւս անգամէլ էնպէս բան չանէր: ապա եթէ Քեօթակ ուտօղն Աշուղ Վանվանի պէս մինն կլինէր. յայնժամ կերևէր սրբակրօն Աթոռակալ Մեծաւորն էս կողմանէ ինչպէս շուտով մին հոգս կանէր: ասուման Նոր եկող Էջմիածան Նուիրակի ըսպասաւորն էս պատմութեանն. լէվ տեղեկութիւն ունէ. ովոր կամենայ էս պատմութեան ճշմարտութիւնն տեղականայ. լէվ կանի Նորան հարցանէ:

իմաստ բանիս այսէ. որ Հայոց Քահանայքն արձակօրէն Թակել ջաւթել ունեն: և Հայոց Քահանայք և Ժողովուրդքն առ հասարակ Քէֆօվանալն. և Թակելն մեղք չեն համարում: ինչ պէս որ Համս մին արձակօրէն սուտ կասվի. ամօթ և մեղք չեն համարում. էնպէսէլ յաբեղայթող կասեն բուն բարեկենդան Կիրակի օրն. յայտնի եթէ որ մին տէր տէր. կամ Վարդապետ Քէֆօվանան. ո՛չ ամօթ կհամարին. և ո՛չ մեղք. վասնզի մեռոնով օծեալեն. և էս պատճառիվ օծեալ Տեառնեն կոչվում. մեղք չէ. վա՜յ պէտքէ ձեռնէրանին համբուրեն և ինչ տալէցեն տան որ իւրեանց Օրհնեն: և է այսպէս տես 'ի վայր.

Երբոր երեխէն ծնաւ. Քահանէն կգնայ փառք ի բարձում ասի. փող կգդանի: երեխէն մկրտեն Քահանէն փող կգդնի: երեխի տօնին Քահանէն փող կգդնի: երբոր երեխէն մեծացաւ Նշանվէց Քահանէն փող կգդանի: պսակվէց Քահանէն փող կգդնի: յետ պսակվելուցն խաչն վերառնվի. Քահանէն փող կգդնի: եթէ սաֆար գնում յուխտ անեն. Քահանէն փող կգդնի: սաֆարիցն գոն յուխտ անեն Քահանէն փող կգդնի: Ջուրօրհնէք և Զատիկ Թաթախ յարակու- յետ ժամից Քահանէն սեղան օրհնել կգնայ. փող կգդնի: կրկին յէք" առաւօտն Քահանէն տուն օրհնէք կգնայ. փող կգդանի: էսքան անգամ փող գդանելէն յետ. եթէոր մէկց մինն մեռաւ. Քահանի համար մին տարէն դատմունքսի դուքան բացվէց. էն Թաղման օրէն

ժամարարին յատուկ. և Թաղմանն յատուկ կըդնին: երեք օրէն. և եօթն օրէն ժամարար քահանէն փող կըդանի: յետոյ քառասունքին էլ նմանապէս քահանէն փող կըդանի: յետոյ տարեգլխինէլ քահանէն փող կըդանի: և երբոր որբևերի հարսն կրկին պսակվէց. հարսի Ըսկեսուրն. Ըսկեսրօրն իւրեանց մեռեալ Որդու համար ժամուց կտան քահանային: յիշէնքի համար քահանէն փող կըդանի: հայրի մեռելոցի առաւօտն: աւաք ուրբաթ առաւօտն. գերեզմանէրի վերէն պաշտօն առելէ համար քահանէն փող կըդանի: մին վաճառական այլ Յերկրից եկաւ իւր մեռեալ ընտանու վերէն քահանային կասի պաշտօն անի. քահանէն փող կըդանի: քահանէն գնայ մնի գլխի Աւետարան կարդայ փող կըդանի: այժմ այսչափս բաւէ.

Յաւելուած

Արդ եկեալ օրն այնքան մեծի տօնախմբութե՛, և հուչակմանն յաղթանակին, դուստրն Ղուշիլլա ազատեցեալ յայնքանից անձկութե՛ց, և տեսանելով զինքն 'ի յայնքան ընդարձակութե՛, և հաւատալով 'ի յանմեղութիւն իւր սեփական, և ո՛չ նշմարելով զնենգութիւն այլոց, ծիծաղէր ընդ նո՛, որք ծիծաղէին, խօսէր ընդ նո՛, որք խօսէին և նայէր առ նո՛, որք նայէին 'ի նա գոլով նայ ան ըզգուշ. Թէ ո՛չ դք գտանէր ուրեմն ինքն ոչ ումեքէ կարծէր գոլ դատեցեալ. Յայնմիկ ժամանակի ծիծաղին կոյս աղջկայ միոյ հռօմէացւոյ ընդ մարդկան, էր այնքան համարեցեալ, որքան պոռնկին քահանայի.. Էր այնքան մեծ համարեցեալ պարկեշտութի կանանցն հռոմայեցւոց, և էր այնքան վստահամբաւեցեալ զլրբութիւնն 'ի մէջ աղջկանց մինչ զի առաւել մեծագոյն պատիժս տային վն հրապարակական լրբութե՛ միոյ, քան թէ երկուց մեղաց գործեցելոց 'ի գաղտնի: 'Ի մէջ այլոց իրաց, զայս յեօթնից իրացս առաւել պարաւանդէին զգուշանալ կանայքն հռօմէացիք, պատկանի գիտել: խօսիլ յոքնակի 'ի տօնախմբութեան, ուտել որկրամոլութե՛, 'ի խրախճանի, ըմպել զգինի գոլով առողջք, խօսիլ գաղտաբար ընդ մարդկան, համբառնալոյ զաչս 'ի տաճարի: կալով յաճախակի 'ի լուսամուտս, որք հային 'ի փողոցս, և ելանել 'ի տանէ առանց առն իւրեանց, և կին ոք որ զայսպիսի իրակութեանց ըմբռնեցեալ գտանիւր, համարիւր վստահամբաւեցեալ մշտնջենապէս: տես երես. 162. Մարկոս Աւրելիոս:

1. ստորակէտ ,	6 սիւն ,
2. միջակէտ .	7. երկօրեակ "
3. վերջակէտ :	8. փակագիծ ( ) կամ փառէնթէսիս
4. մակակէտ '	
5. պատիւ ւ	9. պատուագիր Յս Քս Ը Ը և

Տես Յաղագս Տրոհութեան: և այլ Նշանագիրք. 'Ի Գաբրիէլի քերականութեան: էլ տեղ չմնաց որ Յաղագս Աղերծանութեանն ևս ամէնն աստ տպվէր: շեշտ' բութ՝ պարոյկ կամ ոլորակ՞

Դ. Նուագայ Տասնիւրէք . 13.

Վասն Պատճէնահանութեան Տէր եւ Տէրանէ Երէս . 48:

Գլուխ Զորրորդ Վասն Տասանց Բանից Օրինացն :

Հարց : Քանի՞ք են Օրինացն բանք . զորս ԱԾ ետ . և կամ ՚ի ձեռն որոյ ետ զնոսա ԱԾ :

Պատասխանի : Տասն են բանք Օրինացն Աստուծոյ , և ՚ի ձեռն Մովսէսի ետ ՚ի Լեառն Սինայի :

Հարց : Ասա այժմ մի ըստ միոջէ զի գիտացից :

Ա : Պատասխանի : Առաջինն . Ես եմ Տէր ԱԾ քո . և մի եղիցի քեզ այլ ԱԾ բաց յինէն . և մի դիցես զանուն Աստուծոյ քո ՚ի վերայ սնոտեաց :

Բ : Երկրորդն . Մի արասցես քեզ կուռս ըստ ամենայնի նմանութեան . Յերկինս ՚ի վեր . և Յերկիր ՚ի խոնարհ :

Գ : Երրորդն . յիշեա զի սրբեսցես զօր շաբաթուն :

Դ : Չորրորդն . պատուեա զհայր քո՝ և զմայր քո :

Ե : Հինգերորդն . Մի սպանաներ :

Զ : Վեցերորդն . Մի շնար :

Է : Եօթներորդն . Մի գողանար :

Ը : Ութներորդն . Մի սուտ վկայեր ղընկերէ քումմէ :

Թ : Իններորդն . Մի երդնուր սուտ յանուն Տեառն ԱՅ քո :

Ժ : Տասներորդն . Մի ցանկար կնոջ Ընկերի քոյ . և մի տան նորա . և մի ընչից նորա . և մի ամենայն իրաց որք նորա իցեն :

Հարց : Մեկնեա ինձ զսոսա այժմ ըստ կարգի :

Պատասխանի : . . Բ : Երկրորդն ուսուցանէ մեզ՝ ո՛չ առնել կուռս դրօշեալս ըստ ամենայն նմանութեան . թէ Յերկինս ըստ կերպի աստեղաց . և թէ Յերկիր ըստ ամենայն կերպի և նմանութեան . զի է կռապաշտութիւն : տես երես . 50 . Գիրք ԱՅԲ ու Բենից տպեալ Յամստէրտամ Քաղաքի թիւն . 1666: իսկ Հայոց . ՌՃԺԵ :

Սղալութիւն

Վերևի Տասն Պատգամքի . Առաջի Պատգամքն . և Երրորդ Պատգամքն միաւորեալ մին Պատգամքեն արարեալ :

Վերևի Իններրորդ Պատգամքն . Ելից . 20 . Գլխումն չկայ : եթէ որ հին Կտակարան չունես ուրեմն Նումրայ . 12 . տետրակի երես 23 . ուրեմն տես . 10 . Պատգամքն թամամ տպվածէ անդ մեկնութեամբն :

1667 . ուրեմն Յամստելօտամ կրկին վերոյ Տասն Պատգամքն տպելէն : միևնոյն կերպ սղալ ինչպէս վերն . տես երէս . 34 . ՚ի Վարդապետութիւն Քրիստոնէական ըստ Հայոց :

1811 . ուրեմն ՚ի Կալկաթայ Աւետ Ջընթլումի Տպարանումն վերոյ տպեալ սղալ Տասն Պատգամքն . կրկին սղալ տպվէց տես երէս . 134 . ՚ինոր Տետրակ և այլն :

1727. ուՃն ՚ի Կալկաթա ՚ի Տպարանի Մարդասիրական Ճեմարանի. վերոյ տպեալ սղալ Տասն Պատգամքն. կրկին միևնոյն կերպ սղալէն տպել. տես երես. 144. ՚ի Աղօթամատոյց ծաղկաքաղ արարեալ եայն:

Հարց: Քրիստոնէին զԱծ սիրելոյ նշանն ո՞րն է:

Պատասխան: Զայն ամ Պատուիրանքն, և հրամանն պահելն է:

Հարց: Ո՞րն են ԱՅ գլխաւոր Պատուիրաններն, և հրամանքն:

Պատասխան: Տասնաբանեայ Պատուիրանքն են, զոր Ած տուաւ ՚ի ձեռն Մօսէսի Մարգարէին:

Հարց: Ասա ինձ կարգաւ, որ տեսնեմ թէ լաւ գիտես:

Պատասխան: Առաջին այսէ. Ես եմ Տէր Ած քո, մի ունիցիս զայլ Ած առաջի իմ:

Երկրորդն այսէ. Մի առնուցուս զանուն ԱՅ քոյ ընդունայն:

Երրորդն այսէ. Յիշեա սրբել զօր շաբաթուն, այսինքն զտօնս:

Չորրորդն այսէ. Պատուեա զհայր քո, և զմայր, զի Երկայնակեաց լինիցիս ՚ի վերայ Երկրի:

Հինգերորդն այսէ. Մի սպանաներ:

Վեցերորդն այսէ. Մի շնար:

Եօթներորդն այսէ. Մի գողանար:

Ութներորդն այսէ. Մի սուտ վկայեր:

Իններորդն այսէ. Մի ցանկար կնոջ Ընկերի քոյ:

Տասներորդն այսէ. Մի ցանկար ընչից Ընկերի քոյ, և մի ոչ և իցէ իրաց որ նորա է: տես երես. 52. ՚ի Գիրք Քրիստոնէականի Վարդապետութեան տպեալ ՚ի Վենետիկ. 1732.

Վերևի Տասն Պատգամքի Երկրորդ Պատգամքն միանգամայն բառցելէն վասն ձեռագործաց. ոսկերաց. և պատկերաց պաշտելէ և երկրպագանելէ: և նորայ տեղն. կամ նորայ փոխանորդն. Երրորդ Պատգամն են դրել: և փոխանակ շաբաթ կամ կիրակի դնելէ. տօնեն դրել: և

Տասներրորդ Պատգամքն որ մին Պատգամքէ. յիրարէ բաժանելէն. երկու Պատգամքեն արարել: որ Երկրորդ Պատգամքն բառնալով Տասն Պատգամիցն քինչ մին Պատգամքն պակասելոյ. ինն Պատգամք դառցել. էնդուր ածին լինի. որ Տասն Պատգամքն թամամ երևայ:

1750. Յուլիսի. 20. ուՃն ՚ի Վենետիկ. վերոյ տպեալ սղալ Տասն Պատգամքն. կրկին սղալ տպելէն. տես երես. 154. ՚ի Քրիստոնէական Վարդապետութիւն

Ովոր Ելից. 20. Գլուխն կրկարդայ վերևի տպեալ Տասն Պատգամաց սղալութիւներն պարզ կտեսնի: և քանզէս էլ պարզ ինչ կլինի որ ԱՅ խօսքերն յաւելցրել են՝ և պակասացրելէն. վասն ձեռագործաց. Պատկերաց. և յոսկերաց պաշտելոյ և երկիրպագանելոյ: էս մասին տես նումրայ. 10. Տետրակի երես. 26. ուՃն կարճաւօտ գրածէ:

Հարց։ Զ՞ինչ կամի ասել այնու, թէ մի՛ ունիցիս զայլ Ա͞Ծ առաջի իմ։

Պատասխանի։ Զայս կամի ասել, թէ մի՛ լինիցիս կռապաշտ պաշտելով զկուռս փոխանակ Ա͞Յ, և մի արասցես զաւելորդապաշտութիւնս՝ հետևելով պառաւական սնոտի, և մոլար աւանդութեանց, և մի՛ արասցես զհմայութիւն, հետևելով կախարդութեանց. քանզի այսպիսիք գործք յոյժ հակառակք են Ա͞Ծային պատուոյն։

Հարց։ Մեք Քրիստոնեայքս, որք երկրպագեմք պատկերաց, զի՞արդ ոչ լինի այն ընդդէմ պատուիրանիս այսմիկ։

Պատասխանի։ Պատուիրանս այս արգելու զերկրպագութիւն այնց պատկերաց, որք են պատկերք կռոց. և կամ զերկրպագելն պատկերաց ըստ որում են նիւթական ինչ յիւրեանս ինքեանս. իսկ մեք ոչ երկրպագեմք, և ոչ տամք զպատիւ պատկերաց կռոց, այլ պատկերին Քրիստոսի, կամ սրբոյ Կուսին, և կամ այլոց սրբոց. և զայն ևս զոր առնեմք, ոչ առնեմք պատկերացն՝ ըստորում են նիւթք, և նկարք, այլ ըստ որում են նշանք, և պատկերք այնց, զորս պատուեմք, և որոց երկրպագեմք. ուստի մերս երկրպագութիւն և պատիւ ոչ է պատկերացն ըստ որում են նիւթք, այլ այնց որոց են պատկերքն, և զորս առբերեն ՚ի միտս մեր։ տես երես. 177. ՚ի Գիրք Քրիստոնէականի Վարդապետութեան Տպեալ ՚ի Վենետիկ. 1725։

Կանոն

Նկարեալ Պատկեր Օրհնելոյ

. . . . .

Աղօթք

Քահանայ. Տէր Ա͞Ծ զօրութեանց, և արարիչ ա͞մ արարածոց. . . .

Եւ մեք քո մեղուցեալ ծառայքս՝ վասն քո փառացդ և պատուոյդ արարաք զտիպ և զօրինակ պատկերի զսրբոց հրեշտակաց և հրեշտակապետաց, և զսրբոց մարդկային սեռիցն, որք քեզ արժանաւորեցան, և ընկալան ՚ի քէն զՀոգիդ Սուրբ։ Եւ այժմ մեք ժողովեալքս ՚ի Տաճար սուրբ քո՝ աղաչեմք զքեզ Հայր Երկնաւոր. առաքեա զշնորհս Հոգւոյդ Սրբոյ որպէս ՚ի վերնատունն, և օրհնեա † զպատկերս զայս, զոր արարաք յանուն այս անուն սրբոյ քո (կամ սրբոց քոց)։ Յիշեա Տէր և զարարող սորա (կամ սոցա), և պարգևեա մասն և բաժին յարքայութեանդ Երկնից։ . .

Խաղաղութիւն ամենեցուն։ Ա͞Յ Երկիր։

Սուրբ ես Տէր և ՚ի սուրբս բնակեալ. սրբեա զպատկերս վկայի քո (կամ վկայից քոց) զայս, զոր այժմ մեք կենդանագրութեամբ արարաք ՚ի յիշատակ նորին (կամ. նոցին) և ՚ի պայծառութիւն սուրբ Եկեղեցւոյ քում, ՚ի պատիւ և յերկրպագութիւն Սուրբ Երրորդութեանդ։ Դու Տէր սրբեա և օրհնեա † զկերպագրութիւնս զայս ՚ի պատիւ փառաց քոց։ Շնորհեա և զվարձս բարիս այնոցիկ՝ որք վաստակեցին ՚ի սմա, և տուր նոցա զբարի պարգևաց քոց զհատուցումն.

պարգևեա մեզ ամենեցուն զթողութիւն մեղաց, և ընդունելութիւն Հոգւոյդ Սրբոյ: Զի քեզ ընծայի ամենայն արարածոց պատիւ և իշխանութիւն և փառք: . . .

Եւ ապա օծանէ սուրբ Միւռոնաւն զճակատ պատկերին
և զերկու Ոտիցն և զձեռն, ասելով երիցս անգամ.

Օրհնեսցի † օծցի և սրբեսցի պատկերս այս նշանաւ սբ խաչիւս և սբ միւռոնաւս յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ: Զի լինիցի արագահաս օգնական և փրկիչ ապաւինելոց. ճանապարհորդաց պահապան, ալեկոծելոց օգնական, հիւանդաց բժշկարան, մեղաւորաց քաւարան, և որք 'ի տարակուսի կան՝ աներկիւղ պահեսցէ. անուամբ Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ:

Օրհնեսցի † Ածային օրհնութեամբ պատկերս այս, և տացի համարձակութիւն սմա՝ բժշկել զհիւանդս, հալածել զդևս, մարդկան բարեխօս, շինութիւն տանց, առողջութիւն Հոգւոյ և մարմնոյ, անուամբ Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ:

Օրհնեսցի † օծցի և սրբեսցի պատկերս այս զօրութեամբ Սուրբ Հոգւոյն՝ յաջ և յահեակ: սուրբ աջս այս տացէ զօրութիւն Ազգիս մերոյ. ազատեսցէ զգերեալս, և հանցէ զբանտարկեալս, և խորտակեսցէ զանհաւատս. պահպանեսցէ զհաւատացեալս ամենասուրբ Երրորդութեան Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, այժմ և միշտ:

Եւ ապա առեալ Քահանային բուրվառ, խնկարկէ առաջի պատկերին. նոյնպէս և այլ Քահանայքն երկրպագանելով համբուրեն կարգաւ զօծեալ պատկերն. և երգեն շարական ըստ պատշաճի նկարագրութեանն: Իբրև խաչի պատկեր լինի, մինչև ամ ժողովուրդն երկրպագանեն, ասեն շարական. Եկ. . . . տես երես. 646. 'ի Մաշտոց Արարողութիւնք Պաշտամանց Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց առ բաղդատութեամբ բազմաթիւ և հնագիր օրինակաց իբր Յիսնից առ 'ի Վենետիկ. 1831:

Եւ 'ի. 22. սեպաթ ամսոյն տօն կատարեն (Զըհօրտներըն) վասն յիշատակի մահուանն Նիկողայոսի Հրէի. որ կամեցաւ պատկեր մուծանել 'ի տաճարն որ Յօրինացն էր արգելեալ: տես երես. 301. 'ի Վէմ—Հաւատոյ:

Օծեալ կամ ոչ Օծեալ պատկերաց երկրպագութիւնն.
և պաշտելն մեղքէ. տես Նումրա. 12. Տետրակի
երես. 23—27. ում կարճաւօտ գրածէ:

Հայոց Եկեղեցւոյ անուղիղ վարդապետութիւների մինն է. Ձեռագործաց, ոսկերաց և Պատկերաց պաշտել և երկիրպագանելն որով. միանգամայն ընդդէմ լինում ԱՅ հրամայեալ և պարգևեալ Տասն Պատուիրանի ըսկսպի Չորս Պատուիրաներին: վասնորոյ Նումրայ. 10. տետրակի երես. 71—80. ում ճշմարտութիւնն կարճաւօտ կերպում ցոյց տուաւ. մնացեալի օրինակներնէլ այժմ վերևն տպվեց.

որ ճշմարտութեան ընդդէմ կացողքն և խօսողքն իւրեանց սղալու-թիւներն տեսնեն. Ա͞յնէ երկնչէն և իւրեանց մեղաց համար քա͞ւ անումքն լալով թողութիւն խնդրեն Ա͞յնէ. և այսու յետ էլ ձեռագործաց. ոսկերաց. և պատկերաց չըպաշտեն և չըերկրպագանեն: պաշտող և երկրպագողներին էլ չըարդարացանեն:

Եւս. Ջըհուդներն: Պըռօտէստանտ քրիստոնիայներն: (Protestant Christians) Մահմետականքն: Ես բազում Կուռքայ պաշտ բահմաններ միաբերան ասումեն Ա͞ծ է անտեսանելի աներևիլի. անիմա-նալի. անձև. անկերպ: ապա Հայոց սրբակրօն քահանայքն և սրբակրօն քահանայապետքն էստոնց ընդդէմիեն ասում և անում. որ ժողովրդն պատկերապաշտ լինին: խեղճ և Ա͞ծաբանութեան անտեղեակ ժողո-վուրդքնէլ. ասացեալ սրբակրօների ասութիւնն խոնարհութեամբ ընդունումեն. հաւատումեն և մեղանչումեն. և է այս պէս: Հայոց քահանայից հրամանովն մին ձիքայ մօրուք ծեր մարդոյ պատկերքեն քաշում. և ասումեն էս պատկերքն Հայր Ա͞յ պատկերքնէ. դնումեն Հայոց Եկեղեցեաց սեղաներումն և նորանց համար մոմերեն վառում խունկեն ծխում. և դէպի սոյն այս պատկերին երկրպագութիւնեն անում. երեսն խաչհանելով: էս արարողութիւնն շատ սղալ. շատ վատ արարողութիւն է. մեծ և սարսափելի մեղքէ ընդդէմ Ա͞յ. երբոր միսոնարի կարապետն. կամ այլ Միսոնարիքն էս ասումեն. Հայերիցն ոմանք ասումեն. դուք ամխէք գդնում. էտ փողի գդանելէ համարէք ասում. եթէ որ էլ ամիս. ք͞ս փող չգդնէք էլ էտ չէք ասիլ: ապա ամմէն ճշմարիտ և կենդանի քրիստոնիայ. Ա͞ծաշունչովն պարզ տեսնումէ էտ էնպէս ասութիւնէ ինչպէս որ Յօբայ համար սատանէն ասելէ. տես Յօբ. 1.6—11: ապա բարին էն կլինի որ տեսնենք վասն էօ պատճառիվ Սուրբ Աւետարանն ինչէ ասում. և Հայ հեղինակ-ներն էլ ոմանք ինչէն հասկացել. ինչէ նորանց հաւատ և միտքն. և ինչ ինչէն գրել. նորանց գրածներումէն փոքր ինչ աստ 'ի վայր տպվեցաւ որ Ազգին Լուսաւորութիւն լինի. և Ա͞ծասէր ճշմարտասիրողաց օգնութիւն. որ շուտով հնազանդեն Ա͞ծաշնչի էն հրամանին որ ասումէ 'Խոտորեա 'ի չարէ և արա զբարի խնդրեա զխաղաղութիւն և երթ զհետ նորայ: Սաղ. 33. 15: այսպէս ասաց Մօսէս Մարգարէն. Տէր

Արդ եթէ գտի շնորհս առաջի քո. ցոյց ինձ զանձն քո յայտնա-պէս. զի գիտացից՝ եթէ իբրև գտեալ իցէ իմ շնորհս առաջի քո. և զի ծանեայց՝ եթէ ժողովուրդս քո այս Յազգ մեծ լինիցի:

Եւ ասէ ոչ կարես տեսանել զերեսս իմ. զի ոչ տեսանէ մարդ զերեսս իմ, և ապրի: Ելից. 33. 13. 20:

Եւ խօսեցաւ Տէր ընդ ձեզ 'ի միջոյ հրոյն: զձայն Պատգամացն լուայք դուք. և զնմանութիւն ինչ ոչ տեսիք. բայց միայն զբարբառն:

Մի անօրինիցիք. և առնիցէք ձեզ դրօշեալ զնմանութիւն

ամենայն պատկերի. Նմանութիւն արուական կամ իգական: Երկրորդ Օրինաց. 4. 12.—19.

ԶԱԾ ոչոք ետես երբէք. բայց միածինն Որդի՝ որ է 'ի ծոց Հօր նա պատմեաց: Յօհ. 1. 18:

Հոգի է ԱԾ, և երկրպագուացն նորա հոգւով և ճշմարտութեամբ պարտ է երկիրպագանել. Յօհ. 4. 24: Յամստերդամ. 1666:

Հարց: Հօր ԱՅ վասն է՞ր ոչ տօնեմք որպէս Քնի և Հոգւոյն Սրբոյ: Պատասխանի: Նախ զայս ասեմք և այլն: Դարձեալ՝ զի Հայր (ԱԾ) մարմնով (այսինքն որոց յերևոյ կամ կերպով երբէք) ոչ երևեցաւ որ պէս Բանն (այսինքն Որդին ԱԾ) մարմնացեալ. կամ որպէս Հոգին Սուրբ Աղաւնակերպ (Մատ. 3. 16.) և հրաձև (Գործ. 2. 3.) տես երես. 525. 'ի Գրիգոր Տաթևացւոյ Հարցմանց Գիրք:

Յաղագս ԹԷ զիարդ և որպէս պարտիմք իմանալ
զՀոգին ԱՅ անմարմնաւոր էութիւն:

Քանզի յոգունք յիմարաբար համարին՝ իբր թէ ԱԾ կերպարանս ունի, կամ զձև. որ մեծապէս մեղանչէ ԱՅ, եթէ զայս մտածէ. վասն զի եթէ ԱԾ կերպս ունի. ապա 'ի մասանց իցէ՞ բաղկացեալ. մասունք 'ի բաղադրութենէ, և բաղադրութիւն առաջին և վերջին. որպէս մարդ 'ի նիւթոյ և 'ի տեսակէ. որ ենթակայ լինի սահմանի և ստորոգութեան. և քանակաւ որոշեալ. և ընդ ժամանակաւ պարագրեալ. զոր քաւ լիցի մի 'ի սոցունց մտաբերելն յԱԾ: Զի թէպէտ երանելին Մովսէս 'ի սկզբան արարչագործութեան ԱՅ հաստատէ, թէ 'ի սկզբանէ արար Աստուած զերկինս և զերկիր, և այլն 'ի կարգին. և յետոյ թէ՝ ասաց ԱԾ արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում, և ըստ նմանութեան, և այլն ծնն. 1. 26: Եւ այսու ոչ իմանի զԱՅ կերպարանս ունիլ. այլ՝ զի նախ՝ զԵրրորդութիւն ՍԲ կամի յայտնել յոգնակի բայիւն՝ յասելն արասցուք. կամ ըստ այնմ յասելն՝ թէ, եկայք իջցուք և խառնեսցուք զլեզուս նց: Եւ այլ յաճախ են յոյժ 'ի ՍԲ գիրս վկայութիւնք առ ամենասուրբ Երրորդութեան, զոր մեք առ անհաւատութեան ներհակաց զանցարարաք բացատրելն: . . . .

Իսկ ըստ պատկերի և ըստ նմանութեան ասելն՝ ոչ իմանի ԱՅ կերպարանս ունիլն, այլ՝ զի բազմիցս բանն 'ի սբ Գիրս օրինակաւ և նմանութեամբ առնանի՝ առ 'ի դիւրին իմացուցանել զիմաստսն, կամ զմիտս բանիցն: Զօրօրինակ զմարդն ասեմք առիւծ համեմատութեամբ՝ վն արիութեան. զոգէսն՝ էշ. զխորամանկն՝ օձ. զմիամիտն՝ աղաւնի. զպարկեշտն՝ տատրակ. զանմեղն՝ գառն, և այլն. ըստ այսմ և զԱՅ ասեմք զմմ օրինակաւ և համեմատութմբ. որպս տեսանի՝ 'ի սբ տառին: Զի յաճախ են յոյժ, ուր ասի, Աջոյն ԱՅ. ձեռն ՏՆ. 1. Թագ. 5. 6. 7: կամ բազուկ ՏՆ Եսայ. 40. 10: և մատն ԱՅ Ելք. 8. 19. Սաղ. 8. 4: Ղուկ: 11. 20: և այլն. և

այլ մասունք մարդկային մարմնոյ ասին զԱՅ, ոչ գոյացաբար, կամ պատահաբար, այլ՝ համեմատութմբ՝ ըստ այնմ թէ, աչք Տն 'ի վր երկիւղածաց. և ականջք նր 'ի վր աղօթից նց. երեսք Տն 'ի վր չարագործաց սատակել զյիշատակս նց. 1. Պետ. 3. 12: և այլն: Եւ քն ասէ մատամբն ԱՅ հանեմ զդևս: Զի մատն և ձեռն, կամ բազուկն և աջն՝ մանաւանդ զկարողութի և զօրութիւն նշանակեն, որ իբր արարողական և պաշտպանական գործիք են մարդոյ. ոպ և ասի՝ ձեռն քո արարին և ստեղծին զիս. ըստ այսմ և այլ ամ մասունքն համեմատութբ զանազան՝ և բազում նշանակութիս ունին, զոր ոչէ աստէն մեզ տեղի բացատրելոյ. մարթին խնդրողքն ուսանիլ 'ի սբ Վարդապետաց:

Յաղագս Թէ զիարդ իմանամք զհոգին ԱՅ.
և Թէ որպէս յեղանելի արարածոց ճանաչեմք անեղանելութեան նորին անսահման ԷԲ էութեան:

Այլ թէպէտ բազում օրինակք և նմանութիւնք առբերին առ ԱՅ, և առ Տէրն մեր, համեմատութեամբ. բայց այսչափս շատ լիցի աստէն՝ առ 'ի գիտել թէ մարդն ոչ գոյացաբար, այլ՝ համեմատութեամբ ասի ունիլ զԱՅ նմանութիւն: Վնզի ԱՅային ինքնագոյ՝ անեղ՝ պարզ և անմահ Էութիւնն, գոլով անմատոյց, անբովանդակելի և անստուեր Լոյս, բոլորովին Հոգի է և շունչ թափանցիկ՝ թեթև, անօսր, ազդու և սուր քան զամ իմանալի և աննիւթ էակս. ոպև Տէրն իսկ ասէ, Հոգի է ԱՅ և երկրպագուած նորա պարտէ հոգւով, և ճշմարտութեամբ երկրպագանել. Յոհ. 4. 24: . . . .

Յաղագս Թէ զիարդ մարդն նմանի ԱՅ.

Արդ՝ ուրեմն յառացելոցս յայտնապէս երևի. որ ԱՅ ոչ լինի ասել՝ թէ կերպարանս ունի. բայց մարդն՝ որ ասի ըստ պատկերի և ըստ նմանութեան ԱՅ արարեալ, այսէ համեմատութեամբ, և ոչ իսկապէս, յայտէ և 'ի վերն: Քանզի ամենաբարին Աստուած իւր անհուն գթութմբն կամեցաւ հաղորդս առնել զոք արարածոց իւրում անբաւ բարութեան, արար զմարդն. ըստ կարի և չափու մարդկային բնութեան, զամ բարութիւնս և կատարելութիւնս՝ զորս ունի Ամենաբարին անսահմանօրէն՝ շնորհեաց և մարդոյն սահմանօրէն: Ոպ զի ԱՅ գոլով ամենաբարի, արար զմարդն բարի. գոլով ամենիմաստ՝ արար զմարդն իմաստուն. գոլով ամենասէր, արար զմարդն սիրող. գոլով ամենագթած, զմարդն արար գթած. գոլով ամենակարող, զմարդն արար կարող. գոլով ինքնիշխան ամենիշխան, արար զմարդն անձնիշխան և իշխան 'ի վր Երկրի. և այլն:

Եւ ևս ունելով զէակից՝ անմահ և աննիւթական Հոգին Սբ. և զմարդոյն շնորհեաց անմահ, աննիւթ՝ և բանական հոգի. որով մարդն առաւել նմանի ԱՅ, զի պարզ և պատուական մասն է էութեան մարդոյ. . . .

Յաղագս [illegible]
Խնդրէ ինչ [illegible],
[illegible]:

Վասն զի բիւրաւորք են Յազգիս մերում, որք տակաւին չեն թա-նուսանք կարծեօք համարին զԱծ կերպարանս ունել, կամ զձեւ. որ ո՛չ յանձնչանից և եթ, այլ և յերևելի արանց յոգունք ([illegible]) են, զոր յականէ գիտեմք՝ յայս մոլար միտս. զոր 'ի լսելն իմ ոչ գոյն ինչ մեղադիրս լինէի մերս ժառանգաւորացն: փոխանակ զի զանուսիցն լուսաւորել միտս յար հաւատոյն ողջամիտ վարդապետութեամբ, որ անտարակոյս լինի առիթ՝ և 'ի բարեգործութիւն բերել յօժարու-թեամբ յոգունց. սովորեն ուսուցանել միշտ՝ տո՛ւք և տացի ձեզ Ղուկ. 6. 38: և թէ երանի ողորմածաց, զի նոքա ողորմութիւն գտցեն, Մատթ. 5. 7: և այլն: Որ յիրաւի ճշմարիտ է՝ և մեծ բարե-գործութիւն է գթածութիւնն. բայց գործ առանց հաւատոյ մեռեալ է. ասէ ՍԲ Առաքեալն Յակ. 2. 17: Եւ կամ զիա՞րդ կարես հընձել, ուր նախ ոչ սերմանեցեր. զի 'ի փշոյ մի թէ կամի՞ս կթել զխաղող. և 'ի տատասկէ քաղել զթուզ Մատթ. 7. 16: ներհակ ՏՆ բանի. և այլն 'ի կարգին: Զի ընդ Ածուսոյցն ո՛չ է վարդապետութիւն ասէ մերս բան, այլ յուշածուածս է յաղէտից ազգին. որ անփոյթ գոլով իսպառ զհոգևորն 'ի ժամու կարօտելոյ մատակարարելոյն՝ ըստ տնտեսու-թեան իւրաքանչիւրոյ կոչման. Որք մանաւանդ պարտ են միշտ զհացն հաստատելոյ բաշխել՝ և զկերակուրն կարօտելոց յամենալի Ածային բազմախորտիկ սեղանոյն:

Եւ ես յամենապարտ ստեանցն ՍԲ Մօրն մերոյ Սիօնի զկենսունակն ջամբել կաթն տղայոց՝ տածել յար և սնուցանել զամենեսին. զանցարար-եալ ամենեցունց զՏիրու զանձանց և եթ զօգուտն խորհին: Ոչ կամին տալ զարծաթն 'ի սեղանաւորս Մատթ. 25. 27. զոր գիտեն բարւոք, զի և զսակ տոկոսին անդրէն ընդ կշռոյն պահանջելոց է Տէրն ցյետին՝ բնիոնն, ուր ո՛չ գոյ պատասխանի, և ո՛չ բան իրաւանց, այլ ահեղ ակնկալութիւն դատաստանին. զոր սոսկալի է լսելն հաստատ. թող թէ ստունգանելն Ածային հրամանին:

Եւ ո՛չ այսչափ միայն, այլ զի ասեն ոմանք, թէ յոգունք ([illegible]) 'ի լսելն իւրեանց զսարսնուլն ([illegible]) ուրուք յազգէս 'ի ծոցոյ սրբոյ Սիօնի մօրն մերոյ, փոխանակ գուն գործելոյ՝ զյետս մոլորեալն դարձուցանելոյ, ասեն՝ զի՞ է, զի մի 'ի թօթափելի մազից սբ (Գրիգոր) Լուսաւորչին պակասեցի:

Ո՞հ անգութ ցուրտ և անխոհեմ պատասխանւոյս. որ իբրև զգորովագութ հօր փոխան աղեացն գալարելոյ 'ի վերայ հարազատի. կամ զքաջ հովուապետին բերելոյ տիպար՝ զմոլորեալն ելանել 'ի խնդիր դարձուցանելոյ ոչխար. յուսակտուր առնեն զողջոյն բանիւ:

Եւ մեք ո՛չ միայն զթօթափելի մազսն սբ հօրն մերոյ սբ համարիմք

զա՟մ, այլ զն՟ք յոտիցն ընկեցիկ փոշիս պատուական համարիմք համայն ։ Զի որ ն՟ք է ։ ա՟մ ինչ որ ն՟ր է՝ ն՟ք է . զի ոչ լինի մինն ն՟ք և միւսն պիղծ . կամ մինն խոտելի , և միւսն ընդունելի ։ Վասն զի անհնարին ի՟մ է երկուներհակաց գոլ 'ի նոյն մարմնի . զի 'ի գալ ցրտութեան , անցանէ ջերմութիւն , և այլն . յայտ է և վերագոյն ։ Այլ ոչ առնուն 'ի միտ՝ թէ որ ըստ օրէ թօթափիլ մազիցն, լերկանայ ս՟բ Հայրն մեր 'ի վաղճանի . որ ոչ լինի դոյն ինչ թախծութիւն որդւոյն՝ ընդտեսանել զլերկութիւն հօրն իւրեանց ։

Ուստի՝ աղաչեմք , հոգաբարձու լինիլ յառաջագոյն , և դարման տանիլ տկարութեան , զի մի 'ի տկարութենէ թօթափեսցի թաւութիւնն իսպառ , որ վերաբուսանիլն անդրէն անհնարին ի՟մ է . և որ միանգամ սքանչելի թաւարծին էր յառաջն, յետոյ լերկութիւն անյարմար լինի յոյժ , բերելով անընդհատ 'ի շառագունութիւն ոչ սակաւ առաջի այլոց ։ Երես . ձէ—ղդ ։ Ես . ձդ—ձզ . 'ի Պատմութիւն Աբրահամու կաթուղիկոսին Նադրշահ Արքային 'ի Կալկաթայ .1796։

Տես Այսէ

Ճշմարիտ խաչն Քրիստոսի ։

Քանզի խոստովանութիւն ուղիղ հաւատոյ 'ի Ք՟ս ըստ Ա՟ծային գրոց այսէ ։ խոնարհութեան իջման հաւատալ ։ և զզօրութիւն Ա՟ծութեան ոչ քակել 'ի խոնարհմանն ։ այլ յա՟մ ժամ հաւատով ճանաչել զնա ։ և 'ի ցաղւանակերպ էջսն և յղացմանն անքննելի . և 'ի մարմնանալն ոնճառապէս ։ և յառնուլն զկերպս ծառայի . և ծննդեանն յաւէտահրաշ . և 'ի խանձարուրապատիլն . և 'ի դնանիլն 'ի մսուր ։ և 'ի թլփատիլն . և 'ի լինելն ընդ օրինօք ։ և 'ի վերառուցիլն . 'ի գիրկս Սիմեոնի . և 'ի փախչելն Յեգիպտոս . և 'ի նշդեհանալն 'ի Նազարէթ . և 'ի մկրտիլն Յորդանան ։ և 'ի փորձանսն սատանայի ։ և 'ի բնակիլն 'ի Կափառնաու՟մ ։ և յա՟մ զօրութիւնս նշանացն զոր արար ։ զնոյն ինքնն զէակից բանն 'ի Հօրէ իմանալի . և 'ի մեծամեծսն և 'ի փոքունսն ։ և 'ի քաղցնուլն . և ծարաւիլն ։ և 'ի ննջելն . և 'ի տրտմելն . և յարտասուելն ։ և 'ի մատնութիւնն . և 'ի տխրելն ։ և 'ի հոգալն ։ և յաղօթելն . 'ի Գեթսեմանի ։ և 'ի պատելն զնա բազմամբոխ ժողովրդոյն . և 'ի զարկուցանելն զնոսա զգետնի . և 'ի յունելն զնա և 'ի կապելն ։ և յածելն զնա առ Քահանայապետսն . և 'ի կափահարելն . և 'ի թքանելն ։ և 'ի խայտառակելն անհնարին ձաղանօք ։ մինչև ի լոյս առաւօտոյն . և 'ի յապտակիլն 'ի սպասաւոր էն ։ և 'ի կալն 'ի Դատաստանի առաջի Պիղատոսի ։ և 'ի տանելն զնա կապանօք առ Հերովդէս ։ և 'ի բառնալն իւրում զխաչն ։ և 'ի պսակիլն փշեղէն պսակաւ . և 'ի մերկադադն եղանիլ ։ և 'ի բևեռիլն ոտիւք և ձեռօք 'ի փայտ խաչին . և 'ի ծարաւելն առնի յըմպել զքացախ՝ և զլեղի ։ և յաւանդել զՈգին . և 'ի խոցելն զկողսն ։ և 'ի բղխմանէ

արեան և ջրոյն. և յիջանելն ’ի գերեզման: և ’ի լինելն ’իմեռեալս ազատ: և յառնելն ’իմեռելոց. և ’ի համբառնալն Յերկինս. և ’ի նստիլն ընդ աջմէ Հօր: զմինն միայն և եթ գիտել: զմարմնացեալն. և զմարդացեալն Բանն Ա՟յ ’ի զաւակէ Դաւթի: Այս տ՟մ գործք Ք՟սի Ա՟ծային զօրութեամբ գործեցաւ: այսէ ամենայաղթ խաչն Ք՟սի յոր պարծիմք հանապազ: այս տ՟մի հաւատալնէ բարեփառութիւն: ըստորում և ես ըստ սրբոյն Գրիգորի. և ընդ տ՟մ որթոդոսաց փառաւորեմ զամենասուրբ Երրորդութիւնն: և հաւատամ ’ի գալուստ միածնի Որդոյն Ա՟յ ըստ հաւուր. առաքման. և ըստ որդոյ կատարմանն. որ կատարեաց զխորհուրդ Տնօրէնութեանն ’ի հաճոյս Հօր: և ըստ Հոգոյն Սրբոյ վարդապետութեանն ’ի հաճոյս Հօր. որ լուսաւորեաց զկաթուղիկէ Սուրբ Եկեղեցի. ճշմարիտ խոստովանութեամբ Յ՟սի Տէր մեր որում փառք յաւիտեանս ամէն: Յովհաննու Մայրագոմացոյ:

Վերոյ յիշած խաչնէ. Ք՟սի ճշմարիտ խաչն. որ Առաքեալքն հաւատով պաշտեցին. և սիրով յուսացին: վ՟յ Պօղոս Առաքեալն ասումէ. Այլ ինձ քաւ լիցի պարծել՝ բայց միայն ’ի խաչն Տ՟ն մերոյ Յ՟սի Ք՟սի, որով ինձ Աշխարհ ’ի խաչ ելեալ է՝ և ես Աշխարհի. Գաղ. 6.14:

Վերոյ յիշեալ խաչնէ. Ք՟սի ճշմարիտ խաչն. որ ամենայն կենդանի Քրիստոնեայ պարտէն տ՟մ սրտով. տ՟մ մտօք. տ՟մ հոգւով. և տ՟մ զօրութեամբ հաւատան. յուսան. սիրեն. և պաշտեն:

Վերոյ յիշեալ խաչն է. Ք՟սի ճշմարիտ խաչն. որ ամենայն ճշմարիտ և կենդանի Պռօտէստանտ Քրիստոնեայ: և Պռօտէստանտ Միսոներիքն հաւատով յուսով և սիրով պաշտումեն:

Վերոյ յիշեալ խաչնէ. Ք՟սի ճշմարիտ խաչն. որ Հայոց Ազգն ունեն. թողելեն. էլ չեն պաշտում: ոսկէ. երծաթէ. պղնձէ. արակաթէ. փայտէ. քարէ շինած խաչերեն պաշտում: վասն էս պատճառիվ Կարապետ Տէր Յարութիւնն Հայոց Եկեղեցին թողեց:

Վերոյ յիշեալ խաչնէ. Ք՟սի ճշմարիտ խաչն. որով ճշմարիտ և կենդանի Քրիստոնեայք խաչապաշտեն կոչվում:

Ով Պատուելի և սիրելի Պարոնայք. Հայրք. և Եղբայրք: Ով Պատուելի Տիկնայք. Մայրք. և Քոյրք աղաչանօք խնդրվումէ ձերհրամանոցէն. որ Ա՟յնէ վախեցէք. և Ք՟յ խաթեր համար. ոսկէ երծաթէ. երկաթէ. պղնձէ: քարէ. փայտէ շինած խաչ պաշտելից. ձեռ վերառէք: հաւատացէք. յուսացէք. և սիրով պաշտեցէք Ք՟սի ճշմարիտ խաչն. որ Յովհաննէս Մայրագոմեցին գրելով մեզ ցոյցէ տվել. որ նոյն այս գրութիւնն վերն տպվեց. վասն Հայոց Ազգի գիտութեանն: հաւատացէք վերոյ յիշեալ ճշմարիտ խաչն Ք՟սի. որ փրկութիւն գդանիք ’իմեղացէ. սատանիցն. դժոխքիցն. և արժանանէք ժառանգել. և միշտ բնակվել էն տեղումն. որտեղ որ կտեսնէք Ք՟ս փրկիչն մեր նստածէ ընդաջմէ Հօր Ա՟յ: վ՟յ շուտով ձեռվերառէք ձեռագործ իրաց պաշտելիցն:

* Նումրայ. 14.

Վասն Գոյափոխութեան

Տես Նս Տետրակի երես. 88. ումն :

Գոյափոխութիւն. թեան : || գոյացափոխութիւն. է գոյացական փոփոխումն. կմ ըստ գոյացութեան այլայլութիւն. որպիսի է փոփոխութիւնն տարերաց, և այլոց մարմնականաց իրաց. որոց միոյն փոխարկի ի միւսն : տես 'ի Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի :

Քահանայն է պաշտօնեայ՝ տեղակալ, փոխանորդ, և նոյն ինքն Քս : զի 'ի պատարագելն՝ քահանայն ոչ ասէ. Այս է մարմին Քի. Այս է Արիւն Քրիստոսի. ըստ որում Մկրտիչն (Յօհաննէս) ասէր, սա է Գառն Այ : (Յովհ. 1. 29. 36 :) Այլ ասէ քահանայն՝ Այս է մարմին իմ, Այս է արիւն իմ : տես Երկրորդ Մեկնութիւնն : 'ի Պաշտօն Աստուածային, անպատում, փրկական. Եւ ահաւոր խորհրդոյ սուրբ պատարագին Նայլն. տպեալ 'ի Յամստերդամ : 1704 :

Նախ՝ աստուածանալ ըստ կարողութեան. և ապա աստուածագործել. երթիցէ նախ առ իւր խոստովանահայրն 'ի ծունկս անկեալ բացաւ գլխով. և խոստովանեսցի զամենայն յանցանս իւր՝ զգործոցն, զբանիցն և զխորհրդոցն . . . զի նախ ծածկաբար խոստովանութեամբն միայն աստուածացոյց զմաքրութիւն մտացն. այժմ 'ի ձեւն երևելի զգեստուցն՝ մարդկան ցուցանէ. տես երես. 21. և. 22. Մեկնութիւն Ահաւոր խորհրդոյ պատարագին Յովհաննու Արճիշեցւոյ. տպեալ 'ի Կալկաթայ. 1830 : Եւ տես երես. 29. և. 31. տպեալ 'ի Կոստանդինուպօլիս. 1799 :

Ածագործեմ. եցի. եա. ել : (Ներգործ.) || Ածացուցանել, կամ Ածանման առնել : ռակօրէն. Ած ընել : տես 'ի Բառգիրք :

Տէր Տէր

Յովհաննէս Արճիշեցւոյ

աստուածագործող քահանայի խոստովանութիւննէ : համ

Զղջումն

Մեղայ ամենասուրբ Երրորդութեանն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն Սրբոյ : Մեղուցեալեմ Աստուծոյ : Խոստովանիմ առաջի Աստուծոյ : և սրբուհոյ (Քս) Ածածնին և առաջի քո հայր սուրբ զամենայն մեղս զոր գործեալեմ : . .

Մեղայ չար խորհրդով մտացս. Նենգութեամբ ատելութեամբ. խեթիւ մախանօք. յաչախանօք. թուլութեամբ պոռնկական խորհրդով արուական իգական. անասնական. գրաստական *. գազանական 'ի գիշերի և 'ի տունջեան երազական. գիճութեամբ և յանրջական գարշաղտեղութեամբ մեղայ Աստուծոյ :

* Վս գրաստական և գազանական՝ տես Էս տետրակի վերջումն Նումրայ. 17 :

Մեղայ ցանկութեամբ մարմնոյ հեշտութեամբ՝ պղերգութեամբ․ յօրանչմամբ քնոյ՝ շարժութեամբ մարմնոյ և զազրագործութեամբ ՚ի պէս պէս ախտս․ հեշտալրութեամբ լսելեացս․ արատութեամբ աչացս ցանկութեամբ սրտիս․ իգութեամբ ըռնգացս․ պագշոտութեամբ բերանոյս․ անժուժկալութեամբ․ շուայտութեամբ, արբեցութեամբ մեղայ ԱԾ ։

Մեղայ չարաբանութեամբ լեզուիս․ ստախօսութեամբ․ սուտ երդմամբ․ երդմնազանցութեամբ․ հակառակութեամբ․ վիճաբանութեամբ․ բանսարկութեամբ․ շոգմոգութեամբ - քսու․ դատարկաբանութեամբ․ և ծաղու զրախօսութեամբ․ հերձախօսութեամբ․ և անիծաբանութեամբ․ տրտնջելով․ դժգոհելով․ բանբասելով․ և հայհոյելով․ մեղայ ԱԾ։

Մեղայ գողութեամբ ձեռացս՝ ագահելով․ զրկելով․ հարկանելով․ սպանանելով․ և ընդ գարշս ածելով՝ մեղայ ԱԾ ։ ․ ․ ․

Այլ և մեղայ ամենայն պատուիրանացն Աստուծոյ յանձնառունելեացն և հրաժարելեացն․ զի ոչ զանձնառականսն կատարեցի և ոչ ՚ի հրաժարելեացն հեռացայ։ Զօրէնս առի և յօրինացն հեղգացայ․ ՚ի կարգս Քրիստոնէութեան հրաւիրեցայ և գործովս անարժան գտայ գիտելով զչարն կամաւ կուրացայ և ՚ի բարեաց գործոց ինձէն հեռացա վայ ինձ․ վայ ինձ․ վայ ինձ ։

Զո՞րն ասեմ կամ վո՞րն խոստովանիմ զի անթիւ են յանցանք իմ․ յանասելի են անօրէնութիւնք իմ․ աններելի են ցաւք իմ․ և անբժշկելի են վէրք իմ մեղայ ԱԾ ։

Հայր սուրբ զքեզ ունեմ միջնորդ հաշտութեան և բարեխօս առ միածին որդին ԱԾ զի իշխանութեամբդ որ տուեալ է քեզ արձակեսցես զիս ՚ի կապից մեղաց իմոց աղաչեմ զքեզ։

Արձակումն

Ողորմեսցի քեզ մարդասէրն ԱԾ և թողութիւն շնորհեսցէ ամենայն յանցանաց քոց․ խոստովանացելոցդ և մոռացելոցդ։ Եւ ես կարգաւս քահանայական իշխանութեանն՝ և հրամանաւն Աստուածային թէ՝ (զոր արձակիցէք Յերկրի․ եղիցի արձակեալ Յերկինս) նովին բանիւն արձակեմ զքեզ․ յամենայն մասնակցութենէ մեղաց քոց․ ՚ի խորհրդոց, ՚ի բանից․ և ՚ի գործոց․ յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ։ Եւ դարձեալ տամ զքեզ ՚ի խորհուրդս Սբ Եկեղեցւոյ, զի զոր ինչ գործիցես բարիս եղիցի քեզ ՚ի բարեգործութիւն և ՚ի փառս հանդերձեալ կենացն ամէն ։ Տէս ՚ի փամփակէրն

Ահա ժամարարն երթիցէ նախ առ իւր խոստովանահայրն ՚ի ծունկս անկեալ բացաւ գլխով և խոստովանեսցի զամենայն յանցանս իւր զգործոցն զբանիցն և զխորհրդոցն․ բաց ՚ի․ կամ արտաքոյ վերոյ տպեալ մեղայէն։ և խոստովանահայրնէլ առժամայն թողութիւն կտայ․ Եւ ողորմեսցին խոստովանայորդւոյ գլխին կըասէ։ ահա էս բոլոր ասել և լսելն․ կէս սհաթ կըքաշէ․ էս կէս սհաթումն

ժամարարն ‘աստուածպաշտութեան ընտրութեան տապին’ ասէ Հայոց Եկեղեցւոյ երևելի քահանայից մինն ի Յօհաննէս Արճիշեցին: Մտթ. 7. 13:

Այսա եթէ որ մին Եկեղեցւոյ քահանայ էնպէս մեղաւոր լինի. և միշտ էնպէս մեղաւոր մնայ. ինչպէս որ նորայ մեղէնէ որ վերև ասվեց: ապա ուրեմն նորայ ժողովուրդն ինչպէս կեցութիւնում կլինեն: և եթէ մին քահանայ կամ մին Աշխարհական. վերև ասած խոստովանքումն յիշած մեղքէր գործօղ մեղաւոր կլինի. և իւր այրքան սարսափելի մեղքէրն. իւր նման մին այլ մեղաւոր քահանայի մօտ միայն լոք բերանով ծածկաբար կխոստովանվի և կըարդարանայ. ուրեմն Յուդայ իսկարիօտացին յայտնի իւր մեղքն խոստովանվէց և երծաթն էլ յետ տվէց էլ ընդէր մեղաւոր մնաց և մեղաւոր մեռաւ: Մտթ. 27. 3—5: ինչևիցէ այժմ այսչափս աստ բաւէ. տեսնենք Յօհաննէս Արճիշեցւոյ ասած աստուածացեալ քահանէն էլ ընչերէ անում: 2. Թես. 2. 1—5:

Պատարագ. ի. աւ. աց. օք:|| ընծայ. կամ նուէր. կամ զոհ մատուցեալ իշխանաւորի ումեք: ռամկօրէն. ԹԷՀՖԷՇ: Ղեւ. 1. 2: և. 2. 1: 1. Մրկ. 11. 24: Մտթ. 2. 11: իսկ ըստ որում է սա արմատ պատարագել բային. նշանակէ զպատարագումն. և կամ զնուիրումն: ըստ այնմ 'ԷՇԽԱՐԱԿՆՈՒԹԷ, 'ԷԿՈՒՆՆՆ ՀԱՄԲԱՐՅՍԱՆ. Պատարագաւդ հօր զմարմինդ. ի պատարագմամբդ, կամ պատարագելովդ զմարմինդ. և այլն: իսկ մասնաւորապէս առ քրիստոնեայս պատարագ կոչի մեղսաքաւիչ խորհուրդ մարմնոյ և արեան Տն նուիրեալ հօր ամենակալի խորհրդական ինչ արարողութեամբ 'ի ՅԻՇԱՏԱԿ չարչարանաց Տն. 'ի թողութիւն մեղաց մարդկան: Բառ Գիրք:

ՃՀԷ. Աշ Աշակերտն: Արդ աղաչեմ զի ծանուցես ինձ թէ որպէս փոխի հացն 'ի մարմինն Քի և գինին յարիւնն:

Աշ Վարդապետն: Զի կարէ փոխիլ հացն 'ի մարմինն Քի. նոյնպէս և արիւնն ըստ վկայութեանց Վարդապետաց եկեղեցւոյ: Արդ՝ որպէս յանցեալ ժամանակս հին օրինացն բազում փոփոխումն լինէր: Ծննդ. 19. 26: զի զկինն Ղովտայ փոխեաց 'ի յարձան աղի. և Ելից. 4. 3: զգաւազանն Մովսէսի յօձ փոխեաց. Ելից. 7. 20: և զջուրս գետոյն Եգիպտոսի յարիւն դարձոյց: իսկ ձեռն ԱՅ ոչէ տկարացեալ. այլ միշտ այնպէս զօրաւորէ որպէս յայնժամ: Եւ մեք հաւատամք զի Քս ԱԾ է ճշմարիտ և ամենակարօղ. ոչէ զարմանք թէ հացն այն բանիւն Քի փոխի 'ի մարմին իւր և գինին յարիւն: տես երես. 359. 'ի Գիրախտ—Ցանկալի:

ՃՀԸ. Աշ Աշակերտն: Յորժամ քահանայն զմի օրհնեալ հացն բեկանէ 'ի բազում մասունս և տայ ժողովրդեանն, Քս բոլորապէս մնայ 'ի հատեալ մասունսն, եթէ մասնաւորաբար:

Աշ Վարդապետն: Եւ գիտելի է, յորժամ քահանայն բեկանէ զնշխարն օրհնեալ, ոչ բեկանի մարմին Տն. բայց բեկանին միայն

տեսակք հացին: Զորօրինակ. եթէ կոտորես զհայելին ՚ի բեկորս բազում՝ ոչ կոտորի երեսդ քո որ երևէր ՚ի հայելւոջ. բայց յիւրաքանչիւր մի մի բեկորի հայելւոյն նոյնպէս երևի անբաժան:

Եւ դարձեալ օրինակ, որպէս արեգակն որ բազմապատիկ մեծ է քան զցամաք Երկիրս, այլ բոլոր Արեգակն երևի ՚ի փոքր հայելւոջն. և թէ բազում մասունս կոտորես զհայելին, բոլոր Արեգակն յիւրաքանչիւր մասն հայելւոյն երևի: Այս պէս մարմինն Ք̃նի թէպէտ յոյժ մեծ է քան զնշխարն, այլ ՚ի յօրհնեալ նշխարն կատարեալ է էութեամբ իւրով և քանակութեամբ և ա̃մ իրօք:

Եւ թէ զնշխարն ՚ի բազում մասունս կոտորես՝ բոլոր մարմին Ք̃նի է յիւրաքանչիւր մասն ՚ի յօրհնեալ հացէն. և այնպէս բոլոր ճաշակէ ամենայն ոք զմարմինն Ք̃նի՝ որպէս այն որ առնու զբոլոր նշխարն: տես երես. 367. ՚ի Դրախտ—Ցանկալի:

Յաղագս Թէ ոչ է օրինակ հացն և բաժակն Մարմնոյն և Արեանն Քրիստոսի. այլ ճշմարիտ մարմին և արիւն Քրիստոսի. յորս Թէ ոչ հաւատայ Ընդրէն յաղագս անարժան հաղորդելոյ:

Դուք իմ Աշակերտք էք. զորս փոխանակ իմ կացուցի Յաշխարհի. զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի. լինի ճշմարիտ մարմին և արիւն Քրիստոսի առանց կարծեաց:

Եւ յայսմ հետէ երևելի նուիրօքն աղերսէ զհայրն. քանզի էջ հոգին սուրբ ՚ի վերայ նուիրացն. և մեռեալ նիւթն կենդանացաւ. և անշունչն շնչացաւ. օրինակն՝ ճշմարտութիւն եղև. և նշանակն ստուգապէս Մարմին և Արիւն Քրիստոսի կատարեցաւ: Վասն որոյ այժմ իբրև յաստուած հայեցողութեամբ հայցէ ասելով:

Եւ զայս պատրաստեալ Երկիրպագանէ և համբուրէ զնշխարն և առեալ զտուրս Մարմնոյն՝ ողջ Թանայ յանապակ Արեանն. և առէ զաղօթս զայս:

՚Ի սուրբ ՚ի սուրբ պատուական մարմնոյ և յարենէ Տ̃ն մերոյ և փրկչին Յ̃ի Ք̃ի: ճաշակեսցուք սրբութեամբ՝ որ իջեալ ՚ի Յերկնից բաշխի ՚ի միջի մերում: Սա է կեանք՝ յոյս՝ յարութիւն՝ քաւութիւն և թողութիւն մեղաց:

Ք̃ն պատարագեալ բաշխի ՚ի միջի մերում:

Խոստովանիմ և հաւատամ զի դու ես Ք̃ն Որդի Ա̃Յ՝ որ բարձեր զմեղս Աշխարհի:

Աստուած մեր և Տէր մեր երևեցաւ մեզ: Օրհնեալ եկեալ յանուն Տեառն: տես երես. 16. 17. 112. 134 138. 140. 141. 144: ՚ի Յօհաննու Արճիշեցւոյ Մեկնութիւն Ահաւոր խորհրդոյ Պատարագի տպեալ ՚ի Կալկաթայ. 1830: և երես. 23. 25. 153. 185. 191. 194. 195. 198: տպեալ ՚ի Կոստանդինուպօլիս. 1799:

Տէրն մեր Յ̃ս Ք̃ն ՚ի Վերնատանն երբ որ բաղարջն եբեկ և ետ Առաքելոցն և ասաց. այսէ մարմին իմ, որ վասն բազմաց տուեալ. զայս արասջիք առ իմոյ յիշատակի: Նոյնպէս և զբաժակն յետ

ընթրեացն առ՝ և ասէ . այս բաժակէ նոր ուխտ իմով արեամբ վասն ձեր հեղլոյ : Ղու . 22. 19. 20:

Հայոց Եկեղեցին սոյն այս հաց և գինին ինչէ հաւատում և ինչէ դաւանում . վասն այս մասին Հայոց երևելի Վարդապետաց գրութիւններիցն որչափ որ կարևոր էր այնչափն միայն օրինակեալ եդավ 'ի վեր որ իսկ իմաստ բանին յայտնի լինի ամենեցուն :

Վերոյ գրութիւններիցն էսէ իմացվում որ Քահանայն է պաշտօնեայ՝ տեղակալ , փոխանորդ , և նոյն ինքն Ք՟ս : վասնորոյ ասէ . այսէ մարմին իմ , այսէ արիւն իմ : Ա՟ն

Որքան խայտառակ . առասպել . չարաչար մեղքեր որ Քահանայն գործում լինի . մի միայն խոստովանայհօր մօտն խոստովանվի . առժամայն խոստովանայհայրն Ողորմեսցին կասի և Թողութիւն կտայ . որով ասէ Յովհաննէս Արճիշեցին աստուածացոյց զմաքրութի մտացն : Ա՟ն

Սոյն այս հաց և գինու վերայ ժամ և աղօթք առելն . խունկ ծխելով . Քշոց տալով ասումեն Ք՟սի պատարագեն մատուցանում . և էս նշխարք և գինով պատարագն . և Ք՟ս խաչի վերէն մեռանելով պատարագ մատուցանելն մի և նոյնն են համարում անզանազան 'ի միմեանցէ : Ա՟ն եթէ զսոյն այս նշխարն 'ի բազում մասունս կտորեն բոլոր մարմին Ք՟սի է իւրաքանչիւր մասն 'ի յօրինեալ հացէն . և այնպէս բոլոր ճաշակէ ամենայն ոք զմարմինն Ք՟սի՝ որպէս այն առնու զբոլոր նշխարն : Ա՟ն

Սոյն այս պատարագի նշխարհ և գինուն ասումեն խոստովանիմ և հաւատամ զի դու ես Ք՟ս Որդի ԱԾ որ բարձեր զմեղս Աշխարհի : Ա՟ն

Մին փողատէր պսակվի . պատարագով կլինի : փողատրոչ որդին մկրտվի . պատարագով կլինի : փողատրոչ սօնն լինի . պատարագով կլինի : փողայ տէրն մեռնի . Թաղումն պատարագով կլինի : սոյն այս մեռելի եթն օրէնքն : Քառասունքն : տարագլուխն պատարագով կլինի :

Հայոց Եկեղեցին վերոյ յիշեալ գոյափոխութեան վարդապետութիւն չի կարող Աւետարանովն հաստատի . վասն որ Աւետարանումն մին Ք՟սէ յիշած . և մին պատարագ : շատ տխրելէ բանէ որ Հայոց Եկեղեցին միանգամայն մարդկային աւանդութիւնն է յուսացել . և Աւետարանն թողէ տվել : Վասն այսպիսեաց :

Ասաց Պօղոս Առաքեալն . Եկեսցէ ժամանակ՝ զի ողջմտութեան վարդապետութեանն ոչ անսայցեն . այլ ըստ իւրաքանչիւր ցանկութեանց կուտեսցեն իւրեանց վարդապետս՝ ըստ մարմաջելոյ լսելեաց իւրեանց . և 'ի ճշմարտութենէ անտի դարձուցանիցեն զլսելիս՝ և յառասպելս կործանեսցին : Այլ դու զուարթ կաց յամենայնի , ճգնեաց , զգործս աւետարանչի գործեա . զպաշտօնդ քո կատարեալ կալ : 2. Տիմ . 4. 3—5 :

Ճշմարտութեանն սիրողաց արժանէ՝ ոչ սովորութեան ծառայել՝ որ պէս ոգէտ . և ոչ անիրաւութեամբ արդարանալ՝ որ պէս վիճաբան , այլ՝ 'ի հոգևորական Դրախոսս՝ յԱԾաշունչ գիրս շրջել մտօք .

և խնդրել՝ ՚ինոցանէ զպտուղն ճշմարիտ, և ապա ճաշակել: Ընդհանրական երես. 123 · տպեալ ՚ի Սանկտպետըրբուրգ · 1788: և ՚ի Կոստանդնուպօլսոյ տպեալ օրինակի երես · 81:

Գոյափոխութիւն հաւատացողքն շատ անգամ ասումեն մեր փրկիչ Յ̃ն ասելէ Այս է հացն, որ Յերկնից իջեալ է · զի որ ուտիցէ ոք ՚ի սմանէ՝ մի մեռանիցի · Ես եմ հացն կենդանի, որ Յերկնից իջեալ: Եթէ ոք ուտիցէ ՚ի հացէ յայսմանէ՝ կեցցէ ՚ի յաւիտեան · և հացն զոր ես տաց՝ մարմին իմ է, զոր ես տաց վասն կենաց Աշխարհի: Մարտնչէին ընդ միմեանս Հրէայքն և ասէին · զիա՞րդ կարէ սա տալ մեզ զմարմինն իւր ուտել: Ասէ ցնոսա Յ̃ս · ամէն ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ո՛չ կերիջիք զմարմին Որդւոյ մարդւոյ և արբջիք զարիւն նորա, ո՛չ ունիք կեանս յանձինս: Որ ուտէ զմարմին իմ՝ և ըմպէ զարիւն իմ, ունի զկեանսն յաւիտենականս · և ես յարուցից զնա յաւուրն յետնում: Զի մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է, և արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելիէ: Որ ուտէ զմարմին իմ և ըմպէ զարիւն իմ, յիս բնակեսցէ, և ես ՚ինմա: · · Այսէ հացն՝ որ Յերկնից իջեալ · ո՛չ որպէս կերան հարքն ձեր զմանանայն՝ և մեռան · որ ուտէ զհացս զայս՝ կեցցէ յաւիտեան: Յովհ · 6· 50—59: և այս քանի մի համարներումս ջանամանեն գոյափոխութեան վարդապետութիւնն հաստատեն: վասնորոյ ասումեն սեղանումն օրհնեալ նշխարքն և գինին · առանց կարծեաց քո̃յ մարմին և արիւնն է փոխարկվում և լինում · որպէս որ վերն մին մին տպվեց: ուրեմն շատ խոնարհութեամբ խնդրվումէ գոյափոխութիւն հաւատացողաց է · որ եթէ ընդունեն · և հրաման տան · նշխարքի խըմորի հետ փոքր ինչ Տօլախինէ կամ Ճնուտէղ (Hemlock or Arsenick) խառնվի առանց քահանայի գիտութեանն · և յետոյ նշխարքն շինվի · տանվի սեղանն որ քահանայն պատարագ առի: եթէ որ գոյափոխութիւնն ճշմարիտ լինի · ուրեմն Տօլախինէ և Ճնուտէղն մարմին կփոխարկվեն ժամարար քահանէն առանց մին վտանգի երկիւղ կարողէ սոյն այս օրհնեալ նշխարք և բաժակն ճաշակի · և յետ ճաշակվելէն եթէ որ կենդանի մնայ · ուրեմն գոյափոխութեան ճշմարտութիւնն ամենեքեանն ականատես կլինեն և իւրեանց տեսածն կվկայեն: և գոյափոխութիւն չհաւատացողներըն շատ ամօթանք կկրեն · վասն որ էլ ոչինչ չեն կարողանալ ասել · զրոյ հրաշագործութիւննէլ յայտնի ելաւ և ողջնէլ տեսան: ապա եթէ որ էս փորձառութիւնն վտանգաւոր համարվի և չընդունվի · ուրեմն աղաչանօք խնդրվումէ որ

Տասն ցորենայքաշ Քախէցու-ցէչ (Emetick) նշխարի խըմորի հետ խառնվի յետոյ մի միայն մին նշխար շինվի տանվի սեղանն և տվվի քահանային որ պատարագ առի · և բոլորն ճաշակի: եթէ որ բոլորն ճաշակէց և սիրան վարամ չտվվէց և չփսխէց · ուրեմն գոյափոխութեան ճշմարտութիւնն ողջնէլ կըտեսնեն · և անհաւատից լեզուն մին խէտ կըլըլանայ · զրոյ գոյափոխութիւնն երևելի

հրաշքով հաստատվեց: ապա գուցէ էս փորձառութիւնն ևս չընծայեն յանձն առնուլն ուրեմն շնորհեն :

Տասն ցորենայ քաշ մասայ նշխարի խմորի հետ խառնվի և մի միայն մին նշխարհ շինվի տանեն սեղանն . Քահանէն պատարագ մատուցանի . և յետոյ ճաշակվի . եթէ գոյափոխութիւնն ճշմարիտ լինի ուրեմն բոլոր մասէն 'ի մարմին կփոխարկվի : և էստովէլ ճշմարտութիւնն կյայտնվի : ապա եթէ հրամայեն առանց ճաշակվելով փորձառութիւն լինի լաւ կլինի . ուրեմն

Մին նշխարհ.ք որ Քահանէն պատարագ չլինի մատուցել . սոյն այս նշխարքն մին Աշխարհական կտոր կտոր առի . և մին մասնատուփում բաժակում թացեալ դնէ ինչպէս որ Քմարարն առումէ և դնումէ մասնատուփումն : յետոյ Քմարարի մասնատուփումն կտոր կտոր արարած և բաժակում պահած օրհնեալ նշխարիցն . չորք կտոր դուս հանեն ծածկաբար նշան անեն դնեն վերոյ յիշեալ Աշխարհականի նոր մասնատուփի կտոր կտոր նշխարաց մէջն . և տանեն մին Քմարարի մօտ որ նա պատարագ մատուցեալ նշխարի չորք ճոթն ջոկի . և Աշխարհականի ճոթճոթ նշխարիցն բաժանի . էս մին հեշտ 'փորձառուիէ որով գոյափոխութեան ճշմարտուին և անճշմարտուին պարզ յայտնի կլինի:

Եւ ևս եթէ կամենան ողչինցնել հեշտ փորձառութիւն կարողեն առել Ք՟ պատարագի օրհնեալ նշխար և բաժակն մին մասնատուփում մին միջոց բաց մին տեղ վերդնեն մնայ . եթէ մուկն չկերաւ . և ցեցն չուտէց և ճանճն չկերաւ . և անարատ մնաց ինչպէս որ մասնատուփումն դրվելէր . ուրեմն էստով գոյափոխութեան ճշմարտութիւն և անճշմարտութիւնն կյայտնվի : զրոյ վասն Քսի Մարմին և Արեան անարատ մնալոյ համար Սաղմոսումն ասումէ . Ոչ տացես սրբոյ քում տեսանել ապականութիւն : Սաղ 15. 10: և..

Պատուելի Հայոց Ազգ : գոյափոխութեան վարդապետութեանն մասին ինչ ինչ որ ձեր հրամանոց երևելի հեղինակերն գրեալն . նորանցէ իսկ իմաստ բանին տուեալ . 1832. ումն 'ի Կալկաթայ նումրայ . 9. տետրակի առաջի մասումն փոքր ինչ տպվելէ : մնացեալներիցնէլ այժմ փոքր ինչ 'իվերևն տպվեց . որ մեք ամենեքեանս կարդանք և ճշմարտութիւնն տեղականանք: ևս եթէ իրաւապէս դեռ ևս ամենեքեանտ հաւատամանէք որ օրհնեալ հացն (նշխարն) Քսի մարմին . և գինին Քսի արիւնէ փոխարկման . ուրեմն խնդրվումէ ձերհրամանոցէն որ գէք 'իմիասին Սուրբ Աւետարանումն տեսնենք . եթէ որ մեր փրկիչ Յս Քսն ձերհրամանոց գոյափոխութեան պէս . որոք մին իքմին փոխարկեալէ և մին այլ իքմինէ շինել . կամ որպէս որ ջուրն գինի փոխարկեց . ուրեմն Քսի սոյն այս ջուրն գինի արարածն . մեզ համար մին ճշմարիտ օրինակ հաստատենք . և ձերհրամանոց գոյափոխութիւնն նորայ հետ համեմատենք տեսնենք . եթէ որ ձերհրամանոց գոյափոխութիւնն էլ էնպէսէ փոխարկվում ինչպէս որ Քն ջուրն փոխարկեց և

գինի չէնէց: և սոյն այս գինի խըմողներն վկայեցին: ուրեմն ձերհրամա-
նոց գոյափոխութիւնն հաստատէ և հաստատ կմնայ: ապա դեռևս
էստով ձերհրամանոց հնարեալ նոր պատարգն չի ճշմարիտ լինիլ.

Յովհաննու. Գլ. 2. 1. Եւ յաւուրն երրորդի հարսանիք էին
'ի Կանա Գալիլեացւոց. և անդ էր Մայրն Յսի: 2: Կոչեցաւ և Յս
և Աշակերտքն նորա 'ի հարսանիսն: 3. Եւ 'ի պակասել գինւոյն, ասէ
Մայրն ցՅս. գինի ոչ ունին: 4. Եւ ասէ ցնա Յս. զի կայ
իմ և քո՝ կին դու, չև է հասեալ ժամանակ իմ: 5. Ասէ Մայրն
նորա ցսպասաւորսն. որ զինչ ասիցէ ձեզ՝ արասջիք: 6. Անդ էին
Թակոյկք կճեայք վեց ըստ սրբութեան Հրէից. տանէին մի մի
'ինոցանէ մարս երկուս կամ երիս: 7. Ասէ ցնոսա Յս. լցէք զԹակ-
ոյկսդ ջրով. և լցին զնոսա մինչև 'ի վեր: 8: Եւ ասէ ցնոսա. արդ՝
առէք և բերէք տաճարապետիս: և նոքա բերին: 9. Եւ իբրև
ճաշակեաց տաճարապետն զջուրն գինի եղեալ, և ոչ գիտէր ուստի
իցէ. բայց սպասաւորքն գիտէին՝ որք արկին զջուրն: խօսի ընդ փեսայ-
ին տաճարապետն, 10. և ասէ. ամ մարդ զանոյշ գինին յառաջագոյն
պաշտէ. և յորժամ արբենան, յայնժամ զյոռին. դու պահեցեր
զանոյշ գինիդ մինչև ցայժմ: 11. Զայս արար սկիզբն նշանաց Յս
'ի Կանա Գալիլեացւոց, և յայտնեաց զփառս իւր. և հաւատացին 'ի նա
Աշակերտքն նորա: սոյն այս ջուրն որ գինի փոխարկվէց. տեսքն.
հոտն. համն դրիստ և իրաւ ապէս էր փոխարկվէլ: եթէ որ գոյափոխու-
թիւնն էլ էսպէս է: ուրեմն իրաւէ. եթէ ոչ. սուտէ:

Վերնատան Պատմութիւնն

Մտթ. 26. 19: Եւ արարին Աշակերտքն որպէս հրամայեաց նոցա
Յս, պատրաստեցին զՋատիկն: 20. Եւ իբրև երեկոյ եղև՝ կայր
բազմեալ ընդ Երկոտասան Աշակերտսն: 21. Եւ մինչ դեռ ուտէին
նոքա, ասէ. ամէն ասեմ ձեզ, զի մի ոմն 'ի ձէնջ մատնելոց է զիս:
26. Եւ մինչդեռ ուտէին նոքա՝ առ Յս հաց՝ օրհնեաց և եբեկ, և ետ
Աշակերտացն՝ և ասէ. առէք կերայք՝ այս է մարմին իմ: 27. Եւ
առեալ բաժակ գոհացաւ՝ ետ նոցա և ասէ. արբէք 'ի դմանէ ամենե-
քին: 28. Զի այդ է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ 'ի վերայ բազմաց
հեղանի 'ի թողութիւն մեղաց: 29. Բայց ասեմ ձեզ. ոչ ևս արբից
յայսմ հետէ 'ի բերոյ որթոյ մինչև ցօրն ցայն՝ յորժամ արբից զդա
ընդ ձեզ նոր Յարքայութեան Հօր իմոյ: ևս Մրկ. 14. 12—26:

Ղկ. 22. 9. Եւ նոքա ասեն. ո՞ւր կամիս զի պատրաստեսցուք:
10. Եւ ասէ ցնոսա. ահա իբրև մտանիցէք 'ի քաղաքն, պատահեսցէ
ձեզ այր մի բարձեալ սափոր ջրոյ. երթիջիք զհետ նորա 'ի տունն,
յոր մտանիցէ. 11. և ասասջիք ցտանուտէր տանն. Վարդապետ ասէ
քեզ. ուր են վանքն իմ, յորում զՊասեքն ուտիցեմ Աշակերտօքս
հանդերձ: 12. Եւ նա ցուցցէ ձեզ վերնատուն մի մեծ զարդարեալ,
և անդ պատրաստեսջիք: 13. Եւ գնացեալ գտին որպէս և ասացն

նոցա. և պատրաստեցին զՊասեքն: 14. Եւ իբրև ժամ եղև՝ բազմեցաւ, և Երկոտասան Առաքեալքն ընդ նմա: 15. Եւ ասէ ցնոսա. ցանկանալով ցանկացայ զայս պասեք ուտել ընդ ձեզ՝ մինչչև չարչարեալ իցեմ: 16. Բայց ասեմ ձեզ, թէ ոչ ևս կերայց 'ի սմանէ՝ մինչև լցցի Յարքայութեան ԱՅ: 17. Եւ ընկալեալ բաժակ՝ գոհացաւ և ասէ. առէք զայդ՝ և բաժանեցէք 'ի ձեզ: 18. Ասեմ ձեզ թէ յայսմ հետէ ոչ արբից 'ի բերոյ որթոյ մինչև եկեսցէ Արքայութիւն ԱՅ: 19. Եւ առեալ հաց գոհացաւ՝ եբեկ և ետ նոցա՝ և ասէ. այսէ մարմին իմ, որ վասն բազմաց տուեալ. զայս արասջիք առ իմոյ յիշատակի: 20. Նոյնպէս և զբաժակն յետ ընթրեացն առ՝ և ասէ. այս բաժակ է նոր ուխտ իմով արեամբ վասն ձեր հեղլոյ:

Իսկ քո̄ յառաջնում աւուր Բաղարջակերաց արար զՋատիկն զոր Յօհաննէս (Աւետարանիչն) Ընթրիս կոչէ. ըստ այնմ, և 'ի լինել Ընթրեացն՝ սատանայի իսկ արկեալ էր, և այլն. 13. I. 2. .

Արդ զայսոսիկ չորեսին անսխալ վկայս թողուլ և Տէրունական աւանդութեան հետևիլն մեծ յիմարութի է: Վէմ — Հաւատոյ երես. 357:

1: Կոր. 11. 23. Զի ես ընկալայ 'ի Տեառնէ՝ զոր և ձեզն աւանդեցի, եթէ Տէր Յս̄ 'ի գիշերին յորում մատնէր, առ հաց. 24. գոհացաւ՝ եբեկ և ասէ. առէք՝ և կերայք. այս է մարմին իմ, որ վասն ձեր բաշխի. զայս արարէք առ իմոյ Յիշատակի: 25. Նոյնպէս և զբաժակն յետ Ընթրեացն առ և ասէ. այս բաժակ՝ նոր ուխտ է իմով արեամբ. զայս արարէք քանիցս անգամ եթէ ըմպիցէք՝ առ իմոյ Յիշատակի: 26. Քանիցս անգամ թէ ուտիցէք զհացս զայս, և զբաժակս ըմպիցէք, զմահն Տեառն պատմեցէք, մինչև եկեսցէ նա: 27. Այսուհետև՝ որ ուտիցէ զհացս, կամ ըմպիցէ զբաժակս Տեառն անարժանութեամբ, պարտական եղիցի մարմնոյ և արեան Տեառն: 28. . փորձեսցէ մարդ զանձն իւր, և ապա 'ի հացէ անտի կերիցէ, և 'ի բաժակէն արբցէ: 29. Զի որ ուտէ և ըմպէ անարժանութեամբ՝ դատաստանս անձին իւրում ուտէ և ըմպէ. զի ոչ խտրէ զմարմինն Տեառն: Եւս տես. 1. Կոր. 10. 20. 21:

Այսպէս և Ոսկեբերանն 'ի խորհուրդ Ընթրեացն ասէ թէ, զկերպարանս ծառայի առեալ. յորժամ յարեաւ Յընթրեացն որ կերակրէ զմ̄ որ ընդ երկրաւս: իսկ Ընթրիքն էր Գառն Պասեքական. . .

Քանզի և 'ի բանիցն քո̄ի թէ զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի գեղեցիկ իմաստ բացատրի. զի զայս ասելովն ցուցանէ և այլ ինչ անցեալ. և անցեալ էր ճաշակումն Գառին. կամի ասել թէ, մի՛ զանցեալ Գառին յիշատակն առնիցէք զոր կերայք. այլ զայս զոր այժմ աւանդեցի ձեզ: Քանզի հին Գառնազենութիւնն վասն Յիշատակի ելիցն Յեգիպտոսէ լինէր որովք 'ի մարմնաւոր գերութենէ զերծան. իսկ այս նոր ուխտ վասն 'ի հոգեկան գերութենէ ազատման սակս. զի Գառն եղև քո̄ փոխանակ Գառին. և հաց կենաց՝ փոխանակ Բաղարջին:

Բայց զի ամ Վարդապետութիւն որ ոչ ունի զհիմն 'ի Սրբւոյ Աւետարանէն՝ անհաստատէ. վճայնորէն 'ի համաձայնութենէ Չորից Աւետարանչացն ցուցանի ճշմարտութիւն այս խորհրդոյս: . .

Նաև ասելովն թէ, և 'ի լինել Ընթրեացն, ցուցանէ հաւաստապէս զԸնթրիս պասեքական Գառին. զի այս Ընթրիքս ոչ է այն զոր 'ի տուն Սիմոնի եկեր. զի վեց աւուրբ յառաջ էր այն քան զԶատիկն. որպէս գրի Յոհան, 12.1—11: . . .

Եւ դարձեալ 'ի վերայ այն բանին թէ, զայս արարէք առ իմոյ Յիշատակի՝ ասէ, տեսանե՞ս զի՞արդ հանէ և մերժէ 'ի հնին օրինացն. զի որպէս զայն առնէիք ասէ, և Յիշատակն այն հեղլոյր 'ի փրկութիւն անդրանկացն, և այս 'ի թողութիւն ամենայն Աշխարհի: Վէմ Հաւատոյ երես. 359. 360. 377:

Յիշատակ. ի. աւ. աց. օք: || յիշումն. կամ յիշատակումն: 2. Մակ. 7. 20: Իմաստ. 11. 13: Ղուկ. 22. 19: Իսկ մերթ՝ յիշելիք, իբր այն իրն, զոր 'ի տեսանելն, կամ 'ի լսելն շարժի ոք 'ի յիշել զանցեալ ինչ: Ելից. 12. 14: և. 13. 9: Սաղմ. 110. 4: և յայսմանէ առեալ յիշատակ կոչի՝ ընծայն, զոր տան եկեղեցեաց, առ. 'ի յիշիլ Նոքօք 'ի յապագայս: 'ի Հայկազեան Բառ Գիրք:

Էհաս տօն Բաղարջակերացն յորում սահմանեցաւ լրումն օրինակացն, հաստատել անտի և այսր զնորոյ աւանդութեանս խորհուրդ. . .

8. Իսկ Յս 'ի Բեթանիա գոլով՝ առաքէ զՊետրոս և զՅոհաննէս զի պատրաստեսցեն զՊասեքն: . . Արդ զայս ամ ինքն իսկ ծածուկ տեսչութեամբն կազմէր. և Ածային բռնադատօղ իշխանութեամբն հաւանեցուցանէր զտանուտէրն պատրաստանել Նմա ըզ Վերնատունն զարդարեալ պատշաճ. ուր զԱծային խորհուրդն աւանդելոց էր: Դոյ և Աշակերտացն գնացեալ պատրաստեցին զպէտս տօնին: Գայ և Յս Աշակերտօքն ոչ թաքուն և ոչ անյայտ. այլ համարձակապէս. քանզի ոչ զանգիտէր 'ի հակառակութեանց անտի զոր երկնէին Նոքա:

14. Եւ յերեկոյին ժամուն էր նա բազմեալ 'ի Վերնատան անդ և Երկոտասանքն ընդ Նմա: Սկսանի խօսիլ ընդ Աշակերտացն՝ եթէ այն էյէ Պասեք վերջին զոր ցանկութեամբ ուտէ ընդ նոսա. և այլ մի՛ ևս յաւելցի անդր անցանել. այլ լռեալ դադարեսցէ. զի Արքայութեանն Նորա լցցի խորհուրդ. բառնալ օրինակին 'ի գալ ելից խորհրդոյ Նորա: . .

Արդ այսր խորհրդածութեամբ Նորոգեալ զնոսա վերստին ծննդեամբն՝ աւանդէ Նոցա յետ այսորիկ զխորհուրդ մարմնոյ և արեան իւրոյ. զի զայն ունիցիմք Յիշատակ մահու Նորա միշտ կատարել զնա: Ըստորում որ 'ի Մովսիսէ աւանդեցաւ պահել զՅիշատակ Գառինն որով եղև ազատութիւն Նոցա:

Եւ աստ Յիշատակ արեան Նորա որ հեղաւ վասն ազատելոյ զամենեսեան 'ի ծառայութենէ մեղացն: Յաղագս որոյ ասէ, Զայս արարէք առ Իմոյ

Յիշատակէ: Եւ Առաքելոյ ասացեալ, Քանիցս անգամ եթէ ուտիցէք զհացս զայս և զբաժակս ըմպիցէք, զմահ Տեառն պատմիցէք մինչև եկեսցէ նա: 1. Կոր. 11. 26:

Արդ այսպէս աւանդեաց մեզ զՅիշատակ մահուն իւրոյ. զի որ քան հաղորդիմք՝ յիշեմք զկամաւոր չարչարանս նորա զոր վասն մեր համբերեր նա: Եւ իբրև ետ Աշակերտացն զի արբցեն, էարբ և ինքն և ասէ,

18. Այսուհետև ոչ ևս յաւելից ըմպել 'ի բերոյ որթոյ մինչև նոր 'ի գերեզմանէն երևեցայց. վանեալ զԹագաւորութիւնն մահու և եկեալ Թագաւորութեամբ 'ի դժոխոց (ըստ Գեղեցմանեցին): տես երես 353—357. 'ի Մեկնութիւն Սրբոյ Աւետարանին որ ըստ Ղուկասու Արարեալ Վարդապետին Իգնատիոսի: 'Ի խնդրոյ Գրիգորիսի Կաթողիկոսի. տպեցաւ 'ի Թիւն Հայոց. ՌՃՁԴ. (1184)

Նոյնպէս և զբաժակն առեալ՝ օրհնեաց՝ գոհացաւ՝ էարբ և ետ իւրոց ընտրեալ սուրբ և բազմեալ Աշակերտացն ասելով. (Մարկ. 14. 23—26:) Արբէք ի սմանէ ամենեքեան. այս է արիւն իմ Նորոյ ուխտի՝ որ յաղագս ձեր և բազմաց հեղանի 'ի քաւութիւն և 'ի թողութիւն մեղաց: (Մատ. 26. 28:)

Զբաժակն՝ որ ասաց թէ նախ ինքն էարբ, զայն յայտ արար եթէ այսպէս ախորժելի փափագմամբ ճաշակեմ զմահ, որպէս ծարաւի ոք զբաժակ: Նոյնպէս և դուք պարտիք յոյժ պասքեալ սրտիւ մերձենալ 'ի մարմին և յարիւն իմ սուրբ:

Եւ զսոյն միշտ իւր Յիշատակ առնել, պատուիրան աւանդեաց մեզ բարերար որդին քո միածին:

Եւ զոր ինքն արար՝ զնոյն դարձեալ մեզ պատուիրեաց առնել. զի զայն առնելով մեր՝ մահու նորա Յիշատակն անմոռաց լինի 'ի մեզ: երես. 104: 'ի Յօհաննէս Արճիշեցւոյ Մեկնութիւն Զարհուրելի Պատարագին. տպեալ 'ի Կալկաթայ. 1830: և ս տես երես. 143. 'ի Կոստանդինուպօլսոյ օրինակի տպեալ. 1799:

Պօղոս Յերկնային Դպրատանն ուսեալ զեկեղեցական կարգաւորութիւնսն՝ (զի ոչ էառ և ոչ ուսաւ 'ի մարդոյ այլ 'ի յայտնութենէն Յսի Քսի. և Այ Հօր և այլն. Գաղատ. 1.1.) ասէ. Ես ընկալայ 'ի Տեառնէ զոր և ձեզ աւանդեցի. թէ Տէր Յս 'ի գիշերին յորում մատնիւր՝ էառ հաց և գոհացաւ և այլն: տես. 1. Կորն. 11. 23—30: Սուրբն Առաքեալն ոչ խօսէր ընդ Քահանայից միայն, այլ ընդ նորահաւատ Քրիստոնէից: Վեցերորդ՝ այս խորհուրդս Ընծայիւ կոչի: . .

Եւ զայս 'ի Տեառնէ ընկալեալ ասէ Առաքեալն և աւանդեալ Կորնթացւոց. 1. Կորն. 11. 23: իսկ զայն սրբազան թուղթն՝ ոչ գրեաց Պօղոս Քահանայից, այլ հասարակաց և ժողովրդոց: Եւ վասն երկոցունց տեսակացն և ս ասաց հասարակաբար՝ զայս արարէք և առ իմոյ Յիշատակի: և վասն երկուց ասաց զուտելն և զըմպելն. և այնոքիւք զմահ Տեառն զպատմելն: Եւ վասն անարժանապէս ուտողացն և ըմպողացն ասաց

պարտական լինիլոց մարմնոյ և արեան Տեառն ։ Եւ Թէ՝ փորձեսցէ մարդ զանձն իւր, և ապա 'ի հացէ անտի կերիցէ, և 'ի բաժակէն արբեցէ ։ որ ոչ [illegible] ։ տես 9. 66. 67. 'ի Ճրագ Ճշմարտութեան ։ 'ի Թուղթն Հայոց . ումե

Եւ պարտէր նոցա բաւական համարիլ զպատուէրն Քրիստոսի որ 'ի նմա վերնատանն որ յետ աւանդելոյ ըզ սուրբ խորհուրդն փրկական ասաց Աշակերտացն Ղուկ. 22. 19։ զայս արարէք առ իմոյ Յիշատակի։

Յիշատակ Քրիստոսի է խորհուրդ պատարագին . . որպէս յամենայնում պատարագի սկզբանն առնու քահանայն զհացն և զբաժակն և ասէ, Յիշատակ Տն մերոյ Յսի Քսի ։ տես երես . 160. 'ի Դրախտ Ցանկալի ։

Հարց ։ Զի՞նչ է պատարագն ։

Պատասխան ։ . . իսկ համառօտ սահման նորա է այս . պատարագն է Յիշատակ կենաց և չարչարանաց և մահուան Քրիստոսի . . . .

Հարց ։ Ո՞վ է պաշտօնեայ այսր խորհրդոյ ։

Պատասխան ։ Է միայն քահանայն Նոր Օրինացս, Օրինօք Եկեղեցւոյ ձեռնադրեալ . որպէս յայտէ Ղուկ. 22. 19. Զայս արասջիք առ իմոյ Յիշատակի ||։ տես երես . 132.143։ 'ի Կերակուր քահանայից

Ապա յարուցեալ երթեալ առ ընծայական սեղանոյն, առ որ մատուցեալ նախապատրաստական ընծայից, զոր առեալ քահանայն դնէ 'ի մաղզմայն, ասելով ։ Յիշատակ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ։

Եւ առեալ զգինին արկցէ 'ի սկիհն ասելով ։

Յաղագս Յիշատակի փրկագործ տնօրէնութեան Տեառն ԱՅ, և փրկչին մերոյ Յսի Քսի ։ տես 'ի Խորհրդատետր Ահարոնի Պատարագին

Զի Քս ԱԾ գոլով . . ասաց, առէք կերէք այսէ մարմին իմ ։ Մատ. 26. 26։ Բայց երկբայութիւն գոյ Թէ յորո՞ւմ ժամու կամեցաւ և արար . սակայն ո՛չ կարեն ցուցանել ։

Զի Թէ այսու բանիւս առնէր զհացն մարմին իւր, պարտ էր հրամայական կերպիւ ասել, այս եղիցի մարմին իմ ։ որպէս յստեղծագործութեանն Աշխարհի արար ասելով, եղիցի լոյս և եղև լոյս . և այլն ։ Ծննդ. 1. 3։ Իսկ աստ ո՛չ Թէ հրամայական, այլ ցուցական կերպիւ ասէ, այսէ մարմին իմ ։ . .

Տես ուրեմն զառէք կերէքն Թէպէտ Տէրունականէ բան և հրաման, սակայն ո՛չ վասն փոխարկութեան ասաց, այլ՝ վասն պատմելոյ զխորհուրդ տնօրէնութե որդւոյն ԱՅ։ երես.365։ 'ի Դրախտ Ցանկալի ։

Իբրու որ Առէք կերէք ո՛չ է հրամայական բան, այլ Ցուցական . կամ Օրինակական . և կամ փոխաբերական . որպէս տես 'ի վայր

Հին Կտակարան

Կապեսցէ զորթոյ զյաւանակ իւր, և զգնդակէն զյաւանակ իշոյն . լուասցէ գինեաւ զպատմուճան իւր, և արեամբ խաղողոյ զհանդերձս իւր ։ Ծննդ . 49.11։

Կոգի կովուց և կաթն մաքեաց, հանդերձ ճարպով գառանց խոյո

որդւոց ցլուց և նոխազաց ։ ընդ ճարպոյ երիկամանց ցորենոյ , և զարիւն խաղողոյ ըմպէին գինի ։ Երկրորդ Օրինաց . 32.14։

Եւ ցանկացաւ Դաւիթ՝ և ասէ . ո՛ արբուցանէր ինձ ջուր 'ի ջրհորոյն Բեթղեհեմի որ առ դրանն է ։ Եւ գունդք այլազգեացն էին 'ի Բեթղեհեմ . և հատին երեք զօրավարք զբանակն այլազգեաց՝ և հանին ջուր 'ի ջրհորոյն Բեթղեհեմի որ առ դրանն . և առին և եկին առ Դաւիթ . և ոչ կամեցաւ ըմպել զայն , այլ նուիրեաց զայն Տեառն ։ Եւ ասէ . քաւ լիցի ինձ Տէր առնել զայդ . եթէ զարիւն արանց երթելոց ոգւովք չափ ըմպիցեմ . և ոչ կամեցաւ ըմպել զայն ։ զայս արարին երեք զօրաւարքն ։ Երկրորդ Թագաւորաց . 23. 15—17։

Նոր Կտակարան

Զի՞ տեսանես զշիւղ յական եղբօր քո , և 'ի քում ական զգերանդ ո՛չ տեսանես ։ կամ զի՞արդ ասես ցեղբայր քո , թող հանից զշիւղդ յականէ քումմէ . և ահաւասիկ 'ի քում ական գերան կայ ։ Կեղծաւոր՝ հան նախ զգերանդ յականէ քումմէ , և ապա հայեսցես հանել զշիւղն յականէ եղբօր քո ։ Մատթ . 7. 3—5։

[1] Դուք էք աղ Երկրի . . .	Աղաքեալք ոչ եղեն աղ
[2] Դուք էք լոյս Աշխարհի . .	Նոքա ոչ եղեն ճրագք . կամ Լուսնեակք . և կամ Արեգակունք
[3] Զգուշ լերուք 'ի խմորոյ Սադուկեցւոց և Փարիսեցւոց .	Ի զգուշանալ յաղանդոյ փարիսեցւոց և Սադուկեցւոց
[4] Դու ես վէմ	Պետրոս ոչ եղև վէմ կամ քար
[5] Երթ յետս իմ սատանայ . . .	Պետրոս ոչ եղև դև կամ սատանայ
[6] Ահաւասիկ Գառնն Այ . . .	Քս ոչ էր Գառն կամ ոչխար
[7] Ես եմ Հացն	Յս ոչ եղև գարւոյ կամ ցորենոյ հաց
[8] Ես եմ լոյս Աշխարհի . . .	Քս ոչ եղև ճրագ . կամ Լուսնեակ և կամ Արեգակ
[9] Ես եմ Դուռն	Յս ոչ եղև Երկաթեայ կամ փայտեայ Դուռն
[10] Ես եմ Հովիւն քաջ	Քս ոչ եղև այծեաց և ոչխարաց Հովիւ
[11] Ես եմ ճանապարհ	Յս ոչ եղև քարեայ կամ հողեայ ճանապարհ
[12] Ես եմ որթն ճշմարիտ և . . . Հայր իմ Մշակ է	Ոչ Քս որթն եղև և ոչ իւր Հայրն Մշակ
[13] Ես եմ որթ և դուք ուռ . . .	Յս ոչ եղև որթ և ոչ նոքա ուռ

	[5] Մատ . 16. 23։	
[1] Մատ . 5. 13։	[6] Յովհ . 1. 29։	[10] Յովհ . 10. 14։
[2] Մատ . — 14։	[7] Յովհ . 6. 35։	[11] Յովհ . 14. 6.
[3] Մատ . 16. 6։	[8] Յովհ . 8. 12։	[12] Յովհ . 15. 1։
[4] Մատ . — 18։	[9] Յովհ . 10. 9։	[13] Յովհ . 15. 5։

Եւ ամենեքին զնոյն հոգևոր ըմպելին արբին, զի ըմպէին ՚ի հոգևոր վիմէն՝ որ երթայր զհետ նոցա . և վէմն էր ինքն Քս : 1. Կորնթ . 10. 4:

Հոգին է կենդանարար, մարմին ինչ ոչ օգնէ . զբանն զոր ես խօսեցայ ընդ ձեզ՝ հոգի է և կեանք :

իսկ որ մտանէ ընդ դուռն, հովիւ է ոչխարաց :

Զայս առակ ասաց նոցա Յս, և նոքա ոչ գիտէին եթէ զինչ էր որ խօսէրն ընդ նոսա : Յովհ . 6. 64: 10. 2. 6:

Զայս ամենայն խօսեցաւ Յս առակօք ընդ ժողովուրդսն . և առանց առակի ոչինչ խօսէր ընդ նոսա :

Զի լցցի ասացեալն ՚ի Մարգարէէն . բացից առակօք զբերան իմ, բղխեցից զծածկեալսն ՚ի սկզբանէ Աշխարհի :

Յայնժամ՝ թողեալ Յսի զժողովուրդսն՝ եկն ՚ի տուն . մատեան առ նա Աշակերտքն նորա՝ և ասեն . մեկնեա մեզ զառակ որոմանցն Ագարակի : Մատթ . 13. 34—36:

Եւ ասէր . ո՞ւմ նմանեցուսցուք զԱրքայութիւնն Այ, կամ որո՞վ առակաւ առակեսցուք զնա :

Եւ այնպիսի առակօք խօսէր ընդ նոսա զբանն, որպէս կարող լինէին լսել . և առանց առակի ոչինչ խօսէր ընդ նոսա, բայց առանձինն Աշակերտացն իւրոց մեկնէր զամենայն : Մարկ . 4. 30. 33. 34:

Վերոյ հին և նոր Կտակարանաց վկայութիւններովն պարզ երևումէ որ մեր փրկիչ Յս Քսն ՚ի վերայ խաչին որ պէտքէր մին անգամ Պատարագ մատուցանէր վասն փրկութեան մերոյ . (Տես Պատարագական Քնի ՚Էմշահջենատուրն տպեցաւ . Եբր . 10. 14: և . 13. 12: և . 1. Յոհ . 1. 7: տես Եփես . 489. և Եկեղեցւոյ տողն ՚ի Վէմ Հաւատոյ :) և սոյն այս իւր չարչարանաց և խաչի մահուամբ մեռնելով մեր փրկութիւնն մենք միշտ մեր մտացն ունենանք . պահենք . միշտ յիշենք . և չմոռանանք : վասնորոյ ինքն յառաջագոյն ՚ի վերնատանն հացն օրհնեց եբեկ և ետ Առաքելոցն և ասաց այսէ մարմին իմ, որ վասն բազմաց տուեալ . զայս արասջիք առ իմոյ Յիշատակի : Նոյնպէս և զբաժակն օրհնեաց և ետ Առաքելոցն և ասաց . այս բաժակ նոր ուխտէ իմով արեամբ վասն ձեր հեղլոյ : այսինքն ձեր փրկութիւնն որ եղաւ հոգևոր փառաւոնի իշխանութենիցն . և մահի շուաքիցն իմ չարչարանք և մահովն . էստուր Յիշատակն այսուհետ կատարեցէք . էլ Յեգիպտոսայ փառաւոնի իշխանութիւնիցն փրկվելէ Յիշատակն մէք կատարել : և մեր փրկիչ Յս Քսն երբոր մեր փրկութեան համար չարչարվեց խաչի վերեն մեռաւ . մին նոր գերեզմանում թաղվեց . գերեզմանին և մահին յաղթեց . երեք օրումն յարվեց . և հետ քառասուն օրէն համբարձմանէր Երկինքն . Առաքելոցն իւր վերջի պատուէրն տվեց ասելով Ուսուցէք նոցա պահել զամենայն՝ որ ինչ պատուիրեցի ձեզ . և ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս, մինչև ՚ի կատարած Աշխարհի Մատթ . 28. 20:

Առաքեալքնէլ էնպէսեն արարել. ինչպէս որ իւրեանց Վարդապետն 'ի Վերնատանն բաղարջակերաց (այսինքն Պասքա) տօնն կատարելումն. (Ելից. 12. 14. 15. 18—20:) արարել էր և պատուիրել էր: Վասնորոյ Պօղոս Առաքեալն. 1. կորն. 11. 23—29: ումն գրել է: էս ամմէնն. և այս մասին ինչ ինչ որ այժմ և աստ պէտքէր. փոքր ինչ վերեն տպվեց. որով պարզ երևումէ. որ 'ի Վերնատան բաղարջակերաց (այսինքն առանց թթխմոր հացուտելէ) Ընթրիսումն. բաղարջ (հաց) և գինով պատարագ չմատուցանվէց: այլ թէ յետայնու որ պէտքէր մեր փրկութեան համար Քրիստոս պատարագ մատուցանվէր, և սոյն այս ճշմարիտ և փրկարար պատարագն միշտ յիշելոյ. և 'ի մեր մտացն պահելոյ համար 'ինչ ինչ պէտքէր լինէր. որ սոյն այս պատարագի Յիշատակին լինէր: Յեգիպտոսիցն փրկվելոյ Յիշատակ կատարելէ համար Բաղարջակերաց տօնն էլ չկատարվէր. և էլ չլինէր: և սոյն այս Յիշատակ կատարելոյ կերպն. և ինչով պէտքէր. և ինչ փոխաբերական կամ ցուցական խօսկ և ասութիւնն յարմարէր և յարմար կըերևէր որ ավէր վասն տեսողաց և լսողաց. որ դիւրաւ իմանին իմաստ բանին: այս ամմէնն արար և ասաւ: այսինքն բաղարջ և գինին որ սոյն այս Պասքեա տօնի համար յայնժամ սեղանումն դրածէր. նոյն բաղարջ և գինին առավ և արար. Ղուկ. 22. 19—33: որ բաղարջի բեկումն իւր մարմնոյ բեկման. և գինին իւր արեան հեղման օրինակն լինէր. ինչպէս որ ինքն իւր սուրբ բերանովն փոխաբերական խօսկ ասավ այսէ Մարմին իմ. այսէ Արիւն իմ: մինչև ի այժմ ևս անհաւատ տիրասպան Հրէայքն վերոյ յեշեալ Յեգիպտոսայ փրկութե Յիշատակին ամմէն տարի կատարումեն. և յորժամ որ կատարումեն բաղարջ և գինի ունեն իւրեանց սեղանումն դրած. որ սեղան նստողքըն 'ի միասին նախ բաղարջն են ուտում. և ապա մին թասով գինի ողջնել փոքր փոքր ճաշակմանեն: վասնորոյ սոյն այս Նոր ուխտի Յիշատակին. վերոյ յիշեալ բաղարջակերաց տօնի սեղանումն պատրաստի դրած բաղարջ և գինովն մեր փրկիչն արար իւր մահուան Յիշատակին հաստատեց և պատուիրեց որ իւր հաւատացեալքն միշտ իւր Յիշատակին կատարեն: որպէս որ մինչև ի այժմս սոյն այս Յիշատակին Խորհրդատետրի Ըսկսպումն յիշածէ. ևս Հայոց Քահանայքն երբոր կզարդարվեն դասումն կկանգնեն ձեռներն ջրով կլուանան և կասեն լուացից յանմեղս զձեռս իմ, և այլն. առօք փառօք կգնան սեղանն և վարագոյրնէլ կքաշեն յայնժամ գոխտիկ կամանց կամանց կասեն որ ժողովուրդն չլսեն չիմանան անգէտ մնան չլուսաորվեն. և է այս. Քահանայն գայ առ ընթեր ընծայարանի խորանին. առ որ մատուցանէ նախապատրաստեալ զնշխարն. և առեալ Քահանայն դնէ 'ի մաղզման ասելով.

Յիշատակ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

Եւ առեալ զգինին արկանէ 'ի սկիհն ասելով.

Յաղագս Յիշատակի փրկագործ տնօրէնութեան Տեառն Աստուծոյ

և փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ տես 'ի Էջմիածնայ տիպ. և 'ի Վենետիկայ տիպ Խորհրդատետրերն։ Եւ տես երես. 40. 'ի Յօհաննէս Արճիշեցւոյ. Մեկնութիւն [illegible] խորհրդոյ պատարագի տպեալ 'ի Կալկաթայ. 1830։

Որովհետև Քս̃է առաջնորդ և կացուցիչ խորհրդոյ՝ բարւոք լինէր առաւել Քս̃ի հետևիլ քան վարդապետական վիճաբանութեանց։ տես երես. 347. 'ի վէմ—Հաւատոյ։

Ամէն Պռօտէստանտ Քրիստոնեայք Ընթրիս Տեառն (the Lord's Supper.) կատարումն ամսէն մին անգամ. ինչպէս Աւետարանումն հրամայելայ մեր փրկիչն։ Եւ ինչպէս վերոյ Խորհրդայտետրի աստուածութիւննէ այսինքն Յիշատակ չարչարանաց և մահուան Տեառն մերոյ Յս̃ի Քս̃ի։ շատ տխրելին է որ Հայոց Եկեղեցին. Ընթրիս Տեառն ասելէ աթիլ. պատարագէ ասում։ և Յիշատակ ասելէ աթիլ իսկ մարմին և արիւնէ ասում։

Զի ուր իցեն երկու կամ երեք ժողովեալ յանուն իմ, անդ եմ ես 'ի մէջ նոցայ։ Մատթ. 18. 20։

Յօհ. 6. 35։ Ասէ ցնոսա Յս̃. ես եմ հացն կենաց. որ գայ առիս՝ ոչ քաղցիցէ, և որ հաւատայ յիս՝ ոչ երբեք ծարաւեսցի։ 40. Այս են կամք Հօր իմոյ. զի ամ̃ որ տեսանիցէ զՈրդի՝ և հաւատայցէ 'ինա, ընկալցի զկեանսն յաւիտենականս. և ես յարուցից զնա յաւուրն յետնում։ 59. Այսէ հացն՝ որ Յերկնից իջեալ. ոչ որպէս կերան հարքն ձեր զմանանայն՝ և մեռան. որ ուտէ զհացս զայս՝ կեցցէ յաւիտեան։

Յօհ. 14. 23. Պատասխանի ետ Յս̃ և ասէ ցնա. եթէ ոք սիրէ զիս՝ զբանն իմ պահեսցէ, և Հայր իմ սիրեսցէ զնա. և առ նա եկեսցուք՝ և օթևանս առ նմա արասցուք։

Զի տացէ ձեզ ըստ մեծութեան փառաց իւրոց, հաստատեալ զօրութեամբ 'ի ձեռն Հոգւոյն իւրոյ 'ի ներքին մարդն. բնակել Քս̃ի հաւատովք 'ի սիրտս ձեր. սիրով արմատացեալք և հաստատեալք։ զի կարող լինիջիք հասանել ընդ ամ̃ սուրբս. Եփես. 3. 16. 17. 18։

Զա̃ծ ուրուք երբէք չէ տեսեալ. եթէ սիրեսցուք զմիմեանս՝ Ա̃ծ 'ի մեզ բնակէ, և սէր նորա 'ի մեզ կատարեալ է։ Եւ մեք հաւատացաք՝ և ծանեաք զսէրն Այ̃՝ զոր ունի առ մեզ։ Ա̃ծ սէր է, և որ կայ 'ի սէրն՝ բնակեալ է յԱստուած, և Ա̃ծ 'ի նմա բնակէ։ 1. Յօհ. 4. 12. 16։

Ահաւասիկ կամ ես առ դուրս և բախեմ. եթէ ոք լուիցէ ձայնի իմում՝ և բանայցէ զդրունսն, մտից առ նա՝ և ընթրիս արարից առ նա, և նա ընդ իս։ Յայտ. 3. 20։

Գիտեմք՝ եթէ Քս̃ յարուցեալէ 'ի մեռելոց. այսուհետև ոչ մեռանի, և մահ նմա ոչ ևս տիրէ։ Զի որ մեռաւն՝ մեղացն մեռաւ միանգամ. Հռոմ. 6. 9. 10։ Էս մասին տես Նումրայ. 9. Տետրակի երկրորդման երես. 72.

* Նումրայ. 15.

Վասն Միսոնարի կարապետին :

Տես Եւս Տետրակի երես. 102. ումն :

Երուսաղէմայ Նուիրակ Սրբազան Յակոբոս ծայրագոյն Վարդապետն. զանազան բաներ է լսում վասն Միսոներներոնց. և նորանց Վարդապետութեանց. և նորանց մօտ էլ մուտ առողաց: Վերջն յիշեալ Վարդապետն ասումն ինչ ասէ որ ես փեղեկանամ. Միսոներներոնց մէջ էլ մուտ առողներումն մէր կողմարէնիք հայ կայ որ կարդալ գիտէ գիտէ: պատասխանումն հրամիլէս կայ: և անունն կարապետ է. և ասէ որ այժմ Հայոց Պատրիարքն Երկրորդ Հայկար Վարդապետն է.

Վարդապետն հարցանումն: դու հաւատումն. Հայր. Որդի. և Սուրբ Հոգի. միայն Աստ.:

Պարոն Միսոնէրն պատասխանումն: Այո: ինչպէս որ հրամայեցիր. Սուրբ Երրորդութեամբ միայն Աստ. է հաւատում:

Վարդ. Հարց: դու հաւատումն Որդւոյ Աստ. Մարմնանալն:

Պարոն Մ. Պատ: Այո: հաւատումն Որդւոյ Աստ. Մարմնանալն ՚ի Սրբոյ Կուսէն Մարիամու:

Վ. Հարց: դու հաւատումն Հին և Նոր կտակարանն Աստուածունչէ:

Պ Մ. Պատ: Այո: հաւատումն Հին և Նոր կտակարանն Աստուածունչէ: և հաւատումն որ ճշմարիտ քրիստոնէութեան հաւատն մի միայն Հին և Նոր կտակարանումն է. առանց հայրապետաց աւանդութեանց: (2. Տիմ. 3. 15. 16. 17:)

Վ. Հարց: դու հաւատումն Հայոց Եկեղեցւոյ Հաւատամքն.

Պ Մ. Պատ: Այո: հաւատումն Հայոց էն Հաւատամքն որ մէջ ժամումն ասումն. և ժամագրքումն գրված է:

Յակոբոս Վարդապետն վերև պատասխաներն լսելէն զարմանումն և ասումն դու անհաւատ չէ. և ոչ էլ հերձուած: դուք ինչպէս էք ասում դու հաւատն ուրացել է:

Սրբազան տէր Յովսէփն ասումայ. դու սուրբ Մեռոնն չի հաւատամն: մէր պատարագն չի հաւատամն: սէ խաչն չի հաւատամն: Եօթն խորհուրդ Եկեղեցւոյ չի հաւատամն:

Կալկաթայոյ Եկեղեցւոյ Մահտեսի Սարգիս Աղայէն ասումն. ես կարապետի պօղին մօտ դարէլ: մօտն վաղս իմ ջեռնումն փեսա. ինչ ասաց էք ինչ. ինչու եմ էք վաղ մօտն բերել. ես ասի թէ պօղնէ էտոուր համար եմ մօտն բերել: Կարապետն մօտն իմ ջեռնեցն առաւ. և ասաց ես մին մեղաւոր մարդեմ. ես պօղ չունեմ, էք պօղն Սուրբ Յովհաննէս Մկրտչի պօղնէ: որովհետև շնորհաւորել էք մօտն բերելաս էս անգամն յիտառայ. պատ խնդրեմ էլ միւսանգամ չբերես:

Պարոն Միսոնէրն ասաց. Կարապետն ասումն. Տէր մէր Յս քրիստոսն միայն էրկու խորհուրդ պարգևել իւր Եկեղեցւոյն: մին Մկրտութիւնն է և միւսն հաղորդութիւնն: պատ Հայոց Եկեղեցին այժմ այս էրկո-

Պատուիրանաց ո՛չ մինչեւ ուղիղ և անարատ չէ պահել։ (Աւետարանութիւն գրածն ինչպէս էն. և Հայոց Եկեղեցւոյ Մկրտութիւն և հաղորդութիւն կատարելն ինչպէս. իրար հետ համեմատիր տես։) մինչեւ այսօր. Կարապետին աւուրն Բանն Բանին Հոգին Սուրբին. Մաւոնն ոչինչէ։

Մինչեւ այսօր։ Կարապետին հաւցընէ տուն էն խաչն հաւատմանաս որ քո՛ վերէն խաչվեր. Կարապետն աստվ. նաոր խաչվեր. էս նշան հաւատման։ և էն խաչն որ տուն աւուրն. էն խօսյ Բոլորն ծոն ծոնան աւրէլ. նենաց քայր աւելով էտար ընծայելան և մեծ քողան գտէլ։ *

* Ժողովուրդն աչքերնին Բանան լաւ մտէն տան էրանց քահանայից աւրա-քան որ էրծաւորութեան պատուղնէ տեսնէն էրանց համար անդամայ էնք լաւ Բանէ էլել. Թ՛ էրանց պաշտելէ խաչն, որոյ վերայ աստուծան քո՛ խաչվեր. այն այս խաչն. Հայ. Գրէք. Լաւենացէք նոր նորէն աւարել էրար Բաժանելէն էլոչինչ չէ ծնացել։ այժմ նորայ տեղն (*աթիլ*) այլ և այլ քէտէր գերման խաչերէն շինուս մեծամեծայ ընծայ էն տալման ունտ աւելով որ այն քայտէ խաչերն քո՛յ *խաչի* քայտերնէ շինուած. և մեծ պարգևէն գանուս քահանայքն։

Երբոր ինչլէնայ Աստուածութիւն հաւատացողաց մէջ, մի մայն Հէն և Նոր Կտակարանն ընթերէց քարոզվելն. և ԱՅ խօսքերը լոյսովը հաւատով լողնէրն ընթեցէն լուսաւորվելն. շատոնք Լատինացւոյ Եկեղեցեաց Թողին. Մարտինայէն Աստուածութիւնէրն Թողին։ յայնժամ ում ում մօտ որ նենաց քայտնէր անմէնն էրար պատմեցին. և միմեանց խորհրդով էրէանց մօտ էլած նենաց քայտն. նենաց քայտով շինած գերման խաչերն անմէնն հաւատէցին մէն տեղ. էնքան ժողովեց որ մէն էրկու. մեծ մեծ էրէք տէրտանցէ նավէրը քէտէր և տախտակնէրն որ յէրարէց քանդէն Չոն Չոնէն և մէն տեղ նուտուն անէն որ չափ նլէնէր և նամ որ չափ նարեէր. այն այս հաւատէալ նենաց քայտէ նուտուննէլ էնչափ էլաւ։ տես ինչլէրլևար տեպրանն որոյ անուննէ։ Պօպըրի Ընմասկէտ (Popery Unmasked.)

Վասն Պղնձէ Օձին

Իսկ Մովսէս հրամանաւն ԱՅ (Թուոց. 21. 8. 9։) արար պղնձի Օձ. և բարձրացոյց 'ի դուռն խորանին. և որ հայէր 'ի նա՝ ապրէր 'ի Թունից Օձիցն։

Զայս խորհուրդ յինքն ձգեաց Տէրն ասելով. որպէս Մովսէս բարձրացոյց զօձն Յանապատին, նոյնպէս բարձրանալ պարտ է Որդւոյ մարդոյ։ (Յովհ. 3. 14։)

Նախ որպէս բարձրացաւ օձն 'ի ձողին. նոյնպէս Տէրն մեր 'ի խաչին։

Երկրորդ՝ որ հայէր 'ի յօձն՝ բժշկէր. և որ հաւատայ 'ի խաչեալն բժշկի 'ի Թունից մահաբեր Օձին։ . .

Հարցում։ Զի՞նչ եղև Օձն պղնձի։

Պատասխան։ . . Եզեկիայ խարտեաց. (4. Թագ. 18. 4։) որ պէս Մովսէս զզլուխ որթոյն և կորոյս (Ելից. 32. 20։)։ Երես. 386. 387. 'ի Գրիգոր Տաթևացւոյ Հարցմանց Գիրք

Յակոբոս Վարդապետին ասուծոյ. եւ ուղղումն որ կարապետին պետնին խօ-հետ խօսի. որովհետեւ եւ չարեւոր չելավորութեան տուն գիտէ:

Աւագերէց տէր Յովսէփին նախ պատուէրէց որ էլ ոչ ով կարապետի մօտ էլ մոտ չանեն. եւ յետոյ ասաւ որ եւ յեկոց չգնամ Պարոն Յարութիւն Գալուցի Ընծօղն. կարապետին Ընծօղէցն տուաւ ասել չտամ. յետոյ կարապետին խնդրին չտրավէ. Վարդապետինէլ ընդունումայ: Բոլորված ժողովքն խոսէ Բաժանվումն. եւ յետոյ ասատոն Աւագերէց տէր Յովսէփին գնաման Պարոն Յարութիւնի Ընծօղն եւ կարապետին շատ նախատանօք տուաւ անում: կարապետին ասանց մին Բարեկութիւն. եւ ասանց Բարեկացած խօսք ասել. ամենն անարգանք եւ նախատինք տրոլ եւ յոյժ խանդրհութեամբ եւ համբերութեամբ յանձնէ ասնում: եւ խանդրհութեամբ ասում է որ յետոյ ընդգծէմ հայոց Եկեղեցոյ եօթն խորհրդին խօսեցելոյ եւ էլ Բանէր ունի ասելէ. եթէ որ տէր Յովսէփն շնորհ չանի. յետոյ եւ մեծ եղբօր տէր տէր. եւ Յակոբոս Վարդապետին կալնաթայ Եկեղեցումն չնայեն Եկեղեցականն օրէնքով իւրն տալեն. իսկն պատրաստ: եւ ուրախութեամբ մի մեյն յետոյ կներկայանայ ինչ ժամանակ որ հրամայեն. տէր Յովսէփն եւ չէր ընդունում. եւ կարապետին շատ ջանացաւ ներող ներել մեղքն եւ աղերսանքն ոչ գործ ածէց որ գրոցն չարեւոր լինի փոխանակէց յայտնի ժողովքն լինելն տէր Յովսէփին ընդունել: ապա ոչինչ ճար չելավ. յետոյ կարապետին խանդրհութեամբ տէր Յովսէփին եւ Պարոն Յարութիւն Գալուցին ծառայմ ասում Ընծօղէցն տուաւ գնալն:

Մատթէ. Գլ. Ժ. 16. Ահաւասիկ ես առաքեմ զձեզ իբրեւ զոչխարս ՚ի մէջ գայլոց. եղերուք այսուհետեւ խորագէտք իբրեւ զօձս, եւ միամիտք իբրեւ զաղաւնիս: 17. Զգոյշ լինիջիք ՚ի մարդկանէ. զի մատնեսցեն զձեզ յատեանս. եւ ՚ի ժողովուրդս իւրեանց տանջեսցեն զձեզ: 18. Եւ առաջի դատաւորաց եւ թագաւորաց տանիցին զձեզ վասն իմ ՚ի վկայութիւն նց, եւ հեթանոսաց: 19. Այլ յորժամ մատնեսցեն զձեզ, մի՛ հոգայցէք՝ թէ որպէս կամ զի՛նչ խօսիցիք. զի տացի ձեզ ՚ի ժամուն յայնմիկ զինչ խօսիցիք: 20. Զի ոչ եթէ դուք իցէք՝ որ խօսիցիքն, այլ Հոգին Հօր ձերոյ՝ որ խօսիցի ՚ի ձեզ:

21. Մատնեսցէ Եղբայր զեղբայր ՚ի մահ, եւ հայր զորդի: Եւ յարիցեն որդիք ՚ի վերայ հարց՝ եւ սպանանիցեն զնոսա: 22. Եւ եղիջիք ատեցեալք յամենեցունց վն անուան իմոյ. իսկ որ համբերեսցէ իսպառ, նա կեցցէ: 23. Եւ յորժամ հալածեսցեն զձեզ ՚ի քաղաքիս յայսմիկ՝ փախիջիք յայլ. եւ եթէ յայնմանէ հալածիցեն զձեզ՝ փախիջիք ՚ի միւս: ամէն ասեմ ձեզ՝ ոչ սպառեսջիք զքաղաքս Իսրայէլի՝ մինչեւ եկեսցէ որդի մարդոյ:

24. Ոչ է Աշակերտ առաւել քան զՎարդապետ, եւ ոչ ծառայ քան զՏէր իւր: 25. Շատ իցէ Աշակերտին՝ եթէ եղիցի իբրեւ զվարդապետ իւր, եւ ծառային՝ իբրեւ զտէր իւր: Եթէ զՏանուտէրն բէեղզէբուղ կոչեցին, ո՞րչափ եւս առաւել զընտանիս նորա: 26. Մի այսուհետեւ

երկնչիցիք 'ի նոցանէ: ԵՒ 28. Եւ մի՛ երկնչիք յայնցանէ՝ որ սպանանեն զմարմին, և զոգի ո՛չ կարեն սպանանել. այլ երկերուք դուք առաւել յայնմանէ՝ որ կարօղն է զոգի և զմարմին կորուսանել 'ի գեհենի: 29. Ո՞չ ապաքէն երկու ճնճղուկք դանկի միոջ վաճառին, և մի ինոցանէ Յերկիր ո՛չ անկցի առանց Հօր ձերոյ: 30. Այլ ձեր և զմ իսկ հեր գլխոյ թուեալ է: 31. Եւ արդ՝ մի՛ երկնչիցիք՝ զի լաւ էք քան զբզում ճնճղուկս: 32. Ամենայն որ խոստովանեսցի յիս առաջի մարդկան, խոստովանեցից և ես զնմանէ առաջի Հօր իմոյ որ Յերկինսն է: 33. Եւ որ ուրասցի զիս առաջի մարդկան, ուրացայց և ես զնա առաջի Հօր իմոյ՝ որ Յերկինսն է: 34. Մի համարիք եթէ եկի արկանել խաղաղութիւն Յերկիր. ո՛չ եկի արկանել խաղաղութիւն, այլ սուր: 35. Քանզի եկի քակել զայր 'ի հօրէ իւրմէ, և զդուստր 'ի մօրէ իւրմէ, և զհարսն 'ի սկեսրէ իւրմէ: 36. Եւ թշնամիք առն ընտանիք իւր: 37. Որ սիրէ զհայր կամ զմայր առաւել քան զիս՝ ո՛չ է ինձ արժանի. և որ սիրէ զուստր կամ զդուստր առաւել քան զիս՝ չէ ինձ արժանի: 38. Եւ որ ո՛չ առնու զխաչ իւր՝ և գայ զկնի իմ, չէ ինձ արժանի: 39. Որ գտանէ զանձն իւր, կորուսցէ զնա՝ և որ կորոյս զանձն իւր վս իմ, գտցէ զնա:

Յովհաննու. ԳԼ. ԺԶ. 1. Զայս խօսեցայ ընդ ձեզ՝ զի մի՛ գայթագղեսջիք: 2. 'Ի ժողովրդոց իւրեանց հանիցեն զձեզ. այլ եկեսցէ ժամանակ՝ զի ամենայն որ սպանանիցէ զձեզ, համարիցի պաշտօն մատուցանել ԱԾ: 3. Եւ զայն արասցեն ընդ ձեզ. քան զի ո՛չ ծանեան զՀայր՝ և ո՛չ զիս: 4. Այլ և զայս խօսեցայ ընդ ձեզ՝ զի յորժամ եկեսցէ ժամանակ՝ յիշիցէք՝ թէ ես ասացի ձեզ:

Գործ. 7. 55. Եւ նա էր լի Հոգւով Սրբով. Յայեցաւ Յերկինս՝ և ետես զփառս ԱԾ, և զՅս զի կայր ընդ աջմէ ԱԾ. և ասէ՝ ահա տեսանեմ զԵրկինս բացեալ՝ և զՈրդի մարդոյ զի կայ ընդ աջմէ ԱԾ: 56. Աղաղակեալ 'ի ձայն մեծ՝ խցին զականջս իւրեանց, և դիմեցին առ հասարակ 'ի վերայ նորա: 57. Եւ հանեալ արտաքոյ Քաղաքին՝ քարկոծէին. և վկայքն դնէին զձորձս իւրեանց առ ոտս երիտասարդի միոջ՝ որ կոչիւր Սաւուղ: 58. Եւ քարկոծ առնէին զՍտեփաննոս, որ կարդայր և ասէր. Տէր Յս՝ ընկալ զոգի իմ: 59. Եդ ծունր՝ աղաղակեաց 'ի ձայն բարձր. Տէ՛ր՝ մի համարիր դոցա զայս մեղս. և զայս իբրև ասաց՝ ննջեաց. և Սօղոս էր կամակից սպանման Նր:

Քրիստոնէից հալածանաց մասին տես Ինկլիզեւար պատմութեան Գիրքն որոյ անունն է Ֆաքսըս հիստօրի աֆ մառթըրդըմ A Universal History of Christian Martyrdom: being a complete and authentic account of the lives, sufferings, and triumphant deaths of the Primitive as well as Protestant Martyrs, in all parts of the world, from the Birth of our Blessed Saviour, to the latest periods of Pagan and Popish persecution. Originally composed by the Reverend John Fox, M. A. &c. &c. &c. London, 1824.

* Կոմրայ. 16.

Աւագերէցն և Կարապետն

Տես էս Տետրակի երես. 103. ուռն:

Իրաւ որ Կալկաթւոյ Եկեղեցւոյ Աւագերէց սրբակրօն տէր Յովսէփն վերոյ յիշեալ Կարապետին ինչպէս որ [illegible] էնպէս անարգէց խայտառակէց վնասէց. որ Կարապետին յաղթի. ինչպէսոր Դպիր Մարտիրոսի Շտեմարանիցն օրինակեալ վերին [illegible]. ապա [illegible]: [illegible] Կարապետն սիրով. համեստ. խոնարհ. հնազանդ. բարեխառն բնութեամբ և վարուց տէր Յովսէփին յաղթէց. [illegible] Կարապետն միշտ տէր Յովսէփի ներկայութեամբ կամ աներկայութեամբն. տէր Յովսէփի հետ էնպէս համեստ և բարեպէս վարվէց որ տէր Յովսէփն ինքն ըստ ինքեան Կարապետին տեսութիւնէր գնում. և նա Կարապետի հետ [illegible] ասում: էս պատմութեանն Դպիր Մարտիրոս Մկրտիչն բազմիցս ականատես էլէլ. և զարմացէլէր Կարապետի համեստ և բարեխառն [illegible] գոլն տէր Յովսէփի հետ. որ մին օր յիշէլէր Կարապետին թէ ես չէմ կարող իմ թշնամու հետ էնպէս սիրով [illegible]. և բարոք վարվէլն ինչպէս դու: Կարապետն էլ պատասխանէլէր. էն իմ Վարդապետի ասածներն [illegible]. Նա [illegible] էնպէս դաս. և կարողութիւն կայ. և [illegible] [illegible]. դոր որ ինձ սորվացրէլայ. էս [illegible] Դպիր Մարտիրոսն խօսք չէր արէլ. (Մատ. 11. 29: 5: 44: Ղու. 6. 27: Հռո. 12. 20:)

Պատուէլի Պարոն Կարապետ Յակոբն բարերարի ողորմութեամբն այժմ նա կենդանիէ. Կալկաթւոյ եղեալ [illegible]. և երևելի Պարոնաց միննէ. զարմանքէլի որ վերոյ յիշեալ տէր Յովսէփի հետ Կարապետի խոնարհ և համեստ վարվէլէ. և տէր Յովսէփն Կարապետի հետ [illegible] ասէլէ և գնալ գալ անէլէ պատմութեան փոքր 'ի շատէ տեղեկութիւն ունենայ: և Պարոն Կարապետ Յակոբն բազմիցս իւր տանն տէր Յովսէփին և Կարապետին միմեանց հետ զրուցելն տեսէլայ. Հոգևոր թէ Աշխարհային բանի գործի մասանց վերայ. և կամ տէր Յովսէփի աներկայութեամբն Կարապետի խօսակցութիւնն վասն տէր Յովսէփին բազմիցս լսէլէ. Նա կվկայէ վասն Կարապետի անխաբալ քաղաքաւար և համեստ վարվէլն ընդ տէր Յովսէփին:

1819. ումն Կարապետ Տէր Յարութիւնն յարմար համարէց որ Ինկլէզ-[illegible] և Լաթին[illegible] ուսանի և իւր օրական քարոզութէ կէան ասի: Սերամփոռայ Քարոզչաց Ժողովքի Բանակատար [illegible] գրով իւր կամքն յայտնէց և խնդրէց: Նոքա չընդունեցին: Կարապետն ըստ Ինկլէզ[illegible] չգիտենալով. միմեանց հետ զրուցատրութենում և միմեանց գիր գիտէլում էնպէս մին [illegible] խոնարհութիւն պատահէց երկու կողմից որ Կարապետն նոցայ գրէց որ այսուհետ էլ ինքն իւր ամսական ռոճիկն իւրեանցից չի [illegible]. և իւր քարոզութիւնն կամաւ դուրս միշտ արարէլայ: Էսէր պատճառն և էնպէս էլավ որ Կարապետն մեզ երէք տարի [illegible] էր ասում և քարոզութիւն էր ասում: Սերամփոռայ. և Կալկաթւոյ Քարոզչաց հետ. և ոչ մին Ժողովքէցն ոչինչ մին կամ մի-

[illegible]

The following are the brethren this year gratuitously employed by the Society in propagating the gospel around them :

Mr. J. Fowles,	Mr. J. W. Ricketts,
Mr. N. Kerr,	Mr. R. Gordon,
Mr. J. Daniell,	Mr. J. R. Douglass,
Mr. Carapiet C. Aratoon,	Mr. Joseph Manuel.

—See p. 13, of the First Report of the Society formed by the Baptist Church residing in Serampore, Calcutta, and its neighbourhood, for diffusing the Gospel around themselves. Serampore, printed at the Mission Press, 1821.

Your Committee, in reporting to you the circumstances connected with Native Preaching in Calcutta, cannot pass over in silence the obligations the Society are under to Mr. Carapiet C. Aratoon, for the highly important and gratuitous assistance rendered by him in this department of labour. Though called to arduous exertions for the support of his family, he cheerfully devotes the earlier part of two or three mornings in every week, to join the Missionaries in addresses in the Bengalee language.—See p. 5, of the Third Annual Report of the Calcutta Baptist Missionary Society, auxiliary to the Baptist Missionary Society in England, formed in the year 1792. Calcutta, printed at the Baptist Mission Press, Circular Road, 1821.

[illegible]

1822. [illegible] 1824. [illegible] 12. [illegible] 16 [illegible]

[illegible]

Not long after the last mentioned date, our brother (Mr. C. C. Aratoon) was seized with the epidemic fever which then prevailed. And he had scarcely recovered from the attack, which in his case was very severe and of long continuance, than his temporal difficulties induced him again to engage in worldly business. He proceeded on a trading voyage in charge of an investment of goods: and your Committee were thus deprived, to their sincere regret, of his useful services, and in a manner very far from pleasant.—See p. 4. of the Fourth Report of the Serampore and Calcutta Baptist Missionary Society, 1824.

[illegible] (*Մարիամ խաթունն է. խօջայ Մինասենց Աղայ Մկրտիչ Աղայ Մելիքնիազի Դուստրն.*) [illegible] .12. [illegible] (the Reverend J. Mack) [illegible] . 15. [illegible] (*Տ Պարոնայք Աղաբէգ և կոմպանին կարապետի գնալէ յոգսն ամմէնն ենպէսին արարել. որ կարապետնել չէր կարող չգնալն. կամայ և ակամայ պարտաւորեալ պէտքէր գնէր. էս պատճառիվ*) [illegible]

Պրտեմ . . . Կարապետի Կալկաթուց վերադարձման առ Բասրայ 1824. սեպտեմբեր. 16. ամի. և իւր նշանաւոր Մարկոս Խաթունին օջախէր ամին իւրեանց խելանն Պիտեւէ պալման . . . 1825. յուն ամսոյն. Կարապետն Թիաւրայ յետոյ Գոլման համամանայ Կալկաթայ: իւր Հոգևոր Եղբայրն իւրն պետմանէն և իւրն Հ͞ոգ իւր համապոյ պատանութեանն հարցանոյն: Կարապետն իւր Եկեղեցական Եղբայրոյն պատասխանումէ աւելով. ինչն 'ի Թոլոր աղօթ. Մաղ և ամ ղօղութեամբ ունի միևոյն ողորմ համապն Սուրբ Աւետարանի. որպէս որ յաւէլ: . . . Կարապետին ընկալան 'ի Թիւ մին եղբայր և մին անգամ Եկեղեցւոյ որպէս յաւէլ. և Ջուլայի ամսուն. քէոյ չարչարանաց և խաչի մահուամբ ջանալեալ յիշատակէ համար. օրհնեալ հայց և գինին եղբայրաց հետ 'ի միասին հաղորդվեցան և ջրին Կալկաթայ քահանայից ժողովէն Կարապետին 1825 օգոստոս ամին քահանայութեան պաշտօնամն չարգեցին և պահեցին որ մինչև այժմ ննջանիէ շնորհօքն քոյ :

Միսոնարի Կարապետ Ա͞ծատուր Տէր Յարութիւնն. Զաննագար ֆռանսիզի Տէրութեան առաջինկայ Բժիշկ. Դաքտոռ ֆռանսիզ ֆեռլիի մօտ աշկերտութիւնէր անում որ Դաքտօռութիւն սաւորէր: 1805. տարւոյ վերջումն սոյն այս Բժիշկ Դաքտոռ ֆեռլիին. Կարապետն Թողեց: Պարոն Յարութիւն Գալուց Հալապցին հրաւիրեց որ իւր Դպրատանն Երկրորդ Վարպետութիւն առի: և Կարապետնէլ ընդունումէ. և սոյն այս Դպրատանն էնպէս լաւ Վարպետութիւնէ առում որ գովանաց արժանաման է: մին երկու տարէն յետ. Կալկաթւոյ Հայ քահանայքն լսումեն որ Վարպետ Կարապետն Հայոց Եկեղեցւոյ Մարդկային Աւանդութիւններն Թողելէ. էլ չի հաւատում: սոյն այս պատճառիւ. Կալկաթւոյ Հայոց Եկեղեցւոյ Աւաքերէց սրբակրօն տէր Յովսէփին միւս Հայ քահանայից ընդունելութիւն գնամանէ վերոյ յիշեալ Դպրատունն. Վարպետ Կարապետին շատ անարգանօք ասացեալ Դպրատան Վարպետութիւնիցն դուսայ առելտալման: Այս եղև. 1808. ֆէվրէր. և 194. Ավգան ամսին: յետ այսու քանի տարէն յետ. Հայոց Եկեղեցւոյ Դպիր Մարտիրոս Մկրտիչն. վերոյ յիշեալ Կարապետին 'ի Կալկաթայ տեսմանայ բարեկամանայ: ապա շատ զարմանումէ որ Կարապետն ինչ պէս է իւր հայրենիկ Եկեղեցին Թողել և Եւրօփացի Քրիստոնէից Եկեղեցու ժողովուրդնէ դառցել: Դպիր Մարտիրոսն անգէտ և անփոյթ անձանց պէս կարծումէ. Կարապետն գրագէտ չի. Հայոց Հաւատին. և Եկեղեցւոյ վարդապետութեանն ոչինչ տեղեկութիւն չունի. վասն իւր անգիտութենիցն. իւր մայր Եկեղեցին Թողելայ: կամ Թէ ձեռնիցն էլ ոչ ինչ բան վէր չէր գալման. վասն հեշտ և առանց վաստակ ապրելոյ. գնացելաց Եւրօփացի Քրիստոնէից Եկեղեցւոյ ժողովուրդ է դառցել և քահանայէ ձեռնադրվէլ: ապա Դպիր Մարտիրոսն. իւր վերոյ յիշեալ սղալ կարծիքն տեսման է և իմանումէ. որ ինքն միանգամայն

սղալ կարծիք ունի: վ̃ զի Կարապետին տեսնումն որ փոխանակ հեշտ և առանց վաստակ ապրելոյ: կիրակի օրերն ոչինչ առ և տուր չէրառում. չորք անգամ ֆարոզէր տալման. և միանգամայն Թամամ Կիրակի օրն հոգևոր բաներում էր անցուցանում: և շաբաթայ մէջ հասարակ օրերն. ամմէն օր երկու անգամ ֆարոզ կտէր. Սիրամփուռայ Միսոնարաց ժողովքի ֆարոզողաց հետ յատուկ: և Կալկաթեւոյ բնակեալ Միսոնարաց ժողովքի ֆարոզողաց հետ յատուկ: և իւր կարգադրեալ ժամանակին էլ. իւր և իւրայնոց ապրուստի համար առ և տուրն արդարութեամբ առնում էր: տես Դպիր Մարտիրոսի Շտեմարանի երես. 188. տպեալ 'ի կալկաթայ. 1821—1823: Դպիր Մարտիրոսն վերոյ յիշեալ Պատմութին բազմիցս ականատես տեսէլէ: վ̃յ ինքն բաւարարմանէ որ Կարապետն վաստակաւոր և աշխատասէր անձնէ: յետ այսու Դպիր Մարտիրոսն շատ և շատ ջանամանէ որ Կարապետին յետ բերի իւր Հայրենիկ Եկեղեցւոյ ժողովուրդն չինի: ապա կարողաման չի: շատ լաւ կլինէր որ Դպիր Մարտիրոսի հարց պատասխանին Կարապետի հետ բոլորն գրով եղած լինէր: այժմ սոտ կտպվէր մեք ամենեքեանս կտեսնինք էսպէս անձանց. միմեանց հետ Հայոց Եկեղեցւոյ Վարդապետութեանց վերայ ինչ ինչէն առել և ըէլ: որով այժմս տեսնողաց մին կերպ լուսաւորութիւն կլինէր: Թէպէտ այս կարևոր չէլու: ապա Դպիր Մարտիրոսն ինքն Կարապետի հետ հարց և պատասխանով բավականումն որ իւր կարծիքն սղալէր: և Կարապետն գրագիտութեան և Հայոց հաւատոյ վարդապետութեանն էնքան տեղեկութիւն ունէր. որ Կալկաթեւոյ Հայոց Եկեղեցւոյ Առաքէլեց սրբակրօն տէր Յովսէփին չէր կարող Կարապետի հետ հաւատի մասին ասս ու լիս անէր: վ̃յ ասացեալ Առաքէլեցին գրեց, Գիտեմ ես որ դու տգէտաս չես կարող սրա հետ խօսես մեր նբ Եկեղեցւոյ ուղղութիւնն ծանուցանես ինչ որ գտելաս էնարայ: Ես ասա ուրն ինձանից ինչ սխալութիւն տեսելաս Ներիր իբրև քրիստոնեայ: քոյ մայր Եկեղեցին ատնտակ միտաւ եկ քոյ մօր գիրկն որ քեզ ծնելայ Թէ դու կանարգես ծնողիդ քնի ատենումն դատախազ կդառնամ և կբռղքեմ քոյ ձեռնիցն: տես երես. 188: 'ի Շտեմարան տպեալ 'ի Կալկաթայ. 1821—1823: Ես տես էս տետրակի երես. 103: ահա պարզ ցոյց տուավ որ Դպիր Մարտիրոսի կարծիքն սղալ էր Կարապետի Հայոց Եկեղեցին Թողնելէ մասին: և Դպիր Մարտիրոսն ինքն իւր սղալ կարծիքն իմացելէր. և էնքան ափսոսմանէ և տխրմանէ որ Կարապետն Հայոց Եկեղեցւոյ ժողովուրդն չի. որ առանց ոչով իւրն ասել կամ իւրնէ խնդրել. ինքն ըստ ինքեան Կարապետի Հայոց Եկեղեցի Թողնելէ իսկ պատճառն լաւ քննողութեամբ տպումն. էն պէս լաւ հնարագիտութեամբ. որ Հայոց Եկեղեցւոյն և Եկեղեցւոյ Վարդապետութեանց. և կամ ֆահանայից. Ներկայ և ապագայ մին ոչինչ ամօթանք կամ պակասութիւն վերայ չբերի:

մի միայն խեղճ Աւաքէրէց սրբակրօն տէր Յովսէփի օղալութիւնն յայտնվէր: մի միայն այս չաւիի համար. Կարապետի պատմութիւնն կարճաւօտ և որպէս որ վէրն ասվէց էնպէս ըղգուշութեամբ տպէց: և էս տեղեկութիւն որ Կարապետի սոյն այս Պատմութիւնն կրկին տպվէլէ. սորայ պատճառնէլ էսայ որ ցուցանվի Պատուելի Հայոց Ազգին. որ իւրեանց քահանայքն. լաւ կէրպում. և բիփարվայ. Թակէլ ջառթէլ ունէն:

Հին կտակարանումն ԱԾ Մովսէսին ասումէ: Մարգարէ յարուցից նոցա յեղբարց իւրեանց իբրև զքեզ, և տաց զՊատգամս իմ 'ի բերան նորա, և խօսեսցի ընդ նոսա որպէս և Պատուիրեցից նմա: և մարդ՝ որ ոչ լուիցէ զոր խօսիցի Մարգարէն յանուն իմ, ես խնդրեցից զվրէժ 'ի նմանէ: 2. Օրէ. 18. 18. 19: Ծնն. 3. 15: Եսայ. 7. 14: 9. 6. 7:

Նոր Կտակարանումն գրածէ: Եւ մինչդեռ նա խօսէր, ահա ամպ լուսաւոր հովանի եղև 'ի վերայ նոցա. ձայն եղև յամպոյն՝ և ասէ. Դաէ Որդի իմ սիրելի՝ ընդ որ հաճեցայ, դմայ լուարուք: Մատթ. 17. 5:

Յօհ. 1. 29: 'Ի վաղիւ անդր տեսանէ (Յովհաննէս Մկրտիչն) զՅս՝ զի գայր առ նա, և ասէ. ահաւասիկ Գառնն ԱՅ՝ որ բառնայ զմեղս Աշխարհի: 30. Սաէ՝ վասն որոյ եսն ասէի, զկնի իմ գայ այր՝ որ առաջի իմ եղև, զի յառաջ իսկ էր քան զիս: 33. Եւ ես ոչ գիտէի զնա. այլ որ առաքեացն զիս մկրտել ջրով՝ նա ասաց ցիս յոյր վերայ տեսանիցես զհոգին, զի իջանիցէ և հանգչիցի 'ի վերայ նորա, նա է՝ որ մկրտէ Հոգւովն Սրբով: 34, Եւ ես տեսի և վկայեցի՝ եթէ սաէ Որդին ԱՅ:

Յօհ. 6. 27: Երթայք գործեցէք մի՛ զկորստական կերակուրն, այլ զկերակուրն, որ մնայ 'ի կեանսն յաւիտենականս, զոր Որդին մարդոյ տացէ ձեզ. քանզի զնա կնքեաց Հայրն ԱԾ: (Փիլիպ. Բարեխօս. և Դատաւոր. Մատթ. 11. 27—30: 28. 18: Յօհ. 5. 22: Կող. 2. 9: 1. Տիմ. 3. 16: 1. Յօհ. 2. 1. 2:)

Ասէ ցնս Յս. իմ կերակուր այնէ՝ զի արարից զկամս այնորիկ՝ որ առաքեացն զիս, և կատարեցից զգործն նորա:

Զի իջի ես Յերկնից՝ ոչ զի զկամս իմ արարից, այլ զկամս այնորիկ որ առաքեացն զիս:

Զի ես յանձնէ իմմէ ոչ խօսեցայ. այլ որ Առաքեացն զիս Հայր, նա ետ ինձ Պատուէր՝ զինչ ասացից և զինչ խօսեցայց:

Եւ գիտեմ՝ եթէ Պատուէրն այն կեանք են յաւիտենականք: արդ՝ զոր եսն խօսիմ, որպէս ասաց ինձ Հայրն՝ այնպէս խօսիմ: Յօհ. 4. 34: 6. 38: 12. 49. 50: 14. 31: 15. 10: 17. 4: 19. 30:

Ամենայն Գիրք ԱԾաշունչք և օգտակարք, 'ի վարդապետութիւն են՝ և յանդիմանութիւն և յուղղութիւն և 'ի խրատ արդարութեան. զի կատարեալ իցէ մարդն ԱՅ յամ գործս բարութեան հաստատեալ: 2. Տիմ. 3. 16. 17:

Եհարց Եղբայր ոմն ցՀայրն Անտոնիոս և ասէ: զինչ պահեցից զի հաճոյ եղէց ԱՅ. Պատասխանի ետ ծերն և ասէ.. Ուր և երթիցես զԱԾ ունիցիս ամենևին առաջի աչաց քոց: Եւ զինչ և գործեսցես ունիցիս վկայութիւն 'ի Սուրբ Գրոց: (Սուրբ Գիրքն Հին և Նոր Կտակարանն.) տես երես 9. 'ի Հարանց Վարք տպեալ 'ի Շօշ որէ Սպահան զՀանապատն Նոր Ջուղայոյ:

Վերոյ տպած Հին և Նոր Կտակարանի ասութիւններովս էսպէս երևում որ. երբոր Հայրն ԱԾ իւր միածին և սիրելի Որդի Յս Քն յուղարկեց էս Աշխարհս. Յոհ. 3. 16: և նա էլ եկաւ. Յոհ. 1. 14: 3. 13. որ սատանի գործերն լուծանի. 1. Յոհ. 3.8: յայնժամ Տէրն մեր Յս Քն ինչոր ասումէր և առնում էր: ասումէր ես ինձանէ ոչինչ չեմ ասում. և ոչինչ չեմ առնում: ինչ որ իմ Հայրն ասելէ. և Պատուիրելէ. էն եմ ասում և առնում: և իմ Հօր կամք կատարելն իմ կերակուր և ըմպելինէ:

Ամէն ճշմարիտ և կենդանի Քրիստոնեայ. Առաքելոց ժամանակիցն մինչև էս օր. միշտ Հին և Նոր Կտակարանն հաւատով. յոյսով. և սիրով կարդացելան Գոր. 17. 11. ևս կարդմանան որ տեսնեն ինչէ ԱՅ հրամանն վասն իւրեանց փրկութեան համար. որ ջանան նոյնն սիրով կատարեն. Գոր. 8. 14:

Եւ ասէ Աբրահամ. ունին զՄովսէս և զՄարգարէս, նոցա լուիցեն: Եւ նա ասէ. ո՛չ հայր Աբրահամ, բայց եթէ 'ի մեռելոց ոք երթիցէ առ նոսա, և ապաշխարեսցեն: Եւ ասէ ցնա. եթէ Մովսէսի և Մարգարէիցն ո՛չ լսեն, և ո՛չ թէ 'ի մեռելոց ոք յառնիցէ՝ հաւատասցեն: Ղուկ. 16. 29—31:

Քննեցէք զԳիրս. զի դուք համարիք նոքօք ունել զկեանսն յաւիտենականս. և նոքին իսկ են՝ որ վկայեն վս իմ, որովք համարիք ունել կեանս. Յոհ. 5. 39:

Այլ դու հաստատուն կաց՝ յոր ուսարդ, և հաւատարիմ եղեր. գիտես ուստի ուսար. զի 'ի մանկութենէ զԳիրս սուրբս գիտես, որ կարող են իմաստուն առնել զքեզ 'ի փրկութիւն՝ 'ի ձեռն հաւատոցն որ 'ի Քս Յս:

Ամենայն Գիրք ԱԾաշունչք և օգտակարք, 'ի վարդապետութիւն են՝ և յանդիմանութիւն և յուղղութիւն և 'ի խրատ արդարութեան. զի կատարեալ իցէ մարդն ԱՅ յամ գործս բարութեան հաստատեալ: 2. Տիմ. 3. 14—17:

Շատոնք կան Հայոց Ազգումն որ կարծումեն իւրեանք Քրիստոնեայ են. Հին և Նոր Կտակարանն էլ պէտք չէ որ կարդան. յղդայ պէտքէ Նարեկ կարդան. (որ լաւ չէն հասկանում) և Սաղմոսն կարդան. և շատոնք կան Հայոց Ազգի մէջն որ Նարեկն քանց Հին և Նոր Կտակարանն լաւ կուզեն: և կասեն Գրիգոր Լուսաւորիչն. քանց Քն շատ շատ է չարչարվել: և եթէ Հին և Նոր Կտակարան չունենան

չէն տխրիլ. չէն ուզիլ: ապա եթէ որ Նարեկ չունենան շատ կտխրին և շատ կջանան մին օրինակ Նարեկ ձեռ գձէն: և երբոր մին օրինակ գդան. շատ կըուրախանան: և ոմանքէլ կան եթէ Աւետարան և Նարեկ ունենան. Նարեկն կըկարդան. Աւետարանն չէն կարդալ: Էս մասին տես Նումրայ. 10. Տետրակի երես. 77.

Եւ Հայոց Ազգն Մարդկային Աւանդութիւնն քանզ Հին և Նոր կտակարանն առաւել են համարում և հաւատման: և եթէ Քրիստոնէութեան հաւատի վերայ խօսվի. թէ քահանայ և թէ Աշխարհական ամենքն մին մին կերպ կխօսեն. զի չոք հոգի չի գդնվիր Հայոց Ազգումն որ մին կերպ. և մին բան ասեն. չոքնէլ չոք բան կասեն. և եթէ խօսակցութիւններն շուտով վերջ չտվին. յետ այնու կռիվ կտան իրար հետ: Եւ եթէ մինն նորանց հարցանի. Հայոց խորհրդական Եկեղեցին ինչ նմանութիւն ունի Առաքելական Եկեղեցւոյն: որոյ Պատմութիւնն Աւետարանումն է գրած: Հին Կտակարանից վկայութիւն կբերեն վն քահանայից միւռոնքներին. Ղևտ. 19. 27: 21. 5: վասն խունկ ծխելէն. Ղևտ. 16. 13. վասն ժմարարի ըզգեստին. Ելից. 28. 2: և վասն վարագուրին. Մտթ. 27. 51: Եւ փափուչներն (չօշէկներն) հանեալ գնան ժամի մէջ. Ելից. 3. 5: յետ այսու կասեն Գրիգոր Լուսաւորիչն էսպէսայ ասել: Գրիգոր Նարեկացին էսպէսայ գրել: Գրիգոր Տաթևացին էսպէսէ հրամայում: էսպէս և էսկերպ մարդկային Աւանդութիւններն դուրս կգոյ: էլ մտածել չկայ որ Քն Որդին Այ միշտ ասումէր այսէ իմ Հօր կամքն. իմ Հօր Հրամանն. իմ Հօր Պատգամք և Պատուէրն: զոր օրինակ ասաց ինքն Քն: Ոչ ամ ոք որ ասէ ցիս՝ Տէր Տէր, մտցէ Յարքայութիւն Երկնից. այլ որ առնէ զկամս Հօր իմոյ որ Յերկինսն է: Մտթ. 7. 21:

Եւս կամ թէ զայն Աղօթմն զոր Տէրն մեր Յս ուսոյց Առաքելոցն իւրոց ասելով. Հայր մեր որ Յերկինս ես. սբ եղիցի անուն քո: Եկեսցէ Արքայութիւն քո. Եղիցին կամք քո որպէս Յերկինս և Յերկրի: եւ Մտթ. 6. 9: Եւ տես երես. 141. և 142:

Հայոց սրբակրօն Հայրապետերն գրելէն և Ազգնէլ հաւատում են որ ընդ ձեռն իւր Ած և Մարդ ծայրագոյն հայրապետութեամբ մերով հնազանդել քահանայից, և ըստ կամաց նոյն եւ: Եւ ժամանակէ ժամանակ սրբակրօն քահանայքն նոյն ընդ ձեռն Քն են լինում. և առաքեալ են լինում և առաքելաշնորհեալ են: տես սոյն այս Հայրապետաց աւանդութիւններն տպվեց այս տետրակի երես: 46. և. 116. ումն. որ Պատուելի Հայոց Ազգն վերայ յիշեալ Մարդկային աւանդութիւններն տեսնեն կարդան և իմանան որ իւրեանց այժմէս հաւատն. Սուրբ Աւետարանի Քրիստոնէութեան հաւատն չէ: և Սուրբ Աւետարանին ընդդէմէ: Զոր օրինակ. Ած Մովսէս Մարգարէումն հրամայելէ. մի՛ եղիցին քեզ այլ աստուածք բաց Յինէն Ելից. 20. 1. 2: Եւ Առաքեալն Պօղոս ասէ. Զի թէպէտ և իցեն անուանեալ աստուածք՝ եթէ Յերկինս և եթէ Յերկրի.

որպէս և են աստուածք բազումք՝ և տեարք բազումք. այլ մեզ մի է Ած Հայր՝ յորմէ ամենայն, և մեք 'ի նա. և մի Տէր Յս Քս՝ որով ամենայն, և մեք նովաւ: 1. Կոր. 8. 5. 6: [illegible]

Հանգանակ Նիկիական:

Հաւատամ 'ի մի Ած. 'ի Հայրն ամենակալ, յարարիչն Երկնի և Երկրի, երևելեաց և աներևութից: և 'ի մի Տէր Յս Քս, Որդին ԱՅ: ծնեալն յԱՅ Հօրէ միածին: այսինքն յէութենէ Հօր: Ած յԱՅ, լոյս 'ի լուսոյ, Ած ճշմարիտ, յԱՅ ճշմարտէ ծնունդ. և ոչ արարած: նոյն ինքն 'ի բնութենէ Հօր. որով ամենայն ինչ եղև Յերկինս և 'ի վերայ Երկրի. երևելիք և աներևոյթք ևն ևն ևն Ժամագիրք տպեալ 'ի Յամստելոդամ. 1705: և Հայոց. 1154:

Ապա շատ տխրելի բանէ և տխրութեամբէ ասվում որ Հայոց Եկեղեցին հաւատումէ որ սրբակրօն քահանայքն նոյն ինքն Քս են լինում: Եւ նախ Աստուած են լինում և ապա նշխար և գինինել աստուածացանութն. որպէս 'ի վերն ցոյց տուավ: որով Հայոց սրբակրօն քահանայքն լինումեն նոքայ. վասն որոյ Սբ Աւետարանն ասումէ. յարիցեն սուտ Քրիստոսք և սուտ մարգարէք. և տացեն նշանս մեծամեծս և արուեստս, մինչև մոլորեցուցանել՝ թէ հնար ինչ իցէ և զընտրեալսն: Ահա յառաջագոյն ասացի ձեզ: Մատ. 24. 24. 25:

Եւ Պօղոս Առաքեալն է ասում. Մի ոք զձեզ խաբեսցէ՝ և մի՛ իւիք իրօք. զի եթէ ոչ նախ եկեսցէ ապստամբութիւնն, և յայտնեսցի մարդն անօրէնութեան՝ որդին կորստեան, հակառակորդն հպարտացեալ 'ի վերայ ամենայնի, որ անուանեալ իցէ Ած, կամ պաշտօն. մինչև նստել նմա 'ի տաճարին ԱՅ, և ցուցանել զանձն թէ Ած իցէ: Ո՞չ յիշէք զի մինչ առ ձեզն իսկ էի՝ ասէի զայս: 2. Թես. 2. 3—5:

Եւս եթէ իրաւէ. որ Հայոց քահանայքն էլ Ած են լինում. և իւրեանց շինած և օրհնած նշխար և գինին էլ ասումեն Քս Ած են լինում. ուրեմն այսու լինումէ որ մին Քս Ածն միւս Քս Ածին ուտումէ և մարսում է: և ժողովուրդնել մին Քս Ածին թողնումեն և միւսին ուտումեն: և էն Յօհաննէս Արճիշեցւոյ ասած ուտելէ Քս Ածանոցէն. որքան որ ժմարարն ուզումէ ինքաններին սկինիցն հանումէ դնումէ մասնատուփումն. և տեղն նորանց ամբրումէ պահումէ:

Պատուելի Հայրք և Եղբայրք: Պատուելի և Ազնիւ Պարոնայք եթէ որ Յօհաննէս Արճիշեցւոյ ասածն սուտ չի. ճշմարիտէ. որ ասաւ ծառայեալ նիւթն կենդանացաւ. և անդունդն ընկղմաւ. օրինակն ճշմարտութիւն եղև. և նշանակն տպագրեալ մարմին և արիւն Քրիստոսի հաստատեցաւ: և կամ ինչպէս որ Ղազար Կաթողիկոսնէ գրեր. Եթէ ընթերցի 'ի բազում մատենից հայրապետաց՝ բոլոր մարմին Քսի է յիւրաքանչիւր մասն 'ի յօրհնեալ հացէն. և այնպէս բոլոր ճաշակէ ամենայն ոք զմարմինն Քսի՝ որպէս այն որ առնու զբոլոր նշխարն տես այս տետրակէ երես. 119: այսու գրութեամբն կլինի. եթէ որ տասն կամ քսան

ձոթ սկինի օրհնեալ նշխար և գինուցն դնվի մասնատուփումն . էն ամէն մին ձոթն . մին կենդանի Քս Ած են ։ և եթէ որ Հայոց Ազգն միայն Հարիւր Եկեղեցի ունենան . և մին մին Եկեղեցումն տասն Քս մասնատուփումն ամբրած և պահած ունենան ուտելէ համար ։ այսու կլինի տասն հարիւր Քս ։ մինչդեռ Աւետարանն մին Քսնէ ասում ։ Ես Հայոց Ազգն էլ ժամումն ասումեն Եւ 'ի մի Տէր Յս Քս , Որդին ԱՅ ։ ծնեալն յԱՅ Հօրէ միածին ։ այսինքն յէութենէ Հօր ։ Այն յԱՅ , լոյս 'ի լուսոյ , ԱՅ ճշմարիտ ծնունդ . և ոչ արարած ։ Եւ. ահա եայ ասէք Աւետարաննէ ճշմարիտ . Յօհաննէս Արճիշեցւոյ . և Ղազար կաթողիկոսի գրութիւնն է սղալ ։ եայ ճշմարտութեան և ձեր հրամանոց Հաւատամքի ներհակն ասէք . Յօհաննէս Արճիշեցին և Ղազար կաթողիկոսն սղալ չեն ։ որ էս մեծ և շատ հայհոյութիւն կլինի ովոր էսպէս մտածի . թողթէ ասելն . որ որքան մեծ մեղք կլինի ։

Եւս եթէ որ դեռևս կըկարծէք Յօհաննէս Արճիշեցւոյ հարիւրաւոր և հազարաւոր Քս Ածն ճշմարիտէ . ուրեմն չէք տեսման որ էտոնք դուզն . ծարաւ . տկլոր և մին ղութինում ամբրած մնացելան շունչ առ և տուրութիւն էլ չեն կարողաման անեն . էտպէս անողորմ բանդարկեալ պահումէք դորանց որ վերջն ուտէք ։ դեռևս դուք ձեզ կարծումէք որ դուք լավ քրիստոնեայ էք ։ էտ խօյ տիրասպան Ջըհուդներ և Հռոմայեցի հեթանոսքներնէլ Քսին էտ քան ձիք ժամանակ և էտ պէս բարբարոս կերպ չին պահել բանդումն . ինչպէս որ դուքէք անում Յօհաննէս Արճիշեցւոյ ասած Քսին ։

Եւ ես կրկին յոյժ խոնարհութեամբ և աղաչանօք ձերհրամանոցէն խնդրվումէ . եայ գոյափոխութիւնն որ մարդկային աւանդութիւնէ . վասն Քս ԱՅ սիրոյն Աւետարանն կարդացէք քննէք իմացէք և թողէք ։ եայ թէ ոչ վերոյ տպեալ ընտիր և ճշմարիտ գրութիւններն մըհալ չէք գձելէց . չէք քննելէց որ ճշմարտութիւնն տեղականէք . դեռևս ինատի գոյափոխութիւնն կհաւատէք . ուրեմն մասնայտուփի միջումն որ Յօհաննէս Արճիշեցւոյ ասած Քսին շատ պիրկ կերպ ամբրելէք . բանդարկելէք պահելէք որ ուտէք . վախեցէք . սարսափէք . դողացէք . եթէ որ հաւատումէք դա էն Քսնէ որ պէտքէ փառօք գայ որ Դատաստան անի . և ձեզ դատի ։ տեսէք Սուրբ Աւետարանն ինչէ ասում վս սոյն այս Դատաւոր Քսին և վս Նորայ թշնամեացն ' Քաղցեայ՝ և ոչ ետուք ինձ ուտել . ծարաւեցի՝ և ոչ արբուցիք զիս . օտար էի՝ և ոչ ժողովեցիք զիս , մերկ էի՝ և ոչ զգեցուցիք զիս , հիւանդ՝ և 'ի բանդի՝ և ոչ տեսիք զիս ։ Մտթ . 25 ։ 42 . 43 ։ Եթէ որ դեռևս գոյափոխութիւնն հաստատ և ճշմարիտ կհամարէք ուրեմն ձերհրամանքտ ձերհրամանոց հաւատովն ձերհրամանոց Քահանայիցն քանզ Յուդայիսկարիոտացին աւաւել մեղաւորէք շինում ։ վս զի Յուդէն միայն Քսին համբուրելով ցոյց տվէց որ այէ բռնեն . ինքն չբռնեց . ինքն Քսին բանտն չգձեց ։ ապա ըստ գոյափոխութեան

վարդապետութեանն . Հայոց քահանայքն ք՟ի բանով . չարչարող . (մանատուփումն ամբարելով) բանդարկող . սպանող և ուտող . և ժողովրդին ուտացանողքն են : այսէ վասն որոյ անգիտութեամբ ասումեն . քահանայն ք՟նէ պատարագում : եթէ որ վերոյ գրութիւնն մտադրութեամբ չես կարդալ որ իսկ իմաստ բանին իմանաս . միայն անփոյթ կերպ կասես վերոյ ասութիւնն հայհոյութիւնէ : ուրեմն ես պէս անփոյթ անձանցէ աղաչանօք խնդրվումէ եթէ որ կարողէն իւրեանք մին լաւ մեկնութիւն տան սոյն այս ասութեանն թ՟է ՙքահանէն ք՟նէ պատարագում .՚ * ասելն ինչ ասելէ . և ինչ է մեկնութիւնն : Էլ-միածան Նուիրակ սրբակրօն Պօղոս Արք Եպիսկոպոսիցն խնդրեք որ շնորհի մեկնութիւն տայ : և կամ էլ ովոր կարողէ այժմ Ներկայ 'ի Կալկաթայ շնորհի վասն Լուսաւորութեան Ազգին Հայոց վերոյ յիշեալ ասութեան մեկնութիւնն գրի . որ Պատուելի Հայոց Ազգն տեսնեն կարդան Ճշմարտութիւնն տեղականան որ և վերևի գրութեան շարդրողի ստութիւն և սխալութիւնն ամենեքեանն տեսնեն և ինքնէլ ամօթալից լինի առաջի Ա՟Յ և առաջի մարդկան . եթէ որ վերոյ գրութիւնն սուտէ և սխալ : * տես էս տետրակի երես . 157.

Էս Տետրակի երես . 116. իցն մինչև . 131. երեսումն Գոյափոխութեան մասին ինչ ինչ որ պետոյէր դեսից դենից փոքր փոքր օրինակեալ կարճառօք տպվեց . յոյս 'ի Տէր որ ամմէն կարդացողաց լուսաւորութիւն կլինի : ևս էս մասին ովոք որ կամենայ կարողէ Կալկաթեայ տպեալ Նումրայ ինն Տետրակն տեսնի :

Եւ ես խոնարհութեամբ ձերհրամանոցէն խնդրվումէ վ՟ս գոյափոխութեան հաստութեանն էս մին փորձառութիւննէլ փորձեք տեսէք . թ՟է էս Կալկաթայ երբոր ժամարարն սկինի միջիցն որքան օրհնեալ նշխար և գինին որ կհանի և կդնի մասնատուփի մէջն . սոյն այս մասնատուփն թողէք մին ձիք ժամանակ ամբրած մնայ . յետոյ բացէք տեսէք միջինն պարզ կարևայ ապականացու տարերքէ : թէ անապական և սուրբ Մարմին և Արիւն ք՟ի է :

Ղալալ Կաթողլէյնան առէ

Եւ այժմ հարցանեմ թէ , հացն այն զոր ետ մեզ ուտել՝ զո՞ր բնութիւնն ետ . զա՟ծայինն թէ զմարդկայինն . թէ ասես զա՟ծայինն , ստուտես . զի ա՟ծային բնութիւնն պարզէ և անարիւն . իսկ եթէ ասես զմարդկայինն , մարդոյ միս և արիւն ուտել գազանացէ և անա՟ծից : (Cannibal) տես երես 188. 'ի Դրախտ Ցանկալի :

'Christians,' said Crotus the Jew, 'eat their God.' 'I have travelled over the world,' said Averroes the Arabian philosopher, 'and seen many people; but none so sottish and ridiculous as christians, who devour the God whom they worship.' See the Calcutta Christian Advocate, vol. 2. page 84. Saturday, July 18, 1840.

Եւ էն քրիստոս ա՟ծին որ չէն ուտում . նա կամ նորանք միւս մարդքոնց նման մեռնումեն : և Երբոր սոյն այս ք՟ս ա՟ծներից

որ մինն որ մեռնումն․ մեռոնով օծումն․ որ մեռոնով կարողութիւն գդանի և կարողանայ օդումն բնակած սատանէքոնց հետ․ լաւ կռիւ տայ: և սոյն այս մեռած քն ծծներիցն ոմանց շատ անարգումն ([illegible]) զի ինչպէս որ փուրդերն գողերին պատժումն ձեռներն կտրումն․ նորանցել էնպէսեն անում․ որոց մեծն և առաջինն Գրիգոր Լուսաւորչին են արարել․ տես Պատմութիւն Հայոց Հատոր Ա․ երես․ 420: սոյն այս մեռելների ձեռներ և մատներն կտրատումն երծաթէ աջ․ և խաչերի մէջեն դնում դեղապետքի համար Հայոց Եկեղեցիքներումն պահումն․ որ նորանցով քնացեալ քահանայքն պատրանօք հրաշք և բժշկութիներ անեն․ գիժ զի չիլ կանանիքն խելօքացնեն: չբերք կանանիքն․ բերօղք չինեն ([illegible]) նադնջներին դնջացնեն: և անպսակքն․ լաւկենակիցք գդանեն և այլն սորանց նման պատրանօք հրաշքներ․ որ սատուածացեալ քահանայքն միշտ ջատագովք են վն իւրեանց շահավէտութեանն․ և կամ որպէս տես էս տետրակի երես․ 86․ ումն մեռոն եփելոյ պատրանօք հրաշքի պատմութիւնն: [illegible]

և զ Հողաթափս աշխատասէր ուիցն ոբ Կուսին Հռիփսիմեայ, և զփողպատն ներկեալ ոբ արեամբն, և զԲազուկ Մարտիրոսին տղային Աբդլմսեհի՝ ազգակցի պղտու կուրապաղատին, և զայլ ևս նշխարս Մարտիրոսացն: տես երես․ 177: [illegible] տես երես․ 53: * [illegible]

Բերին զնշխարս Առաքելական և Հայրապետականս ՚ի գլխաւոր և ջերմելի ոբցն՝ զորս հաւաքեալ էին անթիւ բազմութեամբ յիշխանացն՝ որք ընդ ոբյն Գրիգորի և ընդ ոբյն Ներսեսի գնացին ՚ի Կեսարիայ և ՚ի մեծն Հռոմ, յայլ և այլ ժամանակս՝ որք բազում փափագանօք ժողովեալ էին: ընդ որս և էր նշխար մեծին Յովհաննու, և Աթենոգինոսի նախավկային, և․ ժա (11․) Առաքելոցն, և ոբյն Գրիգորի, և աջ ոբյն Հռիփսիմեայ նոյն մարմնովն, և այլ բազում որոց ոչ գոյր թիւ, ևս և․․ հերք սրբուհոյ (քն) ածածնին․ զայս ամենայն բերեալ հանգուցին ՚ի ոբ Եկեղեցւոջ․ և կազմեցին զսա փարթամ գանձարան տես երես․ 288․ ՚ի Ստորագրութիւն Հին Հայաստանեայց * տպեալ ՚ի Վենետիկ․ 1822:

Եղիսէ ՚ի կեանս իւր արար զնշանս․ և ՚ի մահուան սքանչելիս գործեաց․ դեռ ևս ջրհուղներն նորա ոսկերքն ոչ ժամատանն պահեցին և ոչ պաշտեցին․ 4․ Թագ․ 13․ 20․ 21: ինչպէս որ Հայոց Ազգն քահանայից դատմունքսի համար խեղճ մեռելներին գօռբէդօռեն անում ոսկրներին գերեզմանիցն հանելով դէսդէն տանելով և պահելով: և ՚ի Տաճարն հին՝ ոչ թաղեցին զոսկերս․ այլ ՚ի գերեզմանատունս: Նոյնպէս և առաւել սրբութեամբ պահելին զնոր տաճարս: Գրիգոր Տաթեւացու Հարցմանց Գիրք․ 617: էս մասին ևս տես ՚ի Կալկաթւոյ տպեալ Նուիրայ տասն տետրակի երես․ 73․ ըն:

* Նումրայ. 17.

Գրաստական. և Գազանական

Տես էս Տետրակի երես. 116 ումն:

Շատ լաւ կլինէր եթէ որ Տետրակումս տեղ լինէր. որ Հայոց Եկեղեցւոյ ղղջումն որէ ծէղէն աստ արձակօրէն վերահասութիւն տվվէր վասն Ազգի լուսաւորութեանն. Թէպէտ այս այժմ անկարելի եղև. ապա դեռ և ս ինչոր կարևոր եղև այն չափին միայն օրինակեալ եդաւ աստ կարգացողիտ դիմացն. և յոյս 'ունէր որ ունայն չի լինելէց:

Վերոյ յիշեալ ծէղէն կամ ղղջման միջէն. միայն մին քանի ամօթալի ասութիւնէր օրինակեալ եդաւ 'իվայր և է այս:

Պոռնկական խորհրդով արուական իգական. անասնական գրաստական (ք 3ի. Ջոշէ. էղ. Կուղ. Նամ. Սուղ.) գազանական 'իգիշէրի և 'իտունջեան երազական. գիճութեամբ (ք ղղծուբին չար ցանկութեան 'ի 3էան. . Նամ գէճանան Վավաշութեան.) և յանրջական գարշ աղտեղութեամբ եւ սրտախօսութեամբ. սուտ երդմամբ. երդմնազանցութեամբ. հակառակութեամբ եւ:

Մեղայ գոլութեամբ ձեռացս ագահելով. զրկելով. հարկանելով. սպանանելով. և ընդ գարշս ածելով մեղայ ԱՅ: եւ վայ ինձ. վայ ինձ. վայ ինձ:

Զորն ասեմ կամ զո՞րն խոստովանիմ զի անթիւ են յանցանք իմ. անասելի են անօրէնութիւնք իմ. աններելի են ցաւք իմ. և անբժշկելի են վէրք իմ մեղայ ԱՅ:

Պատուելի ժողովուրդ Հայոց. էս տետրակի .116. երեսումն. ձեր-հրամանոց Հայրապետաց շարադրած. և հաստատած. և գործածաց մեղէն կարճառօտաբար տպվէց: այժմ Նորայ միջիցն խայտառակ. ամօթալի ասութիւնէր ջօկվէց վերևն տպվէց որ ձեր հրամանքն լաւ մտադրութեամբ կարդէք տեղականէք. և եթէ բարի համարէք. ուրեմն առանց ժամանակ տանուլտալ. ընդհանրական ժողովքով կամ ինչպէս որ բարի կըհամարէք էնպէս արարէք. ապա էն պէս լինի որ ձերհրամանոց Կոյսակրօն Հայրապետաց. քահանայից. և կուսանաց սոյն այս ամօթալի և գարշ աղտեղի գործոց պատմութիւններն. անունները ձերհրամանոց Պատուելի Տիկնայքն. ձերհրամանոց Պատուելի Դըստերքն. ձերհրամանոց Պատուելի Ջահէլ Հարսներն. ձերհրամանոց Պատուելի Ջահէլ Որդիքն էլ ո՛չ լսեն և ո՛չ էլ ասեն: ո՛չ Եկեղեցումն յայտնի: և ո՛չ էլ միայնակ և ծածուկ: կ: կամ Պ. Վարդապետաց պէս խոստովանայհայրաց մօտ. և տէր Մ: և կամ տէր Դ. քահայնայից պէս խոստովանայհայրաց մօտ:

Էլ մէք ասել Միսոնէրի Կարապետն մեր սրբակրօն քահայնայից ընդդէմ հայհութիւնէ սնուամ. մենք պէտք չի որ մեր սուրբ Հայրապետէրի ասած և հաստատած խոստովանքն վերացանենք: վա՜յ ինչպէս որ էսքան ժամանակ մեր հայրէրն ասէլան. մենքէլ ասէլանք. այժմէլ

կասենք և մեր Տիկնայք և մեր խիզաննէլ կասեն ։ Միանէրեքոնց ինչ փոյթ ։ եթէ որ ձերհրամանքտ բարկանէք և հակառակն (ղըռ) անէք էս գրութեանն որ սոյն այս անամօթ խօսկէրի և մեղքէրի անունին ձեր հրամանոց ժամուն պահէք ․ և չվերացանէք ․ և ինչպէս որ մինչև օրս ունեցելէք էլէնպէս պահէք և ասէք ։ ուրեմն խոնարհաբար ասվումէ ձերհրմանոց․ ձերհրամանքն լէվ իմացացէք որ հոգևոր և մարմնաւոր վնասն ձեզ կլինի ․ ոչ թէ միսոնարի կարապետին ․ և ոչ իւր Եղբայր Միսոնարաց ։ Եզէ ․ 33. 1—5։

Եւս կրկին խոնարհութեամբ ասվումէ որ սոյն այս ամօթալի և խայտառակ գործքէրի անունները որ մին մին ասումեն ․ էստոնք ոչ թէ մեղքերն զղջալ և փոշմանելէ համարէ ․ այլև ջահել կանանքոց ․ Օրիորդաց ․ և ջահել Տղէրքոնց անամօթացանելէ ․ և գարշ աղտեղի բանէր և խօսկէր սովրացանելէ համար անամօթ դասէրայ որ ժամուն անգիտաբար ասուումէ ։ էլ կրկին և կրկին աղաչանօք խնդրվումէ ձերհրամանոցէն ․ որ էտ խայտառակ և ապականիչ ասութիւնէրն ձերհրամանոց ժամիցն շուտով բառցէք դուս գձէք որ ձերհրամանոց խաթունանին և խիզանն էլ չլսեն ․ և էլ չասեն ։

Պատուելի Պարոնայք ․ վերևի խոստովանքնէ որ Ջուղու Ապաշխարող կուսանքն ասումեն ? ամօթ չէ ․ մեղք չէ որ կուսանքն վերոյ տպած ամօթալի ․ և գարշ աղտեղի գործոց անունանքն միշտ ասեն ․ և միշտ լսեն ․ իմանան ?

Եթէ որ Հայոց Եկեղեցականքն ․ և ապաշխարող կուսանքն ․ վերևի տպած ամօթալի և գարշ աղտեղութիւններ գործող մեղաւորեն ․ էս պատճառիվէն ասում վերևի մեղքէրի անունանքն՝ ուրեմն խեղճ Հայոց Եկեղեցւոյ ժողովուրդ ինչպէս կլինեն ․ և կամ ինչպէս փրկութեան ճանապարհն պէտքէ գդանեն ։ Տէր Յսն ողորմի խեղճ Հայոց Ազգին ։

խեղճ Հայոց Ազգ ․ վերոյ յիշեալ ամօթալի և գարշ աղտեղի գործողացէք Տեառն Տեառն ։ Հոգևոր Տէր ։ Առաքելաշաւիղ ։ Սրբազանասուրբ ։ Հայր Սբ ասում և գրում ։ եթէ որ ձերհրամանոց Եկեղեցականքն էսպէս կեցութիւնումեն որպէս որ վերն ցոյց տուաւ ․ ուրեմն էլ ինչպէս էք Հին և Նոր Կտակարան Թարգմանող Եւրոփացի և Ամերիկացի Քարոզողաց սուտ մարգարէք ասում ։ Ես ասումէք դոքայ գայլերեն ոչխարաց զգեստով ։ ապա մեր Փրկիչ Յսն լաւէ ասել ․ ՚ի պտղոյ նոցա ծանիջիք զնոսա ․ միթէ քաղիցեն ՚ի փշոյ խաղող՝ կամ ՚ի տատասկէ թուզ ։ Այսպէս ամ ծառ բարի՝ պտուղ բարի առնէ , և ծառ չար՝ պտուղ չար առնէ ։ Ոչ կարէ ծառ բարի պտուղ չար առնել , և ոչ ծառ չար՝ պտուղ բարի առնել ։ Ամենայն ծառ՝ որ ոչ առնէ պտուղ բարի , հատանի և ՚ի հուր արկանի ։ Ապա ՚ի պտղոյ նոցա ծանիջիք զնոսա ։ Մատ ․ 7. 16—20։

Այլ եղիցի ձեր բան , այոն՝ այո , և ոչն՝ ոչ ․ զի աւելին քան զայն ՚ի չարէն է ։ Մատ ․ 5. 37։

Աւետարանի
Թարգմանութեան Պատմութիւնն

Եւ 'ի մտանել ամին, (կամ 'ի սկզբան տարւոյս 1740.) հակառակութիւն ինչ յառնէր 'ի մէջ Հայրապետին Հայոց և 'ի մէջ Պատրացն փռանկաց, յորոյ պատճառէ առ Նատիրն բողոքէին նա տուգանէր զՀայրապետն փոխան ե Չորս Հազար Ղուռուշով ասելով թէ զինչ օգուտէ Քահանայապետին ունիլ զգանձս, և զի հարստութիւն բնաւին ոչ է պիտոյ նոցա, և առ ոչինչ օգտէ եթէ ոչ աղմկել և վրդովել զմիտս նոցա, և այնու հեստին նոքայ 'ի շաւղացն կրօնից . . .

Եւ 'ի ժամանակս այսոսիկ հրամայեաց ըզ մատուռ մի փառաւոր շինել 'ի Մաշատ մեծամեծ ծախիւք, յորում ասէր դնել զմարմին իւր զկնի մեռանելոյ իւրոյ, և 'ի շինել զայս մատուռ զգանձս իւր ոչ խնայէր, և հրամայէր հանել զյասպիս կափարիչն, (այսինքն աշմէ կամ եշիմ գերեզմանաքարն) 'ի գերեզմանէ Թամուր Լանկին 'ի Պալխ և տանել անդ, այլ վն ոչ յարմար լինելոյ տեղւոյն զոր շինեաց նա յետս առաքէր զվէմն կամ կափարիչն զայն 'ի տեղի իւր Եւ այս իսկէր սքանչելի զի ճարտարապետք կամ համայն արուեստաւորք մատուռս Հայք էին և 'ի նմին ժամանակի հրամայէր զեկեղեցի մի եւս շինել վասն Ազգին Հայոց, որոյ արուեստաւորքն բոլոր Մահմետականք էին, և զի այսպէս էր հրաման նորա: . . .

Եւ 'ի մերձանալ լրման տարւոյս հրամայէր Թարգմանել զՉորս Գիրս Աւետարանն 'ի Պարսկական Լեզու, Եւ ձեռնարկումն նորին յայս գործէր մանաւանդ 'ի յախտոյ ցնորից քան թէ յայլ ինչ մտածմանց և կամ 'ի հաստատ դիտաւորութեանց ինչ, Եւ յանձնէր նա զգործն Միրզայ Մեհտիին որ էր այր գիտուն, և իշխան կարգէր զնա 'ի վերայ գործոյս, և նա հրաման առաքէր կոչել զեպիսկոպոսունս ոմանս և զՔահանայս 'ի Յազգէն Հայոց, և զՊատրիս ոմանս 'ի փռանկաց հանդերձ Պարսից Մօլլայիւք 'ի Սպահան, Եւ Մօլլայքն 'ի մեծի տարակուսանս կային յաղագս վաղճանի գործոյս՝ զի եթէ փոփոխութիւն ինչ լիցի կրօնից պարտէր լինիլ 'ի վնաս Մահմետականաց, Եւ շաւիղք Նատիրին առ Մօլլայսն էր կարի խստագոյն և անհամեմատ, ուստի բազումք 'ի նոցանէ կաշառէին զՄիրզայ Մեհտին զանց առնել զնոքօք:

Եւ 'ի մէջ Ազգացն քրիստոնէից որոց հրաման լինէր գալ 'ի Սպահան վասն կատարման գործոյն Թարգմանութեան, Պատրի մի միայն (որ ծնեալ էր 'ի Պարսկաստան) էր հմուտ Պարսից Լեզուին ըստ բաւականին առ 'ի կատար հասուցանել զգործ ինչ այսպիսի նուրբ և խորին, Եւ որքան վասն Հայոց թէպէտև նոքա ծնեալ են 'ի Պարսկաստան, և են սեփական ժողովուրդ Երկրին այնորիկ և բնակին խառն ընդ Պարսից բնակչացն, սակայն հազիւ գտանին 'ի նոսա արք որք հմուտ լինիլ Պարսից Լեզուին կատարելապէս, Եւ 'ի դէպ է մեզ կարծել զի Միրզայ Մ'եհտին հանդերձ Մօլլայիւքն Պարսից մանաւանդ

ջանային հանել զՆատիրն և օժանդակ լինել հաստատելոյ զբանս Մահմետին քան թէ զազատել զանձինս իւրեանց 'ի վտանգէ , Եւ արդ թարգմանութիւնս այս լինէր բոլորովին այնպիսի մեկնութեամբ զոր առասպելաբանութիւնք և շփոթմունք Ղօռանին խոստանալ կարէին , Եւ գլխաւոր առաջնորդօղ գործոյն էր հին թարգմանիչ մի , Արաբացւոց և Պարսից Լեզուայն : Եւ հայր Դեսվինեան որ էր Պատրի մի ֆրանսիզ էր մին 'ի թարգմանչացն , Եւ մինչև ցվեց ամիս կատարէին զթարգմանութիւնս , և զօրինակ բազումս, գրէին անտի :

Եւ Յամսեանն մայիսի յայսմ ամի Միրզայ Մեհդին հանդերձ Պարսից Մօլլայիւքն և Քրիստոնեայ Քահանայիւք ոմամբք ելեալ 'ի Սպահանայ առ Թագաւորն Պարսից գնային և յայսմիկ ժամանակի թագաւորն բանակէր մերձ 'ի Թիհրան , Եւ Նատիրն յարդութեամբ ընդունէր զնոսա , և վեր 'ի վայր կերպիւ նշմարէր զթարգմանութիւնն , և զմասն ինչ անտի ընթեռնուին յառաջին նորա և նա բազում ծաղրաբան մեկնութիւնս տայր խրթին մասանցն Քրիստոնէական կրօնին , և ծաղր առնէ , զՀրէայսն , սոյնպէս և զՄահմետն և զԱլին այպանէր կամ ծաղր առնէր , Եւ այսու պարագայիւքս երևէր զի գործս այս ոչ ցուցանէր զվախճան ինչ բարի :

Եւ տեսանէր Նատիրն զի բանք Աւետարանչացն ոչ համեմատին ընդ միմեանս , և մնայր նա 'ի նմին տարակուսանս յորում յառաջն կայր , և ասէր թէ , եթէ կամեսցէ Տէր շնորհել ինձ զկեանս յերկոցունց կրօնիցս կամ Օրինացս այսոցիկ զկրօն մի հնարեցից որ բարեգոյն լիցի քան զա͞մ կրօնս հաւատոց որով յառաջն վարեցան մարդիք Աշխարհի , հանդերձ բազում ընտիր և սքանչելի մակաբերութեամբ և օրինակօք , Եւ յայնժամ արձակեաց զՔահանայսն և զԵկեղեցականսն դոյն ինչ ընծայիւք որ ոչ էր բաւական ծախուցն ճանապարհին : տես երես . 142. և . 143. 'ի Պատմագրութիւն եւ Նադըր Շահ Թագաւորին Պարսից եւ տպեալ 'ի Մադրաս . 1780: և 'ի Հայոց . 1229:

Բաց'ի Վենետիկայ Տպեալ Հին և Նոր Կտակարանն : Պռօտէստանտ Քրիստոնէից Օգնականութեամբն և Միսոնարաց Ջանացողութեամբն որքան անգամ տպուել Հայևար Հին և Նոր Կտակարանն :

Սանկտ—Պետր—Բուրգ

1814. ու͞մն Սուրբ Աւետարանն տպվեց . [illegible]

1817. ու͞մն Սուրբ Աւետարանն տպվեց . և

1817. Հին և Նոր Կտակարանն տպվեց : և Հայոց Օգնականութեամբն

1817. ու͞մն Հին և Նոր Կտակարանն տպվեց 'ի Սիրամփուռ

'ի փարէզ Աշխարհաբար Աւետարանն տպվեց երկու անգամ

'ի Մալթայ Աւետարանն տպվեց Հայի Գրեր և Թուրքի լեզու

'ի Զմիւռնիայ Երկու անգամ Աւետարանն տպվեց :

1834. Աշխարհաբառ Աւետարանն տպվեց 'ի Մոսկով : և նոյնն

1839. 'ի Կալկաթայ վերստին տպվեց . հանդերձ քնարների վկայութեամբն

Քաւարան

Պատուելի Հայոց Ազգն Լատինացւոց Քաւարանն չէն ընդունում իրաւէ. և շատ լաւէ: վասն զի Հին և Նոր Կտակարանին ընդդէմ է: ապա Պատուելի Հայոց Ազգի Քահանայքն վասն իւրեանց երծաթա-սիրութեանն և շահն. իւրեանց ժողովրդին էնքան կերպս կերպ բաներ էն առելտալման մեռելների համար. որով Պատուելի Հայոց Ազգն էլ իւրեանց գործքերովն լինումեն Լատինացւոց քաւարան ընդունող. և հաւատացող: վասն որոյ ասէ

Բազմաջան և Ազգասէր Մխիթար Վարդապետն

Եւ գիտելիէ աստ. զի Յազգի մերում ոմանք որք հակառակին այսմիկ ճշմարտութեան. և ասեն ոչ գոյ քաւարան, ոչ կարէ ըմբռնիլ մտօք ներհակաբանութիւնն այնպիսեաց: Քանզի եթէ ոչ գոյ քաւարան, ընդէ՞ր ուրեմն պատարագեն, և զայնքան ողորմութիւնս տան, և զաղքատս կերակրեն վասն հոգւոց ննջեցելոց, և աղօթեն վ̃ն նոցա: Եւ երգեն. Ահեղ խորհուրդ Քահանային, բազկատարած կայր ՚ի բեմին առաջի ա͞բ սեղանոյն, հուր շիջանի՝ խաւար մերժի, տրտմեալ հոգիքն ուրախանան. զի թողութիւն մեղաց լինի ||. և այլն: Արդ մինչ երգեն, և ասեն հուր շիջանի, ոչ կարէ ասիլ՝ թէ հուրն այն իցէ հուրն դժոխոց. զի Ք͞ն զհրոյն դժոխոց ասաց. Մարկոսի. 9. 43. և 45. Ուր որդն նոցա ոչ մեռանի, և հուրն ոչ շիջանի ||: Ուրեմն հուր քաւարանին է այն՝ զորմէ ասեն շիջանիլ. որով հոգիք սրբոց մեռելոց, որք կամ ներելի մեղօք, և կամ պատժօք մահու չափից աստէն թողեցելոց ելին ՚ի մարմնոյ, տանջին և մաքրին. և որքան աղօթք՝ և պատարագք լինիցին վասն հոգւոց ՚ի քաւարանի եղելոց, թուլանայ նոցա այրումն հրոյն, և զմեծագոյն օգուտս գտանեն:

Եւ մեծագոյն զարմանքն է այս. զի մերս Ազգ աւելի քան զայլս Ազգս Քրիստոնէից՝ գործով ընդունի զքաւարանն. զի բաց ՚ի պատարագաց, և յաղօթից, նաև բազմիցս վասն հոգւոց մեռելոց կերակրէ զաղքատս. իսկ ՚ի յանուանէ քաւարանին խրտնու, և փախչի: Եւ ոչ գիտէ, թէ այնու իսկ զքաւարանն ընդունի՝ մինչ վասն հոգւոց ննջեցելոց աղօթէ՝ և պատարագս մատուցանէ. վասն զի նոյն է ընդունիլն զգոյն քաւարանին, և աղօթելն վասն հոգւոց ննջեցելոց: տես երես. 283. ՚ի Մեկնութիւն Մատթէոսի Աւետարանին տպեալ ՚ի Վէնէտիկ: 1737:

Ճահակեցի Դաւիթ Կաթողիկոսն ասէ

Ասէ Աշակերտն: մի թողցի. մի՛ յասմ աշխարհի և մի՛ ՚ի հանդերձելումն ասաց Տէրն. որ ցուցանէ թէ գոյ ՚ի հանդերձելումն թողութի մեղաց:

Ասէ Վարդապետն: Ոչ գոյ անդ թողութիւն վասն երկու պատճառի:

Նախ՝ որպէս ոչէ անդ գործ մեղաց, նոյնպէս և ոչ թողութիւն: Զի այս կեանքս է գործոց, իսկ այն հատուցումն նոցա բարեաց և չարեաց: այս կեանքս է սերմանելոյ, և անդ հնձելոյ և ժողովելոյ:

ատ վաստակել, և անդ հանգչել: Որպէս ասէ Օգոստինոս 'ի գիրս Առաքինութեանց յերրորդ մասն արդարութեան եօթն երրորդ գլուխն, 'ի հանդերձեալն ոչ լիցի Աղօթքն հարկաւոր. վասն զի ոչ գոյ թշնամութի կամ փորձութի ինչ. և ոչ ակնկալութի բարի խոստմանց. այլ ընկալեալ խոստմանցն խնկութն և զմայլութն: Այլ հարկաւոր է 'ի կեանս այս որէ լցեալ թշուառութեամբ և փորձութեամբ:

Երկրորդ՝ որպէս մարմինն յետ ելման հոգւոյն ոչ փոխի 'ի բարւոյ 'ի չար, կամ 'ի հակառակն. Նոյնպէս և ոչ հոգին ըստ Սողոմոնի ժողով. 11. 3. փայտն յոր կողմ անկցի, 'ի նոյն կացցէ. թէ 'ի հարաւ, որէ ջերմ սէրն ԱՅ և 'ի լոյս. և թէ 'ի հիւսիս, որէ ցուրտ ատելութիւն ԱՅ և խաւար: Դրախտ Ցանկալի երես. 448.

Ահնդի Յակոբ Վարդապետին առէ

Եւ յամենայն ուրեք ուր և գտանի 'ի գիրս հայոց աղօթել վասն ննջեցելոց՝ թէ 'ի մաշտոցին, և թէ յերգս շարականին՝ զամենայնն այսու իմասցին. այսինքն վասն ոչ զրկիլոյ ննջեցելոցն մերոց 'ի տեսութենէն ԱՅ 'ի գալստեանն քնի. եթէ մեռան 'ի շնորհս: Եւ վասն այսորիկ 'ի շնորհս ասեմ, զի բազումք կան որք դատապարտեալք են. և մեք փրկելի կարծելով՝ վասն նոցա աղօթեմք. և նոցա ոչ ինչ օգնէ աղօթն մեր. բայց ոչ ընդունայն լինի վասն այլոց: Վէմ Հաւատոյ երես.431:

Գրէ նոյն Դաւիթ (Մարգարէն). տուր մեզ զօգնութիւն 'ի նեղութեան զի ընդունայն է փրկութիւն մարդոյ. Սաղմոս. 59. 13:

Իսկ որ նեղութեան և սարսափելի ամենայն սարսափելեաց է օրն (Թղթաոր) ոգեվարին. զոր և Սողոմոն ափշութեան ճանապարհ կոչէ. ըստ այնմ, հայեցայ 'ի բարձունս և յափշութիւն ճանապարհին: Որբ-եմն 'ի նեղութեան նոյն աւուր՝ միայն ԱԾ կարէ օգնել. տալով զկատարեալ զղջումն սրտի եթէ հոգեվարին տեղի տայցէ զղղջման: զի որ արարն զմեզ առանց մեզ՝ ոչ արդարացուցանէ զմեզ առանց մեզ: իսկ փրկութիւնն որ լինի մարդով՝ սուտ է: Եւ թէ ոչ 'ի շնորհս գտցի վախճանեալն՝ ընդունայն լինին վասն նորա այցելութիւնքն Եկեղեցւոյ . . . և անկատար մնացողացն յապաշխարելն՝ ընդունի ԱԾ զդիտութն նոցին 'ի տեղի կատարեալ ապաշխարութեան և փրկէ. և ոչ պարտական առնէ սուտ քաւարանի երես. 462. 463. Վէմ Հաւատոյ:

Մեռելների համար ժամ պատարագ առողաց համար ինչ լաւ յարմարէ զոր ասաց Սողոմոնն. Են ճանապարհք որ թուին մարդկան թէ ուղիղ իցեն. բայց կատարած նոցա երթայ յատակս դժոխոց: Առակ. 14. 12:

Ապաշխարանք. անաց. ոք.

Ապաշխարան. ի. աւ. աց. օք: || ապաշխարօրան. այսինքն տեղի ապաշխարելոյ, կամ չարչարելոյ. կամ գործի չարչարանաց և վշտաց. որպիսի է խաչն: Բառգիրք Հայկազեան Լեզուի Հատոր Երկրորդ:

Հայոց Ազգին հաւատքովն որ ծոմ. պահք. սաղմս քաղել: յաւել պակաս. 100. անգամ ծունրդնել: յաւել պակաս 50. անգամ տէր ողորմեա ասել: յաւել պակաս. 20. անգամ հայր մեր ասել: յաւել պակաս: 6. անգամ ողջոյն քեզ Մարիամ ասել: ժամատան դուռն յաւել պակաս. 4. Կիրակի. ժամի վախտն կանգնել և ժողովրդէ փափուչներն ջխտել: ժամասում ժամանակն ողջ ժողովուրդն կանգ. նած. ժամատան դունիցն չոք չոք և երեսանկեալ գնալ մինչև ի դասի մօտն և անդ մեղայ ասել. և այլ սորանց նման բաներ զորս հրամայեն խոստովանահայրք խոստովանողաց կատարել առ 'ի պատիժ մեղաց գոր. ծելոց: Երբէ որ սոյն այս գործքերն կատարէն ապաշխարողներ Ելով. այսինքն մեղաց պատիժն կրեցին. արդարացան. կարողէն ճաշակել: Եւ Երբէ մեռան. խաչով խաչվառով. տէր տէր. Պատարագներին առօք փառօք թաղէն:

Ապաշխարանս. և Ապաշխարութիւն. ինչ են զանազան իրարէ?

Ապաշխարանս է. մարդս իրան մարմին մեռուցնէ. այսինքն մարդս իրան դուզն ծարաւ պահելով. կամ նեղութիւն կրելով իւրն նուա. զացնէ որպէս մեռեալ. որ այս արարքսն իրան արարած մեղաց պատիժն լինի. ինչպէս որ մին փոքր վերևումն ցոյց տուաւ: ադա

Ապաշխարութիւննէ. զղջալ. փոշիմանիլ. ապաշաւել. սորջա. նալ. ցաւիլ կամ սրտով տրտմիլ վասն արարած մեղաց: յետ դառնալ մեղքից. բանիւ. գործով. և մտօք. այսէ Աւետարանական:

Հայոց Եկեղեցւոյ վերայ յիշեալ Ապաշխարութիւն և Պատարագներու. ԱՅ մեծին Սուրբ Յոհ Ոսկի Բերան և ասորատեսի շարադրութիւն. ցուցն արիւնանման փրկեցին. և խաչի մահուամբ մեռանելն. մին չէրէն Բանէ համարման: որով լինում է. մեր փրկիչ Յոհ Բերան երեխայէն կամ Բարէրա. րութիւնն. լոկ կամ միայն Բերանով ընդունել. և գործքով ուրանալ:

Բարեգործութիւն

Հայոց Եկեղեցին հաւատում է. որ մարդս կարող է էնպէս լաւ բան անի. որ Աստծէ էւր առած լաւ բանի համար իւրն Արքայութիւն ժա. ռանգէ: ապա էս կարելոր բան չէ. վասն զի մեր մեղաց թողութիւնն. մեղաց քաւութիւնն. արդարանալ, և սուրբ դառնալն. Արքայութիւն գնալն. մի միայն Քրիստոսէ է: Քրիստոնէն պէտք է որ Բարեգործ լինի: լայ էն անձն որ Բարեգործ չէ. նա Քրիստոնեայ չէ: ապա մարդու Բարեգործութիւնն չէ. որ իւրն Արքայութիւն կտանի: վասնորոյ տէս Հէն և Նոր Կտակարանն էս մասին ինչէ ասում:

Նոյնպէս և դուք՝ յորժամ առնիցէք զամենայն հրամայեալսն ձեզ, ասասջիք թէ ծառայք անպիտանք եմք, զոր պարտէաքն առնել, արարաք Ղուկ. 17: 10:

Ոչ 'ի գործոց արդարութեան՝ զոր արարաք մեք, այլ ըստ իւրում ողորմութեանն՝ ապրեցոյց զմեզ 'ի ձեռն աւազանին միւսանգամ ծննդեանն, և նորոգութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ. զոր եհեղ 'ի մեզ

առատութեամբ, 'ի ձեռն Յսի Քսի փրկչին մերոյ. զի արդարացեալք շնորհօքն՝ եղիցուք ժառանգաւորք յուսով կենացն յաւիտենականաց: Տիտոս. 3. 5. 6. 7:

Իսկ եթէ շնորհօք՝ ոչ ևս 'ի գործոց. ապա թէ ոչ՝ շնորհքն՝ ոչ ևս շնորհք լինին: Հռօ. 11. 6:

Զի՞նչ ունիս՝ զոր ոչ իցէ առեալ. և եթէ առեր՝ զի՞ պարծիս իբրև զչառեալ: 1. Կորն. 4. 7:

Զի ԱԾ է՝ որ յաջողէ 'ի ձեզ զկամելն և զառնելն վասն հաճութեան: Փիլիպեցւոց. 2. 13:

Եթէ որ հաւատամք. մեք մեր բարեգործութեամբն Այ շնորհն կգտանեմք. ուրեմն էապէս հաւատալն ընդդեմ կլինի և կխանգարի արդարութեան Վարդապետութիւնն:

Զի՞նչ նշանակես բառիւս արդարութիւն:

Զի հաւատացեալք արդարանան ձրի շնորհօքն ԱԾ, և ընդունին արդարացեալք 'ի ձեռն արդարութեանն Յսի Քսի՝ նոցա համարելոյ:

Զիա՞րդ ստուգես զայդ:

Եւ արդարանան ձրի նորին շնորհօք 'ի ձեռն փրկութեան որ 'ի Քս Յիսուս. Հռօ. 3. 24:

Յայտնի լիցի ձեզ արք եղբարք, զի սովաւ ձեզ թողութիւն մեղաց Աւետարանի: և յամենայնէ՝ յորմէ ոչ կարացիք Օրինօքն Մովսէսի արդարանալ, սովաւ ամենայն որ հաւատայ արդարանայ: Գործք Առաքելոց. 13. 38. 39:

Այսուհետև արդարացեալք 'ի հաւատոց անտի, խաղաղութիւն կալցուք առ ԱԾ 'ի ձեռն Տն մերոյ Յսի Քսի. Հռօ. 5. 1:

Որով ունիմք զփրկութիւն 'ի ձեռն արեան նորա, զթողութիւն մեղաց՝ ըստ մեծութեան շնորհաց իւրոց: Եփե. 1. 7:

Հռօ. 4. 5. Իսկ այնմ որ ոչն գործիցէ՝ բայց հաւատայցէ յայն, որ արդարացուցանէ զամբարիշտսն, համարին հաւատք նորա արդարութիւն: 6. Որպէս և Դաւիթ ասէ զերանութիւն մարդոյ՝ որում ԱԾ համարի արդարութիւն առանց գործոց: 7. Երանի որոց թողան անօրէնութիւնք, և որոց ծածկեցան մեղք իւրեանց:

Հ. Իսկ արդ՝ չպարտի՞ն ուրեմն հաւատացեալք անսալ Օրինացն ԱԾ:

Պ. Այո, եթէ կանոնի կենաց. այլ ոչ եթէ ուխտի գործոց:

Հ. Զիա՞րդ ստուգես զայդ.

Պ. Զի Օրինօքն ոչ ոք արդարանայ առաջի ԱԾ, այն յայտ իսկ է. զի արդարն՝ ասէ, 'ի հաւատոց կեցցէ: Գաղատ. 3. 11.

Զի 'ի գործոց Օրինաց ոչ արդարասցի ամենայն մարմին առաջի նորա. քանզի Օրինօքն է գիտութիւն մեղաց: Բայց արդ՝ առանց Օրինացն իսկ արդարութի ԱԾ յայտնեալ է՝ վկայեալ յօրինաց անտի՝ և 'ի Մարգարէից: Քանզի Արդարութին ԱԾ 'ի հաւատոց անտի Յսի Քսի յամենայն հաւատացեալս. և ոչ ինչ է խտիր: Հռօմայեց. 3. 20. 21. 22:

և եղեաք իբրև զպիղծս ամենեքեան. իբրև զհանդերձս ապարանից ամենայն արդարութիւն մեր. և թօթափեցաք իբրև զտերև ամենեքին մեք վասն անօրէնութեանց մերոց. հողմ մերժեցին զմեզ: Եսայ. 64.6:

Արդ՝ զօրէնսն ինչ խափանե՞մք հաւատովքս, քաւ լիցի. այլ զՕրէնսն հաստատեմք: Հռով. 3. 31 : Առ թէ 1. Յօհ. 1. 7:

և Արիւնն Յսի Որդւոյ Նորա սրբէ զմեզ զամենայն մեղաց:

փոշետեսակ կամ թեթև. և ներելի մեղք

Հայոց Եկեղեցին հաւատում որ էնպէս մեղքեր կայ. որ փոշետեսակ և ներելի: Մինչդեռ Հռոմ և Նոր կտակարանն ասում է:

Անիծեալ ամենայն մարդ որ ոչ կացցէ յամենայն բանս օրինացս այսոցիկ՝ առնել զսոսա: Եւ ասասցէ ամենայն ժողովուրդն՝ եղիցի: Բ. Օրէ. 27. 26:

Եւ ասասցես ցնոսա. այսպէս ասէ Տէր Այ Իսրայելի. Անիծեալ լիցի մարդն որ ոչ լուիցէ բանից ուխտիս այսորիկ : Երեմեայ. 11. 3:

Ամենայն անձինք իմ են. որպէս անձն հօր՝ նոյնպէս և անձն որդւոյ: անձն որ մեղիցէ՝ նոյն և մեռցի: Եզեկիէլ. 18. 4:

Զի թոշակն մեղաց մահ է. Հռովմայեցւոց. 6. 23:

Զի որ միանգամ 'ի գործոց Օրինացն են, ընդ անիծիւք են. քանզի գրեալ է. թէ անիծեալ ամենայն մարդ՝ որ ոչ կացցէ յամենայն գրեալսն 'ի գիրս Օրինաց՝ առնել զամենայն: Գաղատացւոց. 3. 10:

Որոք զամենայն Օրէնսն պահիցէ, և միով իւիք ինչ գթիցէ, եղև ամենայն Օրինացն պարտական: Յակոբու. 2. 10:

Օրինակ

Մովսէս և Ահարոն

Եւ ասէ Տէր ցՄովսէս և ցԱհարոն. փոխանակ զի ոչ հաւատացէք դուք ինձ, սուրբ առնել զիս առաջի Որդւոցն Իսրայելի. վասն այդորիկ ոչ տանիցիք դուք զժողովուրդդ Յերկիրն՝ զոր ետու դոցա: Թուոց. 20. 12:

Աքար.

Պատասխանի ետ Աքար * և ասէ ցՅեսու. արդարև ես մեղայ առաջի Տեառն Այ Իսրայելի. զայս ինչ և զայս գործեցի: Եւ քարկոծեցին զնա ամենայն Իսրայէլ քարամբք, և այրեցին զնոսա հրով. և քարկոծեցին զնոսա քարամբք Յեսու. Է. 20. 25:

---

* Արդ՝ նոքա երեքին՝ Աքար. Սաւուղ. Յուդաս ասելովն Պետրոսի ոչ արդարացան, ոչ զերծան յարժանի պատժոցն. վասն զի աննշանակելի թեթևագոյնքն. նոցա որք ակամայ բռնադատեալ գործեն յերկիւղէ կամ յամօթոյ, կամ 'ի գործս յակամայս բռնադատեալս, ոչ է ներելի ... իբր ասել, ոչ է ճշմարիտ սէր, այլ լոկ երկիւղ կամ

Եղիսէի Նօքար Գեեզն ինչ պէս բորոտեց :
Եւ ասէ Գեեզի պատանեակն Եղիսէի . ահա խնայեաց Տէր իմ 'ի Նեեման Ասորի , չառնուլ 'ի ձեռանէ նորա յորոց մատոյցն . կենդանի

այլ կիրք . որպիսի էր յիշատակեալ արանցդ : Զի Աքար 'ի յանդի-մանիլ գողութեանն՝ ասաց մեղայ . Յեսու . 7. 18. 20: և Սաւուղ՝ զի մեծարեսցի առաջի ժողովրդեանն : 1. Թագաւ . 15. 30: և Յու-դաս յետ պարտաւորելոյն քնի 'ի յուսահատ ամօթոյն բռնադատեալ մեղայ գոչեաց , և խեղդեաց զանձն : տես 'ի Բանն . իէ . Լուծմունք . 10. 'ի Նարեկ Աղօթից համառօտ և զգուշաւոր Լուծմամբք երկրորդ-անգամ տպեալ 'ի Վենետիկ . 1827:

քահանէն քս̃ է պատարագում . էս ասութեան

Բացատրութիւնն է տես 'ի վայր

Տէր մեր և փրկիչ Յիսուս Քրիստոս՝ որ մեծդ ես ողորմութեամբ և առատ պարգևօք բարերարութեան քո . որ դու քոյին կամաւ 'ի ժամուս յայսմիկ համբերեցեր չարչարանաց խաչի և մահու յաղագս մեղաց մերոց :

'ի ձեռս քո տամ այժմ զնշանակ չարչարանաց միածնի քո՝ որ է հացս և գինիս . զոր ունիմ այժմ 'ի ձեռս իմ : Եւ դու առցես զսա 'ի ձեռաց իմոց . և օրհնեալ տեսցես զսպիս վէրաց դորա՝ որ վասն մեր . և զխոցումն կողին . զտեղի բևեռացն . զթուք , զապտակն և զայլն ա̃մ .

զի թէպէտ և ընդ հօր է անբաժանաբար . սակայն և 'ի վերայ սեղա-նոյն պատարագի հանապազ : տես երես . 73. 106. 133. 'ի մեկնու-թիւն պատարագի Յօհաննէս Արճիշեցւոյ տպեալ 'ի Կալկաթայ . 1830: Եւ տես երես . 101. 145. 185. 'ի Օրինակի տպեալ 'ի Կոս-տանդնուպօլիս . 1799:

Լաւ տես աստ ինչպէս է քահանէն Քրիստոս Պատարագում և էս Տետրակի երես . 146. 'ի գրութե̃ ճշմարտութին հաստատվում

Բազումս Զոհեալ, բազում անգամ պատարագեալ մեռանիս խոր-հրդաբար , և **Միշտ կենդանի** , իրօք և իսկութեամբ : Այս խորհրդական և անարիւն մահ քո ոչ լինի **ուրայողացն Յետոյ** , որպէս զարիւնաւոր մահն խաչին , այլ ձեռամբ քահանայից դաւանողաց զքեզ : տես 'ի Բանն . ծԳ . Լուծմունք . 16. 'ի Նարեկ Աղօթից Լուծմամբք Երկրորդ անգամ տպեալ 'ի Վենետիկ . 1827:

Միսոնարի կարապետն յոյժ խոնարհութեամբ յայտնում այս տետրակ կարդացողիդ . որ Յամի Տն̃ . 1832 . ումն նումրայ ինն տետրակովս Պատուելի Հայոց Ազգին ցոյց տվեց որ Հայոց քահա-նայի մատուցեալ նշխար և գինով պատարագն . և քն̃յ մատուցեալ խաչի արիւնահեղ մեռնելով պատարագն միևնոյնն չէն . միևնոյն զօրութիւնն չունեն : Հայոց քահանայի նշխար և գինով պատարագն քն̃յ վերոյ յիշեալ պատարագի **Յիշատակին** է : էս մասին էլ ինչ ինչ որ

է Տէր՝ եթէ ոչ ընթացայց զհետ նորա, և առից ինչ անտի: և պնդեցաւ Գեեզի զհետ Նեեմանայ: Եւ ետես զնա Նեեման՝ ընթացեալ զհետ նորա. և դարձաւ 'ի կառացն ընդառաջ նորա և ասէ՝ ողջո՞յն է: Եւ ասէ Գեեզի, ողջոյն է. Տէր իմ առաքեաց զիս առ քեզ և ասէ, ահա եկին առ իս երկու պատանեակք 'ի Լեռնէն Եփրեմի յորդւոցն Մարգարէից, տուր նոցա տաղանտ մի արծաթոյ, և երկուս պատմուճանս հանդերձեալս: Եւ ասէ Նեեման. թէ այդպէս իցէ, առ երիս տաղանտս արծաթոյ. և բռնադատեաց զնա, և ծրարեաց երիս տաղանդս արծաթոյ յերկուս պարկս, և երկուս պատմուճանս հանդերձեալս. և ետ ցերկուս ծառայս իւր՝ և բարձին առաջի նորա. և եկին 'ի մթինն, և առ 'ի ձեռաց նոցա, և եդ 'ի տան. և արձակեաց զարսն՝ և գնացին: և ինքն եմուտ և կայր առաջի տեառն իւրոյ: Եւ ասէ ցնա Եղիսեէ. ուստի՞ գաս Գեեզի: և ասէ Գեեզի. չիք երթեալ ծառայի քոյ՝ ոչ յայսկոյս և ոչ յայնկոյս: Եւ ասէ ցնա Եղիսեէ, ո՞չ սիրտ իմ գնաց յորժամ դարձաւ այրն 'ի կառաց անտի ընդ առաջ քո. և արդ առեր զարծաթն և զհանդերձսն 'ի ձիթենիս և յայգիս. և յարջառս և յոչխարս, և 'ի ծառայս և յաղախնայս: Եւ բորոտութիւնն Նեեմանայ յարեսցի 'ի քեզ՝ և 'ի զաւակ քո յաւիտեան: և ել յերեսաց նորա բորոտեալ իբրև զձիւն: 4. Թագ. 5. 20—27:

Յերոբովամ Թագաւորի ձեռն դնջացնող Մարգարէի մահն

Եւ եղև իբրև լուաւ Արքայ Յերոբովամ զբանս առնն ԱՅ բարբառելոյ 'ի վերայ սեղանոյն որ 'ի Բեթէլ՝ ձգեաց Արքայ զձեռն իւր 'ի սեղանոյ անտի և ասէ, կալարուք զդա. և գօսացաւ ձեռն նորա՝ զի ձգեաց 'ի նա, և ոչ կարաց դարձուցանել զնա առ ինքն. և սեղանն պատառեցաւ՝ և հեղաւ պարարտութիւնն 'ի սեղանոյ անտի, ըստ նշանին զոր ետ այրն ԱՅ բանիւ Տեառն: Եւ ասէ Արքայ Յերոբովամ ցայրն ԱՅ. աղաչեա զերեսս Տեառն ԱՅ քոյ, և արա աղօթս վն իմ և դարձցի ձեռն իմ առ իս: և աղաչեաց այրն ԱՅ առաջի Տեառն, և դարձաւ ձեռնն Արքայի առ նա, և եղև իբրև զառաջինն:

Եւ լինէր մինչդեռ նստէին նոքա 'ի սեղանն, եղև բանն Տեառն առ Մարգարէն որ դարձոյց զնա. և խօսեցաւ ընդ առնն ԱՅ եկելոյ 'ի Յուդայ՝ և ասէ: այսպէս ասէ Տէր. փոխանակ զի դառնացուցեր

պէտք էր մին փոքրել էս տետրակի . 116. իցն մինչևի . 131. երեսումն տպվեց . էս յոյսովն որ ամմէն ճշմարտասէր կկարդայ Աւետարանովն կքննի և կտեսնի գոյափոխութիւնն ճշմարիտ չէ : և Հայոց Քահանայքն քանզ Յուդայ իսկարիօտացին մեղաւրեն լինում գոյափոխութեան վարդապետութենովն տես էս տետրակի երես . 146: և ովոր կհաւատայ և կյուսայ . որ Հայոց պատարագն և Քնի մատուցեալ պատարագն միենոյն է . ուրեմն էն խաչի վերէն Քնյ մատուցեալ պատարագի փրկարար և Սրբացուցիչ շնորհն չի գդանիլ: մեղքում կըմնայ . սատանի գերութենումն կըմնայ . դժոխքիցն էլ չի կարող փրկվիլ:

զբանն Տեառն, և ոչ պահեցեր զպատուէրն զոր պատուիրեաց քեզ Տէր ԱԾ քո. և դարձար՝ և կերար հաց, և արբեր ջուր ՚ի տեղւոջդ յայդմիկ՝ զորմէ խօսեցաւ ընդ քեզ և ասէ, մի ուտիցես հաց՝ և մի ըմպիցես ջուր. արդ մի մտցէ մարմին քո ՚ի գերեզման հարց քոց:

Եւ եղև յետ ուտելոյն նորա հաց և ըմպելոյ ջուր, հանդերձեաց էշ Մարգարէին. և դարձաւ և գնաց: և եգիտ զնա առիւծ ՚ի ճանապարհին, և սպան զնա: և էր մարմին նորա ընկեցեալ ՚ի ճանապարհին, և էշն կայր առ նմա, և առիւծն կայր առ մարմինն: 3. Թագ. 13. 4—6. 20—24:

Անանիա և Սափիրայի մահն մին սուտ ասելէ համար

Գործք Առաքելոց. Գլ. 5. 1. Իսկ այր ոմն Անանիա անուն, հանդերձ կնաւ իւրով Սափիրաւ վաճառեաց Ագարակ. 2. և խորեաց ՚ի գնոց անտի՝ գիտելով և կնոջն. և եբեր մասն ինչ եդ առ ոտս Առաքելոցն: 3. Ասէ Պետրոս. Անանիա՝ ընդէ՞ր ելից սատանայ զսիրտ քո՝ ստել քեզ Հոգւոյն Սրբոյ, և խորել ՚ի գնոց գեղջն. 4. ո՞չ ապաքէն մինչ կայրն՝ քո էր, և ՚ի վաճառելն՝ ընդ քո իշխանութեամբ էր՝ զի՞ է՝ զի եդիր ՚ի սրտի քում զիրս զայս. ոչ ստեցեր մարդկան, այլ ԱՅ: 5. Եւ լուեալ Անանիա զբանս զայսոսիկ՝ անկաւ՝ և եհան զոգի. և եղև ահ մեծ ՚ի վերայ ամենեցուն՝ որ լուանն զայն: 6. Յոտն կացին Երիտասարդքն՝ և ամփոփեցին զնա, և տարան թաղեցին: 7. Եւ եղև իբրև ժամք երեք անցին, և կին նորա ոչ գիտէր զինչ եղեալն էր, եմուտ ՚ի ներքս: 8. Պատասխանի ետ նմա Պետրոս և ասէ. ասա դու ինձ՝ թէ ա՞յնչափ գնոց զգեօղն վաճառեցիք: և նա ասէ. այո՛ այնչափ: 9. Եւ ասէ ցնա Պետրոս. զի՞ է՝ զի միաբանեցայք դուք փորձել զՀոգին Տեառն. ահա ոտքն՝ որ թաղեցին զայրն քո ՚ի դրան. հանցեն և զքեզ: 10. Եւ անկաւ անդէն առ ոտս նորա՝ և եհան զոգի: մտին երիտասարդքն՝ գտին զնա մեռեալ, և հանին թաղեցին առ առն իւրում: 11. Եւ եղև երկիւղ մեծ ՚ի վերայ ամենայն Եկեղեցւոյն, և ՚ի վերայ ամենեցուն որ լուան զայն:

Պատարագ կամ Զոհ

Հայոց Եկեղեցին Մարդկային Աւանդութիւն ընծայելով ունի և հաստատումէ որ իւրեանց Քահանայի մատուցեալ պատարագովն լինի թողութիւն մեղաց կենդանեաց և մեռելոց: և այս միանգամայն ընդդէմ է ԱՅ. և ընդդէմ է ԱՅ խօսքին: տես ՚ի վայր.

Եբրայեցւոց. 7. 26. Զի այսպիսի իսկ և վայելէր մեզ Քահանայապետ, սուրբ անմեղ անարատ՝ զատեալ ՚ի մեղաւորաց, և բարձրացեալ քան զերկինս. 27. որում ոչ հանապազ հարկ է որպէս այլոց Քահանայապետից, նախ վասն իւրեանց մեղացն պատարագս մատուցանել՝ և ապա վասն ժողովրդեանն: Իսկ սա զայն միանգամայն կատարեաց, զի զանձն իւր մատոյց պատարագ:

Եբրայեցւոց. 9. 11. Այլ Քս եկեալ Քահանայապետ հանդերձելոցն բարեաց՝ մեծաւն և կատարելովն՝ և անձեռագործ խորանաւ, այսինքն է՝ որ ոչ յայսց արարածոց. 12. և ոչ արեամբ նոխազաց և զուարակաց. այլ իւրով արեամբն եմուտ միանգամ 'ի սրբութիւնսն՝ յաւիտենականս գտեալ զփրկութիւն:

Եւ նոյնպէս միւնոյն թղթոյ գլխոյ քսան երկու համարումն Պօղոս Առաքեալն ասումէ առանց հեղման արեան չլինէր թողութիւն:

Եբրայեցւոց. 9. 22. Եւ գրեթէ ամ ինչ արեամբն սրբէր ըստ Օրինացն. և առանց հեղման արեան չլինէր թողութիւն:

Եւ դարձեալ նոյն այս գլխոյ համարս. 24. Զի ոչ եթէ 'ի ձեռագործ սրբութիւնսն եմուտ Քս յօրինակս ճշմարտութեանն. այլ 'ի բուն իսկ Յերկինս, յանդիման լինել երեսացն Այ վս մեր: 25. Ոչ զի բազում անգամ մատուցանիցէ զանձն պատարագ՝ որպէս Քահանայապետն, որ մտանէր 'ի սրբութիւն սրբութեանցն ամի ամի արեամբն օտարաւ. 26. ապա թէ ոչ պարտէր նմա բազում անգամ չարչարել իսկզբանէ Աշխարհի. բայց արդ աւասիկ միանգամ 'ի կատարած յաւիտեանց՝ յանարգութիւն մեղաց իւրով պատարագաւն յայտնեալ է: 27. Եւ զոր օրինակ կայ հնայ մարդկան միանգամ մեռանել՝ և յետ այնորիկ Դատաստան. 28. նոյնպէս և Քս միանգամ մատուցեալ պատարագ առ 'ի բառնալոյ զմեղս բազմաց. իսկ յերկրորդումն առանց մեղաց յայտնեսցի այնոցիկ, որ ակն ունիցին նմա հաւատովք 'ի փրկութիւն: Եւ դարձեալ. 1. Պետ. 2. 24: 3. 18:

Եւ դարձեալ. Եբրայեցւոց. 10. 12. Իսկ սա զմին վասն մեղաց մատոյց պատարագ. և մշտնջենաւոր նստաւ ընդ աջմէ Այ: 13. Եւ այսուհետև ակն ունի՝ մինչև դիցին թշնամիք իւր 'ի ներքոյ ոտից իւրոց: 14. Քանզի միով պատարագաւ կատարեաց զսրբեալսն 'ի մշտնջենաւորս: 15. Այլ վկայէ մեզ և հոգին սուրբ՝ յետ ասելոյն յառաջագոյն: 16. Եթէ այս է ուխտն՝ զոր եդից ընդ հարս նոցա յետ աւուրցն այնոցիկ, ասէ տէր. տաց զօրէնս իմ 'ի սիրտս նոցա, և 'ի խորհուրդս նոցա գրեցից զնոսա: 17: Ապա ասէ՝ թէ զմեղս նոցա և զանօրէնութիւնս նոցա այլ ոչ ևս յիշեցից: 18. իսկ ուր թողութիւն է, ոչ ևս պիտոյ է վասն մեղաց պատարագ:

Յաւելացուցանեմ միւնոյնպէս մեր փրկիչ Յիսուսի իւր խօսքն աստուածաշունչ:
Յովհաննու. 17. 4. Ես զքեզ փառաւորեցի յերկրի. զգործսն կատարեցի, զոր ետուր ցիս՝ զի արարից. Եւ դարձեալ նոյն այս. Յովհաննու: 13. 27—31: 18. 4—10:

Ահա վերոյ յիշած գործքերը ճշմարիտ. անուէր. Եովհաննէս. նաև ամբողջապէս և կատարեալ քաւութիւն և թողութիւն մեղաց մեղաւորաց. մին անգամ պատարագով կատարէին: Վասն որոյ այս 17. գլուխ և 4. համարումն ասէ. և երկրորդ տեղն խաչի վերէն կանչէր. յաւէտ և պարզ առաջ. ահա ամենայն ինչ կատարեալ է. Յովհաննու. 19. 30:

Յովհաննու. 19. 30. Իբրև առ Յն զքացախն հանդերձ լեղովն ասէ. ամենայն ինչ կատարեալ է: և խոնարհեցուցեալ զգլուխն՝ աւանդեաց զոգին:

Տես վերեւ դրած ԱՅ խօսքերուն պէս երկուքն ալ նախ Հայոց քահանայից մատուցեալ պատարագն մեղաց թողութեան համար պատարագ չէ: Վասն մեղաց թողութիւն և փրկութիւն չի ըներ: Վասն զի Հայոց քահանայից այն այս մատուցեալ պատարագներուն ոչ արիւն թափել կայ. և ոչ մեռնել կայ: Ինչպէս որ Ք̄ս խաչի վերէն իւր ձեռներէ և ոտներէ արիւնն թափեց և մեռաւ: և յետ մեռնելէն կողէն [illegible] էլ արիւն և ջուր թափուեց: Տես վերը. Եւ մէկ [illegible] արիւն թափել և մեռնել մեղաց թողութիւն և փրկութիւն չի ըներ. և չի եղած և չկայ գրած Հին և Նոր կտակարանում: Եւ Եբրայեցւոց որ Քահանաներ և քահանայապետներ էլ մէկ նոր պատարագի հարկաւորութիւն չունէն. Բայց էն մէկ անգամեայ պատարագն որ Տէրն մեր Յ̄ս մատոյց ի վերայ խաչին: որով Աստուծոյ Պօղոս առաքեալն նորանք որ արդարացելէն (Տ̄ս նորանք որ ԱՅ շնորհիւն մեղքի միջից դուսեն եկել. մեղքի ճանապարհից յետենդաւացել դէպի արդարութիւնն: մեղքից փրկվելեն: և մեղաւորութիւնից փոխարկվելեն արդարացելեն: և հոգով և մօռք նորոգվելեն սրբացուցիչ զօրութեամբն Հոգւոյն Սրբոյ) նորանք մաքրավելէն. կատարեալն եղել նորանցում որ պէտք էր իրենց փրկութեան համար: Տես խաչի վերէն մէկ անգամ Ք̄ս պատարագ մատուցանելովը է որ մեղաւորներին Սուրբ Հոգին փոխում. ասէ Աստուծոյ Պօղոս.

Եբրայեցւոց. 10. 10. Որով կամօք և մեք սրբեցաք՝ 'ի ձեռն պատարագի մարմնոյ Յսի Քսի միանգամ:

Իր այն այս Հոգի Սուրբն է որ Ք̄սի մատուցեալ պատարագի բարութեան. շահ. և օգուտն [illegible] հաստատելոց մարդկանց և հոգիներուն. Ինչպէս որ փրկիչ Ք̄ս ԱՅն [illegible] 'ի վայր.

Յովհաննու. 16. 13. Յորժամ եկեսցէ Նա հոգին ճշմարտութեան, առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ. զի ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսիցի, այլ զոր լուիցէ՝ խօսիցի, և զգալոցն պատմեսցէ ձեզ: 14. Նա զիս փառաւորեսցէ, զի յիմմէ անտի առնուցու՝ և պատմեսցէ ձեզ:

Եւս Պօղոս Առաքեալն Աւետարանական Նոր ուխտ համար թուղթում. Երեմիայի. 31. 33. Մարգարէութիւնն վերայ բերելով իւր առաջնորդութեանն 'ի վայր:

Եբրայեցւոց. 10. 16. Այս է ուխտն՝ զոր եդից ընդ նոցա յետ աւուրցն այնոցիկ, ասէ տէր. տաց զօրէնս իմ 'ի սիրտս նոցա, և 'ի խորհուրդս նոցա գրեցից զնոսա: 17: Ապա ասէ՝ թէ զմեղս նոցա և զանօրէնութիւնս նոցա այլ ոչ ևս յիշեցից: 18. Իսկ ուր թողութիւնք, ոչ ևս պիտոյ է վասն մեղաց պատարագ:

Պօղոս Առաքեալի վերեւ գրութիւններն ոչ թէ միայն Եբրայեցւոց

համարէ այլեւ ամենայն քրիստոնէից համարէ եւ հաստատապէս յայտնումէ գրելով. Բ. Տիմոթէոսի. 3.16. Ամենայն Գիրք Աստուածաշունչք եւ օգտակարք, 'ի վարդապետութիւն են՝ եւ յանդիմանութիւն եւ յուղղութիւն եւ 'ի խրատ արդարութեան. 17. զի կատարեալ իցէ մարդն Այ յամ գործս բարութեան հաստատեալ:

Յիշատակ Մահու Կենդանարարին եւ այլն:

Այսինքն թէ առաւել զօրաւորէ շնորհ սբյ պատարագին որէ Յիշատակ մահու անմահիդ, քան թէ զէնք մեղացս որովք ընդ քեզ մարտ եդեալ պատերազմէի: զի յաւանդելն զխորհուրդ մարմնոյ քոյ եւ արեան, ասացեր 'ի սրբագործութեան բաժակին թէ, արբէք 'ի սմանէ ամենեքեան, զի այդ է արիւն իմ, որ 'ի վերայ բազմաց հեղանի 'ի թողութիւն մեղաց: Մատթէ. 26. 27: ուրեմն առաւել զօրեղ է խորհուրդ պատարագին. որէ Յիշատակ մահուան անմահիդ, քան թէ բռնութիւն չար իշխանին եւ մեղացս: տես երես. շիը (528) 'ի Գիրք Մեկնութիւն Աղօթից Գրիգորի Նարեկացւոյ տպեալ 'ի Կոստանդնու Պօլիս քաղաքի. 1745: այս չափս որ Նարեկի Մեկնութիւնից օրինակեալ էր առ այս 'ի վեր վասն ճշմարտութեան: որ ներքոյ յիշեալ Պատուելի Հայոց Ազգի եկեղեցի հեղինակի գրութեամբ. պէսնէն որ Պատուելի Հայոց Ազգի պատարագն. Քնի մատուցեալ խաչի վերին պատարագի Յիշատակն է: ամենայն չեռմեռանող քրիստոնէից քրիստոսի հաւատոյ. յոյսոյ. սիրոյ. եւ քրիստոնեայ խաղաղ համար. վերայ յիշեալ յիշատակի հաց եւ գինին հաղորդի. Սուրբ Հոգւոյն քնոյ մատուցեալ արիւն թափելով եւ խաչի վերին մեռանելով պատարագի փրկական զօրութիւն. եւ քնոյ Սուրբ Մարմնոյ եւ Արեան Սրբութեան զօրութիւններին ամենայն շահ եւ օգտութիւնն չգտանի եւր հոգւոց. մարմնոց. եւ եւր մեղաց: որպէս որ 'ի վերն ցոյց տուաք:

Սրբոց Բարեխօսութիւն

Պատուելի Հայոց Ազգն Աղօթքեն անուամ դէպի սուրբ Կոյս Մարիամն: դէպի Հրեշտակներն: դէպի ամենայն սրբոց: եւ այս սրբերին աղաչումեն որ իրանց համար բարեխօս լինեն առ Քս Այն մեր. որ Քս Այն մեր իւրեանց ողորմայ: եւ այս ընդդէմ է մեր փրկիչ Յսին: տես Նախ որ ինքն եւր Սուրբ Բերանովն ասաց.

Նա որ ինձ մօտէ գալիս՝ դուրս չեմ հանիլ նորան Յօհ. 6. 37:

Ինձ մօտ եկէք՝ ամէն վաստակածներ եւ բեռնաւորներ. եւ ես հանգստութիւն կտամ ձեզ: Մատթ. 11. 28:

Մեկնութիւն

Քս որն մեր կոչէ առինքն զամ վաստակեալս 'ի ձեռն պէսպէս վշտաց, եւ զբեռնաւորեցեալս ծանր բեռամբ մեղաց՝ առ 'ի ուսուցանել զնա, եւ հանգուցանել 'ի բեռանց, բառնալով ըզ մեղս նց 'ի թիկանց նոցին: Բայց մարդիք կարէին ասել, թէ զինչ ունիս 'ի քեզ, եւ

զո՛րքան կարողութի՛ւ, եւ զի՛նչ խոնարհութի՛ւ, որով կարիցես հանդուցանել զմեզ, վասն որոյ՝ զի մի՛ կարիցեն ասել զայս, նախապէս 'ի վեր անդր ասաց, ամ [illegible] ինձ 'ի հօրէ իմմէ. (Ես տես Մատ. 28. 18:) որով եցոյց թէ զայնքան բարիս կարէ առնել նմա, լուսաւորելով, եւ փրկելով 'ի մեղաց, եւ զայլ ամ բարիս նախախնամելով վասն նոցա, զորքանս կարէ ած հայր առնել:

Բայց զայս լսելով մարդկանց՝ թէ քս կարէ առնել նմա զայն ամ, զոր հայր առնէ, կարէին իսկոյն 'ի յերկիւղ մեծագոյն անկանիլ 'ի յահէ փառաց նր, եւ այնու խոյս տալ 'ի նմանէ, եւ փախչիլ. վասն որոյ իսկոյն յարէ զկնի. եւ ասէ, ... : Իբրու թէ ասիցէ, մի՛ երկնչիք գալ առիս եւ ուսանիլ: զի ըստ մեծահզօր կարողութեան զոր ունիմ, ոչ եմ ահարկու. ուստի ոչոք տեսանելով զիս զարհուրի. եւ կամ 'ի յահէ փառաց իմոց մեռանի: Վասն զի զհեզութի, եւ զխոնարհութի 'ի յայնքան մեծագունի աստիճանի ունիմ, մինչ զի ուրքան եւ երկչոտ իցէ ոք սրտիւ, կենդաղավարելով ընդիս զոչինչ դողումն եւ զսարսափումն կրէ ինքեան:

Եւ այս ճշմարիտ է. զի նոքա որք հաւատային զնա գոլ որդի այ, եւ ճանաչէին զնա կարել զայն ամ առնել, զոր հայր ած առնէ, իսկոյն 'ի յահէ փառաց ածութե նր զարհուրեալք՝ 'ի բաց հեռանային 'ի նմանէ, եթէ ոչ ցուցանիցէր նմա զի-րն ծայրագունեղ հեզութի եւ զխոնարհութի: Եւ այս յայտ եղեւ 'ի պետրոս, որ մինչ ետես յաւաջնում նուագի զսքանչելիսն քսի 'ի յորսս ձկանց, իսկոյն զարհուրեալ 'ի նմանէ, ասաց. ղուկաս. 5. 8: * 'Ի բա՛ց գնա յինէն տէր. զի այր մեղաւոր եմ ես: (Ես տես Մատ. 8. 34:)

Դարձեալ, ահաւոր էր ըստ ածութե եւ ո՛ կարէր կալ առաջի նր. ըստ այնմ, սաղմոսի. 75. 8. * Դու ահաւոր ես, եւ ո՛ կարէ կալ առաջի քո||. բայց եղեւ մարդ, որով կարաց խոնարհիլ եւ հեզ լինիլ: Ուստի յետ որոյ եցոյց զամ զոր առնէ հայր լինիլ 'ի ձեռս իւր՝ կոչէ զամենեսեան քաղցրութբ առինքն: եւ ասէ. Եկայք, ո՛չ ոտիւք, այլ ախորժմամբ հոգւոյ, եւ սիրով սրտի, եւ աներկբայ հաւատով: Այլ ամ ... . եւ ո՛չ ասէ՝ որք էք վաստակեալք. զի ամ մարդիք էին վաստակեալք, եւ աշխատէին 'ի պէսպէս ցաւս եւ 'ի հիւանդութիս հոգւոյ. եւ ոչո՛ք էր առանց բեռին մեղաց, եւ այսու ամ ոք կարօտիւր դեղոցն քսի, որով կարիցէր գտանել զհանգիստ:

Նաեւ էին աշխատեալք 'ի ներքոյ բեռին հնոյ օրինի. որ էր յոյժ ծանր, եւ լի պատժականութբ, եւ քս տրն մեր նաեւ զայն բառնալով 'ի նոցանէ, եւ տալով զքաղցր լուծ աւետարանին իւրոյ՝ հանգուցանէր զնոսա: Նաեւ զբեռն տառապանաց այսօրիկ կենի բառնայր 'ի նոցանէ 'ի ձեռն աւետարանական խրատուց. քանզի խրատելովն ոչ սիրել զանցաւոր եւ զանկայուն բարիս՝ սիրտք լողացն զխրատս, ազատք և. առանց կապից ...ային. եւ ոչինչ կերպիւ յենուին 'ի վր անցաւորաց

իրաց : Եւ այնու զի ոչ յենուլին՝ որքանիցս իրք անցաւորք պյպյլէին և կորնչէին , սիրտք նց ոչ գոլով կապեալ ընդ այնց , 'ի յազատուԹե իւրեանց ճնային : Եւ եԹէ սրտաքրդ այնց այլք սեւք տառապանաց հանդիպիցէին , որգոն , ցաւք և չարչարանք արտաքինք , յուսով հանդերձելոց բարեաց երանուԹե , և 'ի ձեւն խոնարհուԹե և հեզուԹե՝ նաև զայնս տառապանս ոչ զԹեԹև ինչ տանէին : Որպ յիշէ առաք- եալն . Բ. կորնԹ . 4. 17. ասելով՝ * Առժամայն յաճախուԹի ԹեԹև նեղուԹեա մերոյ՝ 'ի յաւիտենականն առաւելուԹի , զմեծուԹի փառացն գործէ 'ի մեզ || :

Եւ այսպէս յամենից սեւից բեւանց և աշխատուԹեանց ազատք լեալ՝ զհանգիստ անձանց իւրեանց գտանէին : Դարձեալ՝ ասելոյն . և ես հանգուցից զձեզ , իմացեալ լինին չորք սեւք հանգստեան , զորս առնուն ամենեքեան որք գնան առ քս առ 'ի ուսանիլ :

Առաջին սեւն հանգստեան և սփոփման է լսելն զքաղցր վարդապետ- ուԹի և զխրատն քսի . զոր եԹէ ոք ունելով զականջս , յն զընդու- նակուԹիս , և զճշմարիտ սէր՝ լուիցէ և 'ի միտ առնուցու , իսկոյն գտանէ զհանգիստ հոգւոյ և մարմնոյ :

Երկրորդն են (էրկու) խորհուրդքն եկեղեցւոյ . 'ի ձեւն որոց ընդու- նիմք զհանգիստ , . . (էԹէ ոչ) արժանաւորապէս ընդունիմք :

Երրորդ հանգիստն է շնորհն աստուածային զոր ընդունիմք՝ ընդ ուսա- նիլն մեր 'ի քնէ զայն՝ զոր մեզ վարդապետէ : իսկ չորրորդն է երանուԹիւնն՝ որ է մշտնջենաւոր հանգիստ . զոր տայ քս ամենեցուն՝ որք ուսանին զվարդապետուԹիւն և զխրատ իւր՝ հանդերձ գործով :

(Հինգերորդն է : Մեր Մեղքէրն ու ծանդր բեռնի պէս էն ելէլ մեր հոգոյ . Մեր Տաճի . Մեր ուժի վերէն . որոյ ծանդրուԹենոջ վառաջնել- էմք : Էն ամենն Մայն քս ճարէ Մեղանից վերառնէ . Մեր հոգին . Մեր Մտջն . Մեր սիրտն ԹէԹևացնէ : և իւր արդարուԹեամբն և սրբուԹեամբն Մեղ արդարացնէ . և ուրբ չինէ : որով Մայն ճհանգառլիմք :) երես : 262: 'ի ՄեկնուԹիւն ՄատԹէոսի Աւետարանին . տպեալ 'ի Վենէտիկ : 1737 .

Երէքերորդնէ : որԹոց բարեխօսուԹեան ոչինչ հարկաւորուԹիւն չկայ : Հին և Նոր Կտակարանուն ոչինչ Մին տեղ յիշուուԹիւն չկայ : և ռասա- ւէլ Միանգամայն ընդդէմ է քսի հասարակ բարեխօսուԹէն : տես 'ի վայր

ՄատԹ . 4 . 10 . էն ժամանակն Յս նորան ասաց . գնա ինձանից սատանայ . զի գրված է , քո Տէր Աստուծոյդ պիտի երեսիս վերայ ընկնելով ծունր դնես և միայն նորան պաշտես : և

Հռովմայեցւոց . 8 . 34 : Ով է նաոր՝ մեզ կրդատապարտէ . քս Յս . որ մեռաւ՝ և աւելի էլ որ հենց ինքն յարուԹիւն առաւ և ԱՅ աջկողմն է՝ որ հենց ինքն էլ մեզ համար բարեխօսէ : և

1 . ՏիմոԹէոս . 2 . 5 : Պատճառն որ մին ԱՅ կայ և մին միջնորդ ԱՅ և մարդկանց մէջ Յս քս Մարդն : և

Եբրայեցւոց . 7 . 24 . Բայց սա որովհետև յաւիտեան է կենում ,

․քահանայութիւնըն ունի առանց անցկենալոյ: 25. որ նրահամար էլ բոլորովին կարօղ է կենդանի անել նորանց՝ որ նորանով մօտենում են Ա՟Յ մօտ. ինչու որ՝ միշտ կենդանի է՝ որ նորանց համար բարեխօսութիւն անէ: և՟ և՟.

1. Յօհաննու. 2. 1. իմ որդեակներս՝ էս եմ գրում ձեզ՝ որ չըմեղանչէք, և թէ որ մինն մեղանչէ, բարեխօս ունիմք Ա՟Յ մօտ Յս՟ Քս՟ին՝ էն արդարին և անարատին: 2. Եւ նա է մեր մեղաց քաւութիւնն. և ո՛չ թէ միայն մերին, բայց էլ ամմէն Աշխարհքին:

Գործք Առաքելոց. 10. 25. Երբոր Պետրոսն ներս էր մտնում, Կոռնէլիոսն դուրս եկաւ նորա առաջն, և նորա ոտներն ընկած՝ երկրպագութիւն էր անում: Եւ Պետրոսն կանգնացրուց նորան՝ և ասաց. վերկաց՝ հենց ես ինքս էլ մարդ եմ:

Յայտնութիւն. 19.10. Եւ ես վէր ընկայ նորա առաջին որ ծունրադրութիւն անեմ նորան. և ասաց ինձ. զգուշ կաց՝ մի՛ ընկներ իմ առաջիս, ինչու որ ես էլ ծառայ ընկեր եմ քեզ հետ և քո եղբարներին հետ, որ Յս՟ի Քս՟ի վկայութիւնըն ունին. միայն Տէր Ա՟Յն ծունրադրութիւն արա՛ պատճառն որ էտ տեսիլքդ և Մարգարէութեան հոգին Յս՟ի հաստատութենովն է. ինչու որ Յս՟ի վկայութիւնն Սուրբ Հոգւովն է. որ Մարգարէներովն էր: և՟.

22. 8. Եւ ես Յօհաննէսս էս ամմէն բաներս լսեցի և տեսի. և երբոր լսեցի և տեսի, վէրընկայ՝ որ ծունրադրութիւն անեմ էն Հրեշտակին, որ էս ամմէն բաներս ցոյց էր տալիս ինձ: 9. Եւ ինձ ասաց. մի՛ ընկնիր իմ առաջս՝ և ծունրադրութիւն մի՛ աներ. ինչուոր ես էլ ծառայ ընկեր եմ քեզ և քո եղբարներին՝ որ էս գրքի Մարգարէութեան խօսքերն կըպահեն. Ա՟Յն ծունրադրութիւն արա:

Ամենք ասումեն վերոյ յիշեալ Աւետարանական վկայութիւններովն երևումէ որ Հրեշտակաց և սրբոց աղօթել և աղաչելն որ մեզ համար բարեխօս լինեն առ Քս՟ Ա՟Յ. աւելորդապաշտութիւնէ: ապա մեր փրկիչ Քս՟ի մայր սուրբ Կոյսին պէտքէ որ աղօթքով աղաչենք որ մեզ համար բարեխօս լինի: զոր օրինակ Աւետարանումն գրածէ որ մին օր սուրբ Կոյս Մարիամն գնացելէր հարսանիք 'ի կանայ Գալիլիայ: անդ էր և Յս՟ և Առաքեալքն իւր: ապա երբոր հարսանքի գինին պակասեցաւ. Սուրբ Կոյսն իւր Որդի Յս՟ին ասաւ. առ ժամայն մեր փրկիչ Յս՟ն իւր մօր խնդիրքն կատարեց: նոյնպէսէլ այժմ եթէ որ մենք Քս՟յ Մայր սուրբ Կոյսին ինչ որ խնդրենք աղօթքով աղաչենք որ մեզ համար բարեխօս լինի. սուրբ Կոյսնէլ վերոյ յիշեալ պատմութեան պէս. իւր Որդուցն մեզ համար կխնդրի. և նա էլ իւր Մօրն խաթիրն կպահի և նրայ բարեխօսութիւնն կընդունի. մեզ կողորմայ: և մեր խնդիրքն կկատարի: վս՟յ սուրբ Կոյս Մարիամին պէտքէ որ աղօթքով աղաչենք որ մեզ համար բարեխօս լինի:

Պատասխան: Սուրբ Կոյս Մարիամայ ասելովն Քս՟ որ ջուրն գինի

չինէց. էտ չէլաւ որ Սուրբ Կոյս Մարիամն Ա՛յնէ հաստատվէլայ որ մէնք նրայ աղաչէնք. աղօթք անէնք. և նա մեզ համար բարեխօս լինի։ եթէ որ վէրոյ յիշէալ ջուրն գինի չինելէ պատմութիւնումն Սուրբ Կոյս Մարիամայ բարեխօսութեան հաստատութիւն լինէր. ուրեմն մին այլ տեղ պարզ կըերեվէր. ինչպէս որ Քսոյ համար պարզ գրածէ. որ մեղաւորաց համար. մի միայն Քսն է բարեխօս առ Հայր Այծ։ ապա ոչինչ մինտեղ Սուրբ Կոյսի բարեխօսութեան համար գրած չկայ հին և նոր Կտակարանումն։ այժմ բարին էնայ որ Սուրբ Աւետարանումն տեսնէնք. Քսն. և իւր մայր Սուրբ Կոյս Մարիամն երբէք մին տեղ պատահէլան. իրար հետ խօսէցէլան. և ինչ ինչ են խօսէցել և արարէլ. էնտոցով ճշմարտութիւնն պարզ կյիմացվի։ վասն որոյ

Սուրբ Կոյս Մարիամն. և իւր միածին Որդի Յս Քսն իրար հետ կամ վասն միմեանց ինչ ինչ են ասացել. այն չափն միայն Սուրբ Աւետարանիցն օրինակէալ եդաւ 'ի վայր որ մէնք կարդանք լսէնք և ճշմարտութիւնն տեղականանք. որ սուրբ կոյս Մարիամն չի կարող մեզ համար բարեխօս լինի։

Եւ նորա ծնօղքն տարուց տարի Երուսաղէմ էին գնում Զատկի Տօնումն։ Եւ երբոր նա Տասն երկու տարեկան էլաւ, նորանք Տօնի սովորութեան պէս Երուսաղէմ գնացին։ Եւ երբոր էն օրերն կատարվէցան՝ և յէտ դարձան, Յս Մանուկն Երուսաղէմումն մնաց. և նորա ծնօղքն չիմացան։ Կարծում էին՝ թէ նա ճանապարհի ընկերներին հետ կլինի. մին օրվան չափ ճանապարհ եկին՝ և նորան ման էին գալիս դրացիների և ծանօթների մօտն։ Եւ երբոր չգտին, յէտ դարձան Երուսաղէմ՝ որ նորան մանգան։ Եւ էլաւ որ երեք օրից ետև նորան Տաճարի մէջն գտան, որ Վարդապետներին հետ նստած էր. նորանց ականջ էր դնում, և նորանցից հարցնումէր։ Եւ ամմէնքն՝ որ նորանից լսումէին զարմանումէին նորա իմաստութեան և պատասխանների վէրայ։ Եւ երբոր նորան տեսին՝ շատ զարմացան. և նորա Մայրն ասաց նորան. Որդեակ՝ էս ի՞նչ բան արիր մեզ հետ. ահա քո Հայրդ և ես մեծ նեղութենով ման էինք գալիս քեզ համար։ Եւ նորանց ասաց. ի՞նչ էիք ինձ ման գալիս. չէի՞ք գիտում՝ թէ պէտքէ, որ ես իմ Հօր տանն լինիմ։ Եւ նորանք չիմացան էն բանն՝ որ նորանց հետ խօսեց։ Ղուկ. 2. 41—50։

Եւ երրորդ օրումն հարսանիք էր Գալիլէացոց Կանայումն և Յսի Մայրն էն տեղէր։ Յս էլ և նորա Աշակերտներն կանչվէցան էն հարսանիքն։ Եւ գինին որ պակասեցաւ՝ Մայրն ասաց Յսին գինի չունին։ Եւ Յս նորան ասաց. ով կին դու քեզ ի՞նչ բան կայ ինձ հետ. իմ ժամանակս դեռ չի հասել։ Նորա Մայրն սպասաւորներին ասաց. ինչ որ ասէ ձեզ՝ արէք։ Յօհ. 2. 1—5։

Նորա Եղբարքն և Մայրն եկին, և դուրսն կանգնած՝ ուղարկեցին և նորան կանչումէին։ Եւ էն տեղ ժողովուրդն նորա չորս կողմումն

նստած էր . և երբոր ասացին նորան՝ ահա քո Մայրդ և քո Եղբարքդ դուրսն կանգնած են , և քեզ են խնդրում : Նորանց պատասխան տըւաւ և ասաց՝ ո՞վ է իմ Մայրս կամ Եղբարքս : Իրան չորս կողմումը Աշակերտներին մտիկ տուաւ՝ որ նստած էին , և ասաց . ահա իմ Մայրս և իմ Եղբարքս : ինչու որ՝ ով որ ԱՅ կամքն կըկատարէ՝ նա է իմ Եղբայրս և քոյրս և Մայրս : Մարկ . 3. 31— 35: Մատթ . 12. 46: Եւ տես այս նշանակէ էջէս . 369—372. 'Ի Պետրոս Ռիքարտի Մեկնութի Սուրբ Աւետարանին տպեալ . 1714: Եւ տես 'Ի Կալկաթայ տպեալ . Նումրայ . 12. տետրակի երես . 44.

Վերևումն տպած Սուրբ Աւետարանի վկայութիւններումը պարզ երևումէ որ . երբոր Քն տասն երկու տարականէր գնաց Տաճարի մէջն Վարդապետաց հետ էնպէս իմաստութեամբ հարց պատասխաններ էր անում . որ լսողներն զարմանում էին: հենց էտ ժամանակումն . Սուրբ Կոյս Մարիամն Յսին ասաց . Որդեակ ես և քո հայրն մեծ նեղութիւնով ման էինք գալիս քեզ համար : Յսն ասաց ինչու էիք ինձ համար ման գալիս . չէք գիտում որ պէտքէ ես իմ Հօր տանն լինեմ:

Եւ հարսանքումն Սուրբ Կոյսն Յսին ասաւ գինին պակասեց : Յսն Սուրբ Կոյս Մարիամին մեղմ և խոնարհ կերպ յանդիմանեց ասելով . ով կին քեզ ինչ բան կայ ինձ հետ . իմ ժամանակն դեռ չի հասել : զարմանք չի Սուրբ Կոյսն իմացաւ Յսի յանդիմանելն . էտ պատճառիվ էլ կրկին գինու համար Յսին ոչ ինչ չասեց : սպասաւորներին ասավ ինչոր Յսն ասի ձեզ արարէք : Յսնէլ տեսավ իւր Մայրն հարսանքի համար գինիէ ուզում: վն որոյ Յսն իւր կամքին և ժամանակին համեմատ իւր Մօր խնդիրքն կատարեց : ապա յետ այսու երեւումէ որ մին օր էլ մին տեղ Յսն ժողովէր դասլման և

Սուրբ Կոյսն գնաց դրսումն կանգնած մնաց . ուղարկեց Յսին կանչ-են : և երբոր Յսին ասացին ահա քո Մայրդ և քո Եղբայրքդ դուրսն կանգնած են , և քեզ են խնդրում: Յսն տեսաւ որ իւր Մայրն Ածային բաներում կրկին և կրկին խառնվումէ : վն որոյ իւր Մայր Սուրբ Կոյս Մարիամի մօտ չգնաց . և յայտնի յանդիմանեց և ասաց . ո՞վէ իմ Մայրս կամ Եղբարքս : ով որ ԱՅ կամքն կըկատարէ՝ նա է իմ Եղբայրս և Մայրս : Ահա Պատուելի կարդացողք տետրակիս . լաւ տեսէք աստ Յսն իւր Մայր Սուրբ Կոյս Մարիամայ խնդիրքն չկատարեց . և յայտնի յանդիմանեց : եթէ որ փրկիչ Յսն . Սուրբ Կոյսի ասելումը գինին շինեց . էստով կարծում էք (ապա հասարակ չէ՞) որ Սուրբ Կոյս Մարիամն կարէ մեզ համար բարեխօս լինի : ուրեմն Մատթէոս և Մարկոսի Աւետարանումն որ պարզ երևաց Յսն Սուրբ Կոյսի խօսկին անկանջ չդրաւ . և յայտնի յանդիմանեց . սովաւ էլ երևաց որ Սուրբ Կոյս Մարիամն չի կարալ մեզ համար բարեխօս լինի : տես վերևն . և

Մին օրէլ էնպէս ելաւ որ դեռ մեր փրկիչ Յսն խօսում էր .

ժողովրդի միջիցն մին կին ձայն բարձրացրեց և ասաց. երանի է էն փորին՝ որ քեզ պահեց, և էն ծըծերին՝ որ քեզ ծըծացրին: Եւ Յսն ասաց: էլ աւելի երանի նորանց. որ ԱՅ խօսկն լսում են և անում: Ղուկ. 11. 27: ահա այս չափս այժմ բաւէ վասն Բարեխօսութեանն: յոյս 'ի Տէր որ վերոյ տպեալ Աւետարանական վկայութիւններովն. ամենն կարդացող Տէտրակիս պարզ կտեսնի որ մի միայն Քսնէ մեր փրկիչն. մեր Բարեխօսն. և մեր Դատաւորն: Նա պէս 'ի վայր:

Եւ ձրի (Տուֆա) արդարանումեն նորա շնորհքովն՝ էն փրկութեան ձեռովն որ Յսն Քսումն էլաւ: Որ ԱՅծ նորան առաջ դրաւ՝ քաւութիւն լինելոյ համար նորա արիւնովն հաւատքի ձեռնովն. որ իրան արդարութիւնն ցոյց տայ էն առաջուց գործված մեղքերի թողութեան համար: Հռօ. 3. 24. 25:

Որ նա մատնըվեցաւ մեր մեղաց համար և յարութիւն առաւ մեզ արդարացանելէ համար: Հռօ. 4. 25:

Ուրեմն մենք՝ որ հաւատքովն արդարացած ենք, ԱՅ հետ խաղաղութիւն ունենանք՝ մեր Տէր Յսն Քսի ձեռովն: Հռօ. 5. 1:

Ինչու որ՝ երբոր մենք դեռ տկար էինք՝ Քսն մեզ համար իրան ժամանակումն ամբարիշտներին վերայ մեռաւ: Ապա դժուար կլինի՝ որ մին արդարի համար մինն մեռնի. բայց մին բարի մարդոյ համար կլինի, որ մինն համարձակվի մեռնիլ: ԱՅծ իրան սէրն մեզ վերայ յայտնեց՝ որ երբոր մենք դեռ մեղաւոր էինք, Քսն մեզ համար մեռաւ. ապա ո՞րքան աւելի հիմիկ՝ որ արդարացանք նորա արիւնովն՝ կփրկվինք նորանով էն բարկութենիցն: Պատճառն որ. եթէ որ թշնամի էինք, ԱՅ հետ հաշտվեցանք նորա Որդւոյ մահովն՝ ո՞րքան աւելի էլ՝ որ հաշտված ենք, կապրինք նորա կեանքովն: Եւ ո՛չ թէ մենակ էս չափ՝ բայց Աստուծով էլ պարծենումենք՝ մեր Տէր Յսի Քսի ձեռովն՝ որ հենց նորանով հիմիկ հաշտութիւնըն ընդունեցինք:

Պատճառն որ՝ ինչպէս որ մին մարդոյ ձեռովն մեղքն մտաւ Աշխարհքս և էն մեղքովն էլ մահն. և էնպէս մահն ամմէն մարդկանց վերայ փուվեցաւ. որովհետև ամմէնքն մեղանչեցին: Հռօ 5.6—12:

Ապա ուրեմն՝ ինչպէս որ մընի մեղքովն ամմէն մարդկանց վերայ դատապարտութիւն եկաւ. հենց էնպէս էլ մընի արդարութենովն ամմէն մարդկանց վերայ կենաց արդարութի՛ է գալիս: ինչու որ ինչպէս որ մին մարդոյ անհնազանդութենովն շատ մեղաւորներ էլան՝ էնպէս էլ մընի հնազանդութենովն շատ արդարներ կլինեն: Հռօ. 5. 18.19:

Եղբայրք ես էն Քղուացիներիցն իմացայ ձեզ համար՝ որ հակառակութիւններ կան ձեզանում: Ուրեմն Ես էսեմ ասում՝ որ ձեզանից ամմէն մէկն ասումէ՝ ես Պօղոսեանեմ, և մէկէլն՝ ես Ապօղոսեան, և մէկէլն՝ ես Կեփասեան, և մէկէլն՝ ես Քսեան: Ապա ուրեմն բաժանվա՞ծ է Քսն. մի թէ Պօղո՞ս խաչվեցաւ ձեզ համար՝ կամ Պօղոսի՞ անունովն Մ՛կրտվեցաք: գոհանումեմ իմ ԱՅծանից՝ որ ձեզանից մընին

չըմկրտեցի. բայց միայն Կրիսպոսին և Գայիոսին. որ մինն չասէ. թէ դուք իմ անունովս մկրտուեցաք: 1. կոր. 1. 11—15: և 1. կոր. 3. 4—8.

Ապա ո՞վ է Պօղոսն կամ ո՞վ է Ապօղոսն: Պաշտօնեաներ են. որ նորանց ձեռոքն հաւատացիք. և ամմէն Մէկին ինչպէս որ Տէրն տուաւ: Ես տնկեցի, Ապօղոսն ջուր տուաւ, բայց Այ մեծացուց: Ուրեմն ոչ նա՝ որ տնկեց, մին բանէ՝ և ոչ նա՝ որ ջուր տուաւ. բայց Այ որ մեծացուց: նա՝ որ տնկեց և նա՝ որ ջուր տուաւ, մին են. բայց ամմէն մէկն իրան վարձքըն կառնէ իրան աշխատանքի չափովն:

Պատճառն որ՝ Այ էնպէս սիրեց Աշխարհքին. մինչև որ իրան միածին Որդին տուաւ. որ ամմէն ովոր հաւատայ նորան՝ չըկորչի, այլ յաւիտենական կեանքն ընդունի: Յօհ. 3. 16:

Եւ ես ասումեմ ձեզ, խնդրեցէք՝ և կըտրվվի ձեզ, ման եկէք՝ և կըգտնէք, (դուռըն) թակեցէք՝ և կըբացվի ձեզ: ինչուոր ամմէն ովոր կըխնդրէ՝ կառնէ, և ովոր մանկըգայ՝ կըգդնէ, և ովոր (դուռըն) կըթակէ կըբացվի նորան:

Ձեզանից ո՞վ է էն հայրն՝ որ նորանից իրան որդին ձուկն ուզէ, մի թէ ձկան փոխանակ (ապէլ) Օձ՞ կըտայ նորան: Եւ կամ ձու ուզէ, մի թէ կարի՞ճ կըտայ նորան:

Ապա եթէ որ դուք, որ չար էք՝ գիտումէք բարի պարգևներ տալ ձեր որդոցն, էլ որքան աւելի ձեր Հայրն Երկնքիցըն բարին (զՍուրբ Հոգին) կըտայ նորանց, որ ուզումեն նորանից: Ղուկ. 11. 9—13:

Վերջաբան

'Ի կնիք բանիս, աղաչեմ զքեզ ընթերցող՝ քաջ կշռադադել. քննել և հասանել 'ի վերայ փաստիցն ցուցման զոր եդաք 'ի վերոյ՝ 'ոչ եթէ մարդկեղէն ուսմամբ ճարտարութեան բանից, այլ վարդապետութեամբ Հոգւոյն' 1. կոր. 2. 13: ուստի և խնդրեա 'ի Տեառնէ աղօթիւք՝ զի տացէ զօգնականութիւն Հոգւոյն Սրբոյ՝ լուսաւորել զմիտս քո առ 'ի ընդ հոգևորան ըհոգևորան համեմատել: Յիշեա և զոր ասացաւ 'ի փրկչէն մերմէ 'Որ անարգէ զիս, և ոչ ընդունի զբանս իմ, գա որ դատի զնա, բանն զոր ես խօսեցայ՝ նա դատի զնա յաւուրն յետ-նում: Յօհ. 12. 48:

Մի հայիր 'ի բանս՝ որ խոտորեն զքեզ 'ի Գիրքս Սրբոյն ճանապարհէ. այլ զամ զյոյս քո կենացն յաւիտենականաց՝ դիր 'ի վերայ Վիմին Դաւ-ոյ. և խոյս տուեալ առ ապաստանի՝ բուռն հար զյուսոյն՝ որ յԱւետարանի անդ դնի առաջի: 'Զի հիմն այլ ոք ոչ կարէ դնել քան զեդեալն՝ որ է Յս Քս:' 1. կոր. 3. 11: Թո՛ղ, արկ 'ի մոռա-ցօնս վաղվաղակի զամ զսուտ և զվայրապար ճանապարհս մոլորեցու-ցիչս. խնդրեա զնա որ ասէ 'ես եմ ճանապարհն և ճշմարտութիւն և կեանք. ոչ ոք գայ առ Հայր՝ եթէ ոչ ինև' Յօհ. 14. 6: 'Եւ որ գայ առ իս, ոչ հանից արտաքս': Յօհ. 6. 37: Եւ Տէպըանն ըսկսուեց տպուելը. 1840. Ապրիլ ամսուն: վերջացաւ պատճառ. 1840. Նոյեմբեր:

Մահ և Թաղումն Սուրբ Կոյս Մարիամայ

Իբրև մերձէր յաւանդումն հոգւոյն , ասաց՝ որդեակ 'ի ձեռս քո յանձն առնեմ զհոգի իմ , քեզ յանձն առնեմ զհոգի իմ , զոր դու ըստեղծեր : երես . 353 . 'ի Գանձարան Շնորհաց 'ի Վենետիկ . 1812 :

Յետ Մեռանելոյն Սուրբ Կոյս Մարիամայ , մարմինն բարձեալ հաւատացելոց բազմութեամբ արանց և կանանց , հանգուցին փառօք 'ի ձորն Գեթսեմանի * . և զաւուրս երիս առ ս͞բ գերեզմանին ձայնակցութեամբ հրեշտակաց օրհնէին զԱ͞Ծ և զ(ք͞ն) Ա͞Ծամայրն : . . .

Բարդուղիմէոս եկն յետոյ , և զբաղձալին ոչ եգիտ , եդեալ է ըստ Հայ պատմութեան . . .

Ժողովք Առաքելոց և Աշակերտաց , կատարեցին զբաղձանս եղբօրն . զի բացին զամենաս͞բ տապան (ք͞ն) Ա͞Ծամօրն , և ոչ գտին անդ զմարմին նորա . . . .

Չունիմք ասել հաւաստի՝ թէ որչափ ժամանակս եկաց Տիրամայրն 'ի մահու անդ . զի ոմանք մի օր ասեն , և ոմանք բազում՝ մինչև 'ի քառասուն օր : . . .

Անդ , յերրորդ սան , Այսօր փեսեալ , առաւել ըստ աներևոյթ տեսութեան պարտ է առնուլ զբանն . զի ոչ մարմնոյ աչօք տեսին Առաքեալք զթռչել ս͞բյ կոյսին ամպեղէն կառօք Յերկինս . այլ հոգւոյ տեսողութեամբ իմանային զվերանալ նորա 'ի բարձունս երկնից : տես երես . 485 . 707 . 708 . 710 . 489 : 'ի Բացատրութ͞ Շարականաց :

---

* Նոյն տես 'ի Գիրք Պատկերատօնից ս͞բ ք͞ն Ա͞Ծածնի երես . 389 . տպեալ 'ի Վենետիկ . 1805 .

'ի փոխումն (ք͞ն) Ա͞Ծածին կուսին յետ երեք յաւուր ձայն հրեշտակացն դադարեցաւ . և յորժամ բացին զգերեզմանն † , գտին Թափուր (տ͞ս փառաւորէ . պօղ .) 'ի Սուրբ Մարմնոյն . զի վերափոխեցաւ (տ͞ս փեղափոխեալ) զնա Ա͞Ծ 'ի տեղի ուր ինքն գիտէ : տես երես . 661 . 'ի Գրիգոր Տաթևացւոյ Հարցմանց Գիրք :

Սիմէօն կաթողիկոսն

† Իսկ 'ի փոխումն ս͞բ (ք͞ն) Ա͞Ծածնին , զկնի երից աւուրց բացեալ սրբոց Առաքելոցն զգերեզմանն ըստ խնդրոյ ս͞բյն Բարդուղիմեայ , ոչ գտին զմարմինն ‡ . և յազդմանէ Հոգւոյն ս͞բյ գիտացեալ թէ՝ Յերկինս է վերափոխեալ , տես երես . 103 . Վշտակոծ և Ցաւակիր Սիմէօն կաթողիկոսի Պարտավճար . 1779 .

Վերոյ գրեալ Հայոց եկեղեցի հեղինակներօքն հաստատւում է . որ Սուրբ Կոյս Մարիամն մեռել է . և Թաղել են Գեթսեմանում : և Սուրբ Կոյս Մարիամայ մեռեալ մարմինն որպէս չէ փտել այլ . որ Երկինքն է տարել : և

Հայոց Եկեղեցւոյ Շարականն է ։
Փոխման Աստուածածնին Պատկերին
Կանոն Վերափոխման (Տ՟ր) Աստուածածնին

Այսօր ժողովեալ սրբոցն 'ի միասին . Երանելի Առաքեալքն և որ կուսանքն՝ ջահազգեստուք պայծառացեալք լուցանէին զլապտերս իւրեանց ա՟ռ ա՟ռ

Այսօր դնելով զՔ՟ն կոյսն առ դրանն գերեզմանին . սպասէին և ակնունէին Տեառն իսկ ինքնին գոլոյ . գերի՝ վերոյ տեսեալ զարարիչն եկեալ բազում հրեշտակօք . և նոցա միաձայն :

Այսօր տեսեալ զՔ՟ն կոյսն Թռուցեալ յօդս . և ամպեղէն կառօքն 'ի վեր համբարձեալ յերկինս . մտանելով յերկնային խորանսն . ընդ իմաստուն կուսանսն . և նոցա : . .

Այսօր Տիրամայր սրբուհի կոյսն . աւանդեալ զսրբասնեալ հոգին 'ի ձեռն հրեշտակական դասուցն . որպէս գերարփի փայլեալ անեղիցն նմանեալ հրեղինաց դասուցն . վասն որոյ :

Այսօր վերամբարձեալ զմաքրական մարմինն (Տ՟ն) Աստուածամօր կուսի . անմարմին զուարթնոցն ամփոփեալ 'ի տեղի գերակայիցն . յերևելի զգայութեանցս աներեւութիցն աւնել հաղորդս . վասն որոյ հրճուողական : տես երես . 473 . և . 474 . 'ի Շարակնոց Տպեցեալ ՅԱմսդելօտամում քաղաքի . Յամի Տեառն . 1702 :

Վասն Տօնի Սուրբ Կոյս Մարիամու

304 . Յաղագս տօնի վերափոխման՝ թէ երբ սահմանեցաւ յեկեղեցւոջ , չունիմք յիշատակս հաւաստիս յառաջին դարուց : Ոմանք համարեցան՝ յառաքելոց անտի առեալ սկիզբն . . .

Սակայն յայլոց հնագրաց չիք ստոյգ վկայութիւն այսոցիկ : կան ճառք ինչ փոխման յանուն Աթանասի , Հերոնիմոսի , Օգոստինոսի , և այլոց . բայց 'ի զգուշաւոր քննողաց անհարազատք դատեալ են : . .

Եւ Մոդեստոս Պատրիարգ Երուսաղէմի՝ նախորդն Սոփրոնիոսի , 'ի ճառի փոխման ասէ՝ թէ յառաջ քան զիւր ժամանակ ոչ լինէր Տօն հանդիսաւոր . զի ոչ ոք յառաջնոց վարդապետաց խօսեցեալ էր ինչ . մինչև ապա յերկոտասաներրորդ դարուն (ըստ Յամի Տն . 1200) հաստատեցաւ 'ի բովանդակ սահմանս կայսերութեան հրամանաւ կիռ Մանուէլի Կոմնենոսի : տես երես . 485 . և . 486 . 'ի Բացատրութիւն Շարականաց տպեալ 'ի Վենետիկ . 1814 : և 'ի Հայոց . 1263 :

---

‡ Երբէք որ ճշմարիտ Սուրբ Կուսի Գերեզմանն բացեալ էին . և մարմինն չէին գտել անդ : ոչինչ զարմանք չէ որ Քն͞ Ա͞ծ փոխեաց զնա . ինքն իւր մայր Սուրբ Կուսի մարմինն պահպանել է . չէ թողել որ գտանեն և Գրեգոր Լուսաւորչի ծեծեալ մարմնոյ պէս խայտառակեն : ինչպէս որ նշանց տվվեց էս տետրակի երես . 147 . և . 5 . տողումն :

53 Գո՞յ այլ ճանապարհ ինչ որով մարթիցէ քեզ ընկալնուլ զթողութիւն մեղաց և ընդունելի լինել առաջի ԱՅ՝ բաց՚ի հաւատոյ՚ի Քս:
Ոչ. չիք այլ ինչ անուն ՚ի ներքոյ երկնի տուեալ ՚ի մարդիկ՝ որով կարիցեմք փրկիլ, բայց անունն Քսի միայն: 53 Գործ. 4. 12:

54 Ե՞ր չիցէ քեզ հնար փրկիլ գործովք օրինացն: (10. պատգամօքն)
Պատասխանի: Վասն զի Օրէնքն ցուցանեն ինձ թէ մեղաւոր եմ ես:

55 Ընդէ՞ր դու քեզէն ոչ կարես կատարել գործս որ են բարի և հաճոյ առաջի ԱՅ: 54 Հռօ. 3. 20: 7. 7: Գաղ. 2. 16: 3. 24:
Վասն զի սիրտ իմ գոլով մեղանչական՝ ամենայն գործք իմ աղտեղի են մեղաւք: 55 Յօբ. 14. 4: 25. 4: * Երէ. 17. 9: Մատ. 15. 19:

56 Ո՞րով եղանակաւ պարտէ քեզ ցուցանել եթէ սիրես զՔս, և հաւատաս ՚ի նա: * Սաղ. 50. 7:
Պատասխանի: Պահելով զամենայն Պատուիրանս Նորա: 56 Յօհ. 14. 21:

57 Զի՞արդ պարտէ քեզ ցուցանել զսէր քո առ մարդիկ:
Պատասխանի: Բարի առնելով ամենեցուն, ցորչափ աւիթ ունիցիմ, եթէ բարեկամք իցեն և եթէ թշնամիք: 57 1. Յօհ. 3. 18:

58 Զի՞արդ մարթ է Քրիստոնէից կալ հեռի ՚ի մեղաց և յորոգայթից անտի՝ յորս անկանին, և յառաջել ՚ի շաւիղ անդր պարտականութեան: † Ալու. 8. 35:
Մի միայն շնորհիւ և զօրութեամբ ելանելով ՚ի Քսէ: † 58 Յօհ. 15. 5:

59 Դարձեալ եկեսցէ՞ արդեօք Քս երբէք:
Պատասխանի: Այո. ՚ի կատարած Աշխարհի: 59 Մատ. 25. 31:

60 Առ ի՞նչ եկեսցէ:
Պատասխանի: ՚ի Դատել զամենայն մարդիկ: 60 Մատ. 25. 32:

61 Զինչպիսի՞ բանս խօսեսցի առ այնոսիկ՝ ոյք սիրեն զԱծ:
Պատասխանի: Եկայք օրհնեալք Հօր իմոյ, ժառանգեցէք զպատրաստեալ ձեզ Արքայութիւնն ՚ի սկզբանէ Աշխարհի: 61 Մատ. 25. 34:

62 Զինչպիսի բանս խօսեսցի առ չարս:
Պատասխանի: Երթայք յինէն անիծեալք ՚ի հուրն յաւիտենական, որ պատրաստեալ է սատանայի և հրեշտակաց նորա: 62 Մատ. 25. 41:

63 Երբ երթայ հոգին Արքայութիւն կամ ՚ի դժոխս:
Պատասխանի: ՚ի մեռանիլ անդ մարմնոյ: 63 Ղուկ. 16. 22. 23:

64 Կարե՞ս ասել՝ ցորչափ ապրելոց իցես:
Ոչ. մարթէ ինձ մեռանիլ յառաջքան զաւուրն կատարած: 64 Ղուկ. 12. 20

Վասն Ամերիկու՝ Հաւատոյ Տետրակների ժողովքին Տպեալ
՚ի Տպարանի Մկրտիչ Միսիոնարաց
՚Ի ԿԱԼԿԱԹԱՅ

1st *Ed.*] *November*, 1840. [1000 *Copies.*

CALCUTTA: PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS, FOR THE AMERICAN RELIGIOUS TRACT SOCIETY.